

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

بنہما و پیکہاتہ کانی زار اوہ لہ زمانی کوردیدا

د. شہاب شیخ تہیب تھیر

بنه‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه
له زمانی کوردیدا

حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان
وه‌زاره‌تی رو‌شنییری و لاوان
به‌ریوه‌به‌ریتی گشتیی روژنامه‌نووسی و چاپ و بلاو‌کردنه‌وه
به‌ریوه‌به‌ریتی چاپ و بلاو‌کردنه‌وه‌ی سلیمانی

به‌ریوه‌به‌ریتی
چاپ و بلاو‌کردنه‌وه‌ی
سلیمانی

بنه‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه
له زمانی کوردیدا

د. شه‌هاب شیخ ته‌ییب تاهیر

سلیمانی

۲۰۱۲

• به‌ما و پیکهاته‌کانی زاراهه له زمانی کوردیدا .

- ❖ نووسەر: د. شەهاب شێخ تەیب تاهیر
- ❖ بابەت: زمانه‌وانی
- ❖ پیتچنی: نووسەر
- ❖ هه‌له‌چنی: چۆمان عادل
- ❖ نه‌خشه‌سازی به‌رگ: جه‌بار سابیر
- ❖ نه‌خشه‌سازی ناوه‌وه: رووپاک مه‌حمود
- ❖ سه‌ره‌رشتیاری چاپ: کارزان عه‌بدوڵلا
- ❖ قه‌باره‌ی کتیب: A٤ ٢/١
- ❖ زنجیره‌ی گشتی کتیب: (٨٨٣)
- ❖ تیراژ: (٥٠٠) دانه
- ❖ چاپ: چاپخانه‌ی که‌مال
- ❖ نرخ: (٣٠٠٠) دینار
- ❖ ژماره‌ی سپاردنی (١٩٥٠) ی سالی ٢٠١٢ ی وه‌زاره‌تی روشنبیری و لاوانی دراوه‌تی.

به‌پۆه‌ره‌یتی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی سلیمانی

گردی نه‌ندازیاران

ژماره‌ی ته‌له‌فۆن: ٣٣٠ ١٩٤٩

پیشکش به :

- هه ناسه ی کوردان و شاره خو شه ویسته که م که رکوک.
- هه ردوو مامۆستا و پیشه وای ژیانم دایکم و باو کم.
- هاوسه ری خو شه ویست و هاو پپی ژیانم (عه بیر).
- هه ردوو گلی نه ی چاوم (کانی) و (داژیار).
- مامی شه هیدم د.عه بدولسه تار تاهیر شه ریف.
- د.ئه و ره همانی حاجی مارف و مه لا جه میلی رۆژبه یانی.

تایبىنى:

ئەم كىتەپكە ئە ناۋەرۆكدا نامەى دىكتورايە پىشكەشى زانكۆى
بەغدا-كۆلىتى پەرۋەردەى / ئىبن رۇشەد كراۋە ۋەك بەشىك ئە
پىداۋىستىيەكانى بە دەستەيىنانى پەلى دىكتورا ئە زمانى كوردىدا / زمان
بەسەرپەرشتى پروفىسۆر دۇرىا عومەر ئەمىن ،كە ئە ۲۰۰۹/۳/۴
تاۋتۈيكرۋە

سوپاس و پیتزاین

سوپاسی ئەم دڵسۆزانە دەکەم:

- د. وریا عومەر ئەمین، کە ئەرکی سەرپەرشتیکردنی ئەم نامەیە ی گرتە ئەستۆ.
- دایکم و باوکم کە پەروردهیان کردم و پیتیانگەیاندم.
- (عەبیری) خێزانم کە هاندەری سەرەکیم بوو لە تەواکردنی ئەم نامەیەدا.
- (کانی) کچم، کە لە کاتی نووسینی ئەم نامەیەدا لە سۆزی باوکییتی بێ بەشم کردبوو.
- گشت ئەو مامۆستایانەی کە لە قۆناغەکانی سەرەتاییەو تا ئێستا وانهیان پیتوتووم.
- د.ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان و مامۆستا: مستەفا سەیدمینه مستەفا سەنگەسەری، کە زۆر ماندووبوون لەگەڵم و هیوادارم نمونەیان زۆربیت.
- سەرۆکایەتی بەشی کوردی و هەموو ئەو مامۆستایانەی لەو بەشە وانهیان پیتوتووم بە تایبەتی د.کەمال مەزھەر ئەحمەد و د.نەسرین

فهخری و د.ئهو په همانی حاجی مارف و دوریا عومهر ئه مین و
د.فوتاد حسین ئه همه د...

- برا و هاو پپی نازیزم (د.ئیسما عیل ئیبراهیم سه عید) که زۆر کاری بو
ناسان کردم...
- ئه وانه ی گهر به تاکه وشه یه کیش یارمه تییا ندایم.
- به پپوه به رایه تی چاپ و بلاو کردنه وه ی سلیمانی.

بەشى يەكەم

پېشەكى و دەروازەى لىكۆلىنەوەكە

- ۱- ناونىشانى نامەكە.
- ۲- ھۆى ھەلبىژاردنى بابەتەكە.
- ۳- گرنكىي و ئامانجى لىكۆلىنەوەكە.
- ۴- سنوورى لىكۆلىنەوەكە.
- ۵- پېرەوى لىكۆلىنەوەكە.
- ۶- كەرەسەى لىكۆلىنەوەكە.
- ۷- گېرۇگرفتەكانى لىكۆلىنەوەكە

بهشی یه کهم

پیشه کی و دهر وازهی لیکۆلینه وه که

پیشه کی

ناونیشانی ئەم نامە یه، له سایه ی زانستیکى نویدا، که زانستی زاراوه سازیه خۆی ده نوێنیت. سهره پرای ئەوه ی بابەتیکی نوێیه، به لām زانستیکه بووه ته بوارێک له بواره کانی لیکۆلینه وه، بواره کانیشی توێژینه وه ی گشت ئەو لایه نانه ی پێوه ندىيان به کۆکردنه وه ی زاراوه و په سندرکدن و چاره سهرکردن و نواندن و پيشاندانىانه وه هه یه، به تاييه تى ئەو زاراوه فهره نه نگىيانە ی سهر به بواره تاييه تى به کانه، ده گرێته وه.

سهره پرای ئەوه ی ئەم زانسته، که چه ند زانستیکى دیکه ی وهک وشه سازى و واتاسازى و پرسته سازى و زانستى بوون (علم الوجود) و

زانیاری و ژیریژی و... هتد له خو ده گریټ، به لām راستییبه که ی ته وه یه،
 ثم زانسته هه رچه نده هه و لئ سهریه خو یوونی بدن، که چی هه ر له ژیر
 کاریگه ری چه ندین زانستی دیکه دا ده می نیټ و هه موو کاتیش
 پیوه ندییبه کی به هیژی له گه ل زانسته کانی زمان و لوجیک و زانیاری و
 بواری پسپوژی زانستی جیاوازی وه کۆمپیوتهر ده می نیټ.

وه ک زانراوه زاراوه هو کار یکی گرنگی درووستکردنی زمان یکی
 یه کگرتووی هه موو گه لیکه، چونکه زاراوه به ردی بناغهی له دایکبوون و
 پیکه یینانی زمانی نه ته وایه تی، گه له پیشکه و ته ووه کانی ثم سهر زه مینه یه
 و له زانست و پۆشنیری و ته دهب و هونه ردا هو ی یه کخستنی بیرکردنه وه و
 تیروانی نیانه.

زاراوه کۆله که ی زمانی نه ته وایه تیبه، بنچینه ی زمانی ستانداردی
 نه ته وه یه. دیالیکته کانی هه ر گه لیك لیک نزیك ده کاته وه و گروتینی
 نیوانیان پته وتر ده کات و ده بیته هو ی پیکه یینانی یه کی تی ده رپرین و
 بنچینه ی ئامرازی گواستنه وه ی هزر و بیر و داهینان بو نه وه کانی داهاتوو
 به یه کگرتووی. له بهر ته وه ش ده یینین زۆربه ی زمانه کانی جیهان بایه خ به
 پیناسه و پروونکردنه وه ی چه مکی زاراوه ده دن، یه ک ل له و زمانانه ش زمانی
 کوردییبه که له دوای درووستبوونی ده و له تی عیراق و به کوردی خویندن
 بایه خ به زانستی زاراوه سازی و دارشتن و دانان و وه رگی پانی زاراوه بو
 خویندنگا و داموده زگا و جیگا کانی دیکه درا، به لām له بهر هو ی پامیاری
 و کۆمه لایه تی و پۆشنیری و تابووری و زانیاری و کۆمه لیك هو کاری
 دیکه، ثم زانسته له نیو گه لی کورددا، په ره ی باشی نه سه ندوو و هیشتا

زانستیکی نوښه و به باشی نهیتوانیوه جی پیتی خوږی بگریټ، جا له بهر
گرنگیې تهو زانسته و بایه خدان به دانانی زاراوه پیویسته لیځکولینه وهی
ته کادیی و زانستی ته نجام بدریټ و له هه موو لایه نه کانی بکولریتته وه،
هه ر له بهر تهو پیداویستییه ش ته م لیځکولینه وه یه ی ئیمه هاته کایه وه.

- به شه کانی نامه که.

نامه که له پیشه کییه ک و چوار به ش و ته نجامی لیځکولینه وه که
پیکهاتوه:

به شی یه که م:

بریتییه له ناوونیشانی نامه که و هوږی هه لېژاردنی و گرنگیې و
گیروگرفته کان و پېړه و سنوور و که ره سه ی لیځکولینه وه و
ته نجامدانی...هتد.

به شی دووهم:

ته م به شه بڅ هه لسه نگاندن و به سه رکردنه وهی هه ندی له کاره کانی
پیشوو ته رخاڼ کراوه، به تاییه تی تهو به ره هه مانده ی که جیی سه رنجن و زږر
بایه خیان پیداووه و تیپینی و سه رنجن له باره یانه وه ده رپراوه.

به شی سیپه م:

له م به شه دا به شیوه یه کی گشتی باس له زانستی زاراوه سازی و زاراوه
کراوه و لایه نه کانی پوون کراونه ته وه و کراوه ته دوو ته وه ره:

تهوه‌ری یه‌که‌م: بۆ پیناسه و پوونکردنه‌وه‌ی زانستی زاراوه‌سازی و باسکردنی کورته میژوو‌یه‌کی زانستی زاراوه‌سازی کوردی و تیۆره گشتیه‌کانی زاراوه‌سازی ته‌رخان کراوه.

تهوه‌ری دووهم: له پوونکردنه‌وه‌ی چه‌مک و پیناسه‌ی زاراوه و جیاوازی نیوانیان و نیوان وشه و زاراوه و پوونکردنه‌وه‌ی گیروگرفت و مه‌رجه‌کانی دانانی زاراوه و زاراوه‌ساز ده‌کوئیتته‌وه.

به‌شی چواره‌م :

باسی بنه‌مای دانانی زاراوه‌ی کوردی و پیکهاته‌کانی ده‌کات، وێرای ناماژه‌کردن بۆ گشت ریگا‌کانی سازکردن و ده‌وله‌مه‌ندکردنی زاراوه‌ی کوردی.

له کۆتایی نامه‌که‌دا ئه‌و ئه‌نجامانه‌ی که له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا پێی گه‌یشتووین، له‌گه‌ڵ لیستی سه‌رچاوه و کورته‌ی نامه به‌ زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی خراوه‌نه‌ته‌ پوو.

- ناویشانی نامه‌که :

نامه‌که بۆ (بنه‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه له‌ زمانی کوردیدا) ته‌رخان کراوه و له ئاستی وشه‌سازی و هه‌ندێ جاریش به‌پێی پێویست ناماژه بۆ ئاستی واتاسازی و پرسته‌سازی کراوه، چونکه که‌ره‌سه‌ی شیکردنه‌وه‌که خۆی له‌و ئاستانه‌دا ده‌بینیتته‌وه.

- هۆی هەلبژاردنی نامە کە:

هۆی هەلبژاردنی دەگەرپێتەوێ بۆ ئەوێ هەتا ئێستا کەمتر کار - بە تاییبەتی کاری زانستی - بۆ ئەم زانسته ئەنجام دراوە و ئەوێ کراویشە یەک دوو کتیب و چەند وتاریکە، کە بەرانبەر بە زانستییکی وا فراوان لە ئاستی پێویستدا نییە، سەرەرای ئەوێ کە کەموکوورپێیەکی زۆر لەو کارانەدا دەبینرێت. هەروەها ئەوانە هەندێ کاریان لەم بوارەدا کردووە ئاماژەیان بۆ هەندێ باسی وەک وشە و زاراوە و چەمک و زاراوە و جیاوازییان و پێناسە کردنیان بە شیوەیەکی گونجاو نەکردووە..

هەروەها لەبەر پێویستی بواری زانستی زاراوەسازی بە زیاتر لیکۆلێنەوێ و تێڕوانین و پشکنینی هەموو بوارەکانی، نووسینی نامە یەکی واماڵ بە پێویست زانی.

- گرنگی لیکۆلێنەوێ کە.

زمانی کوردی وەک هەر زمانێکی دیکە زیندووی جیهان بە قوناغییکی مەزنی پیشکەوتن و پەڕەسەندندا دەرواڵ و بووێتە زمانی فێرکردن و کارگێڕی و رامیاری و دادگا و یاسادانان و چەندین بواری دیکە، لێرەدا دەردەکەوێت کە زاراوە بە بەردی بناغە ی زمانی هەر نەتەوێ یەک دادەنرێت. هەروەها پیشکەوتنە خێراکانی زانست و زانیاری تەکنەلۆژیایا...هتد، پێویستییان بە وشە و زاراوی نوێ هەیە بۆ ئەوێ بتوانن گوزارشت لەو چەمکە نوێیانە بکەن، بۆ ئەوێ زمانە کەمان توانستی دەرپرینی چەمکە زانستییەکانی هەبێت، پێویستە گرنگی بە

دهوله مەندکردنی فەرھەنگی زمانە کە مان بەدین و زاراوە زانستییه کان -
کە کاریکی پڕ بایەخە - بە کوردی بکەین.

گرنگیی ئەم لیۆکۆلێنەوێیە لەو دایە توانیویەتی لەسەر جەم پێگە و
بنەماکانی پێکھاتەی زاراوەی زمانی کوردی بدوێ و بۆ یەكەجارە لە
نامە یەکی ئەکادیمی وادا باس لە گشت پێگاکانی دەوله مەندکردنی زمانی
کوردی و چەمک و پێناسەی زاراوە و جیاوازی و پوونکردنەوێ پێوەندی
نێوان وشە و زاراوە و... هتد، بکریێت.

هەرۆهە گێڕوگرفت و مەرجەکانی دانانی زاراوە و زاراوەساز و ئەو کێشە
و گێڕوگرفتەنەو پووبەرووی زاراوەی کوردی دەبن، باسکراون.

- سنووری لیۆکۆلێنەوێ کە.

ئەم باسە لە چوارچێوەی دیالێکتی کرمانجیی نێوەراستدا، لە بنەما و
پێکھاتەکانی زاراوەی کوردی دەکۆلێتەو.

- پێڕەوی لیۆکۆلێنەوێ کە.

لە نووسینی ئەم نامە یەدا زیاتر بە پێبازی گشتی پەسندی شیکاریی
پێڕەو کراوە، واتە لەپاڵ ئەو پێگایانە ی کە ئەمڕۆ بۆ دەوله مەندکردنی
فەرھەنگی کوردی پشتیان پێ دەبستریێت، بە شێوە یەکی بابەتیانە تیشک
خراوەتەسەر لە بەشێکی زۆری وشە فەرھەنگییەکانی ئێستای زمانی
کوردی و یاسا و تاییبە ئەندییەکانیان پیشان دراون.

- که ره سه ی لیکۆلینه وه که.

بریتیه له ئاخواونی پۆژانه و ئه و لیکۆلینه وه که مانه ی تا ئیستا
له سه ر زاراو سهازی کوردی کراون، له گه ل سوود وه گرتن له هه ندی
سه رچاوه ی زمانه کانی وه کو عه ره بی و فارسی و ئینگلیزی.

گیوگرفته کانی لیکۆلینه وه که:

گیوگرفته سه ره کی له بواری کاری فرههنگ و زاراو سهازیدا که می
سه رچاوه یه به زمانی کوردی و ته وانه یش له و بواره دا نووسراون له
که موکووی دوور نه بوون و زیاتر له ژیر تیشکی وه گیران له زمانه کانی
وه ک عه ره بی و ئینگلیزییه وه نووسراون. ههروه ها کاری زانستی و ته کادی
له م بواره دا که م کراوه و له لایه ن پۆشنییران و زمانه وانانیس بایه خیکی
زۆری پینه دراوه...

به شی دووهم

هه ئسه نگاندن و به سه رکردنه وهی

هه ندیک له کاره کانی پیشوو

بەشى دووھەم

بەسەرکردنەو و ھەلسەنگاندنى ھەندىك لە کارەکانى پيشوو:

لەم بەسەرکردنەو و ھەلسەنگاندنەدا، تەنھا چار بەو بەرھەمانەدا
خشیئراو، کە نووسەرەکانیان لەم بوارەدا پسپۆربوون، یان خودان
ئەزموونن. ئەم بەسەرکردنەو ھەش بۆ ئاگاداربوونە لە کارەکانى پيشتر و
دووبارەنەکردنەویان و سوودوەرگرتنە لییان. ھەرۆھا ھەولمان داوھ
تارادە ھەکی باش ھەلیانبەسەنگیئین و رابوچوونى خوشمان لە بارەیانەو
دەربەرین، وەك:

١- کتییی (زاراوهی کوردی)^(١).

ئەم کتییە بە بنەمایەکی باش لە بواری زاراوه‌سازی کوردی تۆمار دەکرێت و نووسەرەکی هەولێ داوه رێبازیکی زانستی بگرێتە بەر بۆ لیکۆلێنەوه و هەڵسەنگاندنی زاراوهی کوردی، بە شێوەیەکی تیوری باس لە چۆنیەتی دانان و سازکردن و کێشەکانی زاراوهی زمانی کوردی دەکات، کە ئەمەش هەنگاویکی گرنگە و لە گەڵ ئەوەشدا جیتی خۆیەتی ئەم چەند تیبینییە لە بارەی کتییی ناوبراووه تۆمار بکرێت:

غازی فاتح وهیس^(١) سەرجه‌م تیبینی و سەرنبجەکانی بە هەژده (١٨) خاڵ لە بارەی کتییی ناوبراووه دەبرێوه و چەند زانیارییه‌کی بە کەلکی بە‌ده‌سته‌وه داوه، بۆیه لەم پێناوه‌دا و بۆ نمونە ئاماژە بۆ هەندێ خاڵی گرنگ و بە‌سوودی ئەو سەرنبج و تیبینییانە دەکەین:

هەندێ لەو خاڵانەی کە (د.کامل بصیر) وتوویه‌تی و م.غازی سەرنجی لە‌سەر نووسیه‌وه بە کورتی ئەمانە:

١- زۆرجار زاراوه‌یان لە گەڵ وشە‌ی فەرهنجی و واژه‌ی خە‌لکیدا تێکە‌ڵ کردووه (ل ١٣).

٢- وشە یاخود ناو واژه‌یه‌که‌ لە چەند دە‌نگ‌ینگ پێکهاتووه - واتای هه‌یه و هیچ پارچه‌یه‌کی خۆی لە خۆیدا واتایه‌ک نابه‌خشیت (ل ١٤).

^(١) د.کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هە‌ڵسە‌نگاندن و لیکۆلێنە‌وه، چاپخانه‌ی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، ١٩٧٩.

^(١) غازي فاتح وهيس، کتییی زاراوه‌ی کوردی و چەند تیبینییە‌ک، گۆ‌فاری (کاروان)، ژماره (٢٤)، سالی دووهم، به‌غدا، ئەیلوولی ١٩٨٤، ل ٩-١٤.

۳- وشه ئه بى ئه م تاييه تمه ندييانهى خواره وى تيدا هه بى (ل ۱۴):

۱- پيڭهاتنى فۆنه تيگىي هه بىت.

ب- مانا و واتادارييت.

پ- قه واره ي پيژماني هه بىت.

ت- هه ميشه خاوه نى دهنگ و واتاييت.

ج- پتر له يهك گيره ي نه بىت.

چ- بتوانى له رسته دا به كار بهيتريت.

خ- تواناي هه بى بىت به ئيديوم.

۴- له كتيبه كهيدا باس له واژه ي (اصطلاحى) (الشريف الجرجاني)

دهكات، كه ده لىن: ريڭكه و تنى تاقميكه له كومه لاني خه لك له باره ي

نانونانى شتيك يا خود كارىك به وشه يهك له واتايه كه وه بۆ واتايه كى ديكه

گواسترايسته وه (ل ۱۶).

۵- سه رنه بجام نابى بۆ تاقه مده بستيك و يهك واتا پتر له يهك زاراوه

به كار بهيتريت و سه ر له خوينه ر و گوينگري كورد تيكبدريت (ل ۲۴).

۶- زاراوه ي نوئ، كهوت ريبازى هه يه.

۷- وشه ي (القلم)ى به زاراوه له قه لثم داوه (ل ۵۵).

۸- له سه ر وه زنى جوتيار و فروشيار د. كامل وشه ي (هه ستيار)ى بۆ

شاعير داناه و هه ستياريش واته ئه و كه سه ي هه ستى هه يه (ل ۱۴۱).

سه رنجه كانى م. غازيش به م شيوه يه ي خواره وه ن :

- د. كامل خو شى ئه م كاره ي كردوه و چه ندين ناوى پۆژانه ي به زاراوه

له قه لثم داوه. وهك ئه م ناوانه به زاراوه له قه لثم ده دات: (پايسكيل،

کتیب، شیر، میرگه سوور، ره شمال، دارتاش، بهرمان، ناسنگه، مزگه،
گاسن، نالبه ند، باخه وان، نانکه، گوچه، ... نه مانه هه موو ناو و
نابن به زاراه.

- دکتور دهیه ویت به پیی ناساندنی نه رستو وشه بناسیتی.

- سه باره ت به تاییه تمه ندیه کانی وشه:

أ- نایا مه به ست له پیکهاته ی فونه تیکی چیه؟

ب- نایا مانا و واتا جیاوازیان هه یه؟

پ- وشه هه یه ته نیا نه رک ی پیرمانی هه یه و واتاش ده به خشیت.

ت- دو باره کردنه وهی خالی یه که م و دووه مه.

ج- نه گه مه به ست له گیره ستریس بی، نه وا وشه ی سی پرگه یی له یه ک

گیره زیاتری هه یه.

چ- دو باره کردنه وهی خالی سییه مه.

خ- هیچ وشه یه ک به ته نیا نابیتته ئیدیوم.

- به پیی نه م بوچونه بی ده بی کومه لیک خه لک زاراه دروست بکه ن

نه ک تاقه که سییک؟

- مه به ستی دکتور نه وهیه که نابی دوو زاراه بو یه ک مه به ست

به کاریهینریت، ههروه کو ده لی نابی (جوانکاری) و (شیرینکاری) بو

(الابداع) به کارییت. به پای د. کامل بیت نابیت (مرادف) هاوواتا له

زمانی کوردیدا هه بی، به تاییه تی له بواری زاراه دا.

- به لام راستیه که ی دوو ریاز هه ن یه کیکیان ریازی لیکدانه و نه وی

دیکه یان ریازی دارشته.

- (قه‌لەم) ناوه نەك زاراوه.

- هەستیاریش واتا ئەو کەسەى هەستى هەیه، ئەمەش هەلەیه بە پىی
ئەمە بى ته‌نیا شاعیر دەبى هەستى هەبیت.

سەرنبه‌کانى ئیمەش بە کورتى بەم شیوه‌یهى خواوه‌یه:

زۆرینهى ئەوانه‌ى له‌ بوارى زانستدا کارده‌کەن، ئەوه‌ ده‌زانن که ئەم
جوړه‌ تیکه‌ل‌کردنه‌ هەیه و ئەمەش بۆ نه‌ناسینه‌وه و جیانه‌کردنه‌وهى وشه‌ى
فه‌ره‌نگى له‌گه‌ل وشه‌ى خه‌لکى یان جیانه‌کردنه‌وهى وشه‌ له‌ زاراوه
ده‌گه‌رپێته‌وه، چونکه‌ ئەوانه‌ى د.کامیل ناوى بردوون ناو و زاراوه‌ نین،
هه‌روه‌ها ده‌توانین ب‌لێن هه‌موو زاراوه‌یه‌ک ناوه، به‌لام هه‌موو ناویک زاراوه
نبیه.

- لی‌ره‌دا نه‌هاتوه‌ ب‌لێت ئەم پێناسه‌یه‌ سنوورى وشه‌مان بۆ دیارى
ده‌کات، به‌لکو ئاماژه‌ى بۆ ئەوه‌ کردوه‌ که وشه‌ تا ئیستا پێناسه‌ نه‌کراوه،
به‌لکو به‌ر له‌ دوو هه‌زار و سى سەد ساڵ یان زیاتر پێناسه‌ کراوه،
گومانیش له‌وه‌دا نبیه، که تا ئیستا وشه‌ نه‌توانراوه‌ به‌ ته‌واوى پێناسه‌
بکریت، ئەگەر وابوایه‌ بیۆکەى مۆرفیم و سه‌ره‌ه‌لدانى نه‌ده‌دۆزرایه‌وه.

- جارى پێش هه‌موو شتی‌ک ئەو تاییه‌تمه‌ندیانه‌ى، که‌ غازى فاتیح
داویه‌ته‌ پاڵ د.کامیل، که‌ ئاماژه‌ى هه‌ر بۆ لاپه‌ره‌ (١٤)ى کتیبه‌که‌ى
ده‌کات، راست نبیه، چونکه‌ ئەو تاییه‌تمه‌ندیانه‌ى وشه‌ له‌ کتیبى (وشه‌ى
زمانى کوردی)ى د.ئه‌وه‌رهمانى حاجى ماره‌فه‌وه‌ وه‌رگرتوه‌^(١)، دواتر

^(١) پ‌روانه: د.ئه‌وه‌رهمانى حاجى ماره‌ف، وشه‌ى زمانى کوردی، چاپخانه‌ى
کۆپى زانیارى کورد، به‌غدا، ١٩٧٥، ٧٧.

د. کامیل ئەمەدی کردوووە ناز کەواندووە، لە پەرەوێزی ژمارە (٦)دا،
 ئاماژەی پێکردوو، کە لە کوێوە وەری گرتوو. پاشان ئەو تێبینیانەی لە
 بارەى ئەو تاییەتمەندیانەوێن تۆماری کردوون لە جیى خۆیاندا.

لە خاڵى یەكەمدا باسی پێکھاتنى فۆنەتیکى دەکات و دەلیت: ئایە
 مەبەست لە پێکھاتنى فۆنەتیکى چییە؟ مەبەست لە پێکھاتنى
 فۆنەتیکى مانای ئەوێ، قالبیى فیزیایى هەبیت، و بوونی هەبیت^(١)،
 کە وەك دەنگ لە قسەکردندا دەبێستى. یەكی لە تاییەتمەندیەکانى کە
 باسی کردوو، ئەوێ: مانا و واتادار بى، بەلام غازى فاتیح لە (١١)ى
 وتارەکیددا دەلیت: وشە هەیه واتای نییە، وەكو (بۆ)، (بەلکو). بەلای
 ئێمەو مەرجى لەمەرجەکانى وشە ئەوێ واتای هەبیت، کە ماناشى
 نەبوو بە وشە ناژمێریت، وشەى (بۆ) و (بەلکو) بەلای ئێمەو مانای
 هەیه، ئەویش ئەرکە (وشەى ئەرکى)یە. (بۆ) بۆ (هۆ)ى هەرشتیک بێت
 بە کاردیت، (بەلکو)ش بۆ (ئەگەر)ى هەر شتیک بێت بە کاردیت.

بۆیە سەبارەت بەو هەشت تاییەتمەنیانەى کە د. ئەپرەحمان حاجى
 مەرف، دیاریی کردوون، دەتوانین لە چوار خاڵدا بیانخەینەپوو:

١- قالبیى فیزیایى هەبیت.

٢- مانایەكى هەبیت.

٣- رۆلى لە ریزماندا هەبیت.

(١) د. وریا عمر ئەمین، چەند ئاسۆیەكى تری زمانەوانى، بەرگى یەكەم،
 دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوێ ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٤، ل. ٣٦٤.

۴- بەلەتلەتكەردىنى و جياکردنەۋەي فۆنيمەكانى لە يەك، مانا و دەۋرە
بىنجىيەكەي نامىنى^(۲).

- تاڧە كەس بۆي ھەيە زاراۋە دابنى، بەلام بە پىي مەرجى تاييەتى.
كارى زاراۋەدانان ھەموو سەرچاۋە بىيانىيەكان و سەرچاۋەكانى خۇمانىش
جەخت لەۋە دەكەن، كە زاراۋە پىككەوتنى كۆمەلنىكە لەسەر وشەيەك،
ھەرۋەھا كاركردنى كۆمەلە خەلك باشترە لە كارى تاكەكەسىك، ھەرۋەھا
زۆربەي وشەكانى ھەر زمانىك بە پىكەوت و پىككەوتنى كۆمەلە
خەلكەكە درووست بوۋە، ئەوانى دىكەيش بە پىي ياسا درووست بوون.

- لەبارەي ئەمەۋە و لە زانستى زاراۋەسازىدا تا بتوانىت دەبى ھەول
بدرىت دياردەي ھاۋواتا و فرەۋاتايى و ھاۋبىژىي نەمىنىت، چونكە سەر لە
خوينەر دەشپوئىنىت و يەكەك لە تاييەتمەندىيەكانى زاراۋە ئەۋەيە بۆ ھەر
چەمكىك يەك زاراۋە بەكاربەيتىت، نەك وەك ئىستا بۆ (ضمير)ى
عەرەبى، نازانين بلىين (جىناۋ) يان (پاناۋ)... ئەمە سەر لىشپواندن نىيە؟
- راستە ئەۋ دوو پىگايە بۆ دارپشتن و لىكدانى وشە و زاراۋەي كوردى
زۆر سەرەكىن، بەلام پىگاكانى دىكەيش پۆلى بالايان لەۋ بوارەدا بىنيۋە.

- ئىمەش دەلىين، كە (قەلەم) وەك چۆن (كتىب)مان لە (كتاب)ى
عەرەبىيەۋە ۋەرگرتۋە بەھەندى گۆرپانەۋە، ھەرۋەھا وشەي (قەلەم)ىش ھەر
بەۋ شپوۋەيە، زاراۋە نىيە، بەلكو ناۋە.

- ھەستىيار واتە ئەۋ كەسەي ھەستى ھەيە، (ھەستىيار) بۆ (شاعىر)،
جىنى خۆي نەگرت، چونكە بە پىي ئەمە بى تەنيا شاعىر دەبى ھەستى

(۲) د.وريا عمر امين، چەند ئاسۋىيىكى ترى زمانەۋانى، ل ۳۶۴.

هه‌بیت. زاراوه‌ی (هه‌ستیار) یش خه‌لکی ئاره‌زووی پی ناکات و به‌کاری
 ناهیت، هه‌ر وشه‌ی (شاعیر)، که رۆیشتوو و جیی خۆی گرتوو، وه‌ک
 خۆی بمینیتوو به‌اشته، چونکه که‌س نییه ئه‌م وشه‌یه به‌کارنه‌هیت.
 ئه‌مه به‌ کورتی ئه‌و تییینی و سه‌رغانه‌بوون ده‌رباره‌ی کتیبی
 ناوبراو^(*)...

۲- کتیبی (زاراوه‌سازی پێوانه)^(۱).

ئهم کتیبه به کاریکی گه‌وره‌ی زاراوه‌سازی کوردی ده‌ژمێردریت،
 چونکه به‌شیکێ زۆری ئه‌و وشه و که‌رستانه‌ی که هه‌ر له زوووه هه‌بوون
 هه‌لێسه‌نگاندوون و له بنچینه‌یانی کۆلیوه‌ته‌وه و له باره‌ی رۆنانیه‌وه
 دواوه و به پێی قالبی وشه‌سازی و ده‌ستوری گشتی خستوو یانیه‌ته‌ پوو.
 به‌پێی رێبازی پێوانه‌یی پێشنیاری ده‌یان زاراوه‌ی بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی
 زمانی کوردی کردوو و له باسی وشه‌ی دارپێژراودا لیستی بۆ چهندین
 زاراوه‌ی فره‌جۆر کردوو و وشه‌ی لێک‌دراویشی به‌سه‌ر دوو جۆردا دابه‌ش
 کردوو:

^(*) له باره‌ی سه‌رجه‌م سه‌رنج و تییینیه‌کان سه‌باره‌ت به‌ کتیبی ناوبراو،
 بپوانه:

- غازي فاتح وهيس، کتیبی زاراوه‌ی کوردی و چهند تییینیه‌ک، گۆفاری
 (کاروان)، ژماره (۲۴)، سالی دووهم، به‌غدا، ئه‌یلوولی ۱۹۸۴، ل ۹-۱۴.
^(۱) مسعود محمد، زاراوه‌سازی پێوانه، چاپخانه‌ی (سومر)، به‌غدا، ۱۹۸۸.

- لیکدانی کار و ناو.

- لیکدانی ناو و ناو.

سهره‌پای ئه‌وانه‌ی له‌سهره‌وه باسکران، له‌م کتیبه‌دا ئاماژه بو هندی
له‌و گیروگرفتانه‌ی که پوو به‌پرووی زاراوه‌ی کوردی ده‌بنه‌وه و ئه‌و مهرجانه‌ی
ده‌ییت له‌ زاراوه‌سازدا هه‌بن و به‌ مهرجی دانانی زاراوه‌ی کوردی دانراون...
(ئازاد هه‌مه‌ شریف) له‌ وتاریکدا^(۱) هه‌ندی‌ک تیبینی و سهرنجی خۆی
له‌ باره‌ی هه‌ندی‌ک له‌و زاراوانه‌ی مه‌سعود محمهد پیشنیاری کردوون
تۆمارکردوه و به‌ کورتی ئاماژه بو هه‌ندی‌کیان ده‌که‌ین:

۱- ((هه‌لبه‌ت بۆ ناو له‌گه‌ڵ نا‌قۆلایی خۆیدا په‌سه‌ندتره له
(پاناو)) (زاراوه‌سازی ل ۴).

به‌ پێچه‌وانه‌ی قسه‌که‌ی مه‌سعود محمهد، من وای بو ده‌چم (پاناو)
گه‌ڵی راستره، چونکه له‌ زمانی ئینگلیزیدا (pronoun) به‌ واتای
(noun) (for + name) دیت = پا + ناو = پاناو. پاشان ده‌ییت: خو
له‌ زمانی کوردیدا (پا) به‌واتای (for) ی ئینگلیزی دیت. کورد له‌ میژه
وتوویه‌تی (له‌ پاه‌ی خوا)، جا هه‌ر هه‌مان (پاه‌ی) بوته (پا) به‌ واتای
(له‌ پێنار، بو‌ خاتر).

۲- ((ده‌توانین به‌شتیک (قابل للتجربة) بێ بلیین، به‌رئه‌زموون))
(زاراوه‌سازی ل ۳۹).

^(۱) ئازاد هه‌مه‌ شریف، سهرنجیک له‌ کتیبی (زاراوه‌سازی پێوانه)، گۆفاری
(پامان)، ژماره (۱۷)، هه‌ولێر، تشرینی دووهم ۱۹۹۷، ل ۱۲۵-۱۲۷.

له كوردیدا وشه‌ی (فرنده) مان هه‌یه به واتای ئه‌وه‌ی (توانای فرینی هه‌یه)، جا ده‌کری وشه‌ی (ئه‌زموون) له‌سه‌ر ئه‌و وشه‌یه داب‌پێژریت و ببیتته (ئه‌زموونده).

۳- ((وابزانم (که‌مه‌ند) له که‌مه‌روه هاتوه)) (زاراوه‌سازی ل ۱۶۱).
من وای بۆ ده‌چم له (که‌مه‌)وه به واتای (چه‌مانه‌وه)وه هاتبیت، چونکه ئه‌و گوریسه‌ی که‌مه‌ندی پێده‌کریت ده‌چه‌میتته‌وه و ئوول ده‌خوات.
۴- ((ئینجا هه‌ر وه‌ک (قطار)ی عه‌ره‌بی به واتای (جهلوو) Train چه‌سپا ده‌شی (جهلوو) بۆ شه‌مه‌نده‌فریش به‌کار بی)) (زاراوه‌سازی ل ۱۹۶).

کورد ده‌میکه به (قطار) ده‌لیت: (شه‌مه‌نده‌فر) هه‌رچه‌نده ئه‌م وشه‌یه وشه‌یه‌کی بێگانه‌یه، به‌لام تازه‌ پۆییوه و له (جهلوو) به‌ر زه‌ینتره و له‌سه‌ر زمانی کورد بڵابووته‌وه.

۵- ره‌نگژه‌ بۆ (مصبغه) (زاراوه‌سازی ل ۲۱۸).
به بر‌وای من له کوردیدا هه‌ر زاراوه‌ی (خوخانه)، پ‌ر به‌ پیستی (مصبغه)یه نه‌ک (ره‌نگژه‌).

۶- ((به‌ باوه‌ری من هه‌قی خو‌مانه له جیی (ثلاجه - glacier) دا بلیین: (به‌فرانگه) (زاراوه‌سازی ل ۲۲۸).

هه‌موو لایه‌که‌مان ئه‌وه باش ده‌زانین که‌ پاشگری (گه) له کوردیدا واتای (جیگا) ده‌به‌خشیت که‌چی مه‌به‌ست له (glacier) ئاوه به‌فراوه‌که‌یه، که‌واته (به‌فراوک)، یان بو‌تریت (به‌فرگه‌).

۷- ((aeshā واتە گاسن. من به بیرمدا نایەت لە کوردیدا وشە
 ھەبێت بۆ ئەو واتایە لە فۆرمیکی نزیک بە ئەنێشە ماییت)) (زاراوەسازی
 ل ۳۹۸).

لە فەرھەنگی (کوردی - ئینگلیزی) تۆفیق وەھبی و ئەدمۆندزدا،
 (ھێشە) بەواتای (گاسن) ھاتوو.

۸- ((سارقی دەبیته (دزەکی))) (زاراوەسازی ل ۱۱).
 بە بروای من کورد وشەیکە پێ بە پیستی (سارقی) ھەیە ئەویش
 (دزۆک)ە.

سەرنج و تێبینییەکانی ئێمەش سەبارەت بەو خاڵانەی سەرەو، بەم
 شیوەیە خوارەوێه:

- ئێمە ئێستە وەک زاراوەیکە کە لە قوتابخانە و فێرگەکاندا بەکاربێت،
 بۆ (ضمیر)ی عەرەبی (جیناو) و (پاناو) بەکاردێنن، ئەمەش ھەڵەیکە
 گەورە، وەک چۆن لە زانستی دەنگسازیدا ناییت دەنگیک دوو پیت
 بینوینیت، وەک دوو (وو) بۆ دەنگی (و)ی درێژ، بەو شیوەیەش لە
 زاراوەسازیدا ناییت، یەک چەمک دوو زاراوەی ھەبێت. سەبارەت بەم دوو
 زاراوەیە ھەر کەسێک پابۆچوونی خۆی ھەیە و تا ئێستاش ئەوانە
 پابۆچوونی جیاوازیان ھەیە نەیاننوانیوە دان بە پابۆچوونی
 بەرانبەرەکیان بنین، بەلای ئێمەو زاراوەی (جیناو) بەراستەر دەزانن لەبەر
 ھەندێ هۆ، وەک زمانزان ھاتوو لە بری (ضمیر - pronoun) زاراوەی
 (پاناو)ی پەسەند کردوو یانخود زۆرکەس لە جیگە (فعل)ی عەرەبی
 (فرمان)یان بە باش زانیو، کەچی وشەی ناپەسندتر لە (پاناو، فرمان)

به زۆره ملّی نه بّی ههر دهست ناکه ویت: وشه ی (پاناو) ته گهر له پیشگری
 (پا - راهاتن - راپسکاو تن - رابواردن) و وشه ی (ناو) په یدابووبی^(۱)،
 وهك تهوهیه لۆكه به ئاسن بدرووین، چونكه پیشگری (پا) ههر له گهل
 کاردا دیت، كهس نه بیستوهه گوترا بیت، پابهرد، راعه له شیش، پازوپنا...
 ته گهر له (تهرا) به واتای (بۆ) وه، هاتبی ده بّی بگوتری (تهرای ناو) وهك
 كه هه ندیک ده نووسن (بۆناو)... وشه ی (فرمان) هه مان (فرمان)ه، كه
 به واتای (أمر) هاتوه: نه خوینده واری کورد له هه ندی شوینی کوردستاندا،
 ده لیت: (فرمانی خۆم به جی کرد) مه به ستیشیان تهوهیه كه فرمان لهو
 به کارهینانه دا به واتای (عمل، فعل) هاتوه، ئیتز گورج فرمانیان له
 جینگه ی فعلی پیزمانی عه ره بی هه لئا، بۆ پیزمانی کوردی^(۱). ههروه ها
 هۆیه کی دیکه ش تهوهیه (پاناو) باش مه به ست نایپکی و خوینهر له
 واتاکه ی راده مینی، چونكه:

بهشی یه که می نه و زاراوهیه به گه لّی واتا دی، بۆ نمونه:

۱- ته گیر (بیروپا) له (رأی) عه ره بییه وه.

۲- پّی، پّیگه

پابه ر < پّیه ر

(پا) پتر پتره فارسییه که یه تی و (پّی) کوردییه.

۳- وهك پیشگریك ده چیتته سه ر کردار:

هاتن ---- راهاتن

^(۱) مسعود محمد، زاراوه سازی پیوانه، ل ۴.

^(۱) مسعود محمد، زاراوه سازی پیوانه، ل ۴.

کردن ---- را کردن هتد.

۴- ئەرا = بۆچی.

۵- وەك پاشبەندی (وہ / وہ):

لەتۆوہ = ئەتۆرا

لەمنەوہ = ئەمنرا

۶- جار = ئەجارە.

۷- شیان (رات ناکەوی)^(۱)

سەرەرای ئەوێ مەسعود محمد هیچ زاراوەیەکی بۆ (ضمیر) عەرەبی
پیشنیار نەکردوو، ئەوێش بەلای ئێمەو زاراوی (جیناو) بە باشتەر دەزانین
و شێوەی پۆنانی ئەو زاراوەیە لەهەندێ زماندا بەمجۆرەییە:

یۆنانی: (anto = antonymia) -جی) و (nymia - ناو).

لاتینی: pronomen = (pro - جی) و (nomen - ناو).

ئینگلیزی: pronoun = (pro - جی) و (noun - ناو).

رووسی: mes-toemenye = (mesto - جی) و (emya - ناو).

..... هتد.

کەواتە (جیناو) لە گشت روویە کەو، واتە بەپیتی پوخسار و ناوەرۆک لە
(پاناو) پرونتەر و پاستەر و تەواوتر و گونجاوترە... لەبەر ئەوێ:

^(۱) د. ئەپرەحمانی حاجی مەرف، زمانی کوردی و خەوشی هەندێ وشە و
زاراوەی نوێ، بەشی یەکەم، بەغدا، ۲۰۰۰، ۱۸-۱۹.

۱- (جی) به ته‌واوی له‌گه‌ل (anto) ی یۆنانی و (pro) ی لاتینی و ئینگلیزی و (mesto) ی پروسیدا یه‌ك ده‌گرنه‌وه.

۲- له دیالیکتی کرمانجیی ژوو‌رودا به‌کاری دینن و به‌پیتی ئاوازی ده‌نگی خۆیان کردوویانه به (جیناڤا).

۳- (جی) ته‌نیا یه‌ك واتای هه‌یه، که ئه‌ویش (شوین)ه و واتاکه‌شی زۆر ئاسان و پرونه (سه‌ره‌پای ته‌وه‌ی له هیندیک شوین به واتای به‌شیش دیت). واته هه‌رچی (پا)یه، مۆرفیمیکی فره‌واتایه و زۆربه‌ی مانا‌کانیشی لیل و گرانن بۆ زاراوه‌ و شه‌ی یه‌ك واتایی، له فره‌واتایی په‌سه‌ندتره^(۱).

- سه‌ره‌پای ته‌وه‌ی و شه‌ی (ئه‌زمونده) تا ئه‌ندازه‌یه‌ك بۆ و شه‌ی (ئه‌زموون) گونجاوه، ئه‌گه‌ر شتی‌کمان هه‌بوو شایسته‌ نه‌بوو بۆ (ئه‌زموون) چی پی‌ بلین، جا بۆیه هه‌ر زاراوه‌کی مه‌سعود محمده به گونجاوتر ده‌بینن، وه‌ك ئاماژه‌شی بۆ کردووه په‌ندیکی پیشینان هه‌یه که خه‌ریکه له بیر ده‌چیتته‌وه، که ده‌لیت: ماستی ئه‌زموو له نه‌زموو چاکتره. به‌واتای تاقیکراوه و تاقی نه‌کراوه. ده‌توانین به شتی‌ك (قابل للتجربة) بی‌ بلین به‌رئه‌زموون، ئه‌وه‌ش که تاقی نه‌کراییتته‌وه و ته‌وه‌ی نه‌توانریت تاقی بکراییتته‌وه (نه‌زموو) ی بۆ ده‌ست ده‌دات^(۲).

- جارێ و شه‌ی (وابزام) له زانستدا جیی گومانه، واته لیی دنیانیت، پاشان زۆر پی‌ تیده‌چیت که له (که‌مه‌)وه به واتای (چه‌مانه‌وه)وه

^(۱) د. ئه‌وه‌حمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خه‌وشی هه‌ندی و شه‌ و زاراوه‌ی نوی، ل ۱۹-۲۰.

^(۲) مسعود محمد، زاراوه‌سازی پی‌وانه، ل ۳۹-۴۰.

هاتییت، چونکه ئەو گوریسهی که مەندی پێ دەکریت دەچەمیتهوه و لool دەخوات.

- هەر وشە (شەمەندەفەر) بە کاریت باشترە لە وشە (جەلوو).
- بەلای ئیمەوه، وشە (پەنگخانە) بۆ (مصبغة) لە (خوڤخانه)
ئاسانتر و خوشترە و سەرەپای ئەوهی (خانە) لێرەدا پاشگر نییه و وشەیه کی
واتادارە.

- دیارە لە فەرەهنگەکی (توفیق وەهبی) و (ئەدموندز) دا وشە
(هیشە) بە واتای (گاسن) هاتوو^(۱)، پەگی (هیشە) لەو دوو وشەیه دا
لە کوردیدا ماوەتەوه (کالەهیش، هیشەپر) لە هەردوو وشەشدا واتای
گاسنیان تێدا ماوەتەوه.

- بەلای ئیمەوه وشە (دزەکی) تەواترە، چونکه لە وشە (دز) و
پاشگری (- هکی) پێک هاتوو، که ئاوەلناوی نیسیبیه لە پروی واتاو بە
هۆی هەندی پیشگر و پاشگرهوه دروست دەیت، وهك:

(- ی): ---- کوردی، کرمانجی...

(- ین): ---- ئاسنین، بەردین...

(- انه): ---- پیاوانه، مەردانه...

(- ه کی): ---- دەشته کی، خێله کی.

^(۱)Kurdish – English Dictionary, London, ۱۹۶۶, p۱۶. Tawfiq Wahby and C.j. Admondez, A

(- ه): ---- به هاره، زستانه^(۲).

وشه‌ی (دزۆك) له وشه‌ی (دز) و پاشگري (- ۆك) پيڤهاتوو به واتاي (سارق)^(۳) ي عه‌ره‌بي ديت بۆ (سارقي) ده‌ست نادات.

ئه‌مانه به كورتي هه‌ندى لهو تيببينيانه بوون، په‌خه‌گر ئاراسته‌ي كتيبى (زاراوه‌سازى پيوانه) ي كردبوون^(*).

۳- زاراوه‌كانى ((كۆري زانيارىي كورد))^(**):

هه‌ر له سه‌ره‌تاي هه‌فتاكانه‌وه كۆري زانيارىي كورد هه‌ولتيكى مه‌زنى بۆ درووستكردن و پۆنانى زاراو‌ي كوردى دا و لهو بواره‌شدا جى په‌نجه‌يان دياره، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا هه‌ندىك تيببى به‌رچاو ده‌كه‌ون، كه له‌چه‌ند خاليكدا ئاماژه‌يان پي‌ده‌ده‌ين، له‌وانه:

^(۲) د.ئه‌وه‌رحمانى حاجى مارف، پيژماني كوردى، به‌رگى يه‌كه‌م (وشه‌سازى)، به‌شى سيبه‌م -ئاوه‌لئاو-، چاپخانه‌ي كۆري زانيارى عيراق، به‌غدا، ١٩٩٢، ل ٦٧.

^(۳) بپوانه: پزگار كه‌ريم، فهره‌نگى ده‌ريا (عه‌ره‌بي - كوردى)، به‌شى يه‌كه‌م، نشري احسان، ته‌هران، ١٣٨٢-٢٠٠٦، ل ٣٩٢.

^(*) بۆ زانيارى زياتر له باره‌ي ئه‌و سه‌ره‌جانه‌وه، بپوانه:

- ئازاد هه‌مه‌ شه‌ريف، سه‌ره‌جيك له كتيبى (زاراوه‌سازى پيوانه)، گوڤارى (پامان)، ژماره (١٧)، هه‌ولير، تشريني دووهم ١٩٩٧، ل ١٢٥-١٢٧.

^(**) له باره‌ي سه‌ره‌جهم زاراوه‌كانى كۆري زانيارىي كورد، بپوانه:

- گوڤارى كۆري زانيارىي كورد، زاراو‌ي كارگيرى، به‌رگى (يه‌كه‌م)، به‌شى (يه‌كه‌م)، به‌غدا، ١٩٧٣، ل ٤١٩-٥٢٥.

- ئەنجۈمەنى كۆپ لە دانانى زاراۋى كارگېرىدا زۆر سەرگە وتوانە،
 زاراۋەكانى دانائە، بەلام لە ھەندى جىگەدا زاراۋە غەربىيەكەى ھەر بە
 پېنۋوسى غەربى دانائەتەۋە، ۋەك (درس)ى غەربى كراۋە بە (دەرس)
 ل ۶۹۴. لەوانەيە لەو روانگەيەۋە بىت، كە زۆرىنەى خەلك ھەر وشەى
 (دەرس) بە كاردىنىت، ھەرۋەھا وشەكانى:

حاضر ---- حازر (ل ۶۱۴) وشەى (ئامادە) گونجاۋە بۆ (حاضر).
 تنقلات (للموظفين) ---- ئالوگۆر (ل ۵۳۴) وشەى (گواستەۋە) بەلاى
 ئىمەۋە لە وشەى (ئالوگۆر) بە باشتەر دەزانىن، چونكە بە واتاى شتى
 بگۆردىتەۋە بە شتىكىتر دىت، بۆ كرپىن و فروشتىن (ئالوگۆر) بە كاردىت.
 درس ---- دەرس (ل ۶۹۴) ئەى بۆ نەلىين (ۋانە) كە لە (دەرس)
 باشتەر و كوردىشە.

- ھەرۋەھا لەو وشە غەربىيەكانەى كە بە دەستكارىيەۋە بە كارھاتون و
 كراۋنەتە كوردى:

سكرتير ---- سكرتير (ل ۷۶۴). (پازپارىز) بۆ وشەى (سكرتير)
 پېشنيار دەكەين.

شاهد ---- شاھەد (ل ۷۸۴). (گەۋاھ) بۆ وشەى (شاھەد) پېشنيار
 دەكەين.

شتل ---- شەتل (ل ۷۹۴).

صفر ---- سفر (ل ۸۲۴) يان بوترى (ھىچ).

ضمير ---- پاناو (ل ۸۳۴) بەلاى ئىمەۋە (جىناۋ) تەۋاترە.

فرسه ---- دهلیشه (ل ۴۹۱)، (هه‌ل) یشمان هه‌یه، که بۆ (فرسه) زۆر گونجاوه.

قرض ---- قهرز، وام (ل ۴۹۵) وشه‌ی (قهرز) له (وام) گه‌لی باشته، چونکه خه‌لکه‌که هه‌موو له (قهرز) تی ده‌گه‌ن، به‌لام (وام) به وشه‌یه‌کی نامۆ دیته گوی.

قضاء ---- هه‌ریم (ل ۴۹۵) وایزیم (هه‌ریم) بۆ جیگه‌یه‌کی گه‌وره‌تر له (قضاء) به‌کار دیت، که (اقليم) ی عه‌ره‌بی ده‌گه‌یی نیت، بۆیه بۆ (قه‌زا) وشه‌ی (شار) و بۆ (ناحیه) ش وشه‌ی (شارۆچکه) بۆ (محافظه) ش وشه‌ی (پاریژگا) پی‌ش‌نیار ده‌که‌ین.

- هه‌روه‌ها هه‌ندی تیکه‌لی و دووباره‌کردنه‌وه له زاراوه‌کانی کۆردا ده‌بینری...

پاشان ده‌توانین ئاماژه به‌وه‌ش بده‌ین که نووسه‌رانی دیکه‌ش تی‌بینی خۆیان له‌و بواره‌دا هه‌بووه..

ره‌ئوف عوسمان له وتاریکی‌دا^(۱) ئاماژه بۆ هه‌ندی تی‌بینی و سه‌رنج سه‌باره‌ت به زاراوه‌کانی کۆری زانیاریی کورد کردووه و سه‌رنجه‌کانی‌شی تاییه‌ته به‌وه‌ی هه‌ندی زاراوه‌ی خستوه‌ته سه‌ر ئه‌و ته‌نیا زاراوه‌ی که کۆر بۆ یه‌ك واتا دایناون و باس له (۷۶) زاراوه ده‌کات، لی‌رده‌دا ئاماژه بۆ هه‌ندیکیان ده‌که‌ین:

- انجراف ---- (پادان) (کۆر).

^(۱) ره‌ئوف عثمان، پێداچوونه‌وه‌یه‌ك به په‌راویزی زاراوه‌کانی کۆردا، گو‌فاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۵۰)، به‌غدا، حوزه‌یرانی ۱۹۷۶، ل ۳۶-۴۲.

پیشنیاری (پاپیچان)ی بۆ دهکات، ئیمهیش پیشنیاری وشه
(پامالین)ی بۆ دهکهن.

- الفروسية ---- (سواری) (کۆر).

وشه (سوارچاک)ی بۆ پیشنیار کردوه، بهلای ئیمهشهوه وشه
(سوارچاک)ی بۆ (الفروسية) زۆر له جیجی خۆیهتی.

- موزع ---- (نامه بهر) (کۆر).

په خه گر راستی بۆچوه، که ده لیت: مه رج نییه هه موو (موزعیک)
هه ر نامه بهریت، (نامه بهر) — بۆ (موزع البرید) ده بیته، به لام بۆ
(موزع) وشه (دابه شکار) په نگه گو نجاو بیته.
- شد ---- (کیشانه وه) (کۆر).

(کیشانه وه) بۆ (سحب) به کار دیت، بهلای ئیمه وه (شد) واتایه کی
گشتی هه یه هه ر زار او هیه که له مانه ده گو نجیت بۆ (شد): (به ستن،
به ستنه وه، شه ته کدان، راکیشان)^(۱).

- الاقتصادیون ---- (ئابووری ناسانی) (کۆر).

وشه (ئابووریناسان) یان (ئابووری ناسه کان) به ته واوتر ده زانین،
پارچه ی دووه می وشه که (ناسان)، (ی) نیسبه ته وه ر نا گریت.

- جزر ---- نیشتاو / مد ---- به رزاو (کۆر).

دوو وشه وه (هه لچوون — داچوون) مان هه یه. بهلای ئیمه وه هه ر
(نیشتاو) و (به رزاو) بیته باشته، چونکه (هه لچوون) خه لکی به
(انفعال)ی عه ره بی تیده گات.

^(۱) رزگار کهریم، فهرهنگی دهریا، بهرگی یه کهم، ل ۴۸۹.

- القاعدة ---- (بنار) (كۆپ).

پېشنيارى زاراوى (بنكه)ى بۆ ده كات، كه له جيى خويه تى و زاراوى
(بنه) شمان هه يه.

- القوة العاملة ---- (دهستكاره) (كۆپ).

زاراوى (هيزى كارا)ى بۆ پېشنيار كراوه. كه به پاستى ده زانين
له (دهستكاره).

- رج ---- (ژاندن) (كۆپ).

زاراوى (ژەندن)ى بۆ پېشنيار كراوه، به لاي ئيمه شه وه (ژەندن) به
ته واره ده زانين.

ئەمە و چەندىن زاراوى ديكه، كه (پەئوف عوسمان) وهك ها و اتا
به رانبەر به و زاراوانه ي كه كۆپ بۆ يهك و اتا دايانوان^(*).

- (يوسف پەئوف عەلى)يش، سه بارهت ليسته ي زاراوه كانى كۆپ،
هەندىك تيبينى و سه رنجى ده ربرپوه^(۱). هەندىك له وانه ي جيى سه رنج بن
ده ياخه ينه روو و پاى خۆمانى له باره يانه وه ده رده برين:

۱- الممكن --- شياو (ل ۴۴۴) (كۆپ). بۆ (الممكن) وشه ي (ده شى)،
ده كرى (ده تانريت به كاربيت).

جدير ----- شياو (ل ۸۹۰ ليسته دووه م) (كۆپ).

^(*) بۆ زياتر زانبارى له باره ي ئه و باسه وه، بپوانه: رۇوف عثمان،
پيداچوونه وه يهك به په راويىزى... گ (پوشنيرى نوئى)، ژماره (۵۰).

^(۱) يوسف پەئوف عەلى، ده رباره ي ليسته ي زاراوه كانى كۆپ، گۆقارى
(ئاسۆى زانكۆيى)، ژماره (۱۰)، به غدا، ئابى ۱۹۷۸، ل ۹۲-۹۴.

كۆپ لىرىدا دوو زاراۋى بۇ يەك وشە داناۋە كە تەنيا (شياۋ) بۇ (جدىر) لە بارتە.

۲- المرتجل ---- سەرزارە كى (كۆپ).

لە (ارتجال) ھە ھاتوۋە، ھەك لە گۇڭقارى كۆپى ژمارە (يەك) دا بە واتاى (سەرىپىيى) تەۋاترە لە (سەرزارە كى).

۳- التوجيە ---- رابەرى (كۆپ).

(ئاراستە كىردن) بۇ (التوجيە) راستە.

۴- الاساليب التعليمية ---- بەرنامە كانى پەرۋەردەيى (كۆپل ۴۶۴).

پەخنە گر راست بۇ ئەۋە چوۋە كە دەئىت: نە (اساليب) بەرنامەيە و نە (تعليمى) یش پەرۋەردەيى، چونكە بەرنامە (منهج) دەگىتەۋە و (پەرۋەردە) ش، (تربىيە) ھەرۋە ھا لە لاپەرە (۵۲۷) لىستەي چوارەم بەرانبەر (السياسة التعليمية) سىياسەتى فير كىردن دانراۋە.

۵- حجم الجماعة ---- چەندايەتى كۆمەل (كۆپ).

(چەندايەتى) بۇ (كىمىيە) و (چەندىتى) بۇ (مقدار) بەكار ھاتوۋە، ئەگەر چى ئەمىش ھەر ھەلەيە و (حجم) قەۋارە و بارستايى بۇ بەكار دىت، بۇيە (قەۋارەي كۆمەل) بە باش دەزانين بۇ (حجم الجماعة).

۶- سوق كبرىة ---- فرۆشگە (كۆپ).

ھەر (بازار) بە كارىيت باشتە، چونكە (فرۆشگە) بۇ (دوكان) يان ھەر جىگە يىكى بچووك يان شت بفروشى دەتوانى زاراۋى (فرۆشگە) ي بۇ بە كارىينىت.

۷- ارتكاز ---- بەند (كۆپ).

پەخەنە گر پاستە، كە دەئیت: (بەند) يەككە لە واتاكانى (ارتكاز)،
بەلام ئەم (بەند)ە، واتای جوړیە جوړی زۆرە و باس نەكراوە:

ا- بەند ---- مسجون.

ب- بەند ---- فصل - فقره.

پ- بەند ----- رزمه.

ت- بەند ----- دەبیتە پاشگر (كەمەربەند، نالبەند).

ج- بەند ----- بەستنی شتیك بە شتیكى ترهوه.

ح- بەند ----- لەگەڵ نیشانهی (ان)ی كۆ دەچیتە سەرھەندى نار،
وهك: (خەنەبەندان، سەھۆلبەندان).

۲۰- الأوعية الدموية ---- خوینبەرەكان (كۆر).

پاست وایە بلیین (خوینبەر) بۆ (الشرايين) و (خوینھێنەر) بۆ
(الاوردة).

ئەمە ھەندى لە سەرئەكەانى (يوسف پەئووف عەلى) بوو سەبارەت
بەھەندى لە زاراوەكانى كۆر^(*).

- لەبارەى چەند زاراوەیەكى كۆرەوه، مەسعود محمد لە كتیىبى
(زاراوەسازى پێوانە)دا، پای خوێ بەرانبەر ھەندى لەو زاراوانەى كە كاتى
خوێ پێشنيارى كردوون، دەردەبەریت، دەئیت: زۆر لە بارن، بۆ نمونە:
انتخاب ھەلبژاردن.

^(*) بۆ زیاتر زانیارى لە بارەى ئەو سەرئەكە، بێوانە:

- يوسف پەئووف عەلى، دەربارەى لیستەى زاراوەكانى كۆر، گوڤارى
(ئاسۆى زانکۆیی)، ژمارە (۱۰)، بەغدا، ئابى ۱۹۷۸، ۹۲ل-۹۴.

منتخب هه لېږداره.

ناخب هه لېږير.

استنباط هه لېتنجان.

تسامي هه لکشان sublimation

حمل (له منطق) هه لگرته.

موقف هه لوه ست.

واقع هه لکه وت.

اندفاع هه لپه.

تفکک هه لوه شان.

مستنبط عقلی هوش هه لېنج.

ئهمه و چەندین وشەى تر که مسعود محمد به گوځاو و له باریان ده‌زانیت و کوږی زانیاری هه لېږداردوون و دایرپشتوون و دایناون ^(۱).

د. کامیل به‌صیر له کتیبی (زاراوه‌ی کوردی) دا، زور به کورتی باسی له هندی کار کردوه که تاییه‌ته به زاراوه‌دانان. له لاپه‌ره (۲۷) ی کتیبه‌که‌یدا، ده‌لیت: له کاتی خویندنه‌وه‌ی کاره زاراوه‌ییه‌کانی کوردیدا زور جار تیبینی ده‌که‌ین، که زاراوه‌کانیان له پروی بابه‌ته‌وه تیکه‌ل و پیکه‌لن، پروترین نمونه بو ئهم تیکه‌ل و پیکه‌لییه کتیبی زاراوه‌ی کارگی‌پیه که کوږی زانیاری کورد دایناوه، ناونیشانی ئهم کتیبه هه‌روه‌کو به پ‌واله‌ت لی تی‌ده‌گه‌ین بو زاراوه‌ی کارگی‌پي و فه‌رمان برده سهر ته‌رخان کراوه، به‌لام هاوکات زاراوه‌ی جوړبه‌جوړی جیاوازی‌شی تی

^(۱) مسعود محمد، زاراوه‌سازی پیوانه، ل ۷۲-۷۳.

ئاخىراوه، بۇ بەلگە زاراۋى (كاۋىژ) بە واتاى (الاجترار)دەيت، و ھىچ پىئەندىيەكى بە كارگىرپىيەۋە نىيە^(۲).

د.كامل لەو ھەموو كار و بەرھەمانەى كۆپ كە بۇ دانان و دارشتن و ھەلپژاردنى زاراۋە دايانان و بە تاييەتى زاراۋى كارگىرپى، تەنيا يەك نمونەى ھىناۋەتەۋە، ئەۋىش (كاۋىژ)، پاستە كە پىئەندىيە بە زاراۋى كارگىرپىيەۋە نىيە، بەلام كاتىك دەلىت: پروونتىن نمونە بۇ ئەو تىكەلىو پىكەلىيە كىتپى، زاراۋى كارگىرپىيە، بەلاى كەمەۋە دەبوو چەند نمونەيەكى بەيىنايەتەۋە كە بىيىتە بەلگەى قسەكەى. ھەروەھا لە لاپەرە (۱۱۲-۱۱۳) باسى كارەكانى كۆپى زانىارى كورد دەكات، كە سەرکەۋتوون، پاشان دەلىت: لەو چوار لىستەيدا ھەروەكو سەرنجمان داۋە و سەرنجى دەدەين گەلى زاراۋە ھەن كە لە شۈينى خۇياندا نىن و پىر بە پىستى واتاكانيان دانەنراون و لە دياردەى سەرىپىيى و دوو واژەيى و لەنگى پىزگارىيان نەبوۋە، بەلام لەبەر ئەۋەى كۆپ خۇيشى ھەستى بەو كەموكۈرپىيە كوردوۋە، بەلگەشمان بۇ ئەم پاستىيە بانگكردنى زانا و خويندەۋارە كوردەكانە بۇ چەسپاندنى پەخنەكانيان^(۱). جارى پىش ھەموو شتىك د.كامل باسى ئەو ھەموو ناتەۋاۋىيە دەكات بى ئەۋەى يەك نمونەى بۇ لىدوانەكەى ھىنايىتەۋە، ئەمەش لە زانستدا پوۋچەل دەيىتەۋە، پاشان كۆپ لە كاتى زاراۋەداناندا، كە دەست بۇ خويندەۋار و شوان و زانا و سەپان

(۲) د.كامل بەصير، زاراۋى كوردى ھەلسەنگاندن و لىكۆلىنەۋە، ل ۲۷-۲۸.

(۱) ھەمان سەرچاۋە، ل ۱۱۲-۱۱۳.

و پۆشنېر... درېژ دېكات له روانگه ي سود وەرگرتنه وه، پاشان نه وانه
سه رچاوه ي په سه نه ي زاراوه ي كوردين...

دجه مال نه به ز، له وتاريكيدا^(۲) له گوڅاري كوليجي نه ددبيات، چهند
په خنه و تېبينيه كي تومار كړدوه، كه باسي:

۱- شيوه پيكهاتني كۆپ.

۲- پله ي كاره كاني كۆپ.

- هه له ي زله زله ي زمانه واني.

- گوڅاري كۆپ.

- رېنوس ي كۆپ.

زاراوه كاني كۆپ..... دېكات.

ليږده نه وه ي پيوهندي به باسه كه ي ئيمه وه هبيت، نه و په خنانه يه كه
له باره ي (زاراوه كاني كۆپ) وه، نووسيويه تي، په خنه ي له هه ندي زاراوه كاني
كۆپ گرتوه و له بهرگي يه كه مه وه تا بهرگي چواره م، له م
به سه ر كړدنه ويه دا ته نيا هه نديكي ده كه ين به نمونه ي باسه كه مان و زور
به كورتي راي خومان ي له باره وه دهره برين:

دجه مال، له سه رته ي نه و تېبينيه يه كه ئاراسته ي زاراوه كاني كۆپي
كړدوه باسي نه وه دېكات كه خوي به يه كه م زاراوه نووس ددزانيت و نامازه
بو به ره مه كه ي دېكات بو سه مانندي قسه كاني، كه به لاي ئيمه وه وانيه،

^(۲) دجه مال نه به ز، سه رنجيك له چهند زاراوه يه كي تازه به كارها توو و كۆپي
زانياري كورد، گوڅاري كوليجي نه ددبيات، ژماره (۲۲)، چاپخانه ي (دار
الجاحظ)، به غدا، ۱۹۷۸، ل ۷۹-۱۱۵.

چونکه هیچ کاتیک نووسینی بهرهم پیش چاپکردنی و بلاوکردنه‌وی نابیته میژووی ئەو کاره، وهك د.جهمال وادهیینت، که له سالی ۱۹۵۲- ۱۹۵۳دا وهك ههولیک دهستی کزدوه به دانانی زاراهه^(*).

به‌لای تیمه‌وه ئەم کاره‌ی د.نه‌به‌ز به کاری ههولێ دانانی زاراهه دانانریت، چونکه له نووسین یاخود وه‌رگێپانی هه‌ر نووسراویکدا بۆ سه‌ر زمانی کوردی کۆمه‌لیک زاراهه دینه پیش نووسه‌ر یاخود وه‌رگێپ، که ده‌بی هه‌ولێ ته‌وه‌ بدن به‌رانبه‌ریان. بۆ بدۆزنه‌وه. هه‌ر به‌و جۆره له کتییی (سه‌ره‌تای میکانیک و خۆماله‌کانی ماده)دا پیویستی، د.نه‌به‌زی بۆ ئاو‌پدانوه له زاراهه راکیشاوه^(۱)، هه‌روه‌ها له لایه‌کی تریشه‌وه ته‌گه‌ر ئەو هه‌ولانه به بنچینه‌ی دانانی زاراهه دابنێ، ئەوه بیگومان هه‌ر به‌ته‌نیا د.نه‌به‌ز هه‌ولێ نه‌داوه، به‌لکو که‌سانیتیش پیش ئەو هه‌ولێ وایان داوه، وهك کتییی (ده‌ستوری زمانی کوردی)ی توفیق وه‌ه‌بی که له سالی (۱۹۲۹)دا بلاو‌کراوه‌ته‌وه و گه‌لێ زاراهه‌ی ریزمان به‌دی ده‌کرتین و بۆ زۆربه‌یان وشه‌ی له بار و گونجای کوردی داناوه. نهك هه‌ر ته‌مه‌ش به‌لکو هه‌ولێ سه‌ربه‌خۆش به‌ تامانجی دانان و دارشتن و دۆزینه‌وه و هه‌لبژاردن و

(*) ناوبراو باس له کتییی (سه‌ره‌تای میکانیک و خۆماله‌کانی ماده) ده‌کات که له سالی ۱۹۵۷ ته‌واو بووه و له سالی ۱۹۶۰ که‌وتۆته به‌رده‌ست خوینه‌ران...

(۱) د.ئه‌وه‌رهمانی حاجی مارف، با ریزی لی‌کۆلینه‌وه‌ی زانستی بگرتن، گو‌فاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۷۵)، به‌شی (چواره‌م)، به‌غدا، ته‌مموزی ۱۹۷۹، ۴۸.

وهرگيترانی زاراوه له زمانى کوردیدا دراوه. به وینه (فهرههنگۆكى زاراوهى جهنگى روسى - کوردى) که، ژ. نیکیتین سالى ۱۹۱۶ له ورمى بلاوى کردووتهوه، (فهرههنگۆكى زاراوهى زانستى ئهرمهنى - کوردى) له لایهن لیژنهیهکهوه دانراوه و سالى ۱۹۳۵ له یهریشان له چاپ دراوه، لیستهى ئهو زاراوه کۆمهلايهتى و سیاسیانهى جهلادەت عالى بهدرخان، له بهشیكى تاییهتی گۆڤارى (هاوار)دا لهژیر ناوى (فهرههنگۆك)دا، تۆماریکردون، ئهو زاراوانهى عهلائەددین سهجادی له گۆڤارى (نزار)دا و ههروهها ئهو زاراوانهى که له گۆڤارى (گهلاویژ، ژین، دهنكى گیتیى تازه، ههتاو،...)دا خراونهته بهرچاوى خوینهران^(۱)، ئهم ههولانه پيش کارهکەى د.نبهز دراوه و کاریكى مهزن بوون لهسهردهمى خویدا و تا ئیستاش سوود له زۆرینهى زاراوهکانیان دهیینریت. ههندى له تییینییهکانى بهم شیویهیهى خوارهویه:

۱- بهرگی یهکههه - بهشى یهکههه، ۱۹۷۳، ل ۴۲۳ - ۵۲۵.

- له جياتى (استعلامات) (پرسگه) دانراوه. (استعلامات) له زمانى عهدهبییدا کۆ (جمع)ى (استعلام)ه، بهلام (پرسگه) جیى پرسى درایه. له بهرئوهوه (پرسگه) دهبیته (هل الاستعلامات) یا (دائرة الاستعلامات) نهك (استعلامات) (ل ۹۶-۹۷) (کۆلیجى ئهدهبیات).

جیى ئاماژهیه (د.نبهز) خوشى هیچ وشه و زاراوهیهكى بۆ (استعلامات) پیشنیار نه کردووه، تهنیا ئهوهیه له پووى وهرگيترانهوه

^(۱) د.ئه.وهرهمانى حاجى مارف، بارپیزی لیکۆلینهوهى زانستى بگرین، گۆڤارى (پۆشنیری نوێ)، ژماره (۷۵) بهشى (۴)، ل ۴۹.

سهیری زاراوہ کھی کردوہ، چونکہ مہسہ لہی زاراوہ تہنیا وەرگیران نییہ،
بہ لکو گہران و دۆزینہ وە وە لبتژاردن و دانان و داپشتن و...یشہ، ئنجا کہ
لہ شوینیک دهنوسری (استعلامات) تہوہ مہبہست (شوینی پرسین)ہ.

ئەم چاوگہ کہ لہ شیوہی کۆدایہ بہ تہنیا ناو نییہ بۆ ئەو شوینہ،
بہ لکو لہ شوینی (دائرة الاستعلامات)دایہ. گەر گریمان (پرس)
وەرگیرانی وشہی (استعلام)یش بی شتیکی دروستہ، چونکہ (است) لہ
بابی (استفعال)دا، زۆر جار بۆ (طلب)ہ، وەکو (استفہام) - واتہ (طلب
الفہم)، (استعلام) - (طلب العلم بشيء). کہ وابوو لہ گہل (پرس)دا یەک
دەگرندوہ، چونکہ (پرس)یش (طلب الفہم بشيء)ہ، ئنجا (استعلام) کہ
ناوی واتایہ (ئەبستراکتہ) راستہ لہ گہل (پرسگہ)دا ھاورپژہ نین، چونکہ
(استعلام) ناوی واتا و چاوگہ کہ مانای کات و شوین نادات، بەلام
(پرسگہ) بەھوی پاشگری (گہ)وہ بووہ بہ ناوی شوین (شوینی پرسین) -
(مکان طلب العلم بشيء).

- بۆ (نقابہ) (جقات) دانراوہ، کہ وشہیہ کی کرمانجیی ژوورووہ لہ
(جہماعہت) (جماعۃ)ی عەرہیییہ وەرگیراوہ (کۆلینجی ئەدەبیات ل ۹۷).
سەرہ پای تہوہ ئیستا بۆ (نقابہ) وشہی (سەندیکا) جیی خۆی گرتوہ،
بەلام دنەبەزیش ھیچ وشہیہ کی پیشنیار نہ کردوہ..

- زۆر راستہ، کہ دەلیت:، بۆ (رصاص) (مز) دانراوہ. جاری (مز)
راست نییہ، بہ لکو (مس) راستہ، ئەگەر بەتەنیابوو، بەلام ئەگەر (مز)
بوو بہ بەشیک لہ وشہیہک، وەک (مزگەری) تہوا ھیتندی جار دەنگی (س)
دەبیته (ز). دواایی (مز) بہ عەرہبی (نحاس)ہ، ئەک (رصاص) (ل ۹۷).

- بۆ (تعویض) (بژاردن) نووسراوه، (بژاردن) (تنقیح)ه، نهك (تعویض). (تعویض) بژاردنهوه)یه.(کۆلیجی ئهدهبیات ل ۹۸).

راسته (بژاردن) به مانای (تنقیح) دیت، وهك كورد دهلیت: (خانم برنج ده‌بژیری). جگه له (بژاردن) ههروه‌ها (بژار)یش به‌کار ده‌هینری، که نه کۆر و نه دنه‌به‌ز ناویان نه‌بردوه. جا هه‌ر دوو وشه — (بژاردن) و (بژار) — به‌رانبه‌ر (تنقیح) ده‌وه‌ستن، به‌لام هه‌ریه‌که‌یان بۆ شتیك، به‌ وینه (بژاردن) بۆ (برنج و ساوه‌ر و...) هه‌رچی (بژار)یشه بۆ (باخ و مه‌زرا و...) ^(۱) هه‌روه‌ها كورد زۆرجار (بژاردن) بۆ (تعویض) به‌کارده‌هینی وهك ده‌لیت: (ئه‌گه‌ر گه‌مه‌که‌م بسوتینی پیتی ده‌بژیرم) له‌ لایه‌کی تریشه‌وه (بژاردنه‌وه) بۆ (تعویض) داده‌نیت، ئه‌و پاشگره‌ ده‌لاله‌ت له‌ دووپات‌کردنه‌وه‌ی (تعویض) ده‌کات. وهك ئه‌وه‌یه‌ بلیین (بردن) و (بردنه‌وه) که بۆ دووپات‌کردنه‌وه‌یه. ئه‌و هه‌له‌ بچوکه‌ی دنه‌به‌ز تیی که‌وتوه‌وه‌مانگه‌یی‌نیته‌ لی‌که‌دانه‌وه‌ی دوو وشه‌ی (ژماردن) و (بژاردن) که له‌یه‌کدی جیاوازن. ئه‌و هه‌له‌یه‌ی تیی که‌وتوه‌وه‌، ئه‌وه‌یه‌ که‌ (هه‌مووی پی‌ده‌ژمی‌رمه‌وه‌)ی کردوه‌ به‌ نمونه‌ی سه‌لمان‌دی بوونی زاراوه‌ی (بژاردنه‌وه) به‌ واتای (تعویض) لی‌رده‌ (ده‌ژمی‌رمه‌وه) له‌ (ژماردن، ژمی‌ردن) وه‌وه‌ری‌گه‌راوه، نهك له‌ (بژاردن) وه‌ ^(۲).

^(۱) د.ئه‌وه‌رهمانی حاجی م‌ارف، با پ‌یزی لی‌کۆلینه‌وه‌ی زانستی ب‌گرین، کۆفاری (پۆشنیری نوی)، ژماره‌ (۷۵) به‌شی (۴)، ل ۱۳.

^(۲) هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل ۱۳.

۲- بهرگی دووهم، بهشی یه کهم، ۱۹۷۴، ل ۸۹۹-۹۳۹:

- سده بارت به زاراهوی (الطبقة العامة) که (چینی رهمه کی) ی بو دانراوه، باس له زاراهوی (رهمه کی) ده کات و ده لیت: له کوردیدا به مانای (عام) نایدت، به لگو به مانای (فطری) و (غریزی) و (تطورنه کردوو) دی، (رهمه کی) وینه یه کی دی (رهمه کی) یه ئهمه راسته که (رهمه کی) به واتای (عام) نایدت، به لام ئه ویش هیچی پیئشنیار نه کردوو و بوتری (چینه گشتیه کان) گونجاوتره.

- راست بو ئه وه چوو، که ده لیت: بو (مقیاس) (پیئدان) دانراوه. (مقیاس) (پیئور) ده گریتته وه (کۆلیجی ئه ده بیات ل ۱۰۱).

- بو (تسویق) (بازارکاری) دانراوه، که (بازار) وشه یه کی فارسی پروته و کوردیه که ی (باژیر) (ل ۱۰۱). به لای ئیمه وه وشه ی (بازار) وشه یه کی فارسی نییه وشه یه کی هیندو و ئه وروپسیه و هر وشه ی (بازارکاری) گونجاوتره له وشه ی (باژیر) که له کرمانجی ژووروو بو (شار) به کار دیت.

۳- بهرگی دووهم، بهشی دووهم، ۱۹۷۴، ل ۱۷۰-۲۱۸:

- بو (مباشر) (راسته وخۆ) به کاره یئراوه و بو (غیر مباشر) (تیان) (کۆلیجی ئه ده بیات ل ۱۰۲). جیتی خویه تی که بو (غیر مباشر)، (ناراسته وخۆ) به کار یئنین.

- بو (جراح) (برینساز) و (برینگهر) دانراوه و له شوینیکیترا (نژدار) به کاره یئراوه (کۆلیجی ئه ده بیات ل ۱۰۲).

دیاره لیږه تنهیا په‌خنه‌ی ته‌وه‌یه که کۆږ ټاماژهی بۆ زاراوه‌ی (نژدار) نه‌کردووه، که له لایه‌ن ته‌وه‌وه دانراوه، به‌لام هیچی نه‌وتووه له باره‌ی (برینساز) و (برینگه‌ر) که زۆر گونجاون بۆ (جراح).
 - زۆ راسته زاراوه‌ی (لاکیشه) باشت‌ترین زاراوه‌یه بۆ (مستطیل) نه‌ک (ته‌ژه) (کۆلیجی ته‌ده‌بیات ل ۱۰۳)، پاشان ئیستا له فیترگه‌کاندا هه‌ر وشه‌ی (لاکیشه) به‌کاردیته‌ .

٤- به‌رگی سییه‌م، به‌شی یه‌که‌م، ۱۹۷۵، ل ۵۰۶-۵۴۲:

- بۆ (اجرة مقطوعة) (وشکه‌مز) دانراوه، (وشکه‌مز) به‌وه ده‌لین که یه‌کیک کاری پێ بکه‌ن و تنه‌یا پۆژانه‌که‌ی بده‌ن، به‌لام خواردنی نه‌ده‌نی (کۆلیجی ته‌ده‌بیات ل ۱۰۴)

به‌لای ئیمه‌وه بۆ (اجرة مقطوعة) (کریی براوه) دابنریته له (وشکه‌مز) باشته‌.

- بۆ (انعدام) (نه‌مان) دانراوه، پاستیه‌که‌ی، (انعدام) (نه‌بوون)، نه‌ک (نه‌مان) (کۆلیجی ته‌ده‌بیات ل ۱۰۴).

ئیمه‌یش وه‌ک د.ئه‌وه‌همان ده‌لیته: نه‌ ئه‌وه‌ی کۆږ و نه‌ ئه‌وه‌ی د.نه‌به‌ز به‌ راست نازانین، چونکه‌ ئاشکرایه (نه‌بوون) - (فقر، عوز)، نه‌ک (انعدام)^(١). بۆ (انعدام) له‌ناوچوون، له‌کیسچوون، دابنریته...

^(١) د.ئه‌وه‌همانی حاجی مارف، با پێزی لی‌کۆلینه‌وه‌ی زانستی بگ‌رین، گو‌فاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۷۵) به‌شی (٤)، ل ۱۱.

۵- بەرگی سییەم، بەشی دووم، ۱۹۷۵، ل. ۵۳۰-۵۵۳:

- بۆ (مائی) (ئاوەکی) دانراوە. (ئاوەکی) بە شتیک دەلێن کە ئە نێو شتیکی دیدا تواییتەو و ونووبی. دەلێن (مەرە کە ئاوەکی بوو) (کۆلیجی ئەدەبیات ل ۱۰۴).

ئەمە راستە و ئەویش د.نەبەز هیچ وشە ی بۆ پیشنیار نەکردوو، کە بەلای ئیمەو گەر (ئاوی) بە کاریتین لەوانە یە گونجاوێت بۆ (مائی) وە (دەریایی) بۆ (بحری).

- بۆ (شراع) (بایەوان) نووسراوە و لە پالییەو نووسراوە (ماوە یە کە بەکار دێ) و باسی نەکردوو (ل ۱۰۴). لێرەدا گلەیی ئەو یە کۆر باسی د.نەبەزی نەکردوو کە ئەو زاراوە یە دروست کردوو.

۶- بەرگی چوارەم، ۱۹۷۶، ل. ۴۴۲-۴۷۹:

- بۆ (نظریة المعرفة) (دیمانە زانیار) دانراوە (کۆلیجی ئەدەبیات ل ۱۰۵).

بەراستیش بۆ ئەو نەچوو، چونکە دیمانە بۆ (نظریة) بەکار دێت، بۆ (نظریة) (دیمانە) یان (گریمانە، بیردۆزە) لە جێی خۆیەتی و (زانیار) ئەگەر لێرەشدا بگۆجێ ئەوا (عارف) دەگریتەو نەک (معرفة)، کەواتە بوتریت (دیمانە زانیارییەکان) لەوانە یە گونجاوێت، کە د.نەبەز خۆی هیچی بۆ پیشنیار نەکردوو.

- راستە (سەپاندن) و (سەلماندن) بۆ (الحکم) راست نی یە (کۆلیجی ئەدەبیات ل ۱۰۵)، چونکە (سەپاندن) (فەرزکردنە) و (سەلماندن)یش

(ئىسپاتكردنە) ھەر وشەى (ھوكم) ۋەك خۆى بىيىتتەۋە، يان وشەى (أمر) بەكارىيىت باشتە كە بەۋاتى (فەرمان) دىت.

- لىرەدا زۆر بە جوانى بۆ ئەۋە چۈۋە، كە دەلىت: بۆ (الزاهد) (نەۋىست) و بۆ (الزهد) (نەۋىستى) دانراۋە، (الزاهد) ئەۋ كەسەيە كە پىشتى كرديتتە دنيا و دنيای نەۋىت. لەبەرئەۋە (الزاهد) (دنيانەۋىست) دەگرىتتەۋە نەك (نەۋىست) ھەرۋەھا (الزهد) (دنيانەۋىستى) دەگرىتتەۋە (كۆلىجى ئەدەبىيات ل ۱۰۵).

- راستە (نەيار) بە مانای (الخصم) دىت و بۆ (العنادية) دەست نادات (كۆلىجى ئەدەبىيات ل ۱۰۶)، بەلام (پكەبەرايەتى) گونجاوترە.

- راستە (ھۆگرى) بۆ (الانتماء) زۆر لە جىيى خۆى نىيە (كۆلىجى ئەدەبىيات ل ۱۰۷)، بەلام واتى (انتماء)ى بە عەرەبى پۈۈن كىرۋەتەۋە، كە بە (انتساب) و (عائدية) دىت و وشەيەكى كوردىشى بۆ پىشنيار نە كىرۋە، سەرەپاي ئەۋەى كە (ھۆگرى) بە مانای (ألفة) دىت. بەلاى ئىمەۋە بۆ (الانتماء) وشەى (سەرەپىيەتى) يان (سەرە...) گونجاوترن.

۴- زاراۋەكانى لىژنەى گۆقارى (پۆژى نوئ):

لىژنەيەك لە گۆقارى (پۆژى نوئ) كۆمەلىك زاراۋەى سەر بە (حساب) و (هندسة) و (مثلثات) لە لايەن مامۇستايان: ئەبۈبەكر ھەۋرى، جەمال جەلال، جەمال ئىبراھىم، ئەحمەد ھەردى، عوسمان عارفەۋە دانراۋن و دارپىژراۋن... ئەم كارەش نىزىكەى (۶۰۰) زاراۋەيەك دەبى شىۋەى

پیکه‌خستنی عه‌ره‌بی - کوردیه^(۱). سه‌باره‌ت به‌م زاراوانه‌ی لیژنه د.جه‌مال نه‌به‌ز به زغیره وتاریک^(۱) (زاراوه‌کانی لیژنه‌ی گوڤاری (پۆژی نوی) هه‌لده‌سه‌نگیتیت و کۆمه‌لێک که‌موکورتیی ته‌و زاراوانه‌ی باس ده‌کات و له‌گه‌ڵ زۆربه‌ی زاراوه‌کاندا بیروبۆچوونی جیاوازی هه‌یه. ئیمه‌ له‌م به‌سه‌رکردنه‌وه‌یه‌دا ته‌نیا مشتێک ده‌که‌ین به‌ نمونه‌ی باسه‌که‌مان و زۆر به‌ کورتی له‌ چه‌ند خاڵێکدا کورتیان ده‌که‌ینه‌وه:

د.جه‌مال سه‌ره‌تای وتاره‌که‌ی به‌وه ده‌ست پێده‌کات، که‌ کۆریکی زمانه‌وانی چۆن دروست بکری‌ت و هه‌ندی بانه‌مای له‌و باره‌یه‌وه داناه، دوا‌یی هاتوه‌ته‌ سه‌ر جو‌ری دانان و دروستکردن و دا‌رشتنی زاراوه‌ی زانستی و (شه‌ش) خاڵیکی له‌و باره‌یه‌وه داناه و هه‌ندی نمونه‌شی بۆ هه‌تاوه‌ته‌وه، پاشان باری سه‌رنج و په‌خنه و تیبینییه‌کانی به‌م شیوه‌یه ده‌برپیه:

^(۱) لیژنه‌ی زاراوه‌کانی بیرکاری، گوڤاری (پۆژی نوی)، ژماره (۵)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۵۹-۶۶.

ژماره (۶)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۷۹-۸۷.

^(۱) د.جه‌مال نه‌به‌ز، زاراوه‌ی لیژنه‌ی (ریاضیات) له‌ژێر وردبینی لیکۆلینه‌وه‌دا، گوڤاری (پۆژی نوی):

به‌شی یه‌که‌م، ژماره (۶)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۱۰۲-۱۰۹.

به‌شی دووهم، ژماره (۷)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۱۱۲-۱۲۱.

به‌شی سێیه‌م، ژماره (۸)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۰، ل ۸۵-۹۱.

به‌شی چوارهم، ژماره (۱۱)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۶۱، ل ۱۰۶-۱۱۱.

تییینییه کانی ژماره (۶) ی گۆڤاری (پۆژی نوێ):

- لیژنه بۆ (التناسب الطردي) (دوو پێژە یە کسای داناه و بۆ (التناسب العکسي) (دوو پێژە ی پێچا) ی داناه، د. جەمالیش پاش پوونکردنەوهی بیروبووچوونەکانی خۆی لە بارە (تناسب) و (طردي) دەلیت: (گۆنجانی راستەوخۆ) بۆ (التناسب الطردي) و (گۆنجانی پێچەوانە) بۆ (التناسب العکسي). بەلای تێمەوه هەردوو زاراوەکە ی د. جەمال بە گۆنجاوتر دەزانن و کورتترە لەو دوو زاراوەیە تر.

- لیژنه (ماوه) ی بۆ (باقي) و بۆ (زمن) و بۆ (مدة) بە کارهێناوه. ناییت لە زاراوە سازیدا وشە یە ک یان زاراوە یە ک بۆ زیاتر لە یە ک و اتا دابنریت، وە ک د. جەمال دەلیت: پێویستە جیاوازی لە نێوان زاراوە و وشە کاندایە بێت و بۆ (باقي) یان (پاشماوه) یان (دواماوه) دابنێن، (ماوه) لە جیاتنی (زمن) و (مدة) بە کارهێنن، لە کاتی کدا بۆ (زمن) و (مدة) و (وقت) چەند وشە یە کمان هە یە وە ک (چاخ، کات، ...) . بەلای تێمەوه بۆ (باقي) هەر وشە ی (پاشماوه) گۆنجاوترە.

تییینییه کانی ژماره (۷) ی گۆڤاری (پۆژی نوێ):

- لیژنه بۆ (ژمارە ی سادە) مانای (العدد البسيط) ی بە کارهێناوه، بۆ (ژمارە ی ئاوێتە) (العدد المركب) ی بە کارهێناوه.

د. جەمال تییینییه کە ی سەبارەت بە وشە ی (ئاوێتە) یە و دەلیت: کە (بسيط) بۆ (سادە) دانراوه، باشتەر وایە بۆ (مركب) بڵێن (ناسادە) نە ک (ئاوێتە)، بەلای تێمەوه بڵێن بۆ وشە ی (المركب) وشە ی (ئاوێتە)

به کاربستن، چونکه ده میکه له وانه زانستییه کانی وه کیمیا و فیزیا (مرکب) به (ئاویته) بۆ کوردی وەرگیراوه.

- لیژنه بۆ (القسمه) (بهشکردن) ی داناره و بۆ (خارج القسمه) (به رکهوت) ی داناره.

د.جه مال (به رکهوت) که بۆ (خارج القسمه) دانراوه به ده له ده زانی و ده لیته: بۆچی نه لیین (سه ره نجامی بهشکردن) بۆ (خارج القسمه) ههروه ها به لای ئیمه شه وه (به رکهوت) (حصه) ی عه ره بی ده گه یه نی، به وینه وه ئه وه یه که (٤) دینارت به رکهوت بیت له کۆی (٨) دینار.

ههروه ها لیژنه وشه ی (بهش) ی له (٨٣ل) دا، داناره بۆ (سهم و حصه) وه (سهم) و (حصه) هه ردوکیان یه ک واتا ده به خشن..

- لیژنه بۆ (نسق) (پێودان) ی داناره. د.جه مالیش ده لیته: (پێودان) له کوردیدا نییه و (پێودانگ) ه، (پێودانگ) راسته، به لام گهر سه ییری هه ندی له فهرههنگه کان بکه یین ده بیین له فهرههنگی (هه نانه بۆرینه) دا به م شیوه یه هاتوه:

پێودان: ١- ئه ندازه، ٢- رێوشوین و ده ستور (١٣٦ل).

(پێودانگ: پێودان (١٣٦ل)، به لام له فهرههنگی ده ریا (نسق) به (رێکوپێک، پێودان، رازانه وه، رێگه شیواز، رژیم، رهوش، ده ستور (١٤٤٣ل). هاتوه، به لام راستییه که ی (پێودانگ) ه.

- لیژنه بۆ (طريقة الوحدة) (یه که پێ) ی به کاره یناوه، که ئه مه گونجاو نییه بۆی، به لکو بوتری (رێگای یه که، یان پێی یه که) نه ک (یه که پێ)، به لای ئیمه وه (یه که پێ) به گونجاو ده زانین.

- لیژنه بۆ (متوازي الاضلاع) (باسك تەریب) و بۆ (متوازي المستطيلات) (لاکیشی تەریب)ی داناوه، که بهلای ئیمهوه وشه‌ی (لاکیشه‌هاورپک) یان (لاکیشی هاورپک) گونجاوتره.

دوای ږوونکردنه‌وه د.جه‌مال وشه‌ی (پهل هاورپک) بۆ (متوازي الاضلاع) داده‌نی و دوای قرتاندنی (هه‌که‌ی (هاورپک) ده‌بیته (په‌لاورپک) و ده‌لیت: زۆر سووکتر و راستر و جوانتره له وشه‌ی (باسك تەریب)، به‌لای ئیمهوه (پهل هاورپک) بیته‌ خۆشتره له‌سه‌ر زمان، پاشان ده‌لیت: (تەریب لاکیشی) بۆ (متوازي المستطيلات) باشته له (لاکیشی تەریبی)، لیژنه‌دا د.جه‌مال جارێ ده‌لیت: (هاورپک) بۆ (متوازي)یه و به‌لام له (متوازي المستطيلات) گه‌راوه‌ته‌وه سه‌ر (تەریب) که ئهم دوو لایه‌نییه له زانستی زاراوه‌دا نایته.

- لیژنه بۆ (کشاند - توند - التوت - الشد)ی داناوه.

د.جه‌مال ده‌لیت: جارێ (کشاند) له کوردیدا هه‌ر نییه، ئهمه ئه‌وه ده‌گه‌یی‌یه به‌هیچ شێوه‌یه‌ک نه‌بیته، به‌لام به‌لای ئیمهوه وانیه و (کشاند) وه‌ک فرمائیکی تیپه‌ر که له بنه‌ره‌ندا تیپه‌په‌ر بووه (کشان) وه‌ک ده‌لیتی (کشام، کشایت، کشا،...) که‌واته (کشان) هه‌یه، ئه‌گه‌ر ته‌نانه‌ت بۆ (التوت)یش راست نه‌بیته، به‌لام بۆ (بسط - شد) له عه‌ره‌بییدا هه‌مان شته به‌م واتایانه دیت (پاکیشان، کرژبوون، توندبوون، ئالۆزبوون، پێدادان)فه‌ره‌ه‌نگی ده‌ریا(ل ۱۵). سه‌باره‌ت به وشه‌ی (توند) راست ده‌کات، که واتایه‌کی گشتیی هه‌یه و واتای زۆری هه‌یه و ئه‌وه‌ی د.جه‌مال به راست نازانین.

تېبېينىيە كانى ژمارە (۸) ى گۆڧارى (رۆژى نوئى):

- لىژنە بۆ (الاساس) (بنچىنە، بنواشە) و بۆ (الاس) (وا) ى داناوہ.

بەلئى راستە (الاساس) (بنچىنەيە و بەلام بۆ (الاس) كە جىايە لە (الاساس) ئىستا لەھەموو فېرگە كاندا (توان) بە كاردىت، ئەمەش لە گەل بۆچونە كەى د.جەمال يەك دەگرىتەوہ.

- لە پرووى دەستوورەوہ، وەك د.جەمال دەلئىت:، وشەى (راستەقىنە) بۆ ماناى (حقيقة) ى عەرەبى راست نىيە، بەلكو (حقيقة) ماناى (راستى) يان (راستىيەتى) يە.

كاتى كەسىك دەلئىت: (حقيقةتى) شتە كە وايە، بە ماناى (راستى) ى شتە كە وايە و بەلام (راستەقىنە) ماناى (حقيقى) يە، نەك (حقيقة).

- لىژنە بۆ (مەدب) (دەرپەريو) ى داناوہ.

د.جەمال دەلئىت: ھەموو شتەكى دەرپەريو مەرج نىيە (مەدب) يىت، و وشەى (كوور) باشترە بۆ (مەدب) بەلای ئىمەوہ وشەى (كوور) بۆ (مەدب) نايىت، چونكە (مەدب) ى عەرەبى دەگرىتەوہ و يان (دەرپەريو) بە كاريىت يان (قۆز) گونجاوترە.

- لىژنە بۆ (ادخار) (كۆكردنەوہ) ى داناوہ.

(ادخار) بە ماناى (كۆكردنەوہ) نايەت، بەلكو (پاشەكەوت) لە جىي خۆيەتى و راستە پاشەكەوت كوردنى شتەك بە ماناى كۆكردنەوہ دىت، بەلام دەبى جىياوازی لە نىوان (جمع) و (ادخار) دا بكرىت پاشان لە لاپەرە (۶) ى ژمارە (۵) ىدا بۆ (عملية الجمع) (كۆكردنەوہ) يان بە كارھىناوہ.

- لیژنه بۆ (العدد المقابل للوغارتیم) (ژماره‌ی به‌رابه‌ری لۆگاریتیم) ی داناهه.

جارى پيش هه‌موو شتيكك (به‌رابه‌ر) بۆ (مقابل) به‌ راست نازانين، چونكه‌ ئه‌و ناوبه‌ندانه‌ى له‌ ليكدانى وشه‌ى كوردیدا هاوبه‌شى ده‌كهن (به‌، او، له‌، و، ه، هو، ان..) كه‌چى وشه‌ى (به‌رابه‌ر) به‌م شيويه‌ پيک هاتوه‌: (به‌ر + 1 + به‌ر) به‌ پيى ئه‌مه‌ بيت ده‌بيت ناوبه‌ندى (1) مان هه‌بيت له‌ زمانى كوردى دا، كه‌ ده‌زانين ناوبه‌ندى (1) مان نيه‌ دوو وشه‌ له‌ يه‌ك بدات، و پاشان بۆ نه‌لئين (به‌رانبه‌ر) كه‌ له‌ (به‌رامبه‌ر) يش زۆر راسته‌، له‌ لايه‌كى تریشه‌وه‌ (به‌رابه‌ر) يان بۆ (معادله‌) به‌ كاره‌یناوه‌، لي‌ره‌ش بۆ (مقابله‌) به‌ كارها‌توه‌، كه‌ ئه‌مه‌ش نابيت، چونكه‌ سه‌ر له‌ خوينه‌ر ده‌شيويتيت.

- لیژنه بۆ (المعادلة القياسية) (به‌رابه‌رى نمونه‌) ی داناهه، كه‌ واتا ناپيكي، چونكه‌ (به‌رابه‌ر) (معادله‌) نيه‌ و (نمونه‌)ش (نموزج)ه‌. لیژنه‌ خو‌يشى له‌ (159) ی ژماره‌ (5) (نمونه‌)يان به‌ (نموزج) داناهه، هه‌روه‌ها ده‌ج‌ه‌ماليش هه‌چ وشه‌پيک يان زاراوه‌يه‌كى پيشنيار نه‌كردوه‌، كه‌ به‌لای ئيمه‌وه‌ (هاوكيشه‌ى پيوانه‌پي) ی بۆ (المعادلة القياسية) زۆر گونجاوه‌.

تیبينيه‌كانى ژماره‌ (11) ی گۆڤارى (پۆژى نوێ):

- لیژنه بۆ (القياس الدائري، الطريقة الدائرية) زاراوه‌ى (بازنه‌پيوان) ی داناهه.

د.جه مال ده لیت: (قیاس الدائرة) (بازنه پیوان) ه. واتا (پیوانه ی بازنه)، به لām (القیاس الدائري) (پیوانه ی بازنه یی) ده گریته وه، نهك (بازنه پیوان).

- لیژنه بۆ (الطريقة الطبيعية، القیاس الطبيعي) (پله پیوان) ی داناوه.

نهمهش به هه مان شیوه ی نه وه ی سه ره وه (پله پیوان) بۆ مانای (قیاس الدرجة) دیت، نهك (القیاس الطبيعي) بۆ (القیاس الطبيعي) (پیوانه ی ناسایی / سروشتی) راسته.

- لیژنه بۆ (بسط) (سه ره) و بۆ (مقام) (ژیړه) ی داناوه.

له بهرته وه ی نه و دوو زاراویه واتیاه کی گشتییان هه یه، كهواته وهك د.جه مال ده لیت: (سه ره یل) بۆ (بسط) و (ژیړه یل) یش بۆ (مقام) به کارینین باشته، پاشان بۆ سوو ک کردن له سه ر زمان ده توانین بلین (سه ریل) (ژیړیل).

- لیژنه بۆ (توحید المقامات) زاراوه ی (یهك ژیر) ی داناوه.

د.جه مالیش ده لیت: (یهك کردن ی ژیره کان) یان (یهك کردن ی ژیر یله کان)، به لای نهمه وه (یهك گرتنی ژیر) یان (ژیړیه کگرتن) به کارینین بۆ (توحید المقامات).

- لیژنه بۆ (القيمة) زاراوه ی (باهه خ) ی داناوه.

لیژنه له جیگه یه کی تر دا بۆ (القيمة الاسمية) (به های نابروا) ی داناوو، كه به لای نهمه وه (باهه خ) بۆ (اهتمام) ده ست ده دات، (به ها) بۆ (القيمة) به کاریت راسته.

- (بهش دراو) بۆ (مقسوم عليه) ى راست نيهه و (بهسه رابه شڪراو) يان (ليبه شڪراو) واتاى (مقسوم عليه) ده گريته وه.

- ليژنه: بۆ (المنحرف) زاراوه ى (لادهر) و بۆ (شبه المنحرف) (نيمچه لادهر) ى داناوه، كه چى دجه مال ده ليئت: بۆ (المنحرف) وشه ى (گيرهك) دابنيين و بۆ (شبه المنحرف) وشه ى (نيمچه گيرهك)، بهلاى ئيمه وه (منحرف - مائل) به زۆر واتا ديئت، (چه ماوه، لار، خوار، كهچ، خيچ، لادهر) بۆيه وشه ى (لادهر) بۆ (منحرف) و (نيمچه لادهر) ى بۆ (شبه منحرف) به كاربيئت.

ه- فهرهنگى زانيارى و هه ندى سه رنج:

كه مال جه لال غه ريب، ده ورىكى بالاى له بوارى فهرهنگ و دانان و ده رگيرانى زاراوه ى كورديدا هه يه (فهرهنگى زانيارى) يه كه شى گه واهيى نه وه ى بۆ ده دات^(١). ئه م كارى كه مال جه لال غه ريب، (فهرهنگى زانيارى) به گشتى وشه و زاراوه ى زانستى له بابته (پزىشكى و توپكارى و نه خوشيه كان و گياندار و پرووهك و خواره مه نى و زكماكى و كيميا و بپركارى و نه نذازيارى و نه ستيره وانى و جيؤگرافى و كشتوكال...) وه وه تومار كرد وه.

^(١) كه مال جه لال غه ريب، فهرهنگى زانيارى (عه ربى - ئينگليزى - كوردى)،

به رگى يه كه م، چاپى يه كه م، به غدا، ١٩٧٤.

به رگى دو وه م، چاپى يه كه م، به غدا، ١٩٧٩.

به رگى سييه م، چاپى يه كه م، به غدا، ١٩٨٣.

بیتجگه له‌م کاره، که‌مال جه‌لال غه‌ریب، ئەم کارانه‌شی له‌ بواری
فه‌ره‌ه‌نگ و زاراوه‌دا به‌ ئەنجام گه‌یان‌دووه‌:

- فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری، گو‌ڤاری (په‌روه‌رده و زانست):

بریتییه له‌ کو‌مه‌لی ناری گیا و گول و دره‌خت و میوه له‌ شی‌وه‌ی
فه‌ره‌ه‌نگ‌وکیکی عه‌ره‌بی - ئینگلیزی کوردی دا پێک خراوه^(۱).

- فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری وینه‌دار (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی):

کو‌مه‌لیک وشه و زاراوه‌ی زانیاریی له‌ باب‌ه‌ت گیان‌دار و پروه‌ک و
ئامرازه‌کان و فیزییا و کیمیا و ئەستیره‌وانی له‌خو ده‌گریت، که به‌قه‌باره‌ی
(۱۰۲) لاپه‌ره‌ی گه‌وره‌یه و نزیکه‌ی (۱۵۰۰) زاراوه‌یه‌ک ده‌ییت^(۲).

- القاموس العلمي، گو‌ڤاری (کاروان):

ئەم کاره‌ی (۱۰۷) زاراوه‌ی زانستین له‌ مه‌ودای (الصخور المعدنیة
والأحجار الکریمة - که‌ڤره کانزاییه‌کان و به‌رده به‌نرخه‌کان) ده‌. شی‌وه‌ی
پێک‌خستنی عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردییه و له‌به‌شه کوردییه‌که‌یدا
شیکراوه‌ته‌وه^(۳).

(۱) که‌مال جه‌لال غه‌ریب، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاری، گو‌ڤاری (په‌روه‌رده و زانست)،
ژماره (۱۵)، به‌غدا، ۱۹۷۹، ل ۴۸-۵۰.

(۲) که‌مال جه‌لال غه‌ریب، فه‌ره‌ه‌نگی زانیاریی وینه‌دار (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی
- کوردی)، چاپخانه‌ی (الاجیال)، به‌غدا، ۱۹۷۵.

(۳) که‌مال جه‌لال غه‌ریب، القاموس العلمي، گو‌ڤاری (کاروان)، ژماره (۴)،
هه‌ولێر، کانوونی دووهم ۱۹۸۳، ل ۱۰۳-۱۱۲.

- فهره‌نگی مامۆستا، گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا):

ئەمەش فهره‌نگۆکیکی زاراوه‌ی عەرەبی - کوردییە، نزیکە (۵۰) زاراوه‌یەکی سەر بە تەندرووستی و پروەک و ئاژەل و کیمیا و فیزیایە^(۱)...

- ئەمانە هەندێ لەو بەره‌مانەن، کە (کەمال جەلال غەریب) نووسیونی و دەست ئێمە کەوتوون. سەرەرای ئەوەش هەندێ تیببینی و سەرنج دەربارە (فەرەنگی زانیاری) کە یەو لە لایەن (عەبدولکەریم شیخانی) هە نووسراوە، کە لە گۆڤاری (کاروان) دا بڵاوبووەتەو^(۲).

تیببینیەکانی عەبدولکەریم شیخانی تایبەت بە بەرگی سییەمی (فەرەنگی زانیاری) کەمال جەلال غەریب، ئەمانە خوارووە نمونە هەندێ لەو سەرئەنەنە:

لەپەرە وشە و واتاکە، کە بەم شیوەیە ریکخواوە:

۱۱: (أنتی الذئب): گورگی می.

تائەندازەیک ئەمە راست نییە، بەلام دەتوانین بۆ مییە گورگ (گورگە می) بەکاربینین، بەلام وەك پەخنه‌گر دەلیت: بە کوردی بە مییە سەگ و گورگ و ورچ دەلین (دەل) یان (دیل) و بە نیرە کەشیان دەگوتری (گۆل). دەلین دیلە سەگ، دەلە ورچ، دەلە گورگ. تەنانەت بۆ مەیموونیش دەگوتری دیلە مەیموون، گۆلە مەیموون.

^(۱) کەمال جەلال غەریب، فەرەنگی مامۆستا، گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا)،

ژمارە (۲)، سالی (۱)، سلیمانی، ۱۹۷۱، ل ۴۰-۴۱.

^(۲) عبدالکەریم شیخانی، فەرەنگی زانیاری و چەند تیببینیە، گۆڤاری

(کاروان)، ژمارە (۳۴)، سالی (۳)، هەولێر، تەمموزی ۱۹۸۵، ل ۲۶-۳۵.

ل ۱۵: (ذبابۃ جنیة): میښه پهری.

میښه جنوکه راسته، چونکه پهری = حوریه.

ل ۱۶: (ذبابۃ الضان): میښی لووت

رهځنه گر نووسیویه تی (میښه مهړ) نه مه هډه یه، راستیه که ی
(میښی لووت) ه، میښه مهړ جوړه میښیکه کرموکه که ی له
بوشاییه کانی ناوچه وانی مهړ دا ده ژی^(۱). له گهل نه وه شدا وه که رهځنه گر
ده لیت: میښه مهړانه راسته، به تایبه تی که له لاپهړه (۱۳) دا وشه ی
(میښه که رانه) هاتووه، یان ده لیت میښه سه گانه.

ل ۲۶: (ذعرة): سؤفیلکه. به لای نیمه شوه هډه یه، چونکه (کلاوکوره)

له هه ندی ناوچه دا (سؤفیلکه) یه، که به عه ره بی پتی دهوتریت (قبره).

ل ۵۶: (راشح): پالوته، پالینو، پالفته.

رهځنه گر ده لیت: هه رسی و تاکه هډه لن، چونکه (راشح) ناوی بکه ره
ده کاته (پالپوه) واته شتی دیکه ده پالپوی و نه و شته ی له نه نجامی
پالوته که په یدا ده بیت ده بیت پالوته، نه که نه وه ی شته که ده پالپوی.

ل ۵۷: (راعي الغنم): شوان، شوار، چوپال، بهر خه وان. لیره دا وه

رهځنه گر ده لیت: وشه ی (بهر خه وان) ی له گهل نه و شاننه ی تر ریز کردووه،
که هه موو ده زانین (بهر خه وان) جیاوازه له گهل (شوان). هه روه ها دوا ی
چه ند دیریک هه ر له و لاپهړه یدا له (راعي الطلیان) یشدا هاتووه و
واتاکه ی نووسراوه. هه روه ها بؤ (راعي المعز) نووسراوه شوانی بز.ن.
رهځنه گر سه باره ت به مه ده لیت: نه وه ی به گشتی مهړ و بز بله وه پرتی،

^(۱) کمال جلال غریب، فره نگی زانیاری، بهرگی سییه م، ل ۱۶.

پییده لَین (شوان)، به لَام ته گهر ته نیا به رخ بله وه پَینِ پَی ده لَین
(به رخه وان) ههروه ها (کاره وان) و (بزنه وان) و (گوان) ... یشمان هه.

ل ۶۰: (راکب): سوار، پَیوار، پهوک.

ته نیا وشه ی (سوار) زۆر راستره له دوانه که ی تر.

ل ۶۷: (ریح): قازانج، قانجاز، قانزاج، سوود، ده رامه ت. ته نیا تییینی

له سه ر وشه ی (ده رامه ت) هه یه، که ده لَیت: مه رج نییه، ده رامه ت قازانج
بیته. له به ره وه وشه کانی تر بۆ (ریح) راسترن.

ل ۸۲: (ردی و): گهند، گهن، خراو، خراپ، ناپه سه ند، په ژمووده.

په خنه گر (په ژمووده) به هه له داده نیته، چونکه به مانای سیس و ژاکاو
دَیت.

ل ۹۹: (رضاعة، ارضاع): شیرخواردن، مه مک خواردن.

لیرده دا (رضاعة) و (ارضاع) دوو واتای جیاواز دده دن راسته (رضاعة)

به واتای (شیرخواردن) یان (مه مک خواردن) دَیت، به لَام (ارضاع) به

مانای (شیرپیدان) یان (مه مک پیدان) دَیت، یه که میان چاوگی فرمانی

(رضع) هیه و دووه میان چاوگی فرمانی (أرضع).

ل ۱۱۳: (رقوء، مرقی): خوین وه ستینه ر.

راسته که ی (خوین وه ستینه)، ههروه ها (خوین گیر سین) راستره له

(خوین گیر سین).

ل ۱۶۳: (زایکوت متحرک): زایگوتی جوولآوه.

(بزێو) له جياتى (جوولآوه) به كارىت. باشتره، چونكه (جوولآوه) لهوانهيه ته نيا جارێك جوولآبى، به لآم (بزێو) جى به خۆى ناگرى و ههه ده جوولآسته وه.

ل ۲۰۰: (زلطخ): شهيتانۆكه.

له ههندى ناوچهى كوردستان (قاقله جنۆكه) و (هیلکه شهيتانۆكه) شى پى ده لێن.

ل ۲۰۹: (زنيل): زه مبيله، بهرچنه.

رهخنه گر تيبينيه كهى له جى خۆيدايه، كه ده لیت: زه مبيله له گهه بهرچنه لێك جيان، بهرچنه (سه به ته، سه وه، قه رتاله) يه كى بچووكه، له شوو (شوول)ى دار بى درووست ده كريت، به لآم زه مبيله له گه لآى دارخورما (تافال) درووست ده كرى و ده سكى ههيه.

ئه مه وه چه ندين تيبينى تر، كه عه بدولكه ريم شى خانى له بارهى ئه وه بهرهمه هى كه مال جه لال غه ريب نووسيونى و سه رنجى له سه ر تو مار كرده و و ليره دا توانرا هه ر باسى ئه وهنده ي بكریت.

٦- زاراوه زانستىيە كانى كۆپ:

سەبارەت بە زاراوه زانستىيە كانى كۆپ، رەئووفى ئەحمەد ئالانى، لە گۆقارى (كاروان)دا ھەندى سەرنج و تىيىنى خۆى لەو بارەيەو تۆمار كردوون و ئاماژەى بۆ ھەندى لەو زاراوانە كردوو^(١) و مەسعود محەمەد ش ھەر لەو گۆقارەدا وەلامى ئەو رەخنانەى رەئووفى ئەحمەد ئالانى داووتەو^(٢). لىرەدا دەمانەوئەت ئاماژە بۆ ھەندىك نمونەى ئەو تىيىنى و رەخنانە بکەين، چونکە ئەگەر يەك بە يەكى رەخنە و تىيىنىيە كانى بەسەر بکەينەو، کات و ئەركىكى زۆرى دەوئەت. بەم شىوہەيەى خوارەو تىيىنىيە كانى رەئووفى ئەحمەد ئالانى دەست پىدەکات:

٧: لەسەر بەراوردى زمانە پيشکەوتووہ کان (شىوہەروہر)مان دانا بۆ (صورى) عەرەبى و (شىوہەروہرايەتى)يش بۆ (الصورية)...

بەر لەوہى کە - شىوہ - بە بالائى - (Form)ى ئىنگىلىزى بگريں، پىويستە لە جەرگەى کوردییەوہ بۆى بچين:

^(١) رەئووفى ئەحمەد ئالانى، نرخاندنئەک دەربارەى (زاراوه زانستىيەکان)، گۆقارى (كاروان):

بەشى يەكەم، ژمارە (١)، ھەولير، تشرىنى يەكەم ١٩٨٢، ل ٦٩-٧٢.

بەشى دووہم، ژمارە (٢)، ھەولير، تشرىنى دووہم ١٩٨٢، ل ٤٤-٤٨.

بەشى سىيەم، ژمارە (٣)، ھەولير، كانوونى يەكەم ١٩٨٢، ل ٤٦-٥١.

^(٢) مسعود محمد، خۆديتنەوہ لە دوو رەخنەى دۆستانەدا، گۆقارى

(كاروان)، ژمارە (٧)، ھەولير، نيسانى ١٩٨٣، ل ٤١-٥٠.

أ- شیوه / له کوردیدا - به فراوانتر لقی هاریشتوو و به مانای (شکل، روخسار، بیچم، دیمه).

ب- صورة / له (وینه، پوالهت) دا سوورگایه کی بۆ خۆی دایین کردوو.

پ- پهروه. پهروهرش / به مانای - پهرستن، هوگری، خوشه ویستی، خزمه تگوزاری، رویشتوو، وهك: دادپهروه، تاین پهروه، دادپهرست، منال پهروه، نیشتمان پهروه، کورد پهروه... هتد. له ئه نجامدا دهلیت: به پای من (پوالهت) بۆ (مظهر، شکل، صورة) بیهیتهوه، که واته بگوتری:

۱- الصوری = پوالهتی.

۲- الصورية، الصوریات = پواله تایهتی.

له وهلامدا مهسعود محمەد، دهلیت: ... وشه شیوه پتر له (وینه - پوالهت) هوگری (بابهت) دهییت، چونکه (پوالهت) پروکه شیکی بی بایه خه (وینه) ش بهلای شکلی ناو ناوینه و کامیژادا دهچیتهوه (form) ی پۆژاوايش نه پوالهته و نه وینه. ئنجا ئه گهر نیو هیندهی (پوالهت و شیوه) چاپۆشی له کهرتی دووه می زاراوکه بکهین ئه وسا (شیوه پهروه رایهتی) گهلیک بهولای (پواله تایهتی و پوالهتی) واتای (خۆپهوه بهستهوه) ده گهیهنی که له ئه سلی زاراوکه دا مه بهستیکی بنه ده تییه.

- له باره ی (مذهب) که کوژ (پاره) ی بۆ داناوه و رهئوف ئالانی زاراو ی (پریباز) به باش ده زانی بۆ (پاره) و مهسعود محمەدیش دهلیت: (پاره) ههه چونکه له واتادا بهر ته سکتیه له (پریگا - پریباز) پتر دیتیه. په وایی بۆ واتای (مذهب فلسفی) که، ئه ویش بۆ خۆی باریکه پریگهیه که.

به‌لای ئیمه‌شه‌وه هەر (مه‌زه‌هب) بنوسریت، چونکه زۆرینه‌ی خه‌لکه‌که لای ته‌یه‌گات و پاشان زاراوه بو خه‌لک داده‌نریت نه‌ک بو چهند که‌سانیکه تاییه‌تی.

- له باره‌ی زاراوه‌ی (گومانگر) که بو (متشکک) دانراوه، ره‌توف ئالانی دوا‌ی پروونکردنه‌وه‌ی بو‌چوونه‌کانی و پێشنیار ده‌کات بو (متشکک) (گوماندار) بنوسریت و ده‌لیتیش: مه‌به‌ستم ته‌وه نییه که بریاره‌ی لیژنه‌که به‌ راست دا نه‌نیم... به‌لام (متشکک) و ته‌وه زاراوه‌یه‌ی که هه‌مان واتا رابگه‌یه‌نی، ئاوه‌لناوی کارای تینه‌په‌ره.

مه‌سعود محمەد ده‌لیت: له‌گه‌ڵ پروونکردنه‌وه‌ی ماموستا ئالانیش من هەر لایه‌نگیری (گومانگر) ده‌م نه‌ک (گوماندار)..که‌رتی دوا‌ی (گومان)یش چ (گر) بی‌ت و چ (دار) هه‌ردوو‌یان تیپه‌رن، هه‌روه‌ک ده‌گوتری باجگر ده‌شگوتری پاره‌دار و مل‌کدار و زه‌ویدار.. ته‌م پاشگه‌ (دار) له (داشتن - داشته‌ن)ی فارسییه‌وه هاتوه که (مضارع)ه‌که‌ی ده‌بیته (دارد) و ناوی کارای لی‌ پێک دیت و ده‌بیته (...دار).

- بێگومان باسی (ی) نیسبی و (ی) مه‌عنه‌وی خۆی له‌ خۆیدا باسیکه زۆر جار جو‌ره‌ تیکه‌لاویه‌کی تیدا روو ده‌دات، ره‌توف ئالانیش که له‌ کو‌تایی (ل ۷۰-۷۲)وه باس له‌و (ی) نیسبی و مه‌عنه‌ویه‌یه ده‌کات. هه‌ندیک تیکه‌لی له‌ کاره‌کانیدا پروویداوه و هه‌ندیک ته‌وه نمونانه‌ی که ته‌وه له‌ (ل ۷۱-۷۲)ی ژماره‌یه‌کی (کاروان) بو نیسبه‌تی دانا‌ن به‌شی زۆریان هه‌ی ناوی مه‌عنه‌وین وشه‌کانی: (بران، هاوبه‌ش، وشه‌سازی، دامای، سه‌پانی، که‌له‌گایه‌تی، هه‌رزه‌کاری، جودایی، لاوی، گه‌نجی، تازایه‌تی،

لاویتی، گه‌نجیتی) هه‌موویان ناوی مه‌عنان و پیوه‌ندیان به نیسبه‌ته‌وه نییه له‌مه‌شدا پروون ده‌بیته‌وه که م.ئالانی هه‌ردوو (ی) مه‌عنه‌وی و نیسبه‌تی تیکه‌ل کردوو.

مه‌سعود محمه‌د پاش ئه‌وه‌ی به‌ دوور و درژی‌یی هه‌موو لایه‌نه‌کانی (ی) نیسبه‌ت و مه‌عنه‌وی پروون کرده‌وه تیشکی خستووته سه‌ر ئه‌و تی‌بینیانه‌ی ره‌ئوف ئالانی، پاشان له‌ جی‌گه‌ییکی تری وتاره‌که‌یدا و سه‌باره‌ت به‌ (ی) ناوی مه‌عنا، ده‌لیت:

له‌ کوردیدا (ی) ناوی مه‌عنا هه‌ر به‌و وشانه‌ ده‌ویری بیانکاته ناوی مه‌عنا که ئاوه‌ل‌ئان و وه‌سفی ماده‌که ده‌که‌ن نه‌ک خۆیان ماده‌ن، وه‌ک: جوان، جوانی - شیرین، شیرینی - ناسک، ناسکی - دزیو، دزیوی (ل ٤٤). بی‌جگه له‌مه‌ش سی ئامرازی دیکه‌ی بۆ دارشتنی ناوی مه‌عنا داناوه، که ئه‌مانه‌ن:

- هتی ----- پیاو، پیاوه‌تی / برسی، برسییه‌تی....

- ایی ----- به‌رزایی شاخه‌که / سه‌وزایی گیایه‌که...

- ایه‌تی ----- خزمایه‌تی، دۆستایه‌تی، مه‌ردایه‌تی...

ره‌ئوف ئالانی له‌ کو‌تایی (ل ٧١) دا، ده‌لیت: (رێژگه‌ی نیسبه‌ت) لێره‌دا (رێژگه‌) ناوی شو‌ینه، وه‌ک (ئێستگه‌، شه‌رگه‌، له‌وه‌رگه‌،...) هه‌رچی وشه‌ی (رێژه‌) یه‌ بۆ (صیغه‌) ده‌ست ده‌دات.

سه‌باره‌ت به‌وه‌ی ره‌ئوف ئالانی له‌ (ل ٧٢) دا، و له‌ خالی (د)، ده‌لیت: نێره‌ک - له‌ سوانه‌وه‌دا بزۆینه‌که‌ی ده‌روا، وه‌ک: نێره‌که‌پیاز، نێره‌که‌پۆواس، نێره‌که‌کاردوو... هتد.

واته: نیرهك = نیرك + ه = نیویهند + كاردوو = نیركه كاردوو (ل ۷۲).
 بهلام وهك مهسعود محمهد دهلیت: له وشه ی (نیركه پیاز) دا بهشی
 یه كه می وشه كه له (نیرهك) هوه نه هاتوه، بهلكو له (نیرتك) هوه سواوه،
 بهئهسل (نیرتكه پیاز و دهستكه قوړاوه، بووه (ل ۴۵). پیرهكان تا ئیستاش
 له هندی جیگادا هه (نیرتك) و (دهستك) به كاردینن و له گونده كانی
 سه به شاری كهركوك و سلیمانی و دهوړپشتی و زۆرینه ی خه لك (نیرك)
 به كاردینن. ئه مه سه بارهت به هندی له و تیبینیانه بوو كه له ژماره
 (۱) ی گۆفاری (كاروان) له لایه ن رهئوف ئالانیسه و دانرابوو، پاشان له
 ژماره (۲) ی هه مان گۆفاردا هندی تیبینی تری خستوته روو، كه
 ئه مه ش هندی له و تیبینیانه یه تی به كورتی:

- تحصیل الحاصل = قسه كاویژ كړنده وه.

تیمهش وهك رهئوف ئالانی وشه ی (كاویژ كړنده وه) بو زاراوه یه کی
 زانستی به گونجاو نازانین و له جیی خوی نییه، بهلام م. ئالانی زاراوه ی
 (قسه رسته وه) ی پیباشه و مهسعود محمهد، دهلیت: بو هه مه بهستیك
 بی (قسه رسته وه) به جیتره له (قسه كاویژ كړنده وه).

- الترابط = هاودهنگی.

به لای رهئوف ئالانیسه وه (هاوبه ندی) كه له جیی خویه تی بو (الترابط)
 دابنریت و مهسعود محمهدیش، دهلیت: رهنگه (هاوبه ندی) له
 (هاودهنگی) بو (ترابط) له بارتر بیت.

- المنطق = ژیریته کی.

رەتوف ئالانى پاش ھەندى پوونکردنەو، لەم بارەيەو پيشنيارى ئەو
دەكات، كە بۆ:

المنطق = ژيرييتى = لوجيك.

المنطقي = ژيرييتانە دابريت

مەسعود محەمەدیش دەليت: (ژيرييتى) بۆ ھونەر يا زانستى (منطق) و
(ژيرييتى) بۆ كەسيكى (منطق زان) بى و (ژيرييتەكى) بۆ نيسبەن وەلاى
(ژيرييتى) و (ژيرييتەكى) بۆ نيسبەت وەلاى (ژيرييتى) كە ناكەن. ھەرچى
(ژيرييتانە) يە ئاوەلكارە ، وەك بليت: ژيرييتانە دەدوى/كوردانە
دەپوشى/مەردانە ھاتەكايەو (ل ٤٥).

- تصنيف = دابرين.

رەتوف ئالانى پاش ھەندى پوونکردنەو، وا بە باش دەزانى، كە بۆ
(تصنيف) زاراوى (پۆلاندن) بە كارييت، كە بەلاى ئيمەو وا دەبينىن لە
جىي خويەتى و مەسعود محەمەدیش دەليت: ئەگەر (پۆلاندن) بۆ
(تصنيف) بيتە دەستوورى داتاشينى (كار) لە (نار) خزمەتتىكى گەورە بە
زمانەكەمان دەكات، ھەرچەندە لە (پۆلاندن) يشدا ھەر واتاى كۆ و
كۆمەل و ئاپۆرە وەردەگيرى ئەك واتاى (جۆرجۆر و خوار و ژوور) كە لە
(صنف) عەرەبى و (class) ئىنگىلىزى وەردەگيرى. ھەرۋەھا ھەندى
كەسان بۆ (تصنيف) (پۆلين كردن) يان داناو، كە ئەمەش ھەلەيە،
چونكە زاراوى (پۆلين) و (پۆلينكردن) بەرانبەر (التصنيف) يەكتە
لەو زاراوانەى باش درووست نەكراو، چونكە پاشگىرى (- ين) كە دەچيتە
سەر ناو بە زۆرى ناوى يارى پەيدا دەبى، وەك: (ھەلتايتن، تزيپن،

هه‌لووکیڤن، میزراحیڤن، کلاوکلایڤن... هتد)، به‌لام سه‌یر ئه‌وه‌یه هه‌ندی
 زمانه‌وان زاراوه‌ی (کارپۆلینکردن) به‌کار دێنن، وه‌ک بلیی یاری کردار
 دابه‌شکردن بکه‌ن^(۱). ئیمه‌ له‌ زمانی کوردیدا بۆ (تصنیف) وشه‌مان
 زۆرن، وه‌ک (دابه‌شکردن، دابڕین، ده‌سته‌به‌ندی، باب‌ه‌تبه‌ندی،...)،
 تاراوه‌یه‌کی‌ش (پۆلکردن) له‌گه‌ڵ هه‌لکه‌وتی زمانی کوردیدا ده‌گونجی.
 له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ ئه‌وه‌ی جینی سه‌رنج بیت، جارجار (پۆلین) به‌ بۆ
 کرداری (کردن) ده‌بینری، وه‌ک: (ئه‌م جو‌ره‌ پۆلینه‌ بووته‌ هۆی...)،
 (پۆلینه‌که‌ی مامۆستا فلان)، (پۆلینیه‌کی ته‌واوه‌...) ته‌مه‌ش هینده‌ی دی
 به‌کاره‌ینانی زاراوه‌که‌ی نابه‌جی و ره‌زا قورس کردوه‌^(۱).
 - کۆکه‌ره‌وه = الجامع.

ره‌ئوف ئالانی بۆچوونی خۆی له‌ باره‌ی ئه‌وه‌وه‌ ده‌برپوه‌ و هاتووته‌ سه‌ر
 ئه‌وه‌ی، که‌ ده‌لیت: بۆ:

کۆگر = جامع / کۆنه‌گر = مانع دابنریت مه‌سه‌ود محمد ده‌لیت:
 ته‌گه‌ر (کۆگر) به‌ (جامع) وه‌ریگری (کۆنه‌گر) نایسته‌ (مانع)، ده‌بیته‌ ئه‌و
 شته‌ی هه‌ندیکیان ده‌گری و هه‌ندیکیان ناگری، بۆ ئه‌وه‌ی بیسته‌ پینچه‌وانه‌ی
 (کۆگر) ده‌بیته‌ بگوتریته‌ (هیچ نه‌گر) ئه‌وساش (هه‌مووگر) په‌سه‌ندتر،

^(۱) د.ئه‌وپه‌حمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خه‌وشی هه‌ندی وشه‌ و
 زاراوه‌ی نوی، ۲۱-۲۲.

^(۱) د.ئه‌وپه‌حمانی حاجی مارف، زمانی کوردی و خه‌وشی هه‌ندی وشه‌ و
 زاراوه‌ی نوی، ۲۲.

دهیټ له (کوگر)، به لām (هیچ نه گر) هر له به رانه ر (کوگر،
همو وگر) دا ددسازی نه خو (مانع) (هیچ نه گر) نییه.

- علم الجمال = زانستی جوانی.

وهك چۆن به (علم الدلالة) دهوتریت (واتاناسی) دهتوانین بو (علم
الجمال) یش بلیین (جوانناسی) یان (جوانزانی) له سهر قالبی
(زینده وهرزانی).

لیردها تیټینییه کانی به شی دووهمیش ته واو، که مه سعود محمه دیش تا
تیره سهرنجی خوئی ده رپرپیوو، تیستاش دینه سهر هه ندیک له
تیټینییه کانی دووا به شی وتاره که ی:

- الضبط = ریک هیټان.

رهټوف ئالانی زاراووی (دایین) به گونجاو ده زانیټ و ده لیت: بو (ضبط)
(دایین کردن) و بو (انضباطیة = دایینی) گونجاوه. به لای تیمه وه سهر دپای
نه وهی که (پیټکه یټان) به باش ده زانین، به لām زاراوویه کی ترمان هدی به بو
(انضباط) که هر به واتای (ضبط) دیت، نه ویشن وشه ی (زا کوون) وهك
ده لینی (لیژنه ی زا کوونی کو لیژی پهروده ده).

- (اللادریة) کراوه به (نازام کاری).

نه وهی گوئی لهم زاراوویه بیټ زاراووی (گهچ کاری) ی دیتته بهر گوئی و
لیی تیټناگا.

به رانه ر بهو زاراوانه وهك رهټوف ئالانی ده لیت: باسوود لهم زاراوانه
وه رپرگرین (خونه زانکاری، نه ویست زانی).

- مذهب المصادفة او الاتفاق = پاره وی ریکه وته کیه تی.

رەئوف ئالانى دەلىت: پىكەوتە پىياز يان پىيازى پىكەوتايەتى نە مەبەست لە دەست دەچى و نە دەم و زبانیىش تووشى بار قورسى دەبن، بەلای ئىمەوہ بوترىت (پىكەوتە پارەوى) يان (پىيازى پىكەوتەكى).

- إختبارات الاتجاهات والميول = ئەزمونەكانى بەريان و وازان.

رەئوف ئالانى ھەر يەك لە وشەكانى ڤوونکردۆتەوہ، بەلام ھىچ زاراوہىەكى پىشنيار نە کردوہ، بەلای ئىمەوہ، بلىين (تاقىکردنەوى بەريان و ئارەزووان)، چونكە (إختبارات) لەھەموو جىگەيە كدا بە واتای ئەزمون نايەت.

- إختبارات إستخلاص الحقائق - ئەزمونەكانى وەدەستھينانى راستيان.

رەئوف ئالانى پىشنيار دەكات، كە بوترىت (ئەزمونەكانى راستى وەدەستھينان) لەبەرئەوى كۆڤ دەقاودەق لە عەرەبىيەوہ وەرگىڤراوہ، بەلای ئىمەوہ بوترى (تاقىکردنەوى كە بەدەستھينانى راستى).

لە بەرھەمىكىتدا كە لە بارەى زاراوہ زانستىيەكانى كۆڤەوہ، نووسراوہ، جەمال عەبدول لە گوڤارى (پوشنبىرى نوئى) ژمارە (۱۲۳) ھەندىك تىبىنى و سەرنجى لەو بارەيەوہ تۆمار کردوہ^(۱)، كە يەكەم جار زاراوہكانى كۆڤى نووسىوہ، ئەوجا تىبىنىيەكانى خۆى دەربرپوہ، ئەمانەش ھەندىكن لەو تىبىنىيەنە:

^(۱) جەمال عەبدول، چەند سەرنجىك دەربارەى نامىلكەى (زاراوہى كوردىى زانستەكان)ى كۆڤى زانىارى عىراق - دەستەى كورد -، گوڤارى (پوشنبىرى نوئى)، ژمارە (۱۲۳)، بەغدا، ۱۹۸۹، ل. ۸۴-۹۴.

- گۆرپسەندنننننننن Acceleration

دەلئیت: (گۆرپ) ھێژ و تەوژم دەگرتتەو، بۆیە (تاودان) گونجاوترە.
گەر چاویك بە فەرھەنگیكی (عەرەبی - کوردی) دا بھشیئین، دەبینن
(تەجیل) بە مانای (تاودان، گۆرپسەندن، خیراکردن، دەستوبرد،
پەلەکردن) (فەرھەنگی دەریا ل ۱۱۹) دیت مەرج نییە ھەر (تاودان
تەواویت).

- گۆشە ھاوتە کە کان زوایا متبادلە Adjacent Angles

رەخنەگر دەلئیت: جاری و اتا عەرەبییە کە ی (زاویتان متجاورتان) یان
(زوایا متجاورة) دەگرتتەو، ئەو کاتەش رەنگە (گۆشە ھاوسێکان)
گونجاوتریت. بە لای ئیمەو بۆ (زوایا متبادلة) زاراوی (گۆشە
بەرانبەراییە کان) بە گونجاو دەزانن.

- ئەندازە ی شیکارە کە Analytical Geometry الهندسة التحليلية

(ئەندازە ی شیکاری) گونجاوترە.

- ژماردن الحساب Arithmetic

(ژمیرە) بۆ (حساب) بە کارھێنراو، (ژماردن) (عد) دەگرتتەو.

- ناھاودیمەیی لاتناظر Asymmetry

ئەم زاراویە ھەر بە کوردی ناکات، پاشان (ناپێکی، ناھاوتایی،
ناچوونیە کە) ھەرسێکیان مانای (لاتناظر) و (لاتناسق) دەگەیینن.

- ھاوشانی پیچەوانە مختلف التوازي Anti Parallet

(مخالف التوازي) دهگه يهنی و نهویش به واتای (تهرب پینچهوانه) یان
(دژ تهرب) دیت.

دهتوانیت (دژهاوشان) به کاربیتن.

- ریڅخستنی هه ورازی ترتیب تصاعدي Ascemaung Order
(به ره وژور ریز کردن) یان (به ره وژور ریڅخستن) یان (هونی
به ره وژور) به کاربیتن.
ل ۵:

- هه لمر ممتص Absorbent

ره خنه گر ده لیت: (مژ) یان هه (مژ) کورتتر و ساده تر و
عه ره بییه که شی (ماص) ه نهک (ممتص)، به لای نیمه وه (مژ) یان (مژوک)
ته ووتره له (مژ)، چونکه (مژ) به واتای (مص) دیت.

- پیکهینی به کار مرکبة فعالة Active Componemt

ره خنه گر ده لیت: (پیکهینی کارا) یان (پیکهینی چالاک) راسته. به لای
نیمه شه وه هه و شهی (پیکهینی کارا) به باشتر ده زانین.
ل ۶:

- تاوی لووزو شدة التيار Amperaye

ته گهر (تینی لووزو) یان (تینی ته زوو) بیت، وه ره خنه گر ده لیت:
(لووزو) و (ته زوو) هه به (تیار) دیت.

- دهرك فتحة Aperture

به لای نیمه شه وه (دهرك) بؤ (فتحه) گونجاو نییه و ره خنه گر تاماژه بؤ
(کون) و (گوزر) کردووه، بیجگه له مانهش و شهی وه (دهلاقه، ده روازه،

کهلین، درواز، کون، درچه)مان ههیه (فهههنگی دهريا ل ٨٥١) بهلاى
ئيمهوه وشهى (کهلین / دهروو)يش گونجاوه.

٧٧:

- بنياتى گهرديلهيى تركيب ذري Atomic Structure
رهخهگر (پينكهاتنى گهرديلهيى)ى بۆ داناه كه له جيى خوڤيهتى.

٨٧:

- سەنگ و کيشى دارايى الميزانية المالية Finantial
ئهو زاراوهيهى كۆر دور و دريژه و (تهرازوى دارايى) رهخهگر يش
وهرگيرانى دهقاودهقه، بهلاى ئيمهوه (بودجهى دارايى) بهراست دهزانين.

- كۆكهروهه (پاترى) نضيدة Battery
رهخهگر دهلييت: (خانكۆ) راسته و بهلاى ئيمهشوه ههر
(پاترى)بهكارييت باشتره، چونكه زۆرينهى خهلك ليى تيبدهگه ن يان
زاراوهى (خانهلان).

- گرتۆك كايح Brake
رهخهگر دهلييت: (دايينه، داينۆك) باشتره له (دايينكردهوه). بهلاى
ئيمهوه ئهم وشانه پيۆهنديبان به (كايح)ى عههرييهوه نيبه، (گرتۆك)يان
(گرتۆك) له جيى خوڤيهتى.

- سهرتاوكهوتن طفو Buoyamcy
بهلاى ئيمهوه (طفو) به ماناى (سهرتاوكهوتن) ديت نهك (كهوتنهسهه)
كه ماناى (وقع على) ديت.

ل ۹:

Circular Motion چەمەرەکی حرکتە دائیریە

ئەوێ پەخەنە گەرتەواوە، کە دەلیت: (جوولەیی بازەنەیی) یان (چەمەرەیی) باوترە.

- بەرامبەر خاچی جدار اتجاھیی Cross product
(خاچە لیكدان) باشترە.

ل ۱۰:

Compression پەستەران انضغاط

لەگەڵ پەخەنە گەرتەواوە (پەستەپۆران) بۆ (انضغاط) و (پەستەپۆرا) بۆ (مضغوط).

ل ۱۱:

Caloric گەرمۆلە حراری، سعري

(گەرمۆکە) بۆ (calorie) یان (calory) بەکارھێنراوە...

(گەرمۆکەپێو) بۆ (calorimeter) لە جیاتیی (گەرمۆلەپێو) باشترە
یان (گەرمۆک / گەرمۆکپێو).

- لیكدان تصادم Collision

(لیكدان) بۆ (تصادم) ناییت، وەك پەخەنە گەرتەواوە: (ضرب) و (تضارب) دەگەڕێتەوێ. (پێكداکەوتن، بەیەكداکەوتن، پێكدادان) بۆ (تصادم) گونجاوە...

ل ۱۲:

- بروسکە کوژ مانع الصواعق Conductor lightning

رەخەنە گر دەلئیت: (بروسکە گر) و (بروسکە پراي بەراست داناو، بەلای
ئیمەو (بروسکە گر) واتای (مانع الصواعق) ناگەیدەنی، (بروسکە بەند) بە
پیوانە ی (گوللە بەند) بە تەواو دەزانین.

- گواستەو (حمل Conrection)

بەلای ئیمەو گواستەو بو (حمل) ناییت، بەلکو (هەلگرتن)
گونجاوترە.

ل ۱۳:

- دوورایی مسافة Distamce

(دووری) زیاتر بو (بعد، بعید) بە کاردیت، بەلام (ماوە) یان (مەودا)
تەواوترە.

ل ۱۵:

۱- هەل ھینک مولد تیار مستمر Direct

راستە (هەل ھینک) بو (مفقس - generator) دەشییت. رەخەنە گر
(لووزەوی بەردەوام) یان (یەکیبە پیکهین) ی بو داناو. بەلای ئیمەو
(پیکهینەری تەزووی بەردەوام) بو (مولد تیار مستمر) بە گونجاو دەزانین.

ل ۱۶:

- هەلھینەری کاربەا مولد کهربائی Dynmic

رەخەنە گر دەلئیت: ، جاری (Dynumo) (مولدە) یە نەک (Dynamic)
جا نەگەر داينە مو بى (پیکهین) یان پەیدا کەر باشە، نەگەر (داينە میک)
بى ئەوا چالاکی چوستی، جوولەیی باشە بۆی...، بوتريت (خەرۆکی
یەکیبە لووزەو/خەرۆک) یان (موولیدە).

- ھاوکیشی توازن Equilibrium

(ھاوسەنگ) بۆ (توازن) زۆر لە جیئ خۆیەتی (ھاوکیشی) بۆ
(متعادل) دەبێت، (ھاوکیش) بۆ (توازن) گونجاو.

ل ۱۷:

۲- دەنگ دانەوہ صدی Echo

رەخنەگر دەلیت: (زایەلە) بۆ (صدی) باشترە، (دەنگ دانەوہ)ش بۆ
(رنین) بەو پێشەش (زایەلە پێو) بۆ (مقیاس الصدی) لە جیاتى (دەنگ
دانەوہ پێو). بەلای ئیمەوہ (دەنگ دانەوہ) یان (زایەلە) بۆ (صدی)
درووستە و بۆ (رنین) (زرنگانەوہ، لەرینەوہ) گونجاو.

ل ۱۸:

- گەیانەنایەتی کاربەا توصیلە کهربائیة Electrical conductivity

(کاربەا گەیانەن) یان (کاربەا گەییئ) باشترە.

ل ۲۱:

- قەلشان، قەلشین انشطار Fission

بەلای ئیمەوہ (کەرتبەوون) تەواوترە، چونکە (قەلشان، قەلشین)
دەزبەردن دەگریتەوہ و (انشطار) دوو کەرتبەوون و لێک جیاپوونەوہی
شتەکەیه، یان وشەى (پەرتبەوون) بە کاریبێت.

- شلاو مائع Fluid

رەخنەگر دەلیت: زاراوہى (شلگاز) بۆ (مائع) زۆر لە جیئ خۆیەتی بۆ
(مائع) لەبەرئەوہى (مائع) (شل) و (گاز)یش دەگریتەوہ، بۆیە ھەر وشەى
(شلاو) بۆ (مائع) لە جیئ خۆیەتی.

۲۲:

- تیروانه‌ی گروگان نظریه‌ی الزمره Group theory

په‌خه‌گر کۆمه‌لّی وشه‌ی جوړاوجوړی پیشنیار کردووه (گرویدووز)،
(کۆمه‌له‌بیردووز)، (بیردووزی کۆمه‌له)، (بیردووز)، به‌لای ئیمه‌وه (دیماه‌گرو)
به‌گونجاو ده‌زاین بو (نظریه‌ی الزمره).

۲۳:

- کیشه‌گه‌ردیله‌ی گرامی وزن غرامی Gram atom

وه‌ك په‌خه‌گر ده‌لیت: (گه‌ردیله‌یی گرامی) یان (گه‌ردیله‌ کیشی
گرامی) پاستره، به‌لای ئیمه‌شوه (گه‌ردیل کیشی گرامی) به‌گونجاو
ده‌زاین.

۲۴: - ناوېه‌ی گهرمی، دابړه‌ی گهرمی عازل حراري Heat
insulator

په‌خه‌گر ده‌لیت: (گهرمی بړه) پاستره، به‌لای ئیمه‌وه (گهرمی دابړی
پاسته).

- گهرمی لکاندن حراره‌ الامتزاز Heat of adsorption

(لکاندن) (التصاق)، په‌خه‌گر ده‌لیت: (پوومژه) یان (پوومژین) بو
(امتزاز) پاستره. که‌واته‌ بلّین (گهرمی پوومژه) یان (گهرمی پوومژین).
گونجاوتره.

له‌ لاپه‌ره‌ (۸۷- ۹۲) ی وتاره‌که‌ی جه‌مال عه‌بدولدا تییینیه‌کانی
سه‌بارت به‌ لاپه‌ره‌کانی نامیلکه‌ی زاراه‌ زانستییه‌کانی کوږ، له‌ (ل ۱۹ -
۴۳) زوړینه‌ی ته‌نیا سه‌بارت به‌ شیوه‌ی ریک‌خستنی ده‌ستووری زمان، یان
پاشوپیشکردنی هندی وشه‌یه، بو‌یه به‌ باشمان زانی ته‌نیا نه‌ونده

نمونه‌یهی بۆ ئەم پوونکردنەوهی سەرئێج و تێبێنیانەهی جەمال عەبدول
هێناومانەتەوه بەسبێت.

بێجگە ئەم بەرهەمانە، جەمال عەبدول چەندین بەرهەمی تری لە
بواری زاراوه و زاراوەسازی کوردییەوه هەیە و پۆلێکی باشی لە دانان و
دارشتن وەرگێڕانی زاراوهی کوردیدا هەیە و (فەرەهنگی کیمیا) و
(فەرەهنگی زیوار) و فەرەهنگی (شەوکار) هەرەها چەند وتاریکی ئەم
لاو لەولا ئە گۆفەرەکاندا بلۆکردووەتەوه بەناوی (بێدۆزی گشتیی
زاراوه‌دانان و یەكخستنی و تۆمارسازی) لە ژمارە (١)ی گۆفاری (وەشت)
و (زاراوەسازی و زانستاندنی زمانی کوردی) لە ژمارە (٧)ی گۆفاری
ئەكادیی کوردی و هەرەها کتییێکیشی ئەو بواردە بەناوی (بەرکولێکی
زانستە زاراوەسازی کوردی) هەیە و لە ٢٠٠٨ چاپی دووهمی بلۆکرایەوه .

٧- زاراوه‌کانی (نەقابه‌ی مامۆستایان لە سلێمانی) زاراوه‌ی زانستی کوردی:

(نەقابه‌ی مامۆستایان لە سلێمانی) لە دانان و دارشتنی زاراوه‌ی
زانستی کوردیدا، هەولێکی باشیان ئەو بواردە داوه و توانیویانە ئەو
زاراوانە بکۆڵنەوه و زاراوه‌ی گونجاویان بۆ دابنێن^(١). ئەگەر ئەوه‌شدا که

^(١) نەقابه‌ی مامۆستایان لە سلێمانی، زاراوه‌ی زانستیی کوردی،
سلێمانی، ١٩٦٠.

ئەمە كارىكى ئاسان نىيە و گىروگرفتى زۆرە و لە كەموكورپى بەدەر نايىت.

لقى نەقابەى مامۇستايان لە سلىمانى بەرهەمى ئەو لىژنانەى كە بە پىي فەرمانى بەرپۆبەرىتى گشتى زانىارى كوردى پىكهاىبون بۆ دانانى زاراوہى زانستى كوردى لەم كتيبە (۱۰۴) لاپەرەبىيەدا چاپ كردووە. ئەمەش برىتييە لە بەرهەمى پىنج لىژنە:

۱- لىژنەى زاراوہى زانستى.

۲- لىژنەى زاراوہى رېزمان و ئەدەب.

۳- لىژنەى زاراوہى پەرودەى نىشتمانى.

۴- لىژنەى زاراوہى بىركارى.

۵- لىژنەى زاراوہى كارگىرپى و رامىارى.

تىڭرا نزيكەى (۲) ھەزار زاراوہىك دەيىت، شىوہى رىڭخستنى عەرەبى - كوردىيە.

لە گوڭقارى (پۆژى نوئى) ى ژمارە (۱۲)، غەفوور پەشىد، ھەندى سەرنج و تىبىنى لە بارەى ئەو كارەى (نەقابەى مامۇستايانى سلىمانى) يەوہ نووسىوہ و راوبۆچوونى خوئانى لە بارەيەوہ وتووە^(۱)، كە تايبەتە بە زاراوہكانى بەشى جوغرافىاي ئەو كتيبەى نەقابەى مامۇستايانى سلىمانى، كە ھەندىكيان دەكەينە نموونەى باسەكەمان:

^(۱) غەفوور پەشىد، سەرنجىك لە پەراوى زاراوہى زانستى كوردى، گوڭقارى (پۆژى نوئى)، ژمارە (۱۲)، سالى (۱)، سلىمانى، ۱۹۶۰، ۲۷-۳۰.

- نه قابه بۆ وشه‌ی (الجنوب) وشه‌ی (خوارو) که واتای (أدنی) یان (سفلی) ده‌به‌خشی داناوه، به‌لام وشه‌ی (باشوور) مان هه‌بیّت بۆ وشه‌ی (خوارو) به‌کارینین.

- نه قابه بۆ وشه‌ی (المساحة) وشه‌ی (پیتوان) یان به‌کاره‌یتناوه که هه‌موو که‌س ده‌زانیت (پیتوان) مانای (قیاس)ه نه‌ک (المساحة)، په‌خنه‌گر ده‌لیت: (پرووگه) راسترین وشه‌یه بۆ (المساحة) یان زاراوه‌ی (پروپیۆ) یش تاراده‌ینک بۆ (المساحة) گونجاوه به‌لای ئیمه‌وه (پرووگه) (اتجاه)ی عه‌ره‌بی ده‌گه‌یه‌نیّت و (پروپیۆ) یش (مساح) ده‌گه‌یه‌نیّت.

- سه‌باره‌ت به‌ زاراوه‌ی (قطب) نه قابه وشه‌ی (قطب) یان وه‌ک خۆی به‌کاره‌یتناوه و له‌ لایه‌کی تروه‌ه (ته‌وقه‌سه‌ر)ی به‌کاره‌یتناوه که زاراوه‌ییکی زۆر ناقۆلایه، چونکه زاراوه‌ی (ته‌وقه‌سه‌ر) ده‌مانباته جیگه و واتاییکی تر وه‌ک (ته‌وقه‌ی سه‌ر کچان) ...، به‌لام په‌خنه‌گریش هه‌یج زاراوه‌ییکی پیشنیار نه‌کردوه. به‌لای ئیمه‌وه بۆ زاراوه‌ی (القطب) له‌ بواری جوگرافیدا، زاراوه‌ی (جه‌مه‌سه‌ر) زۆر له‌ جیی خۆیه‌تی، وه‌ک بلیی (جه‌مه‌سه‌ری باکوور - القطب الشمالي / جه‌مه‌سه‌ری باشوور - القطب الجنوبي ...) له‌ لای نه‌ندازیارانی (قطب) بریتییه له‌ خالێک یان چه‌قیکی جیگیر له‌سه‌ر بازنده‌یه‌کی خولاو به‌ ده‌وری خۆیدا.

- نه قابه بۆ زاراوه‌ی (الخواجز الجغرافية) زاراوه‌ی (که‌له‌به‌ری جوغرافی) به‌کاره‌یتناوه، به‌لام په‌خنه‌گر راست بۆ ئه‌وه چوه‌ه، که ده‌لیت: (که‌له‌به‌ر) پیچده‌وانه‌ی (الخواجزه)، به‌لکو (حاجز) به‌ مانای (چه‌په‌ر، دیوار، په‌رژین، په‌رده)یه، (که‌له‌به‌ر) مانای ده‌لاقه یان کونه. به‌لای ئیمه‌شه‌وه راسته

(که له بهر) بۆ (حاجز) ناگوڤیټ، چونکه کاتێ که ده‌لیټی (کونوکه له بهر) یکم بۆ ریکبکه‌وی ئه‌وه به مانای (هه‌ل) یکی بۆ ریک بکه‌وی یان بۆ جینگه به‌کار دێت... هتد. که‌واته (که له بهر) له بواری جوگرافیا دا به واتای (ده‌لاقه) دێت، به‌لام بۆ وشه‌ی (به‌ربه‌ست، به‌ربه‌ستکار) به‌کار نه‌هێنین و ب‌لێن (به‌ربه‌ستی جوگرافی) یان (له‌مپه‌ری جوگرافیای) له جیاتیی (الحواجز الجغرافية).

- نه‌قابه بۆ (المصالح الاقتصادية) وشه‌ی (ده‌سکه‌وتی ئابووری) به‌کاره‌یناوه، به‌لای ئیمه‌وه (المصالح) به‌رژه‌وه‌ندییه و په‌خه‌گر ده‌لیټ: ب‌لێن (به‌رژه‌وه‌ندی ئابووری) به‌لای ئیمه‌وه بو‌تری (به‌رژه‌وه‌ندییه ئابوورییه‌کان) بۆ (المصالح الاقتصادية) که به‌هۆی نیشانه‌ی (کو) و (ناسیاوی) یه‌وه گونجاوتر ده‌بیټ..

- نه‌قابه بۆ (جبهة التحرير الوطنية) (سه‌ربه‌ستکه‌ران و نیشتمان په‌روه‌ران) ی به‌کاره‌یناوه. به‌لای ئیمه‌شه‌وه له جێی خۆی نییه و پێویسته بکریټه (به‌ره‌ی رزگاری نیشتمانی).

- نه‌قابه بۆ (الرطوبة النسبية) زاراوه‌ی دانه‌ناوه، به‌لام په‌خه‌گر ده‌لیټ: (شیی رێژه‌یی) بۆ داناوه که زۆر له جێی خۆیه‌تی.

ئه‌مانه هه‌ندیک له سه‌رنجانه بوون، که غه‌فور په‌شید له باره‌ی زاراوه‌کانی (نه‌قابه‌ی مامۆستایانی سلیمانی) نووسی‌بوونی^(*).

^(*) بۆ زیاتر زانیاری له‌باره‌ی ئه‌و سه‌رنجانه، پروه‌نه:

- غه‌فوور په‌شید، سه‌رنجیک له په‌راوی زاراوه‌ی زانستی کوردی، گۆفاری (پوژنی نوی)، ژماره (١٢)، سالی (١)، سلیمانی، ١٩٦٠، ل ٢٧-٣٠.

۸- بهشی فرههنگی گۆڤاری (دهنگی مامۆستا):

ئه‌بۆبه‌کر ماوه‌تی له‌ گۆڤاری (دهنگی مامۆستا) وتاریکی له‌ ژێر ناوی (چه‌ند سه‌رنجێك ده‌رباره‌ی به‌شی فرههنگ) نووسیوه^(۱) و له‌و وتاره‌دا ده‌رباره‌ی ئه‌و زاراوانه‌ی له‌ به‌شی (فرههنگ)ی، گۆڤاری (دهنگی مامۆستا)ی ژماره (۱) بلاوکه‌راوه‌ته‌وه‌ دواوه‌ و پای خۆی له‌ باره‌ی هه‌ندیکه‌یانه‌وه‌ ده‌ربڕیوه^(۲)، که هه‌ندیکه‌یان ده‌که‌ینه‌ نمۆنه‌ی لێدوانه‌که‌مان:

- دهنگی مامۆستا بۆ (حفظ الشهية) (ئاره‌زوو پاراستن)ی داناوه‌، ئیمه‌ش له‌ گه‌ڵ ئه‌وه‌ین که (دل‌بردن) ته‌واوتره‌ و دهنگی مامۆستا به‌ هه‌له‌ چووه‌، چونکه‌ (ئاره‌زوو) (هوايه‌)یه، به‌لام (الشهية) (دل‌بردن)ه.

- ره‌خنه‌گر ده‌لیت: (مرکب) = ئاویتته (مکون = پیکهاتوو). واته‌ ئه‌م وشه‌یه به‌م جۆره (ئاویتته پیکهاتوو) راست نییه، چونکه‌ ئه‌وانه‌ دوو وشه‌ی سه‌ربه‌خۆن و واتایان جیا‌یه. ره‌خنه‌گریش هیچ زاراوه‌یه‌کی پێشنیار نه‌کردوه‌، به‌لای ئیمه‌وه‌ (ئاویتته پیکهاتوو) له‌ جێی خۆیه‌تی.

- دهنگی مامۆستا بۆ (العصارات الغدیه) (ئاوکی گلانه‌کان)ی داناوه‌. به‌لای ئیمه‌وه‌ زاراوه‌که‌ی ره‌خنه‌گر زۆر له‌ جێی خۆیه‌تی، که ده‌لیت:

^(۱) ئه‌بۆبه‌کر ماوه‌تی، چه‌ند سه‌رنجێك ده‌رباره‌ی به‌شی فرههنگ، گۆڤاری (دهنگی مامۆستا)، ژماره (۸)، سالی (۲)، سلیمانی، ۱۹۷۳، ل ۳۳-۳۴.

^(۲) گۆڤاری (دهنگی مامۆستا)، به‌شی فرههنگ، ژماره (۱)، سالی (۲)، سلیمانی، ۱۹۷۳.

(العصارات الغدية = لولواوه كان) واته ناوی لوه كان يان (لينجاوی لوه كان) يان بلّين (لوواوه كان) .

- دهنگی ماموستا بۆ (الحلايا الاسفنجية) (ئیسفه نجه خانه) ی داناوه، به لّام ره خنده گر (شانه کانی هه وری یان ئیسفه نجه) پیتشنيار ده کات، به لای ئیمه وه بلّين (شانه ئیسفه نجه یه كان) گونجاوتره.

- دهنگی ماموستا بۆ (السماذ الحيواني) (ئاژالّه پهین) ی داناوه، به لّام بوتريت (پهینی ئاژالّی) گونجاوتره، وه ره خنده گر ده لّیت: چونکه (پهین) ئاژالّ درووست ناکات، به لّکو ئاژالّ پهین درووست ده کات.

- دهنگی ماموستا بۆ (سوء التغذية) (به دخوراکي) داناوه، به لای ئیمه وه ش (که مخوراکي) به ته واو ده زانین، چونکه له که مخوراکیه وه ئه و نه خو شیه وه درووست ده بیت.

- (وه رگیراوه كان) بۆ (المشتقات) نهک (به ره مه كان) که دهنگی ماموستا بۆ داناوه، چونکه به ره مه مه كان به مانای (منتوجات) دیت.
- دهنگی ماموستا بۆ (الشريان العضدي) (بالّه خوینه ر) ی داناوه و ره خنده گر (خوینه ر) ی بازو (بازووه خوینه ر) به لای ئیمه وه (بازووه خوینه ر) گونجاوتره.

* گوڤاری (دهنگی ماموستا) له وتاریکیدا به ناوی (پرسیاریک) ^(۱) ده باره ی نووسراوی کوڤی زانیاری کورددا که له گوڤاری ناوبراودا

^(۱) گوڤاری (دهنگی ماموستا)، پرسپاریک ده باره ی نووسراوی کوڤی زانیاری کورد، گوڤاری (دهنگی ماموستا)، ژماره (۸)، سالی (۲)، سلیمانی، ۱۹۷۳، ۴۵-۴۶.

بلاووتهوه، ئەم نووسینه وهلامی ئەو پرسیارهیه که (دهنگی مامۆستا) له
 (کۆری زانیاری کورد)ی کردبوو سهبارته به دۆزینهوهی وشهی کوردی بۆ
 (نقابة) و (نقابة الزراعيين الفنين) ههروهها رای د. کهمال فوناد له بارهی
 پێشنیارهکهی کۆروه خراوته پێش چار که کۆر بریاری داوه وشهی
 (جقات) بهرانبه (نقابة) دابنیت، چونکه له جیگهییکی زۆری کوردستان
 به کاردیت، بۆ کۆبوونهوه یان جووتبوون. ههروهها ئەحمەدی خانیش به
 مانای خرۆشان و کۆبوونهوه به کارپهیناوه^(۲). مامۆستا جگهر خوین له
 بهرگی دووهمی فهرههنگهکهیدا (بغداد ۱۹۶۲) ل ۱۰ دهلیت:

جقات - کوم بونه - جقته ویتن - بیشه

جقات ل مالا بارامه - جقاتا مللهتا - جمعیه الامم^(۱).

پاشان ئەمه دهگاته ئەوهی که بۆ (نقابة الزراعيين الفنين) (جقاتی
 وهزیریانی هونهرکار) به کارپیتن... ئەوجا لهوبارهیهوه پرسیان به د. کهمال
 فوناد کردوه سهبارته بهو دوو زاراویه و د. کهمال فونادیش بهم شیویه
 بیروپای خۆی دهبرپویه:

جقات - وشهیهکی بێگانهی تهاویه، که له رینگای زمانی ئارامیهوه
 هاووته ناو زمانهکهمان و له گهڵ وشهی (جمعیت)ی عهههیدا یهك
 دهگرهوه... دیسانهوه ئەم وشهیهش به پیتی دهستووری زمانی عهههیی
 (می)یه که له کاتی ئیزافهیدا به پیتی دهستووری زاراوی کرمانجیی ژووورو

^(۱) گوڤاری (دهنگی مامۆستا)، پرسیاریک دهبارهی نووسراوی کۆری

زانیاری کورد، گ (دهنگی مامۆستا)، ژماره (۸)، ل ۴۵.

^(۲) گوڤاری (دهنگی مامۆستا)، ل ۴۵.

دهیئت به (جقاتا) کهواته که به زۆریش بکری به (نیر) له کاتی خستنه سهر دهیئت به (جقاتی) ئنجا له کۆتاییدا دهگاته بریاردان و دهلیت: کهواته (جقاتی) به هیچ جورێک راست، نییه.

له جینگهیهکی تردا ئاماژه بۆ وشه‌ی (کۆمه‌له) و (یه‌کییتی) دهکات به‌رانبهر به (جمعیة) و (نقابة) و (اتحاد) بۆیه تا ریشه‌ی به‌ر (جقات) که له بنه‌رهدا کوردی نییه و وشه‌یێکی وه‌رگیراوه، دهلیت: ده‌توانین به‌رانبهر به (نقابة) (یه‌کییتی پیشه‌یی) به‌کار بێنین. هه‌روه‌ها دهلیت: (وه‌رزیر - وه‌رزیار) ته‌گه‌رچی ته‌مه‌رۆ له کوردیدا به‌رانبهر به (زارع) به‌کارنایه‌ت، به‌لام وشه‌یه‌کی کۆنه له زمانه ئێرانییه‌کاندا. پاشان دوا‌ی ته‌وه‌ی ئاماژه‌ی بۆ ته‌وه‌ کردووه، که له په‌هله‌وی و فارسیی نویدا به‌ می‌ هاتووه، به‌ پیتی هه‌ندێک سهرچاوه‌ش، دهلیت: (وه‌رزیر) که وشه‌یێکی سامییه و له رینگای ئارامییه‌کانه‌وه هاتووته ناو زمانه ئێرانییه‌کانه‌وه له‌گه‌ڵ وشه‌ی (بذر)ی عه‌ره‌بی دا یه‌ک ده‌گرێته‌وه. به‌ پیتی ته‌م لێکدانه‌وه‌یه (وه‌رزیر - وشه‌یه‌کی سامی + پاشگریکی ئێرانی) به‌ ته‌واوی (بزار - تۆچیئن) ده‌گرێته‌وه.

هه‌روه‌ها دهلیت: ته‌گه‌ر (وه‌رز) به‌ مانای (فصل) وه‌ریگرین، ته‌و کاته (وه‌رزبار - وه‌رزیر) ته‌و که‌سه ته‌گرێته‌وه که به‌ پیتی وه‌رزه‌کانی سال کار ته‌که‌ن. ته‌مه‌ش له‌گه‌ڵ سروشتی کاری (وه‌رزیر) دا له‌لای ئیمه زیاتر ده‌گونجیت.

دواتر دهلیت: به‌لای منه‌وه (وه‌رزیر) به‌رانبهر به (زارع) وشه‌یێکی خه‌راپ نییه و له هه‌مووی سه‌یرتر (هونه‌رکار) به‌ مانای (فنی) به‌کاربێت، چونکه (هونه‌رکار) له کوردیدا (هونه‌رمه‌ند) ده‌گرێته‌وه. له

کۆتاييدا و دواي لىڭكدانه وەكانى دەلىت: بەرانبەر بە (نقابة) (يەكيتى) يان (يەكيتى پيشەيى) و بەرانبەر بە (زارع) (وهرزير) يان (تۆوچين) بەرانبەر بە (فني) ھەر (فەنى) يان (تەكنىكى) بيت. بەلای ئىمە وە بۆ وشەي (نقابة) ئىستا لە گشت شوينيك و لە زۆربەي كوردستان زاراوہى (سەنديكا) بە كاردىت و پويشتووہ. بۆ (وهرزيران) يش ئىمە وشەي (كشتياران) مان ھەيە لەوانەيە (مزارع) يان (زارع) گونجاوييت يان ھەر وشەي (وهرزير) وەك خۆي يىتى، بۆ وشەي (فني) بە ماناي (خاوەن پيشە، ھونەرزان، ھونەرى، ھونەرمەندى) دەگەيەنى كەواتە بوتري (پيشە ساز). لە جياتى (نقابة الزراعيين الفنيين) بوتري (سەنديكاي كشتيارانى پيشە ساز).

۹- زاراوہ و ئيديۆم:

لە بواري خزمەتکردنى زمانى كوردى لە بارەي زاراوہ و ئيديۆم و... تريس، نابى پۆلى دنەسرين فەخرى لە يادبكرىت، لەم بوارەدا خامەيەكى چالاک بوو و ھەندى لە بەرھەمەكانيشى گەواھى ئەوہى بۆ دەدەن. سەرەتا لە وتاريكيدا لە گۆڤارى كۆلنجى ئەدەبيات، ژمارە (۱۹) باس لە كۆمەلى زاراوہ و ئيديۆمى كوردى دەكات و شىكردنەوہ و لىڭكدانەوہيان لە پړوى زمانەوہ، نووسەر لەم وتارەدا (۸۷) ئيديۆمى كوردى ھيئاوہتەوہ و واتاكانى لىڭكدانەتەوہ و لە پەيدا بوون و پىڭھاتيان

دواوه^(۱). ههروه‌ها به‌ره‌میکی تری نووسەر به‌ناوی (فه‌ره‌نگی ناوی ده‌نگ له زمانی کوردیدا) ئەم فه‌ره‌نگه‌ش باسی ناوی ده‌نگی سروشتی ده‌کات و له‌بابه‌ت تاییه‌تمه‌ندی و دروست بوونیان له‌پرووی زمانه‌وه و بنچینه‌ی گۆڕینیان بۆ چاوگ و کردار ده‌کات - که باسی (۹۰) له‌و ناوی ده‌نگانه‌ی کردووه و ده‌توانی بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنی فه‌ره‌نگی زمانی کوردی سوودیانی لێ ببیندریت.^(۲) هه‌روه‌ها له‌کتیبه‌تکی سی به‌رگیدا ناوی چه‌ندین یاری له‌کۆمه‌لی کورده‌واریدا هه‌تاه^(۱) زۆربه‌یان بۆ زاراوه‌دانان و ده‌وله‌مه‌ندکردنی فه‌ره‌نگی زمانی کوردی سوودیانی لێده‌بینریت و له‌به‌رگی یه‌که‌می باسی ناوی (۱۷۰) و له‌به‌رگی دووه‌می (۱۱۵) و له‌به‌رگی سییه‌میش (۷۹) یاری ده‌هه‌تاه له‌وانه: (په‌رناپۆش، ئه‌لوانی، فیه‌وه، شوانه‌مه‌ری، گاله‌مستی، موورین، می‌شین... هتد)

(۱) د. نه‌سرین محمه‌د فه‌خری، هه‌ندی زاراوه و ئیدیۆمه‌ی کوردی - لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌یان له‌پرووی زمانه‌وه، گۆفاری (کۆلیجی ئه‌ده‌بیات)، ژماره (۱۹)، به‌غدا، ۱۹۷۶، ل ۷۱-۱۱۵.

(۲) د. نه‌سرین محمه‌د فه‌خری، فه‌ره‌نگی ناوی ده‌نگ له‌ زمانی کوردیدا، گۆفاری (کۆلیجی ئه‌ده‌بیات)، ژماره (۱۸)، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۹۵-۱۲۲.

(۱) د. نه‌سرین محمه‌د فه‌خری، یاری له‌ کورده‌واریدا پیکهاتنی له‌ پرووی زمانه‌وه و کاری بۆ سه‌ر کۆمه‌ل:

- به‌رگی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی (دار الحریه‌ للطباعه)، به‌غدا، ۱۹۹۲.

- به‌رگی دووه‌م، چاپخانه‌ی (دار الحریه‌ للطباعه)، به‌غدا، ۲۰۰۰.

- به‌رگی سییه‌م، ده‌زگای چاپ و په‌خشێ سه‌رده‌م، زنجیره (۲۹۸)، سه‌لیمانی، ۲۰۰۵.

پیش ئەم کتیبەش ناوی ئەو یارییانە ی لە گۆڤاری (ئاسۆی زانکۆیی) ی
 ژمارە (١) بلاوکردۆتەو^(٢). ئەمانە و چەندین بەرهەمی تریش کە لە
 راستیدا بە کاریکی گەورە لەقەڵەم دەدرێن و کەم کەس هەیه بەم شێوەیە
 توانیبێتی بچیتە ناخی کلتور و کەڵەپووری نەتەوێکی و ناوی ئەو
 هەموو یاری و زاراوە و ئیدیۆمانە تۆمار بکات و لییان بکۆڵیتەو و
 شییان بکاتەو و بەمەش وای کردوو کە ناوی ئەو یارییانە لەبیر نەچیت و
 زیندوویان بکاتەو. سەرەرای ئەوەش سەبارەت بەهەندێ لەو زاراوە و
 ئیدیۆمانە ی باسی کردوون، هەندێ تیپینی و پەخنە لە لایەن (ئەحمەد
 تاقانە)و لە و تارێکیدا کە لە گۆڤاری (پۆژی کوردستان)دا بلاوۆتەو^(١)
 ئەو کارە د.نەسرین فەخری گێراوە و دەربارە ی زاراوە و ئیدیۆمی کوردییە.
 هەرەها (جەلال مەحمود عەلی) لە گۆڤاری (پۆشنییری نوێ)دا، ژمارە
 (٦٥) لە و تارێکیدا هەندێ تیپینی و سەرنجی لە بارە ی هەمان بەرهەمی
 د.نەسرین فەخری نووسیو^(٢) و پاشان لە کۆتایی وتارە کەیدا (١٠٧)
 ئیدیۆمی تری خستۆتە پیش چاو و واتا کانیانی لێک داوێتەو.

(١) د.نەسرین مەحمەد فەخری، یاری لە کوردەواری دا و پێکھاتنی لە پووی
 زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەل، گۆڤاری (ئاسۆی زانکۆیی)، ژمارە (١)،
 سالی (١)، سلێمانی، ١٩٧٧، ل ٥١-٦٠.

(٢) ئەحمەد تاقانە، لەبارە ی هەندێ لە زاراوە و ئیدیۆمی (کوردی)یەو،
 گۆڤاری (پۆژی کوردستان)، ژمارە (٤٣-٤٤)، بەغدا، ١٩٧٧، ل ٥٧-٥٩.

(٣) جەلال مەحمود عەلی، چەند سەرنجێک دەربارە ی ((هەندێ زاراوە و
 ئیدیۆمی کوردی))، گۆڤاری (پۆشنییری نوێ)، ژمارە (٦٥)، بەغدا،
 کانونی دووهم و شوباتی ١٩٧٨، ل ٤٨-٥٤.

لەم وتارەدا ڕەخنەگر لە دەریزینی ڕاکانیدا بەرانبەر ئەو کارەى د.نەسرین پەشتى بە تەییىنى و سەرئەکانى (لەتەف هەلمەت و عەبدولکەریم شەیخانى و ئەحمەد تاقانە) بەستووە و لە زۆربەى تەییىنییەکانیدا ئاماژە بە ڕایەکانى ئەوان دەکات و بە پاستیان دەزانیت. هەرەها باسى ڕاوبۆچوونەکانى (سەرۆت محەمەد ئەمین)ى کردووە، لە ڕۆژنامەى (هاوکارى) ژمارە (٣٥٧)دا بلاوى کردووەتەو، کە سەبارەت بەو زاراوە و ئیدیۆمانەى، کە د.نەسرین فەخرى نووسیوى، بەلام لەبەرئەوێ باسەکەى ئیمە پێوەندى بە ئیدیۆمەو نەیا تەنیا ئاماژە بۆ سەرچاوەکانیان دەکەین. (١٠)

(١٠) بۆ زانیىنى ئەو تەییىنى و سەرئەکانە، بێوانە:

- ئەحمەد تاقانە، لەبارەى هەندى لە زاراوە و ئیدیۆمى (کوردى)یەو، گۆڤارى (پۆژى کوردستان)، ژمارە (٤٣-٤٤)، بەغدا، ١٩٧٧، ل ٥٧-٥٩.
- جەلال مەحمود عەلى، چەند سەرئەکانە دەربارەى ((هەندى زاراوە و ئیدیۆمەى کوردى))، گۆڤارى (پۆشنەبەرى نۆی)، ژمارە (٦٥)، بەغدا، کانوونى دووهم و شوباتى ١٩٧٨، ل ٤٨-٥٤.

به‌شی سییه م

زانستی زاراهه‌سازی و زاراهه

به‌شی سییه م

ته‌وه‌ری یه که م:

- ۱- پیتناسه و پرونکردنه‌وه‌ی زاراوه‌سازی.
- ۲- کورته میژوویه کی زانستی زاراوه‌سازی.
- ۳- کورته میژوویه کی زاراوه‌سازی کوردی.
- ۴- تیۆره گشتییه‌کانی زاراوه‌سازی.

زاراوه‌سازی، پیئاسه و پروونکردنه‌وه

زانستى زارواھەسازى، بەيىتى ئەو قۇناغە مېژوويىانەي پېياندا تېپەريپوھ،
ھەولدىراوھ وەك زانستىك روون بىكرىتەوھ و، بناسىئىرىت، بۇيە، ئە ئاكامى
ئەو ھەولانەدا و ھەر لىكۆلەرىك و بەيىتى پىسپورىتىيى خۇي، پېئاسەي
كردوھ و لايەنە شارواھەكانى روون كىردوھتەوھ.

له‌بەر پەرەسەندنی خێرای بواره‌کانی زانست و ته‌کنه‌لۆژیا... و، گه‌شه‌کردنی خێرای هاوبه‌شی نۆوده‌وڵه‌تی له‌بواری پيشه‌سازی و بازرگانی و...هتد. بۆ هه‌موو ئه‌و پيشکه‌وتنه‌ خێرایانه، وا پێویست ده‌کات، بۆ هه‌ر چه‌مکیکی ئه‌و بواره‌ زاراوه‌ دابنری و، لی‌کۆلینه‌وه‌ و کاری یه‌کخستنی بۆبکری، ئه‌مه‌ش بووه‌ به‌هۆی سه‌ره‌له‌دانی زانستی‌ک به‌ناوی (زانستی زاراوه‌سازی) که‌ ئه‌م کاره‌ ته‌نجام بدات و له‌ نیوان چه‌ندین زانستی تردا هاوبه‌شی ئه‌و کاره‌ بکات. بۆیه‌ زاراوه‌سازی: ئه‌و زانسته‌یه‌ که‌ له‌ پێوه‌ندی نیوان چه‌مکه‌ زانستییه‌کان و زاراوه‌کانی زمان، که‌ ئه‌و چه‌مکانه‌ ده‌رده‌بن، ده‌کۆلێته‌وه‌^(١) (*). هه‌روه‌ها ئه‌م زانسته‌ هاوبه‌شه‌ له‌ نیوان

(١) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، سلسلة الموسوعة الصغيرة

(١٦٩) دائرة الشؤون الثقافية والنشر، بغداد، ١٩٨٥، ج ١٧-١٨.

(*) ههروهها بۆ ییناسه‌ی زاراوه‌سازی بروانه:

زانسته‌کانی زمان و ژیریژی و پاگه‌یاندن و زانسته‌کانی تر. ئەم زانسته، زانستییکی سەرپه‌خۆ نییه، چونکه بۆ زیاتر پوونکردنه‌وه‌ی ئەو چه‌مک و زاراوانه‌ی که ده‌یه‌وێت لییان بدوێ، په‌نا ده‌باته‌ به‌ر چه‌ند زانستیک. دیسانه‌وه‌ سه‌باره‌ت به‌ پیناسه و چه‌مکی زانستی زاراوه‌سازی، وتراوه: ئەو زاراوانه‌ن تاییه‌تن به‌ بواریک له‌ بواره‌کانی زانیاری (معرفة)، وه‌ک

أ- د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحدیث، الطبعة الاولى، دار الوفاء لدنیا الطباعة والنشر، الاسکندریة - مصر، ۲۰۰۶، ل ۲۹-۳۰.

ب- رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، خانه‌ی چاپ و بلا‌وکردنه‌وه‌ی چوارچرا، سلیمانی، ۲۰۰۷، ل ۱۷.

پ- ئەنته‌رنیټ: منته‌ی اللسانیات: منته‌ی المصطلح اللسانی / د. محمد احمد، المصطلح العلمي بین السیرورة والاندثار.

ت- ئەتترنیټ، المواصفات القیاسیة العربیة. (کۆمه‌له‌ زاراوه‌یه‌کی ریکخراوه‌ له‌ کێلگه‌یه‌کی بابته‌ی دیاریکراو، واتا‌کانیان پیناسه‌ کراوه‌ و بووه‌ته‌ چه‌مکی گشتی له‌ کێلگه‌ی پێوه‌ندی دار).

ج- محمه‌د وه‌سمان، گێروگرفته‌کانی زاراوه‌ دانان له‌ زمانی کوردیدا، هه‌ولێر، ۲۰۰۴، ل ۴۰. ئەم باسه‌شی له‌ گوڤاری ((نوسه‌ری نوێ))، ژماره‌ (۱۹)، ل ۸۸-۱۲۳، هه‌ولێر، ۲۰۰۱ بلا‌وکردۆته‌وه‌ =

چ. جه‌مال عه‌بدول، زاراوه‌سازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گوڤاری ئەکادیمی کوردی، ژماره‌ (۷)، هه‌ولێر، ۲۰۰۸، ل ۱۶۶. هه‌مان پیناسه‌و باسیشی له‌ گوڤاری (وه‌شت)ی ژماره‌ (۱)، سالی یه‌که‌م، کانوونی دووهم، سلیمانی، ۲۰۰۸، ل ۸. بلا‌وکردۆته‌وه‌...هتد.

زاراوه‌کانی ده‌نگسازی^(۱). ده‌شیت بووتریت: ئەو بواره زانیارییه‌یه که پیکهاته‌ی چه‌مکه‌کان و ناوانیان، چ له‌ بواریکی تاییه‌تی، یان له‌ گشت ئەو بواره‌ی هه‌یه‌ چاره‌سه‌ر ده‌کات^(۲) و زانستی زاراوه‌سازی (Terminology) داده‌نریت به‌یه‌کێک له‌: چه‌مکه‌ تازه‌کانی زانستی زمانناسی هاوچه‌رخ و ئامانجی دانانی ده‌ستور چه‌سپاندن و کارییه‌، بۆ زاراوه‌ زانستییه‌ نوێیه‌کان^(۳)، له‌به‌رئه‌وه‌ی پیکهاته‌ی زاراوه‌ و چۆنییته‌ی خۆنواندنی، بنیاتی زانیاری له‌ خۆده‌گریت و باشت وایه‌ له‌و پوانگه‌یه‌وه‌ سه‌یر بکریت، که‌ بواریکی فراوانه‌، چونکه‌ به‌ مه‌نتیق و زانستی پاگه‌یاندن و پۆلینکردن، یان به‌ (ئینفوٲٲیرم – infoterm) ناسراوه‌^(*) به‌نده‌.

زاراوه‌سازیش وه‌ک زانستیێک، به‌ لقیێک له‌لقه‌کانی زانستی زمانناسی پراکتیکی داده‌نریت، چونکه‌ له‌ پرووی پوانگه‌ی بنیاتناوه‌ له‌ پوانگه‌ی گشتی توێژینه‌وه‌کانی زمانه‌وانی بنه‌رته‌ی جیاوازه‌، به‌لام له‌گه‌ڵ ئامانجه‌

(۱) د. محمد علي الخولي ، معجم علم اللغة النظري، انكليزي - عربي، مكتبة لبنان، لبنان، ۱۹۹۱، ص ۲۸۵.

(۲) مجلة ((اللسان العربي))، معجم مفردات علم المصطلح، العدد الثاني والعشرون، جامعة الدول العربية، ۱۹۸۴، ص ۲۰۷.

(۳) سعد القحطاني، قضايا في المصطلح العربي، جامعة الدول العربية، مجلة (الفصل)، العدد (۳۰۹)، الرياض، مايو/يوليو ۲۰۰۳، ل ۱۵.

(*) ئینفوٲٲیرم (انفوٲٲیرم – infoterm) – (بنکه‌ی زانراوی نیوده‌وله‌تی زاراوه‌کان) ۵، که‌ له‌ به‌اری سالی ۱۹۷۱ له‌ نیوان یونسکو و حکومه‌تی نه‌مسایی له‌ قیه‌نا دامه‌زرا.

زمانه‌وانییه پراکتیکیه کاندایه ده‌گریت و، له پیوه‌ندی نیوان چه‌مکه زانستییه‌کان و ئەو زاراوانه‌ی زمان که ئەو واتایه ده‌گه‌یه‌نن و له پیوه‌ندی زاراوه و بنه‌پەت و واتاکه‌ی و چۆنیتی دانانی و جۆری به‌کاره‌یتان و یه‌ک‌خستنی هاوواتاکان و تۆمارکردن و راستکردنه‌وه‌ی زاراوه‌ی هه‌له و ناپێک و دانانی کورته و هێما بۆ زاراوه‌کان ده‌کۆلێته‌وه^(۱). ئەم زانسته‌ش، وه‌ک وتمان، بۆ گوزارشتکردن له‌و زاراوانه‌ی ده‌ریان ده‌برێت، چه‌ندین زانستی تر به‌شداری له‌گه‌ڵ ده‌که‌ن، ئەویش به‌هۆی داهێنانی بی ژمار و شوێنی پیشکه‌وتنی ته‌کنه‌لۆژیا له‌ په‌ره‌سه‌ندنی به‌رده‌وامدايه، له‌به‌ر گرنگی ئاسانکردنی پێکه‌وه‌گه‌یاندن و دابینکردنی هاوکاریی نیوده‌وله‌تی له‌ جیهاندا و پۆلی له‌ په‌ره‌پێدانی باری کۆمه‌لایه‌تی و فێرکردن، له‌ ولاته‌ پیشکه‌وتوه‌کان بایه‌خی پێویستی پێ ده‌درێت و گه‌لی مه‌لبه‌ند و بانکی تایبه‌تی بۆ تۆمارکردنی زاراوه‌کان کراوه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها له‌ زانکۆکانیشدا به‌شی تایبه‌تی بۆ دیاریکراوه و، مامۆستای پسپۆری بۆ ته‌رخان کراوه...

زۆربه‌ی ئەوانه‌ی باسی زاراوه‌سازیان کردوه، له‌سه‌ر ئەوه‌ کۆکن، که زاراوه‌سازی وه‌ک زانستێک: بایه‌خ به‌ پیوه‌ندی نیوان چه‌مکه زانستییه‌کان و زاراوه‌کانی زمانه‌وانی ده‌دات و لێیان ده‌کۆلێته‌وه و، گوزارشت و ده‌برینیان له‌سه‌ر ده‌کات. بۆیه به‌لای ئێمه‌شه‌وه گونجاوترین و پوخته‌ترین پێناسه‌ ئەوه‌یه: ئەو زانسته‌یه له‌ پیوه‌ندی نیوان چه‌مکه زانستییه‌کان و

(۱) عه‌بدولپه‌حمان عوسمان، زاراوه‌زانی و زاراوه‌ی زانستی کوردی، گۆفاری (بانه‌ پۆڤ)، ژماره (۲۱)، که‌رکوک، ۲۰۰۵، ل ۶۳.

زاراوه‌کانی زمان ده‌کۆلێته‌وه و، گوزارشتیان لێ ده‌کات و، ناویان بۆ داده‌نێت.

له زانستی زاراوه‌سازیدا ده‌کرێت له سێ ڕه‌هه‌نده‌وه لێی بکۆلێته‌وه:-

— ڕه‌هه‌ندی درک پێکردن.

— ڕه‌هه‌ندی زمانه‌وانی.

— ڕه‌هه‌ندی گه‌یاندن.

ڕه‌هه‌ندی درک پێکردن، له‌سه‌ر بنه‌مای تیۆری بناوانیی — نظریه‌ المرجعیه — واتا لێکۆلینه‌وه‌ی نه‌ژادی فه‌ره‌هه‌نگیی زاراوه‌که — ده‌کرێت، که داننان به‌وه‌ی، له‌ نیوان (وشه) و (زاراوه)دا جیاوازی هه‌یه و ئه‌میش به‌ بنه‌مای جیاکردنه‌وه‌ی نیوان زانستی زاراوه‌سازی و زانستی فه‌ره‌هه‌نگسازی داده‌نرێت. به‌لام ڕه‌هه‌ندی زمانه‌وانی ده‌بیست پوخساری زاراوه‌که، یان بنه‌ماکه‌ی — تیۆری و پراکتیکی — بگرتیه‌وه، هه‌روه‌ها توێژینه‌وه‌ی کۆمه‌لێک له‌ تاییه‌تییه‌کانی زاراوه‌که ئاماڤی تاییه‌تی خۆیان هه‌یه، به‌لام ڕه‌هه‌ندی گه‌یاندن زانستی زاراوه‌سازی ده‌خاته‌ نیو بواری گه‌یاندنی جیهانی و بری کاریگه‌رییه‌تی له‌سه‌ر به‌کاره‌یتانی زاراوه‌یی. بایه‌خ به‌م زانسته‌ ده‌دات به‌وه‌ی که زانستی پراکتیکییه‌، به‌تاییه‌تی له‌ روانگه‌ی کاریگه‌ری پێوانه‌یییه‌کانی له‌سه‌ر گۆڕینه‌وه‌ی گه‌یاندن، له‌گه‌ڵ چاره‌سه‌رکردنی لایه‌نی پێوانه‌یی له‌ زانستی زاراوه‌سازیدا^(١).

^(١) iReview of aspects of terminology , what is terminology , Internet <http://corol.uni-bielefeld.de/eagles/wp%20termdeliv%20node%20.htm/>.

گومانی تیدا نییه (په هندی گه یاندن) زور به شداری له بلاوونوه و نیوده وله تیکردنی زاراو ده کات (internationalization of terms) که کاره زانستییه کان له سهره تای سییه کانه وه پرویان تیکردوه. له مانده وه دهرده که ویت، زانستی زاراو سازی له پهره سندنیککی به درده و امدايه و ناتوانریت پی پی بگیری و سنور بۆ په لهاویشتنی دابنریت، به لکو ده بیت تیکه لپی و تیکه له چوونیککی به درده و امی له گه ل گوزانه زانستییه جیهانیه کانداه بیت، چونکه کاریگری له سهریان ده بیت و، هه ربه و شیوه کاریگری ده کریته سهر، به لام گرنګترین خال که لای تویره وه ی زانستی زاراو سازی بایه خی پی بدریت، چه مکه کانه که گرنګییه کی زوربان هه یه، چونکه (واتا) له چه مکه وه بوزاراو دهرده چیت، لیتره وه کارکردن له زانستی زاراو سازیدا پشت به چه مکه کان و دیاریکردنیاں ده به ستیت.

ده شیت چه مک concept به وه پیناسه بکریت که: یه که یه کی بیره Aunit of Thought له جیاکردنه وه کومه لیک له شته به رجه سته ییه کان^(۱) objects^(*) نه ویش له سهرینه مای تاییه تییه تی

(۱) د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۳۵.

(*) الموضوع، objects یه کیکه له زاراو کانی زاراو سازی، به واتی هه پارچه یه که جیهانی دهره وه، یان ناوه وه، که نهو پارچه یه بتوانریت

گشتی^(۲) پیځدیت. گشت چه مکیځیش ناماژه بو ژیدهریک یان چند ژیدهریک دهکات و، کوی ژیدهره کانیس، که چه مکه که هیما یو دهکات، ناوده نریت جور^(**) - پؤل (Class)).

نهو ژیدهرانه ی (الموضوعات - objects) که چه مکه کان دهیاننویس لهوانه یه شتیکی بهرجهسته یی بیت، وهک (نامیر...) یان نابهرجهسته یی بیت وهک (سیحر یان موگناتیس...) هروه ها چه مک لهوانه یه ژیدهریکی تاک و (individual object) سهر به خو بیت و نه ژمیردریت، نه میس دابهش دهیته سهر بهرجهسته، وهک (ئوتومبیلی تاییه تی، کتیبخانه کهم...) و نابهرجهسته یی وهک (شعوریکی دیاریکراو که مرؤف له تاقیکردنه وهیه کدا تییدا ژیا بیت...) له گهل ئه وهشدا چه مکی گشتی (general concepts) دهینین، بریتییه له شتی بهرجهسته یی گشتی (NonIndividual object) به جیا کردنه وه فراوان ده بیت و، له ژماره یهک کهس یان شت که خهسله تی دیار و هاو به شیان هیه پیځدیت، وهک (ناژه ل، کتیب،...).

ههستی پی بکریت چ بههست یان له پیگهی عهقله وه (perceivable) یان دهوانریت وینهیهکی هوشهکی پی بهدیت (Iso ۱۰۸۷, p. ۱).

(۲) پروانه: د. ایناس کمال الحیدی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ۳۵.

(**) Class له (معجم علم اللغة النظري) بهم شیوهیه باسکراوه: (جوریکه

له وشه له بوارى وشه سازیدا یان له بوارى ئه رکدا ، functional Class morphological Calass)) . پروانه: د. محمد علی الخولي، معجم علم

اللغة النظرى، ل ۴۲.

بەم شێوەیە چەمکەکان تەنیا ناچنە سەر گیاندار و شتەکان (کە بەناو دەریان دەبرێت)، بەلکو لەمەش ڕەت دەبێت و پیاوەلێدان و کارکردن و شێوە و پێوەندیی دەگرتەخۆ.

ئەگەر چەمکەکان لەسەر یڕکردنەو بنیات بنرێن، ئەوا دەچنە ژێر ڕکیزی تاقیکردنەوێ تاکێ و تایبەتی ئەو کەسانە ی خاوەنی ئاستی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی جیاواز و جۆری جۆرن. لەلایەکی تریشەو هیچ کاتێک تاکە یڕکەیهێک بەتەنیا و سەرەخۆ دەرناکەوێت، بەلکو هەموو کاتێک پێوەندییەکی راستەوخۆ یان ناپراستەوخۆ، بە چەمکی تری دەبەستێتەو کە بەشداری لەگەڵ دەکات، یان لە تایبەتمەندیییدا وەک ئەو (characteristics of concept) ئەو کۆمەڵە تایبەتمەندیانە ی کە چەمکیان ئی پێکدێت، ئاکامی ناوەرۆکی چەمک و مەبەستە کە ی دێتە دیی^(١).

جا ئەگەر چەمک ئەو گەرنگییە ی لە زانستی زاراوەسازیدا هەبێت و یە کەیهکی بنەرەتی بێت، بوونی ئەو هەڵدەگرێت کە پێویستی بە پێناسە بێت (definition) ئەمەش لە زانستی زاراوەسازیدا کرۆکی ڕێبازی توێژینەوێ و لەڕێگەیهوێ ڕووخساری هەموو چەمکە کە و سیماکانی دیاری دەکرێن. کەواتە پێناسەکردن پەسندی چەمکە کەیه، بەشێوەیهێک

(١) ڕووانە: د.علي القاسمي، علم المصطلح بين علم المنطق و علم اللغة: العناصر المنطقية والوجودية في علم المصطلح، مجلة ((اللسان العربي))، العدد (الثلاثون)، الرباط، سنة ١٩٨٨، ص ٨٧، ٨٩.

که وای لی ده کات له چه مکه کانی تر جیاواز بیت، هه رچه نده سهر به یه ک
پیږه ویش بن^(۱).

رینگاکانی پیناسه کردن زۆرن، هه ندی له وانه به کورتی پروون ده که یه نه وه:

۱- دیاری کردن: Determination

له وانه یه نه م پیناسه یه له هه موویان بلاتر بیت، که پشت به
په سند کردنی چه مک ده به ستیت، په سند کردنیکی وا که پروونی بکاته وه و
واتاکه ی ده رنخات و وای لی بکات له هیتر جیاواز بیت.

۲- به ستنه وه: conjunction

چه مکیک به چه مکیکی دیکه ی ناسراو ده به ستیتته وه، که له و
رینگه یه وه پیناسه ی ده کات و ده یناسیتیت.

۳- جیا بونده یان وه خوگرتنی دژیه ک: Disjunction

زاراوه سازان به (وه خوگرتنی لوجیکی) ناوی ده بن، که درێژه پیدانی
کوی ژماره یه ک چه مکه — به واتای گشت نه و جورانه ی وینا ده کریت بو
هه رچه مکیک و، سه ره نجام بریتیه له ره گه زی چه مکه به نه ره تییه کان که
چه ند جوریکی ده سته ووتوون و به زوری نه و جورانه دژی یه کن، به لام
له پرووی لوجیکه وه پیکه وه کوکن و وه کو یه کگرتنی هه ردوو جوری مندال
و پروه ک له ره گه زی مندالانه دا.

۴- تیکه لکردن: Integration

(۱) Iso, ۱۰۸۷, p. ۴.

ئەمەش پشت بەو دەبەستیت، که پیناسە کراو بە چەمکیکی بلاوتر
لەخۆی دەگەیەنیت، یان لەگەڵی تیکەڵ دەکات، که خۆی و چەند
چەمکیکی تر دەگریتهوه^(۱)...

^(۱)Review of aspects of Terminology , Definition ,
Internet. [http:// coral , lili. uni – Bielefeld./ eagle](http://coral.lili.uni-Bielefeld/eagle/wpo/termdeliv) ۵ /
wpo / termdeliv ۹۷ / node ۵۹. htm.

كورتە ميژرويه كى زانستى زاراوە سازى

ئەمىرۆ زاراوە سازى، بە زانستىكى نوئ دەژمىررېت، كە گەشەسەندىكى خىراي بە خۆۋە ديوە، ئەۋىش لەبەر پىشكەۋتنى زانىيارى مەرۋاىيەتى لەگىشت بوارەكانى ژياندا و گۆرپىنەۋەى زانىيارى لە نيوان گىشت ۋىلاتانى دىيادا. واتە ئىستاش ئەم زانستە رۆژ بە رۆژ پىشەكەۋىت و پەرەدەسىنى و بايەخى زىاترى پىدەدرېت، چونكە سەرچەم بوارەكانى ژيانى مەرۋاىيەتى، پىۋىستىيان بە زاراوە دانان ھەيە و، ئەم پەرەسەندەش تا رادەيەكى زۆر پەنا بە گۆرپىنەۋەى زانىيارى دەبات. لەلايەكى تىرەشەۋە بوۋەتە ھۆى گرفتى دۆزىنەۋەى زاراوە، چونكە رۆژانە نىزىكەى (۵۰ — ۶۰) زاراوەيەك دەرەچىت و دەبىتە ھۆى نايەكسانى لە نيوان ژمارەى چەمكە زانستىيەكان و ژمارەى ئەو زاراۋانەى كە دەرىدەپن.

ھەۋلى زانايان لەسەدەى نۆزدەيەمەۋە لەبارەى ئەم زانستە، دەستى پىكرد، بەتايىبەتى زانايانى زىندەۋەرزانى و كىمىيا كە لە ئەۋرۋپادا دەستىيان بە يەكخستىنى دانانى زاراوە لەسەرئاستى جىھان كرد. ئەم ھەۋلانەش لەسەرخۆ پەرەيانسەند و لە نيوان سالانى (۱۹۰۶ — ۱۹۲۸)دا بە شەش زىمان فەرھەنگى وىنەدارى (شلۇمان) بۆ زاراوە تەكنىكىيەكان دەرچۈۋ. گرنگىيى ئەم فەرھەنگە لەۋەدايە، كە لەسەر دەستى تىمىكى

نیوده‌ولته‌تی دانراوه، له‌سه‌ر ریزبه‌ندی ئەلف و بی ریک نه‌خراوه، به‌لکو له‌سه‌ر بنچینه‌ی چه‌مکه‌کان و پێوه‌ندی نیوانیان ریزکراوه، که پۆلێنی چه‌مکه‌کان له‌ پروونکردنه‌وی واتا و شیکردنه‌وی زاراوه‌که به‌شداری ده‌کات^(۱) له‌ لایه‌کی تریشه‌وه پشتبه‌ستن به‌م سیسته‌مه‌ بۆ ریزکردنی زاراوه‌کان، ده‌بیته‌ ره‌نگدانه‌وی گرنگی چه‌مکه‌کان له‌کاتی باسکردنی زاراوه و واتا‌کانیان و واتا‌کان لێرده‌ا چه‌مکن و له‌ روانگه‌ی واتا (المدلول) یان چه‌مک بۆ ناولێنراو (الدال) ده‌چن، که له‌ واتا‌کانی یه‌که‌ی فره‌هنگی له‌ واتاوه بۆ ناولێنراو ده‌چن جیاوازه^(۲). هه‌روه‌ها ئەم ریزبه‌نده له‌گه‌ڵ یه‌کخستنی پێوانه‌یی جیهانی ده‌گونجیت، چونکه ئەلفوییتی (ریزبوونی پسته‌کان) له‌زمانیکه‌وه بۆ زمانیکێ تر جیاوازه^(۳) له‌ سالی (۱۹۳۱) کتییی (یه‌کخستنی نیوده‌ولته‌تی زمانی ئەندازه) به‌تایبه‌تی (ئه‌ندازه‌ی کاره‌بایی) ده‌رچوو، که پرۆفیسۆر (فۆسته‌ر- wuster) مامۆستا له‌ زانکۆی ئییه‌نا، له‌ سالی (۱۹۷۷) کۆچی دوا‌یی کردوه داینا‌بوو. دوا‌ی

(۱) د. علی القاسمی، مقدمة في علم المصطلح، الموسوعة الصغيرة ۱۶۹،

دائرة الشؤون الثقافية والنشر، بغداد، ۱۹۸۵، ص ۱۱.

(۲) د. علي القاسمی، المصطلحية، النظرية العامة لوضع المصطلحات وتوحيدها وتوثيقها، مجلة ((اللسان العربي))، المجلد ۱۸، الجزء ۱، الرباط، ۱۹۸۰، ص ۸.

(۳) د. ايناس كمال الحيددي، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، دار الوفاء لدنيا الطباعة والنشر، الطبعة الاولى، الاسكندرية - مصر، ۲۰۰۶، ص ۲۱.

(۴) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۲۱.

ئەوئى چەندىن بىنچىنەئى پتەئى بۇ ئەم زانستە ئوئىيە دانائ. زۆربەئى زمانەوانان و ئەندازىاران، ئەم كىتئىبە بە سەرچاوءىيە كى گىرنگى ئەم بابەتە دادەئىن^(۱).

(فوستەر - wuster) خوئىندى ئەندازىارىئى كارەبا لە زانكوئى زانستە پىراكتىيەكان لە بەرلئىن تەئاوكرء، بۇ ئەوئى بتوائى نامەئىيەك بنووسئ وهك ئەنجامئىك بۇ دانانى فەرەهنگئىكى تئىكرائى بائىخ بە زمان و تەكنىكى بءات، لە توئئزئىنەوءەكەئىدا بەتائىيەتئى كەوتە ژئىر كارىگەرىئى بوونئى بە زاراوءەكانئى زمانئى ئئسئپئانئو^(*) (الاسبرانئو) كە فەرەهنگئىكى تئىكرائى چوار بەشى گىرتەخۆ. فۆستەر هەستئى بەوءەكرء، كە لە تەكنىكئىدا گىرؤگىرفتئى زمان هەئىيە و وهك بەرەنگارىبوونەوءىيەكە بۇ ئەندازىارىئى تازەكار لە سائى (۱۹۳۱)ءا برؤانامەئى ءكئئؤراكەئى بەناونئشانئى (ئىەكخستنى نئؤءهولئەتئى بۇ زمانئى تەكنىكى) (international standardization of language in teachnology) تەئاوكرء، كە بائىخئى بە ناوچەئى سنوورى نئوان تەكنىكى و زمانەكانءا^(۲) ئەمەش لەو زانىارىيەوءە كارىگەرىئى گىرت، كە لە بارەئى بنئياتئى فەرەهنگئى بەراورء بۇ

(۱) ء. على القاسمئى، مقءمة فى علم المصطلىح، ص ۱۱ - ۱۲.

(۲) زمانئىكى ءهستكرءه لەسەر بىنچىنەئى وشە هاوبەشەكانئى زمانە ئهءورؤپئىيە سەرەكئىيەكان ءامەزراوء.

(۲) ء. ائناس كمال الءئىءئى، المصطلىحات النءوءىة فى التراء النءوءى فى ضوء علم الاصطلاء الءئئء، ل ۲۲.

ژماره يهك له زمانه كان وهرگرت و پاشان نامه ي دكتورا كه ي له سالي (۱۹۳۱) دا، بوو به كتيب، تييدا هه ندي له ئەندازياران و زمانه واناني به ناوبانگ له زورينه ي ولاته كان، به تاييه تي ئەلمانيا يارمه تيباندا، له وانهش (دريزين - drezen) پسپوړي ديناميكايه له بواري يه كخستني زاراوه يي، به تاييه تي يه كخستني زاراوه ي جيهاني ئەم كتيبەش له و روانگه يه وه هات، كه بيبته بنه مايهك بو چاره سه ركردني گروگرفته كاني زانستي زاراوه سازي جيهاني، سه رتا به به سه ركردنه وه يه كي (استقصاء) تيكرايي بنياتي فده هنگي ژماره يهك له زمانه كاني ئەوروپي كرد و پاشانيش به سه ركردنه وه يه كي به كارهيئاني زمان بو بيستوشهش ده زگاي پيوانه يي، فوستر ته نها به لايه نه ته كنكييه كه نه وه ستاوه وهك گروگرتي، بهلكو زورتر له وه روشتوه و بو زورتر له و كارانه ي، كه پيوند ي به توانستي وهرگرتني زمان و به كارهيئانيان له كونگره و چاپي كه وتنه جيهانييه كان، هه روه ها مامه له كردني له گه ل گروگرتي زماني دايك و زماني دوهم. تويژينه وه كه شي به گشت بواره كانييه وه ئەنجامي په يدا بووني زمانيكي جيهاني بوو، كه له سه ر ريبازه كاني زانستي زاراوه سازي بنيات بنريت. پاشان ئەم هه ولانه وهك كاريكي به كومەل پهره يان سه ند، كه له سه ر بنه ماي هاوبه شي كردن ئەنجام ده دين. سه رتا له سالي (۱۹۳۶) له سه ر داواي يه كي تي سوقيه ت (ليژنه ي ته كنكيي بو زاراوه كان) له ئەكاديمي اي زانسته كاني سوقيه ت پيكيه ينرا. له ژير سايه ي (يه كي تي جيهاني كومەلەكان بو پيوانه نيشتمانييه كان

International federation of National standardizing)^(۱) ISA (Asociations) دواى ده‌چوونى كتيبە‌كه‌ى فۆستەر پېنج وەرگېر ئەر و كتيبە‌يان وەرگېر، يەككى له‌وانه (دریزين - Drezen) بوو له نووسينه‌كانى (دریزين)دا كه له يەكخستنى چه‌مكه‌كان و هېما و زاراره زانستى و ته‌كنىكئيه‌كاندا خۇيان ده‌نواند، ته‌بابى و تىكگه‌يشتن له نيوان فۆستەر و دریزيندا ده‌بينرا، له سالى (۱۹۳۴) پاشان (به‌جيهانى‌كردنى زانستى زاراره‌سازى ته‌كنىكى و زانستى) له‌سالى ۱۹۳۶^(۱) دریزين راپۆرتىكى له باره‌ى كتيبە‌كه‌ى فۆستەر ئاماده‌كرد، له (۸۴) لاپه‌ره پىك هاتبوو، له‌ژېر سايه‌ى ته‌كادىمى‌ى زانسته‌كانى سؤقيتى، كه پيشنيازى دامه‌زراندنى ليژنه‌ى زاراره‌كان ۳۷ ISA كرد، سه‌ره‌تاي ده‌ستبه‌كاركردن به‌و پيشنياره له كۆبوونه‌وه‌ى يەكيتى جيهانى ISA بوو، كه له ستۆكهۆلم له‌سالى (۱۹۳۴)دا به‌سترا، دواتر ليژنه‌كه له سالى (۱۹۳۶) دامه‌زرينرا و يەكه‌م كۆبوونه‌وه‌ى خوى له بۆدبست له هه‌مان سال به‌ست، دواى ئه‌وه كۆبوونه‌وه‌كانى ليژنه‌كه تا گه‌يشته سى كۆبوونه‌وه به‌رده‌وام بوون، يەكه‌ميان له پاريس سالى (۱۹۳۷) و دووه‌ميان له به‌رلين سالى (۱۹۳۸) و سييه‌ميانئيش له هلسنكى سالى (۱۹۳۹)^(۲) پاشان له‌دواى جه‌نگى دووه‌مى جيهانى ليژنه‌يه‌كى نوئ

(۱) د. علي القاسمى، مقدمة في علم المصطلح، ص ۱۲.

(۲) د. ايناس كمال، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم

الاصطلاح الحديث، ل ۲۳.

(۳) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۲۳.

جینگەي (ليژنەي تەکنیکی زاراوەکان)ی گرتەوه، بەناوی (ليژنەي تەکنیکی ٣٧)ی تايبەتکار بە دانانی زاراوه و يەكخستیان، كە بەشێكە لە (پێكخراوی جیهانی يەكخستنی پێوانەیی ISO) كە جێنێف بۆتە بارەگای ئەم لیژنەيە و كۆششێکی زۆریان ئەنجامداوه لە بواړی يەكخستنی بنەماکانی دانانی زاراوه‌دا. يەكێك لە پێشەنگە گەورەکانی بواړی زاراوه‌سازی، كە شارەزايەکی گەورەي یونسكۆيە، (ئەدۆین ھۆلمستروم - HOLMSTROM)ە، ئەم پێكخراوە جیهانییە بۆ بنیاتی (فەرمانگەي زاراوه‌ي نیۆدەولتەي) ھاندا و بودجەي دارایی پێويست داين بکات بۆ بلاوکردنەوێ بیلیۆگرافيايەك بە دوو بەرگ بەناونیشانی فەرھەنگە تايبەتمەندەکان لە زانست و تەکنەلۆژیا، لەم دوايانەدا چاپیکی زێدەکراوی نوێی دەرچوو^(١)، وەك کاریکی پێويست لە پێناو بەرزکردنەوێ رێژەي توانستی زمانەوانی لە کۆنگرە نیۆدەولتەيیەکان - ھەلبژاردنی زمانە سەرەکییەکان یان پێشکەشکردنی زمانی دووہم - لەپاڵ زمانی دایک - كە زمانیکی جیهانییە دەتوانرێت وەك زمانیکی بیانی بەکاربێنرێت و ئەو زمانە بەکارھاتووش لە بەیەكەوہ گەيانندی نیۆدەولتەي، زمانی لاتینی بوو، كە بۆ جیبەجییکردنی ئەم ئەرکە لەسەدەي ھەژدەيەمدا بەکارھات، تا ھاتنی (فۆستەر) كە لە کتیبەكەیدا (بنیاتی فەرھەنگی) ئاماژەي بۆ بیستوشەش زمان کردووه، لەوانە زمانە دەستکردەکان، كە دەرکی بەگرنگیی بۆ زانست و تەکنەلۆژی کردووه، پاشان لە سیمایەکاندا ھاوبەشی لە نیوان خۆرئاوا و يەکیتی سۆڤیەت لە

(١) د.علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ص ١٢ - ١٣.

سایه‌ی هردوو لیژنه‌ی (IEC)^(*) و (ISA) دهرکوت، تا له سه‌ده‌ی رابردوو بنه‌مای ته‌رخانکرای زانستی ئاژەل و زانستی پروهک و کیمیا دارپژرا، لیژنه‌ی (ISA۳۷) بنه‌مای زاراوه‌ی گشتی، که گونجاوییت و بۆ گشت بواره‌کان له زۆرینه‌ی زمانه‌کاندا به‌کاربیت دامه‌زراند، له‌و هه‌ولانه و له‌و پیناوه‌دا زانستی زاراوه‌یی هاته‌ کایه‌وه و قوتابخانه‌ی پراغ و قوتابخانه‌ی سۆفییه‌ت له‌و سه‌رده‌مه‌دا په‌ریان سه‌ند.

دواتر له‌ سالی (۱۹۳۸)دا لیژنه‌ی زاراوه‌کان (ISA) بریاریکی دا به‌وه‌ی که‌وا پینۆسته پلاینیک بۆ دانانی ده‌ستووریکی ریکوپییک، بۆ درووستکردنی کۆده‌وشه (code – words) دابنریت له‌ هه‌مان کاتیشدا ئه‌م ده‌ستوورانه بریتین له‌ جوړیکی کلێله‌کانی زاراوه‌ی جیهان، که‌ هه‌ریه‌که‌ تایبه‌ته به‌ باسیکه‌وه^(۱) و له‌ رپی ئه‌و ده‌ستوورانه‌ توانرا ده‌ست بکریت به‌ درووستکردنی کۆده‌ وشه‌ی ریکوپییک و وردی ئاراسته‌کراو له‌ گشت بواره‌کانی زانیاری جیاوازا. لیستییک له‌ ره‌گی وشه‌ (Roots) و

(*) (INTERNATIONAL ELECTROTECHNICAL (IEC COMMISSION) ئه‌و لیژنه‌یه‌ سالی ۱۹۰۶ بۆ رینگه‌ خوشکردن و

کارکردنی له‌ بواری زانستی زاراوه‌سازی جیهان دامه‌زراوه، سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که‌ به‌ خیرایی کاره‌کانی نه‌چوونه‌ سه‌ر، به‌لام له‌ ماوه‌ی بیست و پینج سالدا توانرا نزیکه‌ی (۱۰۰) چه‌مک یه‌ک بخریت، تا ده‌ست به‌ چاره‌سه‌ری گه‌روگرفته‌کانی زمان کرا له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌ندازیارانی ئه‌لمانی و سۆفیه‌ت

وه‌ک فۆسته‌ر و دریزین و لۆته LOTTE –

(۱) د.ایناس کمال الحیدی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء

علم الاصطلاح الحديث، ل ۲۴.

گیرهك (Affixes) ی به کارهاتوو له درووستکردنی کۆده وشه یی خرایه سهر
 نهو دهستوورانه. بۆیه پلانیک بۆ کاری کیلی زاراوه کان دانرا نهویش له
 نه مسا له نیوان سالانی (۱۹۴۷) و (۱۹۵۴) ئەم کارهش نزیکه ی پینج
 سهه (زارک- مدخل) ی گرتبووه خو، که له چهند بواریکی ناسراودا دووباره
 دهبنهوه، مه بهست لهم کارهش نهو ده بوو، بپیته بنه مایه ک بۆ خزمه تکردنی
 گفتوگۆی جیهانییه کان سه باره ت به بابه تیک (subject) ^(۱) ^(*) ههروه ها
 له سالی (۱۹۵۲) لیژنه یه کی تر به ناوی لیژنه ی ته کنیکی: ISO – TC
 ۳۷ درووست بوو.

The committee international organization for)
 standardization) که به شیکه له ریکخواوی جیهانی یه که خستنی
 پیتوانه یی (ISO) و جنیف بووه ته باره گای ئەم لیژنه یه و په یانگای
 نه مساوی پیتوانه یی له قبییه نا سه ره ره شتی ئەم (لیژنه ی ته کنیکی ۳۷) ه
 دهکات و دوا ی خو ئاماده کردنیکی دوور و دریش پيشنیاژه که بلا بووه وه
 (ISO ۸۶۰) ^(**) سالی (۱۹۶۸) له باره ی یه که خستنی نیوده و له ته

^(۱) هه مان سه رچاوه، ل ۲۵.

^(*) (subject) له زاراوه کانی زاراوه سازییبه که گوزارشت له ههر بواریک له
 بواره کانی بیر یان زانیاری مرو قایه تی دهکات. له نا کامی نهو ئامانجانیه کی که
 هه یه تی و نهو بیرو پایانه ی پیوهنده پیوهی ههست به سنوور و چوار
 چپوه که ی ده کری (ISO ۱۰۸۷.P.۱)

^(**) ریکخواوی ئیزو (الیزو – ISO) ریکخواویکی یه که گرتووی جیهانییه
 له چهند نه ندامیک پیک دیت که نوینه رایه تی (۱۳۰) ولات ده که ن بنکه یه کی
 ناحکومییه و له سالی (۱۹۴۷) دامه زراوه، بۆ نه وه ی به کاری هاندانی

زاراوه‌کان و چه‌مکه‌کان^{(۱)(۲)} ئەم لیژنە‌یه‌ش هەنگاوی گەرم و روونی لە بوارێ یە‌ک‌خستنی پێ‌بازە‌کانی دانانی زاراوه‌کان نا و ئە‌وه‌ی ئە‌م بارە‌یه‌شە‌وه، کە پۆ‌لی گەرمی بێ‌نی لە کاری ئە‌م لیژنە‌یه (ئە‌دۆین ھۆ‌لم‌ستروم Holmstrom) بوو، تا گە‌یشتە دامە‌زراندنی (بە‌نکە‌ی زانیاری نی‌ۆدە‌و‌لە‌تی زاراوه‌کان infoterm) ھە‌روە‌ھا دە‌توانین (ویستەر ١٩٥٥) و (سکولمان ١٩٧٠) بە‌ پێ‌شە‌نگی ئە‌و زانیانە‌ دابنێ‌ن کە یارمە‌تی دامە‌زراندنی زانستی زاراوه‌سازی ھا‌و‌چە‌رخیان دا، ھە‌روە‌ھا (ھوم ستوورم - ١٩٧٠) بە‌یە‌کە‌م کە‌س دادە‌نرێ‌ت کە کاری لە دامە‌زراندنی زانستی زاراوه‌سازیدا کرد - بە‌ کاریکی سیاسی دانا - ئە‌و کاتە‌ی لە پێ‌ک‌خراوی یونسکو کاری دە‌کرد و ئێ‌ستا پێ‌ی دە‌وترێ‌ت ئە‌نفۆ‌تێ‌رم - Infoterm^(۳).

لە سالی (١٩٧١) بە‌ ھا‌و‌کاری نی‌وان یونسکو و حکومە‌تی نە‌مسا‌یی ئە‌و بە‌نکە‌یە دامە‌زرا. پ‌روفیسۆر (ه‌لمۆت ف‌ل‌ب - Felber) مامۆ‌ستای زاراوه‌سازی لە زانکۆ‌ی ڤی‌یە‌نا، بە‌ چالاکی فراوان لەو بوارە‌دا ناسراوه و سەر‌پەرشتی دە‌کات^(۴)، ئە‌م بە‌نکە‌یە‌ش بە‌دە‌وام بوو لە بە‌ستنی کۆ‌ری جی‌هانی لە‌مەر گیرۆ‌گە‌رتە تی‌ۆ‌ری و پێ‌بازە‌کانی زاراوه‌سازیدا و گیرۆ‌گە‌رتی

پەرە‌سە‌ندنی یە‌ک‌خستنی پێ‌وانە‌یی و ئە‌و چالاکیانە‌ی پێ‌و‌ەندی پێ‌و‌ە
 ھە‌یە لە سەر‌ناستی جی‌هانی جی‌ بە‌جی‌ بکات.

(۱) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ص ١٢.

(۲) د. ايناس كمال، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ٢٧.

(۳) سعد القحطاني، قضايا في المصطلح العربي، مجلة (الفصل)، ل ١١.

(۴) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ١٣-١٤.

هاوواتا و پیناسه‌کانی زاراوه‌سازی و چەندین باسی تر له باسه‌کانی زانستی زاراوه‌سازیدا، ئەم بنکە‌یه چەندین کۆر و سیمیناری جیهانی بۆ ئەم مەبەستە سازکرد، یەکی له‌وانە کۆرپکی جیهانییە له‌بارە‌ی هاوکاری نیوده‌ولتە‌تی له‌ مەیدانی زاراوه‌کاندا، که له‌ قییه‌نا له‌ سالی (١٩٧٥) به‌سترا^(١) له‌ ئاکامی ئەم سیمینارە‌دا، بنکە‌که‌ پێه‌ریکی به‌‌ناوی رێک‌خواه به‌‌رکاره‌کان له‌ بوا‌ری زاراوه‌ و چالاکییه‌کانیاندا دانا.

ئەم بنکە‌یه به‌‌هاوکاری ئە‌کادیمیای زانستی سو‌قییه‌تی - بنکە‌یه‌کی زانستی نیوده‌ولتە‌تییه‌ بۆ زاراوه‌کانی (انفو‌تیرم - infoterm) له‌ مۆسکۆ دانا، سه‌‌بارە‌ت به‌‌ کێشه‌ تیۆری و پرۆگرامییه‌کانی زاراوه‌. هه‌روه‌ها بنکە‌که‌ له‌ قییه‌نا له‌ (٢٧-٣٠) تشرینی دووه‌می (١٩٧٩) دا سیمیناریکی بۆ لێ‌کۆ‌لینه‌وه‌ له‌ فه‌ره‌ه‌نگ‌نووسی و پێوه‌ندی زاراوه‌سازی به‌‌ زانسته‌کانی دیکه‌وه‌ و پێویستی گه‌‌شه‌پێدانی بانکی زاراوه‌کان به‌‌ تایبه‌تی له‌ بواره‌ دیاریکراوه‌کاندا سازکرد^(٢)، کۆره‌کە‌ش له‌ کۆتایی کۆبوونه‌وه‌کانیدا پێشنیازی پته‌‌وکردنی هاوبه‌شی گۆرینه‌وه‌ی بیرو‌را له‌سه‌ر هه‌ردوو ئاستی نیشتمانی و جیهانی کرد بۆ چاره‌سه‌رکردنی گرو‌گرفته‌کانی تیۆری و پرۆگرامی...هتد. دوايه‌مین کۆبوونه‌وه‌ له‌بارە‌ی زاراوه‌سازی (سیمیناریکی جیهانی له‌بارە‌ی گرو‌گرفته‌کانی هاوواتایی و پیناسه‌کانی زاراوه‌سازی، که له‌ (کۆبی‌ک) له‌ که‌نه‌دا له‌ حوزە‌یرانی (١٩٨٢) به‌سترا - هه‌روه‌ها سیمیناریکی تایبه‌ت به‌‌ زاراوه‌سازی له‌ کۆنگره‌ی جیهانی فه‌ره‌ه‌نگ‌سازیدا

(١) رۆژان نوری عبدالله، فه‌ره‌ه‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ١٣.

(٢) د.علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ١٥-١٦.

له زانکۆی (ئه‌کستهر) له‌ئەیلولی (١٩٨٣) دا پێشکەش کرا^(١). بۆیه گۆرانی و پێشکەوتنی خێرا له‌ زانست و ته‌کنه‌لۆژیا، هۆیه‌کی سه‌ره‌کی بوون بۆ زیده‌بوونی چه‌مکه‌کان تا ئه‌و ئاسته‌ی وشه‌کانی زمان به‌شیا نه‌کات، له‌به‌رئه‌وه‌ پێویست ده‌کات به‌ دوا‌ی شیوازی چاره‌سه‌رکردنی ئه‌م گه‌ورگرفته‌دا بگه‌ڕێن و به‌ شیوه‌یه‌کی زانستیانه‌ هه‌ولێ دۆزینه‌وه‌ و هه‌ڵبژاردنی دانانی زاراوه‌ی نوێ بده‌ین، که‌ به‌ وردی ئه‌و چه‌مکه‌نه‌ ده‌ربه‌ن، له‌به‌رئه‌مه‌ زانستی زاراوه‌سازی سه‌ری هه‌لدا، که‌ زانستێکی هاوبه‌شه‌ له‌ نێوان زمانناسیی و ژیریژی و... بواره‌ تایبه‌ ته‌ندیه‌کانی زانست بایه‌خ به‌ سی‌ لایه‌ن ده‌دات:

١- پێوه‌ندی نێوان چه‌مکه‌ ئاوێته‌کانی (په‌گه‌ز، جو‌ر، گشت، پا‌ژ) که‌ وێنه‌ی پێره‌وی چه‌مکه‌کان پێکدێنێت و بۆ دانانی ئه‌و زاراوه‌یه‌ی له‌ زانستیک ده‌ریده‌بێت بنچینه‌یه‌.

٢- له‌ زاراوه‌کانی زمان ده‌کۆلیته‌وه‌ و پێوه‌ندی نێوانیان و ئامرازی دانانیا‌ن و پێره‌وی نواندنیا‌ن له‌ پێکهاته‌ی زانستیک له‌ زانسته‌کاندا — به‌و واتایه‌ زانستی زاراوه‌کان لقیکه‌ له‌ لقه‌کانی زانستی وشه‌پۆنان و زانستی گۆرانی هێمای وشه‌کان (Semasiology).

٣- زاراوه‌سازی له‌ رێبازه‌ گشتیه‌کانی، ده‌گاته‌ پێکهێنانی زمانی زانستی و ته‌کنیکی، بێ له‌به‌رچا‌وگرته‌ی به‌ جیهێنانی له‌ زمانیک

(١) د.علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل١٦-١٧.

سروشستی دیاریکراودا ده کۆلّیتتهوه^(۱). ئەمه ده‌بارهی گ‌رنگ‌ترین قوناغه می‌ژووپییه‌کانی سه‌ره‌له‌دانی زانستی زاراوه‌سازی و په‌ره‌سه‌ندنی، تا بووه زانستی‌ک که هاوشان له‌گه‌لّ ئەو گه‌شه‌سه‌ندنه‌ی ئیستا به‌رپابووه له‌ گشت بواره‌کانی زانست و ته‌کنه‌لۆژیا و له‌گه‌لّ داواکارییه‌کانی ئەم سه‌ده‌یه‌دا ده‌ربکه‌ویت و ئه‌رکه‌کانی خۆی جی‌به‌جی بکات، که هه‌رده‌م پێویستی به‌ رێگای تازه‌ ده‌بی‌ت بو کۆکردنه‌وه‌ی زاراوه‌ی زانستی و چاره‌سه‌رکردنیان و رێک‌خستن و یه‌ک‌خستنیان.

(۱) محهمه‌د وه‌سمان، گ‌یروگ‌رفته‌کانی زاراوه‌دانان له‌ زمانی کوردیدا، ل ۴۶- ۴۷.

كورتە مېژوويە كى زاراۋە سازى كوردى

زاراۋە سازى ۋەك زانستىك، لە نېو گەلى كورددا، زانستىكە، بايەخىكى زۆرى پى نەدراۋە، ۋە مېژوويىكى دېرىنى نىيە ۋ زۆر كەم وتار ۋ باسى لە بارەۋە نووسراۋن ۋ، كارى زانستىي كەمى بۆكراۋە ۋ، ئەۋەى كراۋە ۋ نووسراۋىشە، زۆربەيان ۋەرگىرپانە لە زمانەكانى ترەۋە، چونكە زۆر پوون ۋ ديارە كە ھەتاكو ئىستا ھىچ لىكۆلىنەۋەيەكى زانستى بەزمانى كوردى لە بارەى زاراۋە ۋ زاراۋە سازىيەۋە نە نووسراۋە ۋ ئەۋەى لەم پروۋەۋە بەردەست بگەۋىت، چەند لىستەۋ نامىلكەيەكى پرژوبلاۋن، كە دانەرەكانيان لەۋ سالانەى كاريان تىدا كوردوۋە، بەبى پىيازىكى زانستىي بۆ تۆمار كوردنى زاراۋەى جۆربە جۆر دايان ناۋن^(۱) ۋەك ھەموۋ مىللەتلىك ھەر كەم تەرخەمى ۋ لاۋازى ۋ دواكەۋتوويەك لە ھەربوارىكدا ھۆى خۆى ھەيە ۋ بەپىنى كات ۋ بەرز كوردنەۋەى ئاستى رۆشنىرىي چىنەكانى كۆمەل دەست بەسەرىدا دەگىرپىت ۋ، بەرەۋ نەمان دەجىت، ئىمەى كورد لە ھىچ پرويەكەۋە بۆمان نەلۋاۋە بتوانىن بايى پىۋىست، بگرە دەيەكى پىۋىست، ئامادەى زاراۋە سازىي بىن. سۆز ۋا دەكات لىرە ۋ لەۋى مېرخاسىكى كورد بە ئەركى ماددىي ۋ بە رادەى لىپھاتوويى خۆى، خەرىكى

(۱) د. كامل حسن البصير، زاراۋەى كوردى ھەلسەنگاندن ۋ لىكۆلىنەۋە ، ل

گرتنی بەشیکی ئەو کەلێنە زلە ی زاراوی کوردیی بیٲ^(٢)، بێ گومان هەولنەدان و دواکەوتوویی کوردیش لە بارە ی زانستی زاراوەسازیدا، وەبیٲ لە خۆرایٲ، بەلکو ھۆکاری زۆرە و وەنەبێ ھەر گەلی کوردیش وایٲ، بەلکو زۆرینە ی گەلان لەم بوارە ی زانست ھەمان گروگرفتیان ھەیە، بۆیە بابەتی زمان لە مەلانیی ئابووری و رامیاری و نەتەواوەتیدا بوو بە کێشە یەکی زیندوو و ئەرکی چەکی مان و نەمان دەگێڕی، ھۆکاری ئابووری، نەتەواوەتیی و کۆمەلایەتی پۆلێکی گرن گ لە سستبوون و بەرەوپێشچوونیدا دەبینی^(٣)، وەك ھەر زمانیکی دیکە، زاراوە لە دێرژمانەووە لە زمانی کوردیشدا ھەبوووە بە پیشکەوتنی زمانی کوردییەو پە یووەست بوو و شتی وای لەسەر نووسراووە. ھەر وەھا ھۆکاری ئایینیش تا ئاستیکی زۆر کاریگەری لەسەر زمان لەنیو ھەموو چین و توێژەکان ھەیە، خەلکانیکی زۆر بەشیوہ یەکی ئاسایی لەخۆرا بەسەریاندا زالبوو، تاسەر ئیسك کاری تیکردوون و دەروپشانە ئامادەن ھەموو وشە و زاراوە یەکی کوردی بکەن بە قوربانی گۆرەپانی بەردەرگای بەھەشت بێ ئەو ی لە پاستی کێشە کە بگەن^(١).

زاراوە لە زمانی کوردیدا بە رینگایەکی نا ھەمواری پیشکەوتندا تێپەرپووە و ھەمیشە لە کێشەدا بوو، بەلام ھیچی لەبارەو نەنووسراو و لێی نەکۆلداووەتەو. میژووی زاراوە لە زمانی کوردیدا بە میژووی پیشکەوتنی

(٢) مسعود محمد، زاراوەساز ی پیوانە، ل ٨.

(٣) عەبدولرەحمان عوسمان، زاراوەزانی و زاراوە ی زانستی کوردی،

گۆقاری ((بانە پۆژ))، ژمارە (٢١)، ل ٦٢.

(١) ھەمان سەرچاو، ل ٦٢.

زمانی کوردییەو پەیدووستە^(٢)، بۆ ئەمە ئەگەر سەیری کاری
 . فەرەهەنگنوووسی کوردی بکەین، ئەو کێشە زاراوەی کوردی دەبینن. بە
 وێنە لە (نەوبەهار)ی ئەحمەدی خانی و (ئەحمەدی)ی شیخ مەعروفی نویدی
 و (الهدية الحميدية في اللغة الكردية)ی یوسف ضياء الدين خالیدی پاشا و...
 دا گەلێک زاراوەی وەها تۆمارکراون کە تائێستا سەرچاوەن و پەنایان بۆ
 دەبەین^(٣) شیخ مەعروف نویدی هەندێ وشە وەک (پشتیر)ی بەرانبەر بە
 (اصطبل) و، (شاگرد) ی بەرانبەر بە (تلمیذ) و، (نەو) ی بەرانبەر بە
 (حفید) و،..... هتد داناو و بەکارهێناو، ئەو کێشە زاراوەی ئەو دەمەمان
 بۆ ڕوون دەکاتەو^(١)، لەم سالانەی دواییشدا مامۆستایان (گیو موکریان) و
 مەردۆخ و شیخ محەممەدی خال و توفیق وەهبی و قەناتی کوردۆ...هتد، لە
 فەرەهەنگەکانیاندا گەلێک زاراوەی کوردییان تۆمار کردووە، بەو دا پێشکەوتن
 و گەشەکردنی زاراوەی کوردیمان بۆ دەردەکەوی^(٢). بە وێنە مامۆستا گیوی
 موکریان و شە (هەندەران)ی بۆ (خارجیة) و (شارەوانی) بۆ (بلدیة) داناو.
 مامۆستا مەردۆخ (پاژ)ی بۆ (جزء) و (پژد)ی بۆ (حریص) بەکارهێناو.
 مامۆستا شیخ محەممەدی خال (پەنجور)ی بۆ (تحقیق الشرطه) و (وەرز)ی بۆ
 (ریاضه) تۆمارکردووە، مامۆستا توفیق وەهبی (پار)ی بۆ (فصل الکتاب) و

(١) پۆژان نووری عبدالله، فەرەهەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ل ١٤.

(٢) ئەنجومەنی کۆپ، لیستەی چوارەمی زاراوەکانی کۆپ، گۆڤاری کۆپی
 زانیاری کورد، بەرگی سییەم، بەشی یەکەم، بەغدا، ١٩٧٥، ل ٤٩٨.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٨.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل ٤٩٨ - ٤٩٩.

(دادخواز) ی بۆ (مشتکی) گوتووه. مامۆستا قه ناتى کوردۆ (به ره قان) ی بۆ (حکم) و (فیترگه) ی بۆ (مدرسه) نووسیوه... هتد^(۳).

هۆی نه بوونی نووسینیکی وا له سه ر زانستی زاراوه سازی له لای کورد، که بتوانریت به شیوه یه کی تیۆری رپه وێک بیت بۆ چۆنیستی دانان و وه رگیران و داپشتنی زاراوه، به لām شاره زابوون و پسپۆری په یدا کردن له بواری پراکتیکدا ده بیته هۆی سه ر که ورتنی. له سه ر ده می سستی و لاوازی زمانی کوردی به رانه به به زاراوه له ساله کانی پینشووی ئەم سه ده یه دا، چه ندان وشه ی عه ره بی وه (حج، زکاة،... هتد) و فارسی (په یوه ندیی، پوزشت،... هتد) و تورکی وه (قاپی، قه ره،... هتد). له ناو زمانی کوردیدا ده یینرین، به لām له گه ل پیشکه وتن و په ره سه ندنی ژیا نی سیا سی و ئابووری و زانستیدا، زاراوه په ره ی سه ند و پیویستی به وه کرد که گرنگی پی بدری و لیی بکۆلریتته وه و وشه ی جوان و راست و گونجاو و له بارو په سه نی کوردی بدۆزریتته وه و، دابنرین و، دابپێژرین و دابتاشرین^(۱)، گه لی کوردیش وه هه ر گه لیکی تر له ئەنجامی پیشکه وتن له گشت بواره کانی زانستدا، پیویستی به گه لی زاراوه ی کوردی ده بیته و کاتیکی کتیبه کانی خویندن کران به کوردیی پیویستی وه رگیرانی ئەو زاراوانه ها ته کایه وه، بۆیه کاتیکی خویندن له عیراقدا بوو به کوردیی، گه لیکی زاراوه ی زانستی دۆزرانه وه و زیندوو کرانه وه و، گه لیکی تریش تازه دابپێژراون و داتا شراون. پاش ئەم روونکردنه وه که مه ده توانین میثرووی سه ره له دانی

(۳) هه مان سه رچاوه، ل ۴۹۹.

(۱) ئەنجومه نی کۆپ، لیسته ی چواره می زاراوه کانی کۆپ، گوڤاری کۆپی زانیاری کورد، به رگی سییه م، به شی یه که م، به غدا، ۱۹۷۵، ل ۴۹۹-۵۰۰.

زاراوه‌سازیی کوردیی بگه‌پښینه‌وه بۆ سهره‌تای سه‌ده‌ی بیستم. د. جمال نه‌به‌ز له‌م باره‌یه‌وه ده‌لیت: یه‌که‌مین هه‌ول‌دان بۆ دانانی زاراوه‌ی زانستی بۆ زمانی کوردی له‌ سالانی (۱۹۵۲-۱۹۵۳) دا، دراوه^(۲). یه‌که‌مین هه‌ول‌دان به‌کرده‌وه نه‌و^۱ فهره‌ه‌نگۆکه‌ زانستانه‌یه، که بۆ کتییی (سه‌ره‌تای میکانیک و خۆماله‌کانی ماده) له (۱۹۵۷) دا ته‌واو بووه و له به‌هاری سالی (۱۹۶۰) دا، که‌وتۆته به‌رده‌ست خوینه‌ره‌وه هه‌ر پاش نه‌مه‌ش به‌ماوه‌یه‌کی کورت نامیلکه‌ی (هه‌ندیک زاراوه‌ی زانستی) خراوه‌ته باژیره‌وه به‌لام میژووی دانان و دارشتن و دۆزینه‌وه و هه‌لبژاردن و وه‌گیرانی زاراوه له‌ زمانی کوردیدا، بۆ سهره‌تای سه‌ده‌ی بیستم ده‌گه‌پښته‌وه، تا له‌ سالانی (۶۰) ته‌م کاره به‌شیوه‌یه‌کی سست و ساده و ساکاربوو، به‌ره‌می ته‌م ده‌وره بریتییه له: فهره‌ه‌نگۆکه‌ی ژ. نیکتین، که له‌سالی ۱۹۱۶ له‌ ورمی بلاوی کرده‌وه، فهره‌ه‌نگۆکی زاراوه‌ی زانستی نه‌رمه‌نی - کوردی، که له‌ سالی ۱۹۳۵ز له‌ یه‌ریشان چاپکراوه، لیسته‌ی نه‌و زاراوه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌ی جه‌لاده‌ت عالی به‌درخان له‌ به‌شیکی تایبه‌تی گوڤاری (هاوار) دا، له‌ ژیر ناوی (فهره‌ه‌نگۆک) دا تۆماری کردوون، نه‌و زاراوانه‌ی مامۆستا عه‌لته‌ددین سه‌جادی له‌ گوڤاری (نزار) دا، نه‌و زاراوانه‌ی توفیق وه‌بی له‌ گوڤاری (گه‌لایژ) و هه‌روه‌ها نه‌و زاراوانه‌ی که له‌ گوڤاره‌کانی (گه‌لایژ، ژین، ده‌نگی گیتی تازه، هه‌تاو،...) دا، خراونه‌ته به‌رچاو خوینده‌واران، واتا، دوا‌ی سهره‌تای سه‌ده‌ی بیستم، تا نزیکه‌ی سالی

(۲) د. جه‌مال نه‌به‌ز، سه‌رنجیک له‌ چه‌ند زاراوه‌یه‌کی تازه به‌کارهاتوو و کۆپی زانیاری کورد، گوڤاری کۆلیجی نه‌ده‌بیات، ژماره (۲۲)، ل ۹۵.

په‌نجاکانی هه‌مان سه‌ده، کاری زاراو‌سازی شتیکی وای به‌خۆیه‌وه نه‌دی و، گۆڤانیکی وای تیدا ده‌رنه‌که‌وت، تا خولی دووهم که له شۆڤشی چوارده‌ی ته‌موزه‌وه ده‌ست پیده‌کات و په‌رده‌ده‌ستینی. کاتیکی خۆیندن له زۆریه‌ی خۆیندن‌گاکانی کوردستان کرایه کوردیی، پیوستی زاراو‌ی زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابوری و په‌روه‌ده‌یی و چه‌ندین بواری دیکه‌هاته پێشه‌وه، به‌م بۆنه‌یه‌وه مامۆستایانی کوردستان چه‌ند لیژنه‌یه‌کیان پێکه‌ینا و کۆمه‌لێکی زاراو‌ی پیوستیان دانا و، له گۆڤاری (پۆژی نوێ)دا بلایان کردوه^(۱)، ئه‌م کاره‌ش بێ‌گومان له سنووری قوتابخانه ده‌رده‌چیت و، فراوانتر ده‌ییت و، چه‌ندین پسرۆی دڵسۆز و هه‌ندێ داموده‌زگای کوردی و لیژنه‌ی تایبه‌تی خۆیان به‌ دانانی فهره‌نگ و زاراو درووست کردن خه‌ریک کرد. به‌ره‌مه‌می ئه‌و خوله بریتیه‌یه‌وه زاراو زانستیانه‌ی له‌لایه‌ن چه‌ند لیژنه‌یه‌کی تایبه‌تی جیاوازه‌وه دانراون و دا‌پێژراون و له چه‌ند ژماره‌یه‌کی گۆڤاری (پۆژی نوێ)ی سالی ۱۹۶۰ دا بلاکراونه‌ته‌وه.... دوبه‌دوای ئه‌م زاراوانه له‌لایه‌ن نه‌قابه‌ی مامۆستایانی سلیمانییه‌وه فهره‌نگۆکی زاراو‌ی زانستی ده‌رچوو.

سالی ۱۹۶۰ مامۆستا جمال نه‌به‌ز له‌ژێر ناوی (هه‌ندیک زاراو‌ی زانستی)دا، فهره‌نگۆکیکی له‌ چاپدا، له سالی ۱۹۶۰-۱۹۶۱ یشدا به‌ پۆنیۆ سه‌د نوسخه‌یه‌کی له‌ژێر ناوی (فهره‌نگۆکی زانستی)دا بلاکرده‌وه، یه‌که‌م _ نزیکه‌ی سێ سه‌د، و دووهم _ ده‌وروبه‌ری سێ هه‌زار زاراو‌یه‌ک

(۱) پۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراو‌سازی کوردی، ل ۱۵.

دهییت^(۱)، له دواى ئەم کارانه بۆ ماوهى ده سالیڤ هیچ کاریکی وا به نه نجام نه گه یه ندرا و هیچ به رهه میکی له م شیوهیه دهرنه چوو، تامۆزکردنی به یانی یانزهى نازار، که جموجوولیکی بهرچاوی له م بواره دا بهرچاوکرد. له سالی ۱۹۷۱، له لایهن لیژنه یه کی تاییه تیه وه (فه رهه نگوکی زاراوه ی پارێزگای سلیمانی) له چاپ درا. ئەم فه رهه نگوکه نزیکه ی (۱۴۰۰) وشه یه که دهییت، که ژماره یه که له زانا و مامۆستای به توانای کورد به شداری و هاو به شییان له دهرچوونیدا کردوه. فه رهه نگوکه کهش بریتیه له کۆمه لیڤ وشه و زاراوه ی عه ره بی - کوردی، که بۆ مه به ستی نووسین له داموده زگا کانی فه رمانیدا دانراون. (به پێوه به ریتی گشتی خویندنی کوردی) له ژماره (۴) ی سالی ۱۹۷۲ ی گوڤاری (پهروه ده و زانست) ی خویدا، که ۱۹۶ لاپه ره یه^(۱) بلاوی کردۆته وه، بریتیه له و زاراوانه ی بۆ خویندنگه و قوتابخانه کان پیوستن.... ههروه ها به رهه مه کانی مامۆستا (که مال جه لال غه رب) به ناوی (فه رهه نگی زانیاری) سالی ۱۹۷۴ له م بواره دا پۆلیکی بهرچاویان هه یه.

له م باره یه شه وه ناییت هه ولێ گه وه و مه زنی کۆری زانیاری کورد له سه ره تای دامه زرانده یه وه تا کو ماوه یه کی زۆری بی وچان، له دانانی زاراوه به شیوه یه کی زانستی و فراوان له بیر بکریت، گرنگی به م مه سه له یه داوه و رێبازیکی زانستی دیاری کردوه، بۆ ته وه ی له سنووری توانادا بتوانیت به رهه میکی پێک و گونجاو بخته به ره ده ست. ته وه بوو توانی له چه ندين ژماره ی

^(۱) گوڤاری کۆری زانیاری کورد، بهرگی (دووه م)، بهشی (دووه م)، ل ۱۶۷ -

^(۱) گوڤاری کۆری زانیاری کورد، بهرگی (دووه م)، بهشی (دووه م)، ل ۱۶۸.

گۆڤاری کۆڤدا باسی دانان و جۆراوجۆری زاراوه بکات^(*). ههول و تیکۆشان و شه‌وڤخونی زمانه‌وان و نووسه‌ران و داموده‌زگا و کۆڤ و.... خه‌لکانی تر له‌م بواره‌دا بۆ پێشخستنی زاراوه‌سازی کوردی بهره‌وام بوو و له‌ دوا‌ی پا‌په‌رینه مه‌زنه‌که‌ی گه‌له‌که‌مان له‌ سا‌لی ١٩٩١ دا و له‌م چه‌ند سا‌له‌ی پا‌بردوودا و ئیستاشی له‌ گه‌لدا بی‌ت، زاراوه‌دانان و با‌یه‌خ به‌ زاراوه‌سازی کوردی گو‌ڤ و تینیکی چاکی به‌خۆیه‌وه‌ بینیه‌ و په‌ره‌ی سه‌ندویه‌ و به‌پێی پێشکه‌وتنی زانست و زانیاری و فراوان بوونی را‌گه‌یاندن و ئالو‌گۆڤی زانیاری له‌ گه‌ل مه‌یله‌تانی دیکه‌دا، له‌ رینگه‌ی ئینته‌رنی‌ت و فاکس و ئامرا‌زه‌کانی دیکه‌ی گه‌یانده‌وه‌. ئیستاش له‌ کوردستانی ئازاددا کۆڤی زانیاری کوردستان به‌همان رێچه‌کی کۆڤی زانیاری کورد له‌ به‌غدا، هه‌ول ده‌دات هه‌نگاوی باش له‌ دانان و دروستکردنی زاراوه‌ و با‌یه‌خدان به‌ زاراوه‌سازی کوردی بنی‌ت^(*) له‌ رێی

(*) ب‌پ‌وانه‌: گۆڤاری کۆڤی زانیاری کورد، به‌رگی یه‌که‌م، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ١٩٧٣، ل ٤١٩-٥٢٦ =

به‌رگی دووهم، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ٨٩٤-٩٤١.

به‌رگی دووهم، به‌شی دووهم، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ١٦٦-٢١٨.

به‌رگی سییه‌م، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ١٩٧٥، ل ٤٩٧-٥٤٢.

به‌رگی سییه‌م، به‌شی دووهم، به‌غدا، ١٩٧٥، ل ٥٢٦-٥٥٣.

به‌رگی چواره‌م، به‌غدا، ١٩٧٦، ل ٤٣٣-٤٧٥ =

به‌رگی چواره‌م، به‌غدا، ١٩٧٦، لیسته‌ی شه‌شه‌می زاراوه‌کانی کۆڤ، ل ٤٧٦-٤٩٧.

(*) ب‌پ‌وانه‌:

لیژنه‌ی تایبەت و پەسپۆر بە زانستی زاراوەسازی و ھەرەھا، وەزارەتی پەرەردەیی ھەریمی کوردستانیش ھەر لە رۆژی دامەزراندنییەوە لایەنی فەرھەنگ و زاراوەی بابەتەکانی خوێندنی فەرامۆش نەکردوو، لاپەرەکانی گۆڤاری (ناسۆی پەرەردەیی) شایەتی ئەوەن، کە ھەر لەژمارە (٤)ی ئەم گۆڤارەوە ھەرجارە و کۆمەڵێک زاراوەی پێویست بە ھەرسێ زمانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی بلۆدەکاتەو، ھەرەھا (فەرھەنگی مامۆستا)شی لە چاپ داو، کە زاراوە جووبە جووبەکانی ھەموو بابەتەکانی خوێندنی تێدان^(١). بۆیە ئەرکی سەرشارانی ھەموو چینیکی کۆمەڵە بایەخ بە دانانی زاراوە و زاراوەسازیی کوردی بدات، بەتایبەتی دواي پزگاریوون لە ستەم و زۆرداری کە بووبوو کۆسپ لەبەردەم پیشکەوتن و پەرەسەندنی زاراوە و زاراوەسازی، بەلام ئیستا لەژێر سایەی ئەم ئازادیی و دیموکراسییەدا، ھەموو کەسێک لە ئێمە دەتوانێت بە زمانی دایک بخوێنێت و بنووسێت کە پێشتر ئەم بوارە فراوانەی ئیستا وانەبوو، کە تاکی کورد بتوانێت گوزارشت لە ھەموو شتێ بکات، چونکە دەچوو خانەیی قەدەغەو و بەتایبەتی ئەوانەیی تایبەتن بەلایەنی

١- زاراوەی یاسایی، ئامادەکردنی: لیژنەیی زاراوە لەکۆپی زانیاری کوردستان، ھەولێر، ٢٠٠٤، ئەم نامیلکەییە (٤٠) لاپەرەییە.

ب- زاراوەی کارگێڕی، ئامادەکردنی: لیژنەیی زاراوە لە کۆپی زانیاری کوردستان، ھەولێر، ٢٠٠٤، ئەم نامیلکەییە (٤٧) لاپەرەییە.

(١) محەمەد ئیسماعیل، ئەم ھەنگاوی لقی ھەولێری یەکییتی نووسەرەن، ھیوايەکی گەشە لەپێی دانانی فەرھەنگی یەکگرتووی کوردی، گۆڤاری (نووسەری نوێ)، ژمارە (١٩)، ھەولێر، ٢٠٠٦، ل ١٧-١٨.

سیاسی و باسکردن له باره‌ی په‌چه‌ته‌ك و نه‌ژادی كورد و بایه‌خداڼ به‌زاراوه‌ی كوردی و ته‌نانه‌ت ناوانانی منداڵ به‌ناوی كوردیی له هه‌ندی له شاره‌كانی عیراقدا، وه‌ك كه‌ركوك بۆ نمونه. واته ده‌شیت بلیڼ، سه‌ره‌ه‌ل‌دانى میژووی زاراوه‌سازیی كوردی دوو قۆناغی بریوه:

یه‌كه‌م- قۆناغی په‌یدا‌بوونی دیرین، كه له ناخی زمانى كوردیی‌هه هه‌لقولاوه و پینگه‌یشتوه و چه‌سپیوه.

دوهم- قۆناغی دانان و سازکردنى، كه تا ئیستا به‌هۆی یه‌كێك له‌م رێبازانه‌وه سازده‌كریت: وه‌رگرتن، ئاوه‌لواتا، لیكدان، داتاشین، دارشتن، پیتوانه، وه‌رگێرآن. (١) (*)

(١) جه‌مال عه‌بدول، به‌ركۆلیكى زانسته زاراوه‌سازیی كوردی، یه‌كه‌م چاپ، چاپخانه‌ی (قه‌شه‌نگ)، سلیمانی، ٢٠٠١، ل ١٢.

(*) هه‌روه‌ها له باره‌ی میژووی زاراوه‌سازى كوردیی‌هه، بروانه.

١ - عبدالرزاق بیما، زاراوه‌كانى ناو كتیبانی قوتابخانه، گۆڤارى (پۆشنیبری نوی)، ژماره (١١١)، به‌غدا، ١٩٨٦، ل ٢٨٦-٢٨٧.

ب- پۆژان نوری عبدالله، فه‌ره‌ه‌نگی زمان و زاراوه‌سازى كوردی، ل ١٤-١٦.

پ- محمد وه‌سمان، گێروگرفتى زاراوه‌دانان له زمانى كوردیدا، ل ١٠-١٣.

..... چه‌ندین سه‌رچاوه‌ی تریش.

تیۆره گشتییەکانی زاراوەسازی

وەك چۆن هەموو زانستێك تیۆری گشتییە هەیه، بۆ لێدوان و پەرەسەندنی و ئەو پرێگایانە، دەبیّت لەسەریان بپروات بۆچوونە نیۆ باسەکانیانە و چۆنیەتی باسکردنی ئەو تیۆره گشتیانە، كە دەبیّت بە گاری بهیّنیت. زانستی زاراوەسازی بە هەمان شیوە لەسەر بنەمای ئەو تیۆره گشتیانەدا، كە تایبەتن بە زاراوەسازی، باسەکانی خۆی كۆ دەكاتە و لێیان دەدوێت. وەك چۆن زانستی زمانی گشتی باس لە سروشتی زمان و سیستەمەكە بە گشتی دەكات. بەو شیوەیەش زانستی تایبەتی زمان، باس لە زمانێکی تایبەتی دەكات بە لێكۆڵینەوە و شیکردنەوە بەو تیۆری گشتی زاراوەسازی باس لە بنەما گشتییەکانی دەكات، كە سنووری دانانی زاراوە دیاری دەکەن^(۱) (*). ئاشکرایە یەكخستنی زاراوە زانستیەکان، هەوێنی دابینکردنی یەك زمانی زانستیە، ئەویش پرێگا خوشکەرە بۆ پێکھێنانی یەکیەتی نەتەوایی، بۆ جێبەجێکردنی ئەم پرۆسە یە پێویستە:

(۱) د. علی القاسمی، مقدمة في علم المصطلح، بغداد، ۱۹۸۵، ل ۱۹ - ۲۰.

(*) هەروەها لەبارەى هەمان باسەوه، بپروانه:

- محەمەد وەسمان، گێرگرفته‌كانی زاراوه دانان لە زمانی كوردیدا، ل ۴۱ - ۴۲.

۱- (تیۆری گشتی زاراوه‌سازی) بنه‌ماکانی زاراوه‌سازی زانست و ته‌کنه‌لۆژی به‌زمانی کوردی بخویندریّت.

۲- دروستکردنی بانکی زاراوه، وه‌ک ده‌زگایه‌کی سه‌ربه‌خۆ.

۳- دامه‌زاندنی کۆپیکێ زانیاری، وه‌ک ده‌زگایه‌کی ته‌کادیمی و ده‌سه‌لاتدار.

۴- هاندانی لی‌کۆلێنه‌وه و نووسین له‌مه‌ر بابته‌ی تیۆری گشتی زاراوه‌سازی و تیۆری تایبته‌ به‌زاراوه‌کان^(۲) بۆ لی‌کۆلێنه‌وه له‌ سیسته‌می واتاکان له‌ بواره‌ جیاجیاکانی زانست و زانیاری بۆ ئاسانکردنی دانانی زاراوه‌ به‌رانبه‌ریان، به‌م پێیه‌ ده‌توانین له‌ زانستی زاراوه‌سازیدا دووجۆره‌ تیۆر دیاری بکه‌ین:

یه‌که‌م: تیۆری گشتی.

دووهم: تیۆری تایبته‌ی.

زۆربه‌ی توێژه‌رانی زاراوه‌سازی ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه‌ ده‌که‌ن، که‌ ته‌نجامی توێژینه‌وه‌کانی تیۆری گشتی زاراوه‌سازی، وه‌ک بنچینه‌ی گه‌شه‌کردنی بنه‌ما فهره‌ه‌نگیه‌ زاراوه‌سازییه‌کان و یه‌که‌خستنیان له‌ بواری جیهاندا وایه‌.

گرنگ‌ترین بابته‌کانی توێژینه‌وه‌ی تیۆری گشتی زاراوه‌سازی ئه‌مانه‌ن: سروشتی چه‌مکه‌کان و پێکهاتن و تایبته‌مە‌ندییه‌کانیان و پێوه‌ندیی نیوانیان و سروشتی پێوه‌ندیی نیوان چه‌مک و شته‌ تایبته‌مە‌نده‌که‌ و ته‌رخانکردنی زاراوه‌ بۆ چه‌مک و به‌ پێچه‌وانه‌شه‌وه‌، بار و سروشتی

^(۲) پۆژان نوری عبدالله، فهره‌ه‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۷- ۱۸.

۱- واتاسازی - Semantics

۲- لیکسیکۆلۆژی - lexicology

۳- وشەسازی - Morphology

ئەگەر ئەم دیاریکردنە لە زاراوەسازییەوە نزیک بێت، دەبێت بۆارە سەرەکییەکانی لە گەڵ بۆار و زانستی تردا، چ لە گەڵ ژیریژی و چ تیۆری زانیاری و یەكخستن (واتە توێژینەوێ بەلگەنامەیی) و ھەروەھا پۆلێنکردنیش^(۱) (Classification) یەك بگرتەوێ، بۆیە لێرەدا دەتوانین زانستی زاراوەسازی بکەینە دوو لقەوێ:

۱- زانستی زاراوەسازی گشتی.

۲- زانستی زاراوەسازی تایبەتی^(۲).

یەكەمیان بریتییە لە: سروشتی چەمكەكان و تایبەتمەندی و پێوەندییەكان و ئەو پێرەوانەى كە چەمكەكان لێیان دەدوێن، سروشتی زاراوەكان و پێكھاتەكانیان و نیشانە و ھێماكان و جۆری وشە و زاراوەكان...، ھەروەھا بریتییە لە یەكخستنی زاراوەكان و... ھتد، دووێمیان بریتییە لە: دەستووری تایبەتی زاراوەكان لە زمانیکدا، مەبەست لە زاراوەی زانستی لە بۆاریكدا و ئەو تایبەتمەندی و بارودۆخانەى كە ھەیەتی، ئەوێە نامازە بۆ ئەوێە دەكات، كە زانستی

(۱) د. مولاي علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية

والاصول والامتداد، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق - ۲۰۰۵، ل ۱۵.

(۲) د. محمود فهمي الحجازي، الاسس اللغوية لعلم المصطلح، مكتبة غريب،

القاهرة، ۱۹۹۳، ص ۲۰.

زاراوه‌سازی به تاییه‌تی خزمه‌تی زانستی زاراوه‌سازی گشتی بکات. له
ئاکامی لی‌دوان و باسکردن له تیۆره گشتی و تاییه‌تیه‌کانی زانستی
زاراوه‌سازی، ده‌توانریت بۆ هەر زمانیک یان دۆزینه‌وه‌ی زانیاری، دووجۆر
تیۆر دیاری بکریت:

۱- تیۆری ده‌رگا خستنه سەر پشت به‌بێ مه‌رج، به‌لام ئەم تیۆره ده‌بی‌ت
به‌ربه‌ست بکریت، چونکه به‌ تیپه‌رپوونی کات له‌وانه‌یه به‌یته هۆی
سستی و لاوازی زمانیک.

۲- تیۆری ده‌رگا‌خستنه سه‌رپشت به‌ مه‌رجه‌وه^(۱). ئەم تیۆره‌ش
تیۆریکی باش ده‌بی‌ت، چونکه له‌ سه‌ربه‌مای پلاندانانه.

^(۱) محهمه‌د مه‌لا که‌ریم و که‌مال جه‌لال غه‌ریب، هه‌لبژاردنی زاراوه‌ی کوردی،
گۆڤاری (په‌روه‌رده و زانست)، ژماره (۶)، سالی (۳) به‌غداد، ۱۹۷۳، ل ۳۷
— ۳۸.

به‌شی سییه‌م

تدوهری دووهم:

- ۱- چه‌مك و پیتناسه‌ی زاراوه.
- ۲- وشه و زاراوه.
- ۳- گیوگرفته بنه‌ره‌تییه‌کانی دانانی زاراوه‌ی کوردی.
- ۴- مده‌جه‌کانی زاراوه‌دانان.
- ۵- مده‌جه‌کانی زاراوه‌ساز.

چەمك و پېئاسەى زاراوه

لە باسکردنى زاراوه‌دا پېئويستە (چەمك)ى ديارى بكرىت و بە وردى پېئاسە بكرىت ، ئايە چەمك چىيە و پېئەندىي بە زاراوه‌و چىيە و جىاوازى نىوانيان چىيە و سەرچاوه‌كانى چەمك و زاراوه‌كان چىن؟ بۆ سنووردانان و جىاكردنه‌ويان يەك بە يەك لىيان دەدوين:

پېئاسە و پوونكردنه‌وى چەمك:

ئەگەر زاراوه‌كە، وشە يەك يان دەقيكى بە كارها توبو و لە زماندا، دەستنيشانكردى پېئاسەى چەمك و بەدەرخستنى واتاكەى، يەك كەكە لەو دۆزانەى كە كارىكى ئاسان نەيىت، تەنانەت لە فەلسەفەى تازه‌شدا — بەدەوى كە لە نەژاددا سەر بە فەرھەنگى فەلسەفەىيە — فەرھەنگە فەلسەفەىيەكانىش جىاوازيەكى زۆريان بە خۆو بىنيو لە پرۆسەى پېئاسە‌كردندا، گرافتەكەش زياتر دەبوو كاتى واتاى چەمكە بە كارها توبەكەى ميانەى ژىريىتى و فەلسەفى بەراورد بكرىت لەگەڵ واتاى زاراوه‌ زۆر بە كارها توبەكەى گشت بوارە زانستىيەكاندا، بۆ پەيبردن بە واتاى چەمك.

له بهر ئه و گيروگرفتانه ی تووشی زاراه ده بون، هندی له نووسهران و زمانه وانان دان به ودا ده نین، که زانستی زاراه سازی زانستیکی سه ره خوی توکمه یه، به و ی که گشت زانستیک پیوستی به کۆمه لیک زاراه ی دیاریکراو ده بیّت، به پیی ئه مه هیچ زانستیک بی زاراه ناییت^(۱). گشت زانستیک پیوستی به زیاتر له یه ک بوار له بواره کانی زانیاری و پیوستی به کۆمه لیک زاراه ی وردی دیاریکراو ده بیّت، که له رییه وه بتوانیّت گوزارشت له و چه مکانه ی که پیوستی پی ده بن بکات، له سه ر ئه م به مه یه زمانه وانان هه ستان به جیاوازی نیوان زاراه (Terme) و زاراه سازی (Terminology).

گومانی تیدا نییه زاراه رۆلێکی به نه پرتی و چالاکی له پیکهینانی زانیاری، له هه ر بوارێکی رۆشنییدا هه یه، له سه ر پیی خوی ناوه ستی و پیش ناکه وی گه ر بیّت و زاراه ی واتادار و پوونی ئه و به ره مه زانیاریه ئاراسته و ریبه ری نه کات، به هه مان شیوه ش رۆشنییری هه ر نه ته وه یه ک له نه ته وه کان تووشی نه مان و له ناوچوون و تیکشکان ده بیّت له به ر گه لیک هۆ گرنگترینیان تیکچوونی واتای زاراه که و زۆربوونیان و نه چه سپاندیان و یه ک نه گرتنی چه مکه کانه.

زاراه له زمانی کوردیدا هه رچه نه ده له جه مه ری هیله گشتیه کانی زانستی زمان و لیکۆلینه وه ی زاراه له زمانه کانی ئه م سه ر زه مینه دا یه ک ده گرێته وه، به لām هاوکات کیشه ی تایبه تی خوی هه یه، بۆ نمونه تا نیستا

^(۱) د. مولای علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السیماعوی الاشکالیه والاصول والامتداد، ل ۵۱.

چەمكى زاراوە لە زانستى زمانى كوردیدا پەچار نەكراوە و شوورەى جياكەرەوێى لە چەشنەكانى تری وشە بۆ دانەنراوە و سەرچاوەكانى ھەلەپنجاندى دەستنيشان نەكراوە و پىگای پەرسەندنى خۆى نەگرتووە و رىبازەكانى لە داىكبونى نەخراونەتە بەر تيشكى لىكۆلینەوێەكى زانستى و ئەكادىمى^(١)، پىنوێرى راستەقینەى سەرکەوتنى زاراوێەك لەوێە ھەلەدەقولى كە ئەو زاراوێە زمانى زۆرێەى كۆمەلانى پىراھاتووە.

چەمك بەرەو وشەىەكى تری بەكارھاتووى كتيبەكانى ژىرىيژى و فەلسەفەوێە دەچىت، ئەویش (ویناکردن)^(*)، بە واتای (پەیدا بونى وینەى وشەىەك لە عەقڵدا)یە^(٢)، بە واتایەكى تر، واتاكان وینەىەكى بىرىن لە ئاكامیدا وشەكان دانراون، ئەو وینەىەى كە لە عەقڵدا پەیدا بووە لەوێەى مەبەست لە وشەكەىە بە واتا ناودەبرىت، ھەر وەھا لەوێەى ئەو وشەىەى لە عەقڵدا پەیدا بووە ناو دەبرىت بە چەمك.

یەكێ لەو پیناسانەى چەمك، دەلێت: بنیاتىكى عەقلىیە، ھەر وەھا چەمك یەكەىەكى فیکرییە بەیەكەوێە بە سیمای ھاوێەش بەستراوێە. ھەر وەھا پىسپۆران لە بواری زانستى زاراوێەسازیدا پیناسەىەكى زۆر

(١) د. كامەل بەصیر، زاراوێەى كوردى ھەلسەنگاندن و لىكۆلینەوێە، ل ١١.

(*) ویناکردن: مەبەست (التصور)، كە بە مانای (ھینانەپیش چاو، بەبىراھاتن، پامان، بىرلىكردنەوێە، تىپروانىن...) دىت.

(٢) انترنیت / تىربوى اون لاىن: عبدالرحمن حلى، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته ومصادره).

گوڭجاويان بۆ داناه، به‌وه‌ی که چه‌مک: هيمايه‌کی زمانی دياريكراوه بۆ يه‌ک چه‌مک. دووپاتيشی ده‌که‌نده که له سه‌ر دوو بنه‌مای سه‌ره‌کی راده‌وستی، ئه‌ویش: (هيماي زمانی) و (چه‌مک) که فيل‌به‌ر (FELBER) به‌م شي‌وه‌يه پیناسه‌ی ده‌کات و ده‌لیت: بریتیه له بنیاتیکی عه‌قلی — فیکری، له شتیکی دياريكراو دارپژراوه. به کورتی وینه‌ی هزری (فیکری) شتیکه له جیهانی ده‌روه و ناوه‌دا هه‌یه و بۆ ئه‌وه‌ی بگه‌ینه ئه‌و بنیاته ئاوه‌زیه‌ی هيماي بۆ داده‌نریت، بۆ ئه‌وه‌ی گوزارشتی لی بکات.

۱- زانایانی زاراوه‌سازی بایه‌خیان به دياريكردنی مه‌به‌ست له (هيماي زمانی) که گوزارشت له چه‌مک ده‌کات داوه و جیاوازی نیوان سی‌ جوړ له هيما زمانیه‌کانیان کردوه^(۱).

لی‌ره‌دا پێوه‌ندیه‌کی ژیریژی له نیوان زاراوه و چه‌مکدا هه‌یه، ئه‌م پێوه‌ندیه‌ش ریک‌خه‌ره، به‌لام ئه‌و پێوه‌ندیه له نیوان ناو و ناو‌راودا نییه، بۆ نموونه ئه‌گه‌ر ویستمان زاراوه‌یه‌کی وه‌ک (گه‌یه‌نه‌ر) بۆ ئامیریک دابنێن و بپیته زاراوه، پێیسته ئه‌و ئامیره کاری ئه‌وه‌ی ببیت یان تایه‌مه‌ندی گه‌یاندنی هه‌بیت، ئه‌مه‌ش پێوه‌ندیه‌کی ژیریژییه که ده‌بیت له نیوان زاراوه و چه‌مکه‌که‌دا هه‌بیت، به‌لام ناو، له‌وانه‌یه ناوی یه‌کیک بنێن (سالار)، له واقیعه‌شدا (سالار) نه‌بیت.

(۱) انترنیت: صوت العربية www.alarabiyah.ws/

section.php?getsectionid=۳۰. علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي (قراءة في شروطه وتوحيده).

له روانگه‌ی نه‌وه‌ی باسکرا له باره‌ی چه‌مك و پیناسه جوړ به‌جوړه‌كانییه‌وه ده‌توانریت تیبینی نه‌وه بگریټ، كه چه‌مك له بنیاتی زانیاری و ده‌رك پی‌كردنی جیهانی ده‌روبه‌ر به‌كاردیت و نه‌و پربازه فیکریه جوړبه‌جوړانه‌ش پیناسه‌ی جیاوازیان بو چه‌مك دانا. له‌وه‌وه قورسی دیاری‌كردنی پیناسه‌ی چه‌مكمان بو ده‌رده‌كه‌ویت، به‌لكو ئیستا پیناسه‌یه‌كی گونجای پی‌ویست كه هه‌موو لایه‌نه‌كانی له‌خو بگریټ له ژیر ده‌ست نییه.

دیاری‌كردنی چه‌مك و به‌ره‌مه‌پینانی به‌گشتی پی‌ونه‌ده، به‌رۆشنیری و زانیاریه‌وه، چ پی‌ونه‌دیټ به‌زانسته رۆشنیرییه‌كان یان زانسته سروشتیه‌كان، كه نه‌میش پی‌ونه‌دیه‌كی به‌هیزی به‌هیم و زمان و بواری واتایی و زۆربه‌ی زۆری نه‌و لایه‌نانه‌ی به‌شدارى له‌درووست‌كردنی ده‌كه‌ن هه‌یه^(۱). گۆران و پی‌شكه‌وتنی خیرای زانست، هۆیه‌كی سه‌ره‌كی بوو بو زیاد‌بوونی چه‌مك و واتاكان، تاوه‌كو ژیان به‌ره‌و پی‌شتر بروت و اتاكان به‌ربلاوتر ده‌بن، به‌ئەندازه‌یه‌ك كه وشه‌كانی زمان به‌شیان ناكه‌ن، له‌به‌رته‌وه پی‌ویست ده‌كات به‌دوای شیوازی چاك‌كردنی نه‌م كیشه‌یه‌دا بگه‌رین و به‌شیوه‌یه‌كی زانستیانه هه‌ولئ دانان و هه‌لبژاردنی زاراوه‌ی نوئ بده‌ین كه به‌وردی نه‌و چه‌مكانه ده‌ربېن.^(۲)

(۱) انترنیت: تربوي اون لاین on line.com المفهوم والمصطلح (تعاریفه واختلافاته ومصادره).

(۲) رۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاراوه‌سازی كوردی، ل ۱۷.

چەمكىش دواى جىابونەۋەى لە بوارە فەلسەفییەكەى ئالۆزترىبو، بۆ ئەۋەى لە ميانەى جىاۋازىيەكانى تردا بەكارىيت، لەوانە (زانستە زمانەۋانىيەكان و فەلسەفییەكان و ئەو زانستانەى تر، كە پتوۋەندىيان پتوۋەى ھەيە) تا واى لى ھات چەمك ۋەك ھاۋاتا لەگەل زاراۋەدا بەكاردەھات، ئەمەش ۋامان لى دەكات بۆ دەرکپىكردنى و پتوۋەندى بەچەمكەۋە لە واتاى زاراۋە بكۆلىنەۋە.

لەوانەيە چەمك و سىستەمەكانى لە زمانىكەۋە بۆ زمانىكى تر جىاۋازىيت و زۆر پتوۋىستە لەگشت زمانەكاندا ھەمان شت بن، واتاى زاراۋە يان چەمك كە دەرەبەردىت لە زمانىكەۋە بۆ زمانىكى تر جىاۋازە، ئەم دياردە زانستىيە يەككە لە گىروگرفتەكانى پيش پروسەكە، يان كارى گەياندن يان گۆرپىنەۋەى زانىارى لەسەر ھەردو ئاستى نەتەۋەيى و جىھانى^(۱)، بۆيە لىردەدا پتوۋىست بوو زاراۋەكان يەك بخزىن، يەكخستنىكى پتوۋەيى لە سەر بنەماى رىككەۋتن لەسەر چەمكەكان و سىستەمەكانى بنىاتنراييت (بە واتايەكى تر لەسەر واتاكان و بوارە واتايەكان) لەبەر ئەمە پسپۆران لىكۆلىنەۋەيەكى بەراوردى واتا جىاۋازەكانى چەمك و سىستەمى چەمكەكان لە زمانە جىاۋازەكاندا دەكەن.

بايەخدانى زاراۋەسازىي بە چەمك و ھۆيەكان، يەكەم ھەنگاۋى دانانى زاراۋەمان بۆ دەرەخات، كە كۆكردنەۋەى چەمكەكان و رىكخستىيان لە كۆمەلەيەكى خاۋەن پتوۋەندىيەكى ھاوشانە، پاشان دەييت لە چەمك بگەين، بە تاييەتەندىيەكانى و سىما جۆراۋجۆرە راستى و ناراستىيەكانى

(۱) د.علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۳۴.

و ههروهه ها پێوهندی ئەم چه مکه به چه مکه کانی ترهوه له هه مان ئەو کۆمه له ی که لیه تی و ده ستینیشان کردنی جیگه که ی و پاشان هه ولده دین بو پێشنیاز کردنی زاراوه یه کی گونجاو بۆی، که پێوه ندیه کی واتایی به زاراوانه وه هه ییت و پاشان هه نگاوێکی پێویست له نیوان بایه خدان به چه مکی تازه و پێشنیاز کردنی هیمایه کی زمانی بۆی، ته ویش دانانی پێناسه یه که بۆ ئەو چه مکه، که مه به ستمان ستایشیکی وشه ییه بۆی، به به کاره یێتانی چه مکی تری که پیش وه خت لامان ناسراوه، پێویسته له پێناسه دا دیاریکراو و وردییت و ئەو تایبه ته ندیه یانه له خو بگرییت که ئەو چه مکه هه یه تی و یارمه تی روونکردنه وه ی جیگه ی چه مکه تازه که ی له سیسته میکی دیاریکراو له چه مکه کان، که له یه ک کۆمه له به شدار ده ییت له گه لیدا بدات. روونکردنه وه کانیش له وانه یه سوودیان له دیاریکردنی چه مکه و روونکردنه وه ی زۆرییت، که له و مه رجانه بۆی دانران، ئەمه یه ده ییته ژیرییتی و پێناسه که شی پێناسه یه کی زانستی ده ییت.

جیاوازی پێناسه ی زانستی له پێناسه ی زمانه وانی ئاسایی ته وه یه: پێناسه زانستییه کان بریتین له کۆمه لێک چه مکی چه سپاو، به پێچه وانه ی رێبازه فه لسه فی و ژیرییتییه کانی سه ره به کۆمه لێکی به ستراوی هاوشانن، به لام پێناسه کانی زمانه وانی له فه ره هه نگیکه وه بۆ فه ره هه نگیکێ تر،

لهوانه يه به پيی تاييه تمه نديی فهره ننگه کان و توانستی رۆشنیبری و ژیری^(۱) جیاوازیی و سه ره به ستبن.

فیلبەر (FELBER) ئه وهی پيشاندا كه وردی زاراوه كان پشت به هیما زمانیه كان نابه ستی، به لكو به چه مكه كان له (فیزساكر-Weizsacker) وه، وه رگراوه و شیکردنه وهی ئه م دهسته واژه یه ی سه ره وهی کردوه به وهی، كه: تیگه یشتنی سه ركه وتوو له زماندا پشت به وردیتی زمان نابه ستیت، به لكو پشت به وردیتی ریکخستنی چه مکی شته كان كه لیكۆلینه وهی له سه ر ده كه ین ده به ستی^(۱). ده بیت ئه مه له بیر نه كه ین كه کاری زاراوه سازی یان دانانی زاراوه كان پیویسته هه موو كات له چه مكه كانه وه ده ست پی بکات، وه ك باسکرا، پاشان پیناسه دواتر هیما زمانی (زاراوه)، بۆ هه موو چه مکیك زاراوه یه ك دابنریت و له گه ل زاراوهی تر تیكه ل نه کری و گونجان و تیگه یشتن له توانستدا بیت کاتی كه یه ك زاراوه بۆ یه ك چه مك دابنریت و به پیچه وانه وهش...

ئه رکی پسپۆر له زانستدا مامه له كردن له گه ل چه مكه كان و روونکردنه وه و پیناسه کردنیانه و ئه رکی زمانه وانیش هه لبژاردنی زاراوه كانه (وشه یان هیما زمانین) به پیی ده ستوره کانی دانان كه له زمانه كان و زانستی زاراوه سازی تیوری ناسراوه، پاشان ستایشکردنی

(۱) انترنت: د.علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي قراءة في شروطه وتوحيده.

(۱) انترنت: د.علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي قراءة في شروطه وتوحيده.

به کارهینانی تهو وشانه، پاشان پۆلی زاراوہ سازی پسپۆر له زانستی زاراوہ سازیدا دیت، که تهوانه ی باسکران، به سهر ده کاتهوه و بریاری زاراوہ یه کی گونجاو و ریکوینکی بۆ ددهات، بۆ به کارهینان به پیی تهو ریتبازانه ی که زانستی زاراوہ سازی و پیتوانه یی بریاریان له سهر داوه، به مهش وردیینی و اتا له بواری زانستی و زمان و ژیریژی بۆ زاراوہ کانمان دابین ده کهین.

پروژه ی پیتوانه یی زاراوہ له زانستی زاراوہ سازیدا، به دوو لایه ن به ته نجام ده که یینریت: لایه نی ژیریژی و لایه نی زمانه وانی، لایه نی ژیریژی، چه مکه کان ده گریته خو (ویناکردنه ئاوہ زییه کان) به پیتوانه یی و یه کخستن، لایه نی زمانه وانی بریتییه له رینگاکانی دانانی زاراوہ و لیکنۆلینه وه ی بنیاتی زاراوہ ی ئینگیزی، ته گهر بۆ تهو چه مکه تازه یه زاراوہ یه کی ئینگیزی هه بیته له وانه یه بیته رینگه خو شکه ر و یارمه تیدانیک بۆ پیشنیارکردنی زاراوہ یه کی گونجاو به رانه ری^(۱). له مه ر چۆنیته مامه له کردن له گه له چه مکی جیاوازا و دانانی زاراوہ ی گونجاوی یه کگرتوو و بلاو کردنه وه یان... هتد. تهو چه مکه نهش ده توانریت له سهر سی شیوه بن که ته مانه ن:

یه که م: چه مکه هه یه پیمان گه یشتوو، که رهسته کانی له لامان ناسراوه و بلاوه، ته مهش دوو به شه:

(۱) د. محمد حلمی هلیل، خطوات نحو تقييس المصطلح اللساني في الوطن العربي، بحث مقدم الى الندوة (التقييس والتوحيد المصطلحيان في النظرية والتطبيق)، تونس، ۱۳-۱۷ مارس ۱۹۸۹، ل ۱۰.

۱- چه مك كه زاراوهی كوردی ههیه و ئەمیش دوو به شه له پروی ژماردی ئەو زاراوانەى بۆ به لگه هینانه وه دانراون:

أ- چه مكیك كه یهك زاراوهی كوردیی هه بیّت، ئەم زاراوهیهش له لای گشت كه سیك بلاو و ناسراوه، یان وه رگیاوه یان له زمانیکی تره وه هاتۆته نیو زمانی كوردی، یان كوردییەکی په تییه یان وشه یه کی گشتییه.

ب- چه مكیك كه ژماره یهك له زاراوهی كوردی یان وه رگیاوی هاوواتای هه بیّت، ئەو زاراوانەش بۆ ئەوهی له هاوواتا رزگارمان بیّت پیوستیان به چاره سه ره هه یه.

۲- چه مكیك كه هیشتا زاراوهی بلاو و ناسراوی نه بیّت، وهك (قیدیۆ، دی قی دی،...) ئەم جوړهش به دانانی له ژیر دهستی لیژنه ی زانیاری و هونه ری تایبەت، بۆ دانانی زاراوهی كوردی بۆیان ده بیّت زوو چاره سه ره بكریّت.

دووهم: چه مكیك تازه له دهره وه دانراوه یان تازه دانراوه و كهره سه و چه مكه كانیمان هیشتا پێ نه گه یشتوون، ئەمیش دوو جوړی هه یه:

أ- چه مکی شته مادییه هه ست پیكراوه كان.

ب- چه مکی تیۆری مه عنه وایی پروت، هه روهك له بواری زانسته رووته كاندا.

سییه م:

چه مكیك كه خو مان و زانا كانمان له تووژیینه وه زانستییه تاییه تییه كاندا دهیدۆزینه وه.

پوونکردنه وه و پیناسه ی زاراهه

زاراهه وهك له زۆربه ی ئەو سەرچاوانه ی ئاماژه یان بۆ کردوه، واتایه كه ئاماژه بۆ رێككهوتن دهكاته، ئەم واتایهش ئاماژه بۆ تایبهتییه کی گرنگیی زاراهه دهكاته، كه ئەویش رێككهوتنه لهسەر واتایه کی تایبهتی بۆ زاراهه دواى جیاوازیکردن له واتاكه ی وهك ئەوهی، زاراهه كه له ناكۆكیدا بێت تا واتا زانستییه كه ی به شیوهیه کی پوون له نیوهزۆكه كهیدا دهبركهوێت. ئەمەش بۆ تایبهتمەندی رێككهوتن تایبهتمەندی پوونی و زانستی پێدەبه خشییت.

ئەم تایبهتمەندییانه كاتێك له وشهیه كدا كۆدەبنه وه بۆ گه یاندنی یا ئاماژه بۆکردنی واتایه کی تایبهتی كه گۆیی لێده گێرێ له هه لومه رجه به كاره یێنانیدا تا ده بێتته زاراهه، به لām دووباره بوونه وه و به رده وامی له میژوودا ئەوه وا له وشه كه دهكاته بێتته زاراهه و واتا نوێیه كه ی بچه سپێنی.

ئەوهی له نیو زانست دۆست و هونه رمه نداندا (زاراهه) ی پێده وتریّت، چەند وشه و ده برپینیکی تایبه تین كه بۆ گه یاندنی واتایه کی تایبه تی دانراون، یان له ئەنجامی زۆر به كاره یێنانی له هه ر زانست و هونه رێكدا، ورده ورده واتایه کی تایبه تییان به سه ردا براوه و، شیوه ی زاراهه یان وه رگرتوه. چه مكه كانی زاراهه ش وه كو چه مكه زمانیه كانی وشه، یان

دانراوین - واتا، به خواست و مدهبهستیکی تاییه‌تی داده‌نرین، یان به واتایه‌کی دیکه (دانانی)ن، و وشه‌یه‌ک ورده‌ورده واتا و چه‌مکی زمانه‌وانی خۆی له‌ده‌ست ده‌دات و له زانستی‌کدا ره‌وشی زاراو به‌خۆوه ده‌گریت.

هه‌لبه‌ت به شیوه‌یه‌کی گشتی، واتای زاراو‌یه‌ی وشه، له‌گه‌ل واتای زمانه‌وانی وشه ده‌گو‌نجیت، بۆ نمونه زاراو‌یه‌ی (پۆژوو) و (نوێژ) له شه‌ریعه‌تدا، به واتای نه‌جمادانی کاریکی تاییه‌تی، یان ره‌وش و ده‌ستووریکی تاییه‌تییه، که به‌ریز له‌ پروی زمانه‌وه ده‌ست لی‌ئه‌ل‌گرتن و دوعا ده‌گرنه‌وه، به‌لام ناکرێ به‌ هه‌موو ده‌ست به‌رزکردنه‌وه و نزایه‌ک بو‌تری (پۆژوو) و (نوێژ). شه‌وه بۆ هه‌موو زاراو‌یه‌ک، له‌وانه زاراو‌ه‌کانی سو‌فی‌گه‌ریش، راسته، وه‌کو چۆن بابای سو‌فی له‌ کاتی جه‌زیه و حال لی‌ئه‌تندا چه‌ند وشه و ده‌رپ‌رینیکی به‌سه‌ر زاردا هاتوه، یان شیخه گه‌وره‌کان به‌ نیازی په‌ندادان و ئامۆژگاری‌کردنی مو‌ریدان، چه‌ند وشه و ده‌رپ‌رینیکیان وتوه، که به‌هۆی دووباره‌کردنه‌وه و زۆر به‌ کاره‌ینه‌وه ورده‌ورده شیوه‌ی زاراو‌یه‌یان وه‌رگرتوه. هه‌ندیک شاعیرانی سو‌فی مه‌شه‌رهبیش به‌ سوود وه‌رگرتن له‌ خواستن و درکه و خوازه، چه‌ند ده‌رپ‌رینیکیان هه‌ینانه‌ته‌ کایه، که له‌ شیوه‌ی هه‌یمادا بوون، پاشان ورده‌ورده شیوه‌ی زاراو‌یه‌یان به‌خۆوه گرتوه.^(۱)

زاراو که گرن‌گییه‌کی زۆری له‌ گشت بواره‌کانی زماندا هه‌یه نیشانه‌یه‌کی بێ گیانه و په‌مزیکی ئامی‌رییه و هه‌یج نه‌رکی‌ک جگه له‌ واتا

^(۱) دکتر سید جعفر سجادی، فرهنگ اصطلاحات و تعییرات عرفانی، چاپی هشتم، انتشارات طهوری، تهران، ۱۳۸۶، سراغان، ص هفت.

بۆبە کارهینراوه کەى بەرپۆه نابا، ھەرۆھەا ھىچ كەسىك بۆى نىيە بە
 ئارەزووى خۆى زاراوى بىگانه وەرېگرىت و دارپشتە کەى بگۆرپىت و زمانە
 نەتەوايەتییە کەى پى پىنە بکات و بە ئارەزووى خۆى ماناکەى بسازىنى و
 بە زۆرە ملئى بەسەر چەمک و تىگەيشتنىكى جىاوازدا بىسەپىنى^(۲) و
 زمانەوانە کانیش بە درىژايى مېژووى زمانى مرؤثايەتى چ یۆنانى و
 رۆمانى بن، چ عەرەب لەسەر ئەو یەك قسەن، کە زاراوه وشەيە کە، ئەمرۆ
 زاراوه لە ھەموو رۆیە کەو، وەك زانستىكى بايە خدار لە گەلێك لە زانکۆ
 بە ناوبانگە کاندە دەخوینرىت و لىكۆلینەوئەى زۆرى لەسەر دەکرىت و
 کۆبونەوئەى سالانەى جیھانى بۆ دەگرىت. زمانى کوردی وەك زمانىكى
 پەسەنى پوخت و پاراو، ھەرچەندە لە زاراوى زانستى مرؤثايەتى و
 تەکنەلۆژیدا ھىشتا فرەندە دارە، بەلام زمانە کەى خۆى وەك زۆریەى
 زمانەکانى ھىند و ئەوروپايى بۆ فراوانبون و زاراوه سازکردن گەلێك لە
 بارە^(۱). کەواتە لىرەدا جى خۆیەتى ئاماژە بۆ ھەندى پىناسەى
 جۆراوجۆرى زاراوه چ لە لای زمانەوانى کورد چ لای بىگانه بکەین.

لىرەدا دەبى ھەولەدەین ئاماژە بۆ پىناسەى جىاواز بکەین و بپرسین
 زاراوه چىيە و چ نىشانەيەك لە جۆرەکانى وشە جىای دەکاتەو؟ بۆ

(۲) د.کامل بەصیر، ھۆنراوى کوردی و زاراوى کلاسیزم لە پەرخنەسازى
 ئەوروپیدا، گۆڤارى (بەیان)، ژمارە (۷۵)، بەغدا، کانوونى یەكەم ۱۹۸۱،
 ل ۱۳.

(۱) ئىبراھىم ئەمىن بائدار، زاراوه و زمان لە کاروانى زانیارى ئەمرۆدا،
 گۆڤارى (پۆشنىرى نوئى)، ژمارە (۱۱۲)، ل ۲۱۷.

وہ لآمدانہ وہی تہمەش دەبی پەنا بەرینە بەر زمانەکانی تر تا بزاین بە چی
 وە لām دراوہ تەو؟، زانایەکی وەك (الشریف الجرجانی) کە واژە
 (الاصطلاح)ی بە زمانی عەرەبی داناو پیناسەیی کردوو و دەلیت:
 (الاصطلاح) واتا زاراوہ - پێککەوتنی دەستەییە کە لە کۆمەڵانی خەڵکی
 دەربارەیی ناونانی شتێک یاخود کاریک بە وشەییە کە لە واتایە کەوہ بۆ
 واتایەکی تر گوازیوتتەوہ. دوا بە دوا ی ئەم زانایە (الکفوی) لەسەر
 ھەمان پێچکە ھەنگاوی ناوہ و پیناسەیی (الاصطلاح)ی بە
 دووپاتکردنەوہی قسەکانی (الجرجانی) کردوو، سەرەپای پوونکردنەوہییەکی
 نوێی لایەنەکانی پیناسە کە بە باسکردنی ئەوہی: زاراوہ وشەییەکی
 تاییبەیی، لە بابەتێک لە بابەتەکانی زانست و زانیاری و پۆشنیری
 شارستانیەت و لە کاروباری پۆژانەدا و بەھۆی ئەوانەیی پێوەندییان بەو
 بابەتەوہ ھەیە و بەکاری دەھێنن^(۱)، لەبەرئەوہ لیژەدا دەتوانیبت ھەندی
 چەمک بۆ زاراوہ دەستنیشان بکریت:

۱- زاراوہ چەشنیکە لە وشە.

۲- زاراوہ دەستەییە کە لە کۆمەڵانی خەڵکی سازیدەکن و بۆ ئیشوکاری
 تاییبەتی خۆیان بەکاری دەھێنن.

۳- پێبازی سەرەکی لە پێبازەکانی دانان و لە دایکبوونی زاراوہ،
 گواستنەوہی وشەییە کە لە واتایە کەوہ بۆ واتایەکی نوێتر، کەوابوو ھەموو
 وشەییە کە زاراوہ نییە، بە لām ھەموو زاراوہییە کە وشەییە کە و ئەم وشەییەش
 سنووریکی تەنگەبەری ھەیە، کە بە بەکارھێنانی لە لایەن کۆمەڵێک لە

(۱) د. کامل بەصیر، زاراوہی کوردی ھەڵسەنگاندن و لیکۆئینەوہ، ل ۱۵-۱۶.

خەلگى لە كۆپىك لە كۆپەكانى ژياندا شوورەى كىشراو و لە وشەى
 فەرھەنگىيەو وەرگىراو^(۲)(۳)، ئەمە و چەندان تايبەتمەندى تر بۆ زاراو لە
 ئارادان و لە ھەموو زمانىكى زىندووشدا ئەو تايبەتمەنديانە بەرچاو
 دەكەون، چونكە زاراو ەك لە گشت زمانىكى زىندوودا، بەشىكى زۆرى
 وشەكانى ئەو زمانە دەگرێتەو، ئەم بەشەش بابەتەكانى زانست و
 رۆشنىبرى و ئەدەب و ھونەر و ئابورىي و سياست و... ھتد، دەگرێتەو.

زاراو بنچىنەى زمانى ستانداردى نەتەو، دىالىكتەكانى لىك نزيك
 دەكاتەو و پىوھنديان بەھىزتر دەكات، دەبىتە ھۆى پىكھىنانى يەكيتى
 دەرپرین و بنچىنەى ئامراز و ھزر و پىر و داھىنان بۆ نەوكانى داھاتوو بە
 يەكگرتوىي^(۱)، ھەرۋەھا زاراو بە گشتى بەو پىناسە دەكرىت: كۆمەلىك
 ھىماى زمانىن، لەبوارەكانى زانستى يان تەكنەلۆژى ئامازە بۆ چەندىن
 چەمك و شت دەكەن.

رېكخراوى پىوانەيى نۆودەولەتى بەو ھى پىناسە دەكات: زاراو ھىمايەكە
 لەسەرى رېككەوتوون بۆ گەياندى چەمكىك لەچەندىن دەنگى
 تىكبەستراو يان لە وىنەى نووسراوى ئەم دەنگانە (پىتەكان) پىنكدىت.
 بۆيە پىويستە دوو مەرجى سەرەكى تىدايىت:

^(۲) ھەمان سەرچاوە، ل ۱۶-۱۷.

^(۳) د.كامل بەصير، پىناسىنى زاراو، گوڤارى (پۆشنبرى نوئى)، ژمارە

(۱۱۱)، بەغدا، ۱۹۸۶، ل ۲۱۷.

^(۱) محەمەد وەسمان، گىروگرفتەكانى زاراو دانان لە زمانى كوردیدا، ل ۵.

۱- پێویسته هەر چه مکیك یان شتیك به زاراوهیه کی سه ره خو
ده برپه دریت.

۲- زیاتر له یهك زاراوه بۆ چه مکیك یان شتیك دانه نریت، به لام
به گشتی ئهم دوو مهرجه له زمانی کوردیدا سه دی سه د له زۆر زاراوه دا
نه هاتۆته دی، له بهر نه وه زۆر جار ده بینین یهك زاراوه بۆ چه ن دین واتای
جیاواز به کار دیت، که جوړیک ته موموژی واتایی درووست ده کات،
زمانناسان به م دیاردهیه ده لێن هاو بیژی یان هاو دهنگی و هاو بهشی له
بیژه دا^(۱). له پێناسه یه کی تری زاراوه دا هاتوه: زاراڤ د ئه زمانیدا،
په یقه که یان ژ په یقه کی پته، دیار کرنا پامانه کا تایبه تی و خو مالی
ددهت، و ئارمانجه کا دیار کری دگه هینیت، له ورا (زاراڤ) پامانه کا دورتر
کورتر ژ پامانا په یقا ئاسایه خویا دکهت، و مه ودا یه که به رفره هتر
وه ردگریت و جوانیه کا باشتر دده تی.. هه بو نا زاراڤ دناڤ هه ر ئه زمانه کی
دا، نیشان و سیفه تا هیز و شیان و پیقه هاتنیت وی ئه زمانیه و که قناتی
و په سانه یه تی وه راو و گهش و بوونا به رده واما وی ئه زمانی دیار
دکهت^(۲)... ههروه ها له جیگه یه کی تریشه وه له باره ی زاراوه و تراوه:
زاراوه وشه یه که کو مه لیک پ سپۆر بۆ مه به ستیکی زانستی رایان ده که ن
به یه که و دایده نین، ده شبی بۆ نه یان هاو بهشی یان ویکچوونیک ی زۆر یان

(۱) پوژان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۲۳۴-۲۳۵.

(۲) رشید فندی، زارا قییت ئه ده بی د مه م و زینا خانی دا، گوڤاری (پۆشنیری
نوی)، ژماره (۱۱)، به غدا، ۱۹۸۶، ل ۳۰۳.

كەم لە نىوان واتا زمانىيە كەى و واتا زاراوہىيە كەيدا ھەيئەت^(۳) و ئەگەل^(۴) ئەوھشدا، (زاراوہ) تەنھا (شێوہ) ى چەمكە زانستىيە نوێىكانە و بە زۆرى كرۆكى ئەو راستىيە زانستىيە دەپيكت، كە دەمانەوئ دەرى بېرىن، بەلام وای لئ ھاتوہ گرنگترين كۆسپ لە پئى كورداندنى خویندنى بالادا، دۆزینەوہى زاراوہى كوردی ئەوتۆيە، كە ئەگەل ئەو وشە و چەمكە زانستىيە بيانانەدا بگوئى، چونكە زاراوہ ھۆى سەرەكی درووستكردن و رێكخستن و گەشەپيكردن زانستە^(۱).

زاراوہ چەشنە وشەيەكە و گواستنەوہى وشەيەكە بۆ واتايەكى نوێتر، زاراوہ وشەى فەرھەنگی سەر زمانى خەلكى نىيە، بەلكو وشەيەكى نوێباوہ بۆ واتايەكى نوئ، ئە كۆرپكى زانستى يان پروناكبرى سەردەمدا سازكراوہ. زاراوہ واژەيەكى بابەتيە، پسپۆرەكان لەسەرى رێككەوتوون بۆ ئەوہى واتايەكى ديارىكرائى زۆر بە وردى و پرونى پئى دەربېن، بەجۆرێك لە ھوارى دەقە زانستىيەكەدا ھىچ شىواوى و ئالۆزىيەك لە بىرى خوینەر و گوێگردا پەيدا نەكات.

خالىكى گرنگ بۆ ئەوہى (زاراوہ) بە (وشە) بناسين دەبئ (ئاوہلناوى رەسەن) ى بھەينە پال و بليين: زاراوہ وشەيەكى رەسەنە و ئەو

^(۳) عبدالرزاق بيمار، زاراوہكانى ناو كتيبانى قوتابخانەكان، گۆڤارى (پۆشنبىرى نوئ)، ژمارە (۱۱۱)، ل ۲۸۹.

ھەروەھا بېروانە: عەبدولرەحمان عوسمان، زاراوہزانى و زاراوہى زانستى كوردى، گۆڤارى (بانە پۆژ)، ژمارە (۲۱)، ل ۶۳.

^(۱) جەمال عەبدول، بەركولێكى زانستە زاراوہسازى كوردى، ل ۶.

وشه یەش بە گشتی سێ بەشه، نامراز و ناو و فرمان، لەبەرئەوێ نامراز و فرمان بۆ زاراوەسازی دەست نادەن، دەبێ واژە (وشه) لە پێناسە کەدا بکەین بە (ناو) و بلێین: زاراوه، ناویکی پەسەنە^(۲).

لەبەرئەوێ زاراوەسازی کورد لە کاری زاراوه و پێناسە کردنیدا یەك رانین، بۆیە ئەم بواره دا دوو دیاردەى نابهجی بەرچاو دەکەوێت: یەكەم: بەهەڵە داتاشینی زاراوه.

دووەم: دانانی ئە زاراوه یەك زۆرتەر بۆ یەك واتا. ئە ئەنجامدا دەگەینە ئەوێ، كە:

۱- زاراوه ی کوردی، ناویکە، دەشی (سادە) و دەشی (ناسادە) بێت.

۲- ئەم (ناو)ە وشە یەکی کوردی پەسەنە.

۳- پێویستە، ئە نێوان زاراوه و واتاکەى پێشووێ جوړه پێوەندییهك هەبێت.

۴- دەبێ (هەر زاراوه یەك) تەنیا بۆ یەك مەبەست دانرابێت.

۵- دەبێ (زاراوه) كە لەبەر پووناکیى یەكێك لە رێبازەکانی پەیدا بوون و سازکردنی (وشه) ی کوردیدا سازکرا بێت.

۶- نابێ خەڵکی ناپسپۆر (زاراوه) لە زماندا ساز بکەن.

۷- (زاراوه) تاییه ته به بابەتێك یان لایەنێکی زانیاری و ژیاړی و پووناکیی. ^{(۱۱)(۲)}

^(۲) جەمال عەبدول، زاراوه سازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گۆڤاری ئەکادیمی کوردی، ژماره (۷)، ل ۱۸.

که واته به پیی ئەم خالانە، دەتوانین زاراوهی کوردی بەم جوړه پیناسه
بکهین:

زاراوه ناویکی ڕەسەنە، لە فەرھەنگی نەتەوايەتی کوردییەوه بە پیی
ڕێبازیکی وشەسازی کوردی، بۆ مەبەستیکی دیاریکراو لە کوژی
پسپۆریتیدا سازکراوە.

هەر وەها ئە گەر سەیری هەندێ سەرچاوەی تر بکهین لە بارەي زاراوهوه،
دەبینین ئاماژە بۆ ئەو دەکەن: زاراوه واژەيە کە، وشەيە ک یان چەند وشەيە ک
کە چەمکی ئە هەڵدەگری ئە مادیی بێت یان مەعنەویی یان وشەيە ک یان
چەند وشەيە کە، کە خاوەنی واتایەکی زانستی یان ژیاړی بێت^(١)، زاراوه
وە ک بێنرا ڕێککەوتنی کۆمەڵێک خەڵکە لە سەر زاراوهيە ک، بۆ بەکارھێنان
و ناونانی ئەو شتەي کە دەیانەوی ئە دەری بپن لە کاروباری پۆژانەياندا،
لەبەر ئەوەي زاراوه ویتەيەکی چۆی ئەو پێوەندییە ئەندامییە، لە نیوان
ئاوێ و زماندا ڕاوەستاو، هەر وەها پێوەندیی بە دیار دە زانیارییە کانهوه
هەيە، زاراوێش لە هەر زانستی، لە زانستەکان بە ناوی چەق دادەنرێت،

(١) جەمال عەبدول، زاراوه سازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گۆڤاری
ئەکادیمی کوردی، ژمارە (٧)، ل ١٨٤-١٨٥.

(٢) هەمان سەرچاوه، ل ١٨٤-١٨٥.

(٣) انترنیت: مندی اللسانیات: مندی المصطلح اللساني، محمد احمد،
المصطلح العلمي بين السيرة والاندثار.

که لایه‌نی رۆشنی زانیاری پێ بەرده‌وام ده‌بێ و هه‌ینانی فیکری پێ ده‌چه‌سپێت^(۲)، هه‌موو ئه‌مه‌ش بۆ پێکه‌وه‌به‌ستنی ژیا‌ری نه‌ته‌وه‌کانه‌.

په‌ناسه‌ی نوێی زاراوه‌ دووپاتی ئه‌وه‌ ده‌کاته‌وه‌، می‌ژووی زاراوه‌، می‌ژووی زانسته‌کانه‌، هه‌موو زانسته‌کی نوێ. پێویستی به‌ زاراوه‌ی نوێ ده‌بێت و، هه‌موو وێناکردنێکی نوێش وا له‌ خاوه‌نه‌که‌ی ده‌کات، زاراوه‌ی نوێی بۆ درووست بکات، یه‌کێ له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زانسته‌ سروشتیه‌کان ئه‌وه‌یه‌، که‌ په‌ره‌سه‌ندنێکی به‌رده‌وامیان هه‌یه‌، ورد و ریکوپێکن، شایانی خۆگه‌یان‌دنی ماوه‌یه‌کی دوور و درێژیان هه‌یه‌، بۆیه‌ پێویسته‌ و ده‌بێت بۆ ئه‌و زانسته‌ هه‌مان ئه‌و زاراوه‌ هه‌بێت به‌ هه‌مان تایبه‌تمه‌ندی ئه‌و زانسته‌^(۱). هه‌روه‌ها پێناسه‌یه‌کی تر له‌ باره‌ی زاراوه‌وه‌ دووپاتی ئه‌وه‌ ده‌کاته‌وه‌، که‌ زاراوه‌ له‌ نه‌ژاددا ریککه‌وتنی توێژه‌رانه‌ له‌سه‌ر هه‌لبژاردنی بۆ دیاریکردنی له‌ باره‌ی چه‌مکی‌کی دیاریکراو له‌ زانستیک یان هونه‌ریکی دیاریکراو. زۆر جاریش زاراوه‌ به‌ شیوه‌ واژه‌یه‌کی تاک دیت، وه‌ک فره‌هه‌نگ، جێناو... یان، چه‌ند وشه‌یه‌ک وه‌ک، ئه‌ندازیاری کاره‌بایی، زانستی زه‌ویناسی... هتد.

زاراوه‌ بریتیه‌ له‌ وشه‌یه‌ک یان کۆمه‌له‌ وشه‌یه‌ک له‌ زمانێکی تایبه‌تی زانستی یان ته‌کنیکی، بۆ ده‌ربهرین له‌ چه‌مکه‌کان و ئاماژه‌ بۆ کردنی شته‌

(۲) د.مولای علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السیماءوي الاشکالیه والاصول والامتداد، ل ۳۱.

(۱) محمد کامل حسین، القواعد العامة لوضع المصطلحات العلمیه، مجله مجمع اللغة العربیه بالقاهرة، الجزء (الحادي عشر)، القاهرة، ۱۹۵۵، ل ۱۳۷.

مادییه دیاریکراوه کان به کاردیت. بهم واتایه زاراه دهیته گوزارشتکردن له چه مکه کان و شته مادییه کان، به لام پاپوچوونی گونجاو له لای پسپوژانی زانستی زاراه سازی ئه وهیه که، تا ئاستیک له لایهن گۆکردن و پینوسه وه کۆکن ده باره ی وشه ی (زاراه) له زمانه جیاوازه کان بهم شیوه جیاوازه دهینوسن و گۆی ده کهن، به ئینگلیزی و هۆله ندیی و دانیمارکی و نهرویجی و سویدی وشه ی (Term) و به ئه لمانی وشه ی (Trem) و به فهره نسی (Terme) و به ئیتالی (Termine) و به ئیسپانی و بولگاری و پۆمانی و سلوینیی و چیکی و پۆله ندی (Terminos) و به پورتوگالی (Termo) و به پرووسی (Termin) ی پێ ده ئین، وشه ی تری زمانه ئه وروپییه کان که سهر به هه مان بنه ماله ی زمان^(۲). له لای عه ره بيش وه رگپراوه به (اصطلاح) و (مصطلح)^(*) و له زمانی کوردیشدا به (زاراو) و (زاراه) به کارهاتوه، به لام هه ر وشه ی (زاراه) که چه سپاوه. که واته

(۲) د. محمود فهمی الحجازی، الاسس اللغوية لعلم المصطلح، ل ۹.

(*) ههروهها له باره ی هه ندی پیناسه ی تری زاراه، به روانه:

ا- قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت، يناير - فبراير - مارس ۱۹۸۹، ل ۸۳-۸۴.

ب- د. ابراهيم كايد محمود، المصطلح ومشكلات تحقيقه، مجلة (التراث العربي)، العدد (۹۷)، السنة (۲۴)، دمشق، اذار ۲۰۰۵، ل ۱۷-۱۹.

ج - شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، الطبعة الثانية، دار طلاس للدراسات الترجمة والنشر، دمشق ۱۹۹۲، ل ۱۷۲.

زاراوه به هەر شیوهیهك بنووسریت و گۆ بکریت ناوناییکی زمانی دهسپینن^(۱)، که له زمانیکی تاییه تیدا چه مکیکی دیاریکراوه.

جیاوازی نیوان چه مک و زاراوه

له م چهره ی ئیستادا، زاراوه بۆته باسی زانستیکی سه ره خو، که به زانستی زاراوه سازی ناو ده بریت و به شیوه ییکی زانستی له چه مکه کان و زاراوه به کارهاتوه کان له زمانیکی تاییه تی ده کۆلیتته وه، زاراوه سازیش (Terminology) وهک زانستیک بایه خ به دارشتنی زاراوه و دیاریکردن و درووستکردنی ده دات. که واته زاراوه = نیوه رۆک (پله یه کی واتایی) + ده برین (دارشته یه کی زمانی گه یه نه ری)ه، یان هیمایه کی ریککه وتیه بۆ تیروانیینیک له دهنگی گۆکراو یان شیوه که به نووسین ده رده بریت (به پیت) پیکدیت.

زاراوه له وانه یه وشه یه ک یان دهسته واژه یه ک بیت، نه گهر چه مک نواندنی بیرى شتیک بیت (ههسته پیکراو یان پوون) یان بۆ پۆلینک که سیمای هاوبه شی هه یه و به زاراوه یه ک یان هیمایه ک گوزارشتی لی ده کات. زاراوه هه ری که یه کی (زمانی) واتایه که له وشه پیک هاتوه (زاراوه ی ساده) یان چه ند وشه یه ک (زاراوه ی لیکدراو)، که به چه مکیکی دیاریکراو ناو ده بریت به شیوه یه کی یه ک لا له ناو بواریکدا یان چه مکیکی تاییه تی،

(۱) د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحدیث، ل ۳۲.

بریتییە لە ویناکردنیکى ئەركى بۆ تاییەتمەندى زانیاری زاراوەكه^(١)، ئەم دەستورانه، زاراوە لە پێوەندیکردنى بە چەمكەو زياتر لیل دەكات، چەمكیش لە میانەى پێناسەکانى زاراوەدا لە زۆرىنەى سەرچاوەکاندا لە زاراوە تاییەتیی ترە و بە واتای ویناکردن بە کاردیت، چونکە چەمكەکان مەرجى بەردەوامى و کړۆكیى زمانن و لە ڕینگەیهوه مړوژ جیاوازی لە نیوان شتیک و شتیکى تردا دەكات. چەمكەکانیش پێویستیان بە جوړه ړیکخستنیک هەیه بۆ لە ئامیزگرتنى هەموو پارچەکانى.

زاراوەش بریتییە لە چوارچێوى ویناکارى و گوزارشتى چەمكەکان. زاراوەکان بە پێى ئەوى دەرکیان پێدەکەین هیمن بۆ چەمكەکان، ئەمە ئەو دەگەییئى کە چەمكەکان لەروانگەى تاییەتییى چەمك دەربارەى زاراوە لەپیش زاراوەکان دۆزراونەتەوه و دروست بوون، لەبەرئەوى زانستى زاراوەسازى، زاراوەکان بە چەمكەکانەوه دەبەستیت، ئەک بە پێچەوانەوه، هەر لەبەر ئەمەش بایەخ بە سیستەمیکى چەمكى رەها نادات، بەلام لە پیناوى ئاسانکاریى بەردەوامى تەنیا بایەخ بە سیستەمە دانراوەکە دەدات، بەلام ئەم ڕوونکردنەوهیه بۆ ئەو پێوەندییهى نیوان چەمك و زاراوە و لادان و نەهیشتنى ئەو تیکەلییهى نیوانیان و لایەنى جیاوازییان بەسە؟.

ئەوى لەبارەى پێناسەى چەمك و زاراوە ڕوونمان کردەوه دەمانگەڕینیتەوه بۆ ئەو تیکەلییهى کە لییهوه کەوتینە باسکردنى، مەبەست دیاریکردنى جیاوازیى نیوان چەمك و زاراوهیه، لیكۆلینەوهى

(١) انترنیت: تربوي اون لاین on line.com المفهوم والمصطلح (تعاریفه واختلافاته ومصادره).

یه‌کە‌ی چە‌مە‌ک و تاییه‌تییه‌ بنچینه‌یه‌یه‌ کە‌ی له‌ ده‌وروبه‌ری فه‌لسه‌فیدا و یه‌کە‌ی زاراوه‌ تاییه‌تییه‌ کە‌یه‌تی له‌ ده‌وروبه‌ری زمانه‌وانیدا، وای له‌و دوو یه‌کە‌یه‌ کردووه‌، له‌ واتاکانیاندا لی‌لی هه‌بی‌ت، به‌قه‌د ته‌و لی‌لییه‌ی نی‌وانیان و به‌کاره‌ینانیان و باوی هاوواتایی نی‌وانیان به‌ ئاسانی و پوونی ده‌یینین، ته‌نانه‌ت ته‌و فره‌ه‌نگ و پیناسانه‌ی، بی‌ ته‌وه‌ی جیاوازی له‌ نی‌وانیاندا بکه‌ن بایه‌خیان به‌ دیاریکردنی واتای نی‌وان چە‌مە‌ک و زاراوه‌ داوه‌، هه‌ردوو چە‌مە‌ک و زاراوه‌یان وه‌ک هاوواتایه‌ک کرده‌ ناویشانی نووسینه‌کانیان^(۱). هه‌روه‌ها له‌وانه‌ی بۆ دیاریکردنی زاراوه‌ لی‌کۆلینه‌وه‌یان له‌ باره‌ی زانستی زاراوه‌سازیدا کردووه‌، جیاوازییان له‌ نی‌وان زاراوه‌ و چە‌مە‌ک کردووه‌، که‌ ده‌لین زاراوه‌ دیاریکردنی چە‌مە‌کی‌که‌ له‌ شی‌وه‌ی پیته‌ یان ژماره‌ یان نووسینی وینه‌یی یان داه‌ینائیک له‌م ره‌گه‌زانه‌، له‌ میانه‌ی ته‌مه‌دا بینیان زاراوه‌ پی‌وه‌ندیه‌کی به‌ه‌یزی له‌گه‌ڵ چە‌مە‌ک هه‌یه‌ و، له‌م پ‌وانگه‌یه‌وه‌ دیاریکردنی‌کیان پی‌شکه‌شکرد که‌ چە‌مە‌که‌کان زاراوه‌ نین^(۲) لی‌ره‌دا باسه‌ که‌ ته‌وه‌ نییه‌ چە‌مە‌ک به‌ پله‌ی یه‌که‌م سه‌ر به‌ فره‌ه‌نگی فه‌لسه‌فیه‌، پاشان په‌ره‌ی سه‌ند و له‌ بواری زمانه‌وانیدا، وه‌ک هاوواتایه‌کی زاراوه‌ له‌ بواره‌ جیاوازه‌کاندا و دیاریکردنی جیاوازی نی‌وان چە‌مە‌ک و زاراوه‌ و پی‌وه‌ندی نی‌وانیان، که‌ گشت زمانه‌وانه‌کان دانی پی‌داده‌نین به‌کار ده‌هات، که‌چی

^(۱) انترنیت: تربوي اون لاین، المفهوم والمصطلح (تعاریفه‌ واخ‌تلافاته‌ ومصادره‌).

^(۲) د.مولای علی بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السیماءوي الاشکالیه‌ والاصول والامتداد، ل ۴۱.

تیکه‌لی دیاریکردنی ئەو جیاوازییە لەبەر ناکەن، لە دەرەوی چوارچێوەی
نیوان چەمک و زاراوە بەیەک واتا بەکار دێنن.

ئەو جیاوازییە بێنیمان لە ئاکامیدا ئەوە دروست دەبێت، ئەو
دانەیی ناو دەنرێت (چەمک) دانەیه‌کی تر دەتوانی لە دەرپرینی هەمان
واتا هاوبەشی بکات لە گەڵی، بەلام ئەو دانەیه‌ی ناو دەنرێت (زاراوە) ئەو
دانەیه هەر ئەو واتایە دەرەپرێت و سەر بۆ هاوواتا ناکێشی، ئەمەش
تایبەتمەندیی زاراوەیە^(۲). کاتێ کە وشەیه‌کی یان زاراوەیه‌کی وەک،
رۆشنییری، ژیار، دیموکراسی، فیدرالی،... بەکار دێنن، ئەمانە چەمکن
بریتین لە واتایەک، پێکھێنانی و خڕکردنەوی بە وشەیه‌ک قورسە، لەبەر
ئەو توێژەر بۆ هەر یەک لەوانە بە سەدان پێناسە دەدۆزێتەو، سەرەرای
پێککەوتنی نیوانیان لەسەر دابەشە هاوبەشەکانی، کە پێوەندە بە
واژه‌کەرە، رۆژیک دێت واتای ئەو وشانە یان ئەو چەمکانە تەسک دەبێت و
بە واژه‌یه‌ک دەرەپرێت و دەبێتە زاراوە، بەلام زاراوە ئەو توانستەیی نییە لە
پێناسەکردندا کراوەبێت و بلاوبێت، لەبەرئەوی سنووردارە و گشت
واژه‌یه‌کیش لە پێناسەکردنیدا خاوەنی واتایە، لەوانەیه‌ دەرستە پێناسە
بۆ زاراوە زۆر هەبێت، بەلام هەموویان لە هاوبەشی تەنگەبەری و
تەسکبوونی واتاکەیدا بەشداری دەکەن^(۱)، بۆیە سنووری پێناسە و دەکات
زاراوە لە چەمک جیاوازیی، چونکە چەمک بەپراییکردن پێناسە دەکریت و

(۲) شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ل ۷۳.

(۱) د. ایناس کمال الحیددی، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء

علم الاصطلاح الحديث، ل ۳۲.

ناتوانریت به ره‌هایی پیناسه بکریت، له‌به‌رته‌وه‌ی ته‌گه‌ر به ره‌هایی پیناسه کرا ده‌بیته زاراه، به‌لام زاراه به ره‌ها پیناسه ده‌کریت و ده‌توانریت به‌راییکردنیش پیناسه بکریت، له پیناو روونکردنه‌وه‌ی و نزیک‌خستنه‌وه‌ی له‌گه‌ل پاراستنی نه‌و بنه‌مایانه‌ی که جیای ده‌کاته‌وه، وه‌ک زاراه‌یه‌ک چه‌مک ده‌توانیت بیته زاراه، ته‌ویش به پهرسه‌ندن‌ی می‌ژویی به‌کاره‌ینانی، هه‌روه‌ها زاراه‌ش ده‌توانیت بیته چه‌مک، ته‌ویش به پیی فراوانکردنی واتاکه‌ی کاتی پشته‌گوی بخری، وه‌ک زاراه‌یه‌ک به‌کاره‌ینانی بو واتایه‌کی گشتی ته‌شه‌نه بکا، هه‌روه‌ها دانه وشه‌یه‌ک له هه‌مان کاتدا ده‌توانی بیته زاراه و چه‌مک، به‌لام به پیی شوین (ره‌وت‌ای) جیاواز، هه‌روه‌ها چه‌مک له لایه‌ن ته‌وانه‌ی، که بایه‌خی پیی ده‌دن هه‌ریه‌کیک له‌وانه واتایه‌کی پیی ده‌دن جیگه‌ی جیاوازی و مشتومر، به‌لام زاراه له نیو ته‌وانه‌ی، بایه‌خی پیی ده‌دن جیگه‌ی مشتومر و جیاوازی بیر و را نییه، چونکه له نیو ته‌وانه‌ی به‌کاری ده‌ینن دیاریکراوه، هیچ که‌سی‌کیش ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر واتاکه‌یدا نییه.^(۱)

(۱) انترنیت: تربوي اون لاین، المفهوم والمصطلح (تعاریفه واختلافاته ومصادره).

سەرچاوه کانی چه مک و زاراوه

دهتوانریت سەرچاوه کانی چه مک و زاراوه به سی خال دیاری بکړین:

یه کهم - میژووی:

پرونه که میژووی تاییه تی به میانده کی (سیاقی) دیاریکړاو له هه لېږاردنی هندی وشه زمانه که دا ړول ده گیریت بو ټه وهی بیته نیشانه له نیوانیاندا و بتوانریت له و دهووبه رانه وه له و جوړه زاراوانه تیښکه ین.

دوهم - سەرچاوه کی که سی:

مه به ست ټه وه یه ټه وهی که پیشنیازه و له لایه ن که سیکی پسپور له بواریکی دیاریکړاودا به کار دیت وشه یه کی دیاری ده کات بو ټامازه بو کردنی واتایه کی دیاریکړاو، ټه و له و حاله ته دا ده بیته سەرچاوه پیناسه کردنی ټه و زاراوه یه، که درووستی کردووه.

ټه وهی دیاریکړد له چه مک و زاراوه ده بیته چوونه ژورو وه یه کی بو ناسینی بیره کانی و تیښکه یشتنی ده که کانی، له وانه ټه و زاراوه یه داتاشین یان دارستن له زاراوه یه کی کونه وه یان به رهمه میکی نوییت.

سییهم - سەرچاوه کی ده ق:

به تاییه تی ټه و کاته کی ده که تاییه تیبه کی زمانه وانی ه بیته و له ده که کانی تر جیواز تر بیته و هندی ټه و وشانه ی تیډا به کار دین و له جیگا جیوازه کاندا دووباره ده بیته وه و ده بیته کیلیک بو تیښکه یشتنی ده که ^(۱).

^(۱) اترنیت: تربوي اون لاین، المفهوم والمصطلح (تعاریفه و اختلافاته ومصادره).

وشه و زاراهه

له بوارى زانستى زاراهه سازيدا، زمانه وانه كان بايه خيكي زور به ليكولينه وه و يه كالا كرده وه و باس كرديكي قوولتي وشه به گشتي و زاراهه به تاييه تي دده دن. هه لبه ته ته م بايه خدانه ش له رپي چهن د زانستيكه وه يه، له وانه زانستى سيمانتيك (semantique) كه له سه رووي هه موويانه وه ديت و پاشان زانستى وشه پونان (word-formation)، هه روه ها زانستى رسته سازى (syntax) يش بايه خ به وشه ده دات و هه روه ها زانستى ليكسيكولوزيش هه ر له وشه ده كوليتته وه.^(*) لي ره دا ده مانه ويت هه ندي پيوه ندي نيوان وشه و زاراهه، له پرووي جياوازي و ليكچوونيان و نه و تاييه تيبانه ي هه يانه و پوليان له گه ياندي نه رك و واتا پروون بكه ينه وه.

(*) زانستى سيمانتيك: مه به ستى سه ره كي نه م زانسته ليكولينه وه ي واتاي وشه و چوني تي گوپان و پيوه ندي نه م گوپانه يه به كاري كو مه له وه.
 - زانستى وشه پونان: (وشه سازى) له بوارى وشه سازيدا له چوني تي پيكه اتن و ياساي دروستبووني وشه كاني زمان ده كوليتته وه.
 - زانستى رسته سازى: له نه ركي وشه له نا و رسته دا ده كوليتته وه.
 - زانستى ليكسيكولوزي: به شيكه له زانستى زمان و له باره ي باري نيستا و رابوردووي وشه ده دوي.

هەرچه‌نده (زاراوه) جوړيکه له جوړه‌کانی (وشه)، به‌لام پيچک‌ه‌ی
تاييه‌تی خو‌ی ه‌ديه و له زانسته‌کانی وشه‌سازيدا، چ‌ه‌ند باسيک‌ی تاييه‌تی
له به‌شه‌کانی ناخوتن جيا‌ی ده‌کاته‌وه.^(۱)

وشه تا ئيستا پي‌ن‌اسه‌يه‌کی ته‌واو و گو‌ج‌ا‌وی ب‌ۆ نه‌ک‌راوه که گشت
لايه‌ن و واتا و ئه‌رکه‌کانی وش‌ه‌ی گرتي‌ته‌خ‌ۆ، زمانه‌وانانی کورد‌يش
ه‌هر‌يه‌که و به‌پي‌ی پ‌س‌پ‌و‌ري‌تی خو‌ی و له ژي‌ر تيش‌کی کارتي‌ک‌رد‌نی
پ‌ۆش‌نبيري پ‌و‌وسی و ئين‌گلي‌زی و ع‌ه‌ره‌بی، پي‌ن‌اسه‌يان ب‌ۆ وشه‌دانا‌وه، به‌لام
وشه‌ به‌ر له کاره‌کانی ئه‌وان ب‌ۆ زياتر له دوو ه‌زار سال پي‌ن‌اسه‌ ک‌راوه، له‌و
بار‌ه‌يه‌وه فه‌يله‌سو‌وفی به‌ ناوبانگی ي‌ۆنانی (ئه‌رست‌ۆ) وش‌ه‌ی به‌م شي‌وه‌يه
پي‌ن‌اسه‌ ک‌رد‌وه و ده‌لي‌ت: وشه، ياخود ناو، واژه‌يه‌که له چ‌ه‌ند ده‌نگي‌ک پي‌ک
هات‌وه و واتای ه‌ديه و هيچ پارچه‌يه‌کی خو‌ی له خو‌يدا واتايه‌ک
نابه‌خشي‌ت^(۱). له وش‌ه‌دا پي‌وي‌سته ئه‌م تاييه‌تيا‌نه‌ی خواره‌وه ه‌بي‌ت:

۱- پي‌کهاتنی ف‌ۆنه‌تي‌ک‌ی ه‌بي‌ت.

۲- مانا و واتادار بي‌ت.

۳- قه‌واره‌ی پ‌ي‌زما‌نی ه‌بي‌ت.

۴- ه‌مه‌يشه‌ خاوه‌نی ده‌نگ و واتا بي‌ت.

۵- ه‌رده‌م له ناخوتندا وه‌ک يه‌که‌يه‌ک (وحدة) له زماندا

به‌کاربه‌يت‌ری.

^(۱) د. کامل بصير، زاراوه‌ی کوردی ه‌ئ‌سه‌نگان‌دن و لي‌ک‌ۆل‌ينه‌وه، ل ۱۰.

^(۱) ارسطو طاليس، فن الشعر، ترجمة: عبدالرحمن البدوي، مطبعة مكتبة
النهضة العربية، القاهرة، ۱۹۵۳، ص ۵۶.

٦- پتر له يهك گيرهي نهبيت.

٧- بتوانري له رسته دا به كاربهيتري.

٨- تواناي هبى بيت به ئيديوم. (***)

زاراوهش وشهيهكى تاييه تيبه له بابتهيك له بابتهكانى زانست و زانيارى و روشنبيري و شارستانيتى و له كاروبارى پوزانه و بههوى نهوانهى كه پيونهنديان بهو بابتهوه ههيه بهكاردههينيت^(١)، ههروهها زاراوه ريكهوتنى كومهله كهسيكه لهسهر دانانى شتيك (وشهيهك) و بهكارهينانى له نووسيندا^(٢)، يان ريكهوتنى كومهله كهسيكه لهسهر دانانى وشه بو ناونانى نهو شتانهى ههن له پيناو دهبرپينيان و ناسينهوهيان و بانگكردنيان و ليك جياكردنهوهيان، لهم بارديهشوه ههندي تاييهتى بو چهمكى زاراوه دهستنيشانكراوه:

- زاراوه چهشنيكه له وشه.

(*) بپروانه:

١- د. نهوپرهحماني حاجي مارف، وشهى زمانى كوردى، ل٦-٧.

ب- د. وريا عمر امين، چهند ئاسويهكى ترى زمانهوانى، ل٣٦٤.

(**) سهبارت بهو ههشت خاله له بهشى دووهم (لاپهه ٨) باسمان كردوو و به چوار خال ليى دواوين.

(١) د. كامل بصير، پيناسينى زاراوه، گوڤارى (روشنبيري نو)، ژماره

(١١١)، بهغدا، ١٩٨٦، ل٢١٧.

(٢) د. مولاي علي بوخاتم، مصطلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية

والاصول والامتداد، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥، ص٥١.

- زاراوه دەستەپەك لە كۆمەڵانی خەلك سازى دەكەن و، بۆ ئیش و كارى تايپەتى خۆيان بە كارى دەهێنن.

- پێبازى سەرەكى لە پێبازەكانى دانان و لە داىكبوونى زاراوه‌دا، گواستەنەوى وشەپەكە لە واتاپەكەوه بۆ واتاپەكى تازەتر، كەوابوو هەموو وشەپەك زاراوه نىيە، بەلام هەموو زاراوه‌پەك وشەپەك.^(۳)

زاراوه وشەپەك فەرھەنگى سەر زمانى كۆمەڵانى خەلكى نىيە، بەلكو وشەپەكى نوێپاوه بۆ واتاپەكى نوێ لە كۆرپەكى زانستى ياخود پۆشنپىرى سەرەمدا سازكراوه، كەچى زۆرجار تىپىنى دەكەين زاراوه لەگەڵ وشەپەك پۆژانەدا تىكەڵ دەكرێت و وشەپەكى سەر زارى خەلكى بە زاراوه لە قەڵەم دەدرێت^(۱)، وەك ئەم وشانە:

عەرەبى	كوردى
الرتان	سى

^(۳) د. كامەل بەصير، زاراوه‌ى كوردى هەلسەنگاندن و لىكۆلێنەوه، ل ۱۶.

هەرودەها پڕوانە: ۱- د. كامەل بەصير، پێناسىنى زاراوه، گۆڤارى (پۆشنپىرى نوێ)، ژمارە (۱۱)، ل ۲۱۷.

^(۱) د. كامەل بەصير، زاراوه‌ى كوردى هەلسەنگاندن و لىكۆلێنەوه، ل ۲۵-۲۶.

هەرودەها پڕوانە:

۱- جەمال عەبدول، بەركۆلێكى زانستە زاراوه‌سازى كوردى، ل ۶.

ب- جەمال عەبدول، بىردۆزى گشتى زاراوه دانان و يەكخستنى و تۆمارسازى، گۆڤارى (وەشت)، ژمارە (۱)، ل ۱۸-۲۱.

ج- جەمال عەبدول، زاراوه‌سازى و زانستاندنى زمانى كوردى، گۆڤارى ئەكادىمى كوردستان، ژمارە (۷)، ل ۱۸۰-۱۸۴.

الاتلاف له نابردن
 الاهمال كه مته رخه می
 هتد.

بویه هندی وشه و زاروه ههن هه موو كه سی به کاریان دینی، پییان
 دهوتریت وشه ی گشتی و هندی وشه ش ههن ته نیا دهسته یه کی تاییه ت له
 کومه له به کاریان دینن به وشه ی تاییه ت ناو ده برین، بو نمونه وشه ی (خال)
 له لای کومه لاتی خه لک په لیه کی شینی ده ستکرده که بو جوانی له سه ر
 نه ندامی ناده میزاد ته گوتری یان ره شی خواکرده، یان برای دایک پیی دهوتری
 خال، به لام هه مان وشه له لایه ن ماموستایانی رینوسوه بو نیشانه یه ک
 سازکراوه، دهوتری (ح) پیتیکی بی خاله و (ز) پیتیکی خالداره.

وشه ی ناسایی له دوو زمان یاخود سه د زماندا به ره مه میکی کومه لایه تی
 و مروثایه تییه، که وه ک جریوه ی چوله که و قاسپه ی کهو، تاکه مه به سستی
 راگه یان دنی نیازی ناخیوهری ره چاو کردوه، بی ته وه ی گوپی دابیته زمانیکی
 دیکه، هه رچی زاروایه له سه ره تاوه مه به سستیکی نا ناسایی به خو یه وه گرتوه،
 ته و جا به زوریش له رپی چاولیکه ری رښن بیریه کی پیشکه وتووه و پیوانه و
 کیشانه ی زانستی و هونه ری و ته ده بی له گه لدا کردوه^(۱)، بو نمونه کورد به
 رپیکه وتوتویه تی (گول) و عه ره بیش وتویه تی (ورده)، به لام به مه به ست و
 به تهرک و لیکدانه وه، کورد له بری (قواعد اللغة و قواعد الاملاء) ریزمان و
 رینوسوی روناوه.

(۱) مسعود محمد، زارواه سازی پیوانه، به غدا، ۱۹۸۸، ج ۳.

یه‌کی له بنه‌ما گرنه‌گه‌کانی زاراو ده‌لاله‌ت و واتا به‌خشینه له‌مه‌پ
پاستیه زانستییه‌که و چه‌ندوچۆنی زاراو‌ش له زمانیکدا ئاوینه‌یه بۆ بینین و
زانینی ئاستی پیشکه‌وتنی ئه‌و زمانه، هه‌روه‌ها زاراو به‌پریدی پشتی زمانه و
ده‌بیته بنه‌مایه‌ک بۆ یه‌که‌گرتنی جه‌ماوه‌ری خوینده‌وار و ڕۆشنییر.

هه‌روه‌ها ده‌بی له‌ نیوان ناو و زاراو‌دا جیاوازی به‌کریته. ئه‌مه‌ش له‌ زمانی
کوریدیدا شتیکی ڕێژه‌یه، چونکه‌ لای ئیمه‌ زۆر ناوی زانستی هه‌یه، وه‌ک زاراو
مامه‌له‌ی له‌ گه‌ل ده‌کری، چونکه‌ ماوه‌یه‌که‌ که‌وتۆته‌ نیو کتیبان و تا ئیستا له
بواری زانستیدا ده‌قی نه‌گرتوه، له‌ زمانی عه‌ره‌بییدا (ورید) و (شریان) ناو و
به‌ زاراو ناژمی‌ردین، به‌لام له‌ کوریدیدا به‌رانبه‌ر ئه‌وانه‌ تا ئیستا وشه‌ی ده‌قا و
ده‌ق واتا گه‌یه‌نه‌ریان بۆ دیاری نه‌کراوه، بۆیه‌ که‌ بۆیان دیاری کرا تا ماوه‌یه‌ک
هه‌ر به‌ زاراو ده‌زانریته^(۱)، ئه‌مه‌ له‌ لایه‌ک، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ زۆر وشه‌ که‌
له‌ زمانیک دا زاراو‌یه‌ کاتی‌ک له‌ زمانی کوردی وشه‌یه‌کی به‌رانبه‌ر واتا‌که‌ی
بۆ داده‌نریته، سه‌ره‌تا سه‌یر دیتته‌ پیش چاو، به‌لام به‌ تیپه‌رپوونی کات و زۆر
به‌کاره‌ینانی ئاسان دیتته‌ به‌رده‌ست، خو سه‌ره‌تا هه‌ر زاراو‌یه‌کی نوێ، یان
وشه‌یه‌کی نوێ به‌سه‌یر دیتته‌ به‌ر گوێ، به‌لام پاشان خه‌لکه‌که‌ ئاشنایی له
گه‌لدا په‌یدا ده‌که‌ن و ئاسایی ده‌بیته، بۆ نمونه‌ کورد تا ئیستاش ئاشنایی
له‌ گه‌ل وشه‌ی (هه‌ستیار) په‌یدا نه‌کردوه، که‌ بۆ وشه‌ی (شاعری) عه‌ره‌بی
دانراوه.

^(۱) عبدالرزاق بیمار، زاراو‌ه‌کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گۆفاری (پۆشنیری
نوێ)، ژماره (۱۱)، ل ۲۸۸.

کهوابی زاراهه وا دهکات وته واتایهکی نویی دور له واتا زمانیهه بنچینهیههکی خوی بگهییئیت، ههروهکو چۆن سهیاره که ئهمرۆ بۆ ئۆتۆمبیله جاران له عههههیدا واتای کاروان و ئهستیره گهڕۆکهکانی دهگهیانده. کهوابی زاراهه وشهیه که کۆمهڵیک پسرۆر بۆ مهههستیکی زانستی رایان دهکهه به یهه و دایدهئین دهشبۆ بۆنه یان هاوبهشی یان ویکچوونیک زۆر یان کهه له نیوان واتا زمانیههکی و واتا زاراههیههکهیدا ههییئ^(۱)، بهلام زاراههسازان وایان پێ خۆشه جهخت لهوه بکهه که زاراهه وشهیههکی نییه له وشهکان، چونکه وشه واتای ههیه، بهلام زاراهه چههکی ههیه. ههروهها دهئین: زمانهوان مامهله لهگهڵ وشه و واتاکانی و کیلگه واتاییهکان دهکات، کهچی زاراههساز نهه ههه مامهله لهگهڵ زاراهه و چههکهکان و بواره چههکییهکانی تههانهت سیستهههه چههکییهکانی دهکات، لههههههه زانستی زاراههساز سهر به زانستی زمان نییه، بهلکو زانستیکی سههههههه، با زانستی زمانیش له کارهکانیدا بهکارینیئیت، چونکه زانستی وهک ژیریئری و بوون (الوجود) و پۆلینکردن و... هته دهگریتههه^(۲). دهبی تهوهش بلین: نایه زاراهه وشهیههکی نییه که کار بۆ دهستنیشانکردنی واتاکی دهگریئیت؟ له وهلامیشدا: وشه له میانهی رستههه واتاکی دههههههههه، بهلام زاراهه چههکهکی له

(۱) عبدالرزاق بیهه، زاراههکانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گۆفاری (پۆشنیری نوئ)، ژماره (۱۱)، ل ۲۸۹.

(۲) انترنیئ: swo - فن وثقافة www.nesasyomorg/content/categoory
 د.علي القاسمي، ماهية الفاظ الحضارة، هل هي كلمات عادية ام مصطلحات تقنية؟

جینگه‌ی نهو چه‌مکه‌ی که کیلگه‌ی چه‌مکه‌کانی یان سیسته‌می چه‌مکه‌کانی دیاری ده‌کریته، هه‌روه‌ها له پێی پێوه‌ندیی به چه‌مکه‌کانی ده‌روبه‌ری نهو کیلگه‌یه‌وه دیاری ده‌کریته.

جیی سه‌رنجه که زمانه‌وان له وشه‌وه بۆ رسته پاشان بۆ واتا کار ده‌کات، به‌لام زاراو‌ه‌ساز له لی‌کۆلینه‌وه‌ی چه‌مک و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی ده‌ستپیده‌کات تا بگاته نهو زاراو‌ه‌یه‌ی ده‌یه‌وێت ده‌ری بپێ^(١). هه‌روه‌ها زمانه‌وان هاوواتا و هاوپیژی پشتگۆی ده‌خات و بایه‌خی پێ نادات، کاره‌که‌ی بۆ پیا‌ه‌لدانی زمان ته‌رخان ده‌کات، هه‌ندێ زمانه‌وان هاوواتا به‌ ده‌وله‌مه‌ندبوونی زمان داده‌نین و به‌شتیکی باشی ده‌زانن و هاوپیژی به‌ هۆیه‌ک له هۆیه‌کانی په‌وانپیژی داده‌نین، به‌لام زاراو‌ه‌ساز بوار به‌ هاوواتا و هاوپیژ نادات، چونکه ته‌رکه‌که‌یان ته‌رکیکی ستایش پی‌وانییه له هه‌مان کاتدا له‌سه‌ر نهو رپیازه‌ ده‌رۆن که ده‌لیت: زانستی زاراو‌ه‌سازی هه‌ول ده‌دات که یه‌ک زاراو گوزارشت له چه‌مکیک له‌یه‌ک کیلگه‌ی زانستی بکات و ده‌برپین له‌یه‌ک واتا ته‌نیا به‌ یه‌ک زاراو‌ه‌ییت له یه‌ک کیلگه‌ی زانستیدا، بۆ نه‌وه‌ی زمانیکی پاراوی گونجای زانستی هه‌بیته، گشت نه‌وانه‌ی له‌و بواره کاریبیده‌که‌ن به‌ ئاسانی و په‌وانی و بێ گری و گیروگرفت تییه‌ بگه‌ن.

ته‌نانه‌ت ته‌گه‌ر و تراش زاراو چه‌شنه وشه‌یه‌که له زماندا هه‌یه و جیاوازی له‌گه‌ڵ وشه‌دا ته‌نیا له‌و که‌سه‌وه‌یه که به‌کاری دینیته، له‌گه‌ڵ

^(١) ئینترنیت: swo — فن وثقافة www.nesasymorg/content/categoory

د. علي القاسمي، ماهية ألفاظ الحضارة، هل هي كلمات عادية أم مصطلحات تقنية ؟

ئەوئەشدا خەلكى بە گشتى وشە بە كاردەھيىت. بە كارھيىنانى زاراۋى زانستى و تەكنىكى خاۋەنى بوارى تاييەت بە كارى دەھيىنن و بۆ لەيەگتر گەيشتنى خۇيان، ئەمەش بە وشەيەكى وەك گشتى و تاييەت پەسند دەكەين، زمانەوانەكان مامەلە لەگەل وشەى گشتى دەكەن، بەلام زاراۋەساز مامەلە لەگەل وشەى تاييەتى دەكات، بە وىنە وشەكانى: (رۆيشت، خەوت، ئاو، با، كىتەب، جوان،...) وشەى گشتىن و ھەموو كەسيك بە كارى دەھيىت، بەلام وشەى (دوۋەمى ئۆكسىدى كاربون، ئۆكسىجىن، بۆتۆن،...) وشەى تاييەتىن و چەند كەسانىكى تاييەت لە كۆمەلدا لە توۋىنەنە زانستى و لىكۆلىنەو تەكنىكىيەكانىندا بە كاريان دىنن، واتا لەخۇرا درووست نەبون و كەسانىك درووستى كروون.

بۆ پىوانەى توانستى زمانى كوردى بۆ ئەوئەى زانستى نوئى بگريتەخۇ، بەلای ئىمەو ديارترين رېگە ئەوئە كە دەروانىتە زانست بەوئە كۆمەلە ويناكردنىكە (پامان، بەپراھاتن، بىرلىكردنەو)، بە واتاى ھىماى زمانىيە ئامازە بۆ چەمكى ديارىكراو دەكات، لەھەر كىلگەيەكى زانستىدا، يەك سىستەم كۆيان دەكاتەو^(۱). لىرەدا ويناكردنەكە بە زاراۋە ناو دەبرىت لە پروانگەى ئەوئەى ئەو ويناكردنە (يان: چەمك) خۆى واتا كەيە، زاراۋەكەش شىۋە (پروخسار) كەيەتى.

زمانەوانان و زانايانى زاراۋەسازى كۆكن لەسەر ئەوئەى جىاوازی نىۋان (زاراۋە) و (وشە) لەوئەدا خۆى دەيىنەتەو كە چەمك (يان: ويناكردن) زاراۋە

(۱) ئىترنيت، موقع (اوراق ۹۹) awrak ۹۹ - إستيعاب العلم: نقد: د. سمر روجي الفيصل.

ئاماژەى بۆ دەكات پيش زاراوه كه ههيه و به سيسته ميكي ويناكردن، كه گشت زانستىك له زانسته كانى لى پيكدىت به ستراوه، له بهر ئهم هۆيه به پيى زۆرى زانسته كان ژماره ي زاراوه كانيش زۆر ده بن، ههروه ها له ناو يهك زانستيشدا زۆر ده بن ئه گهر هه نديكيان تواناي خو جيا كرده و يان هه بيىت، وهك بواى پزيشكى، كه زاراوه ي تاييه تى خوى ههيه، به لام له گه ل ئه وه شدا لقى لى ده بيته وهك پزيشكى مرويى و ددان و لووت و... هتد، هه ريه كه له مانه زاراوه ي تاييه تى خويان ههيه.

ئه گهر زاراوه مان به كار هينا چه مكممان مه به سته (يان: ويناكردن) ميانه ي وشه ش هيج پيوه ندييه كي به ديارى كردنى، يان ئاماژه پيكر دنى ئه و چه مكه وه نيبه، ئه مه ش پيچه وانه ي وشه يه، چونكه هيماي زمانى بۆ وشه ئاماژه بۆ واتاي زۆر ده كات له زۆر كاتدا، كه سنوور يكي پوون له نيوانياندا نيبه، له بهر ئهم هۆيه ديارى كردنى واتاي ويستراوى وشه به ده ورو به ره وه پيوه نده. ^(١) زانايانى زانستى زاراوه سازى له بواى بايه خدانيان به ده رپر ين له هيماي زمانى كه ئاماژه بۆ چه مك ده كات، سى جوړ هيماي زمانيان جيا كرده و ته وه:

١- وشه.

٢- زاراوه.

٣- وشه ي فهره نكي.

له باره ي وشه وه ده لى ن: وشه ده توانيىت واتاي زۆر هه ل بگريىت و ده شيىت بۆ ناوانى شته كان به كاريىت، و به ده رخستنى واتا كه ش پشت به ده ورو به ر

^(١) د. محمد ظافر الصواف، التقنيات الحديثة واللغة العربية، الموسم الثقافي الخامس لمجمع اللغة العربية الاردني، عمان، ١٩٨٧، ص ٢٠.

به‌هۆی ژێرده‌سته‌یی و نه‌بوونی دۆزینه‌وه و داهێنانی زانستی و نه‌بوونی
یه‌ك سه‌رچاوه‌ی ناوه‌ندی و شالای پۆژانه‌ی زاراوه‌ كه‌ خۆی به‌ زماندا
ده‌كات.

ئێمه‌ كاتێك له‌ دیاریکردن و ده‌ستنیشانکردنی ئه‌و گێروگرفتانه‌
ده‌كۆڵینه‌وه، كاره‌كه‌مان ته‌نیا ئه‌وه‌ نییه‌ هۆیه‌كان بدۆزینه‌وه، به‌لكه‌ ده‌بی
وا بکه‌ین چاره‌یان بۆ بدۆزینه‌وه، به‌لای ئێمه‌شه‌وه‌ وه‌ك کارێکی پراکتیکی
هیچ چاره‌سه‌رێك بۆ ئه‌و گێروگرفتانه‌ی كه‌ دینه‌ به‌رده‌م زاراوه‌ی كوردی
نه‌دۆزاون‌ه‌ته‌وه، پێش هه‌موو شتێك هه‌ندی خالی ئه‌و چاره‌سه‌رانه‌، بوونی
زمانیکی یه‌كگرتوو و ده‌وله‌ت و كۆرپێکی زانیاری و ئه‌كادیمی و
ناستیکی رۆشنییری به‌رز و فه‌ره‌هه‌نگیکی سه‌رتاسه‌ری و... چه‌ندین
هۆكاری تریشن.

هه‌ندی له‌و گێروگرفتانه‌ بۆ نه‌بوونی كۆرپێکی ئه‌كادیمی له‌ هه‌ر
ولاڵێكدا بێت، دام و ده‌زگایه‌کی زانسته‌نه‌ی پێژلێگیاوی باوه‌ر پێكراوی
قسه‌رپۆشته‌وه‌ ده‌گه‌ڕێنه‌وه، هه‌روه‌ها بزووتنه‌وه‌ی رۆشنه‌بیرانه‌ی نه‌ته‌وه‌ییانه‌ له‌
نیو كورددا میژوویه‌کی كۆنی نییه‌ و سه‌ختترین كۆسپیش له‌ رێی زمانی
كوردیدا نه‌بوونی ئه‌لفووبیه‌کی یه‌كگرتوو و زمانیکی ئه‌ده‌بیی یه‌كگرتوو
و بایه‌خه‌دان به‌ درووستی زمانی یه‌كگرتوو.^(١) به‌ چاره‌سه‌ركردنی ئه‌م
گێروگرفتانه‌ ده‌گه‌ینه‌ یه‌كخسته‌نی زاراوه‌كانمان.

(١) د. جه‌مال نه‌به‌ز، سه‌رنجێك له‌چه‌ند زاراوه‌یه‌کی تازه‌ به‌كارهاتوو و كۆپی
زانیاری كورد، گۆڤاری كۆلیجی ئه‌ده‌بیات، ژماره‌ (٢٢)، چاپخانه‌ی (دار
الجاحظ)، به‌غدا، ١٩٧٨، ٨٠، ٨١.

هەندی، بوونی ئەو گیروگرفتانه بۆ ناکۆکی هەرییمی دەگەڕێننەو، کە پۆلێکی بالا لە تیکەلۆپینکەلکردنی زاراوە و ئاویته کردنی وشە گشتی و بازاری بۆ نیو زاراوە زانستییه کان لەلایەن هەركەسەو بە ئارەزووی خۆی بۆ ئەوێ پەچاوی ئەو رێبازانە بکات، کە لە کۆری زانیارییهو دەرچوون، دەگێن، بەلام هەندیکی تر پێچەوانە ی ئەو ئاماژە بۆ ئەو دەکات، کە دەتوانرێت لە هەندی باردا سوود لە وشە گشتی وەرگیرێت، بەلام بەمەرجێک بە پێی رێبازەکان سوودمەند بێت و بتوانێت جێی خۆی بگرێت، هەروەها نەبوونی فەرھەنگ بە هەموو جۆرەکانییەو و ئەو بۆشاییانە ی لە زاراوی کوردیدا هەن و وەرگرتنی راستەوخۆ لە زمانی یێگانەو و هەروەها پێگا جیاوازه کانی دانانی زاراوی کوردی و بلاییی زمانی کوردی و داگیرکردنی خاکی کوردستان لە لایەن داگیرکەرەوانەو لە قۆناغە کۆنەکان و تا ئێستاش و تاکەکەسی و جیاوازیی سەرچاوەکانی وەرگێڕان و ئاستی رۆشنییری وەرگێڕان لە بوارەکانی زاراوەدا، هەروەها بوونی وشە هەواواتا و هەویژ کە ئاماژە بۆ زیاتر لە واتایە ک دەکەن و دەبنە هۆی گیروگرفت لەبەردەم زاراوە دانان و تیکە یشتنیان.^(۱)

ترسناکیی گیروگرفته کان و یەكخستنی بەکارهێنانی زاراوە زۆرن، لەوانە کار دەکاتە سەر بێرکردنەوێ زانستی تاکێ کورد و دەبیته رێگر لە تیکە یشتن و وەرگرتنی چەمکە نوێیە کان و داھێنان و پێشکەوتن، هەروەها دەبیته گێرەشیوینی و تیکدانی کاری زانستی و بێرکردنەو کافمان،

(۱) احمد الأخضر غزال، المنهجية العامة للتعريب المواكب، معهد الدراسات والأبحاث للتعريب، الرباط - المغرب، ۱۹۷۷، ۱۹ل.

بەلکۆ زۆری زاراوه و یەکنەخستنیان هەندیک جار تووشی هەلە و ناکوکیمان دەکات^(٢). ئیمە کورد لەمیژ نییه دەستمان بە دانانی زاراوهی زانستی کردووه. لە کاتی خۆیدا بەشیک لەو زاراوانە، لەبەر هەندیک هۆ لە ناچاریدا بە پەلە و سەرپیتی، بەهەولێ تاک تاک و پچرپچر داتاشروان و هیئەنەتە کایهوه. هەندیک لە خۆیانەوه زۆر وشەیان بە شیوەیهکی پروکاری پیتی، لە زمانی دیکهوه بۆ کوردی وەرگێراوه، بێ ئەوهی مەبەست و واتا زانستییهکی بزانیت، یان واتا زمانیهکی بە هەموو باریکدا تێ بگەن، یان لەسەر شیوازیکی کوردی گونجێر سازی بکەن، ئەم جورە هەلە لاسەنگانە بوونەتە هۆی ئەوهی گەلێک زاراوهی چەوت و ناوۆڵا بخزێنە نیو زمانی کوردیهوه و پێزی زمانەکه ببزکێنن و پەوانیهکی بشیوین^(١)، بۆیه راستکردنەوهی ئەم زاراوه نالەبارانە ئەرکی سەرشارنی پەسپۆرانە.

گەر لە گێڕگرفتهکان ورد ببینەوه، دەبینین هەندیکیان یاخود بەشیکیان پێوەندیان بە زمانی کوردی خۆیهوه هەیە و بەو زمانانە کە لێی وەرەگریت و بەشیکێ تریشیان پێوەندی بە رێبازی زاراوه

(٢) د. محمد رشاد الحمزاوی، العربية والحداثة - أو الفصاحة فصاحت، منشورات المعهد القومي لعلوم التربية، تونس، ١٩٨٢، ل ٨٥.

هەروەها بپروانە:

- إنترنت: المعجم العربي الماهية والوظيفة، مجلة (الحرس الوطني)، العدد (٢٣٤)، في ١/١٢/٢٠٠١.

(١) ئیبراهیم ئەمین بەلدار، زاراوه و زمان لە کاروانی زانیاری ئەمڕۆدا، گۆڤاری (پۆشنیری نوێ)، ژمارە (١١٢)، ل ٢٢٩.

درووستکردنه وه که هه یه، زمانی کوردی له بهر نه وهی به زمانیکی لیكدراو هه ژمار ده کریت توانستیکی باشی بۆ دارشتنی وشه ی لیكدراو و دارپژراو هه یه، ئەمه له زمانیکی وهك عه ره بی تاناستیک وانیه، كه له پێی پاشگر و پیشگر یان هه ردوکیان پێكه وه یان ناوگر درووست ده ییت. هۆیه کی تریش تایبه ته به قورسیی دارشتنی پێبازه کانی زاراوه دانان، بۆیه بۆ ئەم مه به سته ناتوانین له دانانی زاراوه سه ركه وتووین تا خاوه نی رێبازیکی پوون و دیاریکراو نه بین، چونکه زانیاری ناتوانریت بی رێبازیکی گونجای ته واو که بۆ به رنه گاربونه وه ی گشت پیداو یستیه کانی ژیا نی زانستی و ژیا ری پوون و ته واو و گشتی بی^(۲) پشتی پی به ستریت... هتد. تیكه لکردنیکی ئەو ره گه زانه ی به شداریی له دانانی زاراوه دا ده که ن له تانستیکی داواکراوا نییه و، ده ییتته هۆی تیكدان و شیوان و ههروه ها تیكه لکردنی نیوان هۆیه کانی دانان و ته کنیکییه کانی وه رگی پان و رێبازه کانی یه که ستنی^(۱)، ئەمه ش نه وه ده گه یینی که ئیمه تا ئیستا تیروانی نیکی پوونمان نییه بۆ گشت نه وانه ی له بواری زاراوه پیشکه ش ده کرین سه ره پای نه وه ی که کورد له کۆنه وه تا ئیستا هه ندی

(۲) د. إبراهيم کاید محمود، المصطلح ومشكلات تحقیقه، مجلة (التراث العربي)، مجلة فصلية تصدر عن إتحاد الكتاب العربي، العدد (۹۷)، السنة الرابعة والعشرون، دمشق، اذار ۲۰۰۵، ل ۷۵.

(۱) د. محمد رشاد الحمزاوي، المنهجية العامة لترجمة المصطلحات وتوحيدها وتنميطها، الطبعة الأولى، دار الغرب الإسلامي، بيروت، ۱۹۸۶، ل ۲۰.

ههنگای باشی له گه‌یشتن شان به شانی ژیاری جیهانی و گه‌یشتن به ناستیکی باش له بواری زانست و پۆشنبیریدا ناوه، کهچی دۆزی زاراوه له زمانی کوردیدا تا ئیستاش به دهست گیروگرفتی زۆروه دهنالیتی، و چه‌ندان له‌مپه‌ر و به‌ربه‌ست هاتۆته ریگای، که نه‌هیلّیت ئه‌و داموده‌زگایانه‌ی کاریان زاراوه دانانه سه‌ره‌پای ئه‌و هه‌وله پاستگۆیانه‌ی ده‌یدهن هه‌ست به پۆلی خۆیان به شیوه‌ییکی ته‌واو نه‌که‌ن، بۆیه ده‌بی پیش ته‌وه‌ی ده‌ست به دانانی زاراوه بۆ گشت دۆزینه‌وه و داهێتانه‌کان بکه‌ین گرنگیی زاراوه بزاین و په‌هه‌نده‌کانی و ئه‌و هۆیانه وه‌ریگرین که به‌شداری له جیبه‌جێکردن و سه‌رکه‌وتنی ده‌که‌ن دیاری بکه‌ین و ئه‌و گیروگرفت و ته‌سته‌مانه‌ی پیشیان ده‌گرێت لابه‌ین، پیویسته لیڤدا ئاماژه بۆ ته‌وه بکه‌ین که زمانی کوردی و ئه‌و گرفتانه‌ی به‌ده‌ست زاراوه‌وه هه‌یه‌تی باریکی گشتیه‌ و هه‌موو زمانه‌کانی جیهان ئه‌و گیروگرفتانه‌یان هه‌یه‌ و زمان نییه له گیروگرفته‌کانی زاراوه پزگاری بووبیت، ته‌نانه‌ت ئه‌و زمانانه‌ش که به زمانی ژیاری و ته‌کنیکی زانست داده‌نریت. هه‌ر زمانیکیش ته‌م مه‌رجانه‌ی خواره‌وه‌ی نه‌ییت به زمانی زانست ناژمی‌دریت، له‌وانه:

۱- پوونی و ئاشکرای.

۲- دروستی بنیاتی زمانه‌وانی و کورتبێ:

أ- هیماسازی.

ب- هارکیشه‌سازیه بیرکاریه‌کان.

پ- وینه‌سازی.

۳- زاراوه‌ی زانستی.

۴- زۆر بایه‌خ به پ‌واله‌ت نه‌دریټ، به‌لکو بایه‌خ به پاستیی شته‌کان بدریټ.

۵- ژیریټی (logical).

۶- گشتگیری په‌وشی زانست.

۷- شه‌قلی تری زمانی زانستی. (۱) (*)

هه‌روه‌ها هه‌ندی گيروگرفت به‌و گيروگرفتانه‌ی که له په‌رۆسه‌ی زاراوه‌سازیدا هه‌ن په‌یوه‌ستن و هه‌ندیکی تر له زاراوه‌که خۆیدان. ئەو گيروگرفتانه‌ی تایبه‌تن به په‌رۆسه‌ی زاراوه‌که، گيروگرفتی نه‌رکین، دیارترین دیارده‌ی ئەم شته‌ش زۆری زاراوه‌یه بۆ یه‌ك چه‌مك، وه‌ك: (پاناو - جیناو) بۆ (ضمیر) عه‌ره‌بی، یان جیهانه‌کردنه‌وه‌یه‌کی ته‌واری نیتوان چه‌مکه‌کان، وه‌ك زاراوه‌ی (زمان) که نازانریټ ئەو پارچه‌گۆشته‌ی ناو ده‌مه‌یان وشه‌ی زمانی قسه‌کردنه‌یان... هتد. به‌لام ئەو گيروگرفتانه‌ی پیوه‌ندی به زاراوه‌که خۆیه‌وه‌هیه، گيروگرفتی دانانه، چونکه زۆرینه‌ی هه‌وله‌کانی دانانی زاراوه‌په‌چاوکردنی دیاریکردنی جیهانی چه‌مك پشتگوی ده‌خه‌ن.

(۱) کارم السيد غنیم، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة في عالمننا الاسلامي، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت، يناير - فبراير - مارس ۱۹۸۹، ل ۴۴، ۴۵، ۴۶.

(*) هه‌روه‌ها له باره‌ی هه‌مان خال و پوونکردنه‌وه‌ی زیاتر په‌روانه:

- جه‌مال عه‌بدول، گۆفاری ئەه‌كادیمی كوردی، ژماره (۷)، ل ۱۵۹-۱۶۱.

په نا نه بهردنه بهر کاری داتاشین و کورتکردنه وه، وا دهکات زاراو که دريژبيټ، نه مهش زانست په تي دهکاته وه، چونکه دهبيټه پيگر و ناهيټيټ زاراو که بچه سپيټ و بهردهوام بيټ^(۱). پاش پرونکردنه وهی هندی خال، که له پيشه وه باسکران، دهتوانين له و روانگه يه وه نه و گپوگرفته بنه په تي و سهره کيښانه ديارى بکهين، که له بهردهم پرؤسه ي زاراو داناندا بوونه ته گپوگرفت، نه مانه ي خواره ون:

۱- گپوگرفته زمانيه کان:

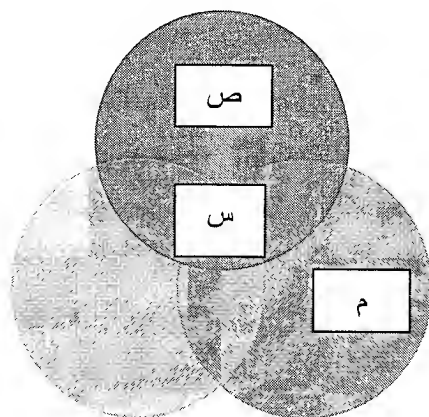
أ- فره ديالېکتى Dialects:

وهك ناشکرايه زمانى کوردی يه کيکه له و زمانانه ي که خاوه نی ديالېکت و زار و شيوه زارى زوره، نه مهش بؤ کومه ليک هؤکارى جوگرافى و سياسى و تابوورى و کومه لايه تي^(۱) و... هتد، دهگه پيټه وه. نه مهش بؤ خوى دهبيټه هؤى درووستبوونى زاراو هى هاوواتا و هاوبيټز و فره واتا له بوارى زاراو سازيدا بؤته گپوگرفت، پيويسته نه و زاراوانه يه کبخرين و يهك وشه يان زاراو هى گونجاو هه لبيټريټ، که زورينه ي ديالېکته کانى کوردى قسه ي پي دهکن، نه و وشه يه هه لبيټريټ و واز له و وشانه ي تر

(۱) انټرنيت: منټدى اللسانيات/منټدى المصطلح اللساني، محمد احمد، المصطلح العلمى بين السيرورة والاندثار.

(۱) پروانه: د. فؤاد حمه خورشيد، زمانى کوردى دابه شبوونى جوگرافيايى ديالېکته کانى، وهرگيټرانى: همه کهريم هه ورامى، چاپخانه ي (افاق عربيه)، بهغدا، ۱۹۸۵، ۴۲ل، ۴۶.

بهیندریت، بۆ نمونه نه گهر وشه یه كه له دیالیكتی (س) و (ص) و (م) به کارهاتبوو، یان زۆرینه ی خه لکی هه رسی دیالیکته كه لیی تیده گهن، له و باره دا ده بی نه و وشه یه بۆ به کارهینانی وهك زاراوه یه کی یه کگرتوو هه لبژیرین. به شیوه یه کی تر گهر سه یریکی نه م هیلکارییه بکه ین نه وه ی باسمان کرد بۆمان پوون ده بیته وه:

له و وینه یه دا ده گه ینه نه وه ی نه گهر نه و وشه یه یه له دیالیكتی (س) دا به کارهینان باشتره له وشه ی دیالیکته کانی (ص) و (م) چونکه به پیی هیلکارییه كه دیاره كه ریشه یه کی زۆر له خه لکی به کاری دینیت. له بواری

زاراوه‌سازیدا پینویسته ئەم دیالیکتانه لەبەر چاو بگیرین، چونکە دەشی بییته هۆی دانانی دوو زاراوه بۆ هەمان چەمک، بۆ نمونە دەشی زاراوه‌یه‌کی وەک (تەندرووستی) و (ساخڵەمی) کە بۆ (صحە)ی عەرەبی بە‌کار‌دێت، لە‌وانە‌یه‌ بییته هۆی دوانە‌یی لە زاراوه‌ داناندا وەک چەندان و چەندان زاراوه‌ی دیکە^(١). زۆری شیۆش کاریگەریی خۆی هەیه بۆ نمونە (شواشتیک) کە درەختیکی بە‌هاری هەمیشە سەوزە، گە‌ڵای وەک مۆرد وایە، بە‌ریک دە‌گری وەک چۆ‌ڵە تالە. هەر ئەم وشە‌یه‌ لە بادیناندا ناوە بۆ جۆرە تری‌یه‌ک و بۆ جۆرە هە‌غیری‌یکیش. هەروە‌ها (چا) لە ناو لۆرە‌کاندا بە (سارد) ئە‌ڵێن. لە هە‌ندی‌ک شوینی تر چایە‌کە دە‌خو‌ری‌ته‌وه. پاشان (ساو) کە بە‌هە‌تاو دە‌ڵێن و لە هە‌وراماندا بە (سیو) ... هتد^(٢) بۆ‌یه‌ دە‌بینین زۆری شیۆ‌زار لە زمانە‌کە‌ماندا بوو‌ته مایە‌ی دە‌و‌ڵە‌مە‌ندبوونی، بە‌لام هەر ئە‌مە‌ش بۆ خۆی جاروبار کاری دانانی زاراوه‌ گرانتەر دە‌کات و ناچارمان دە‌کات بۆ یەک مە‌به‌ست لە وشە‌یه‌ک زیاتر پێ‌شنیاز بکە‌ین^(٣).

^(١) محە‌مە‌د وە‌سمان، گێ‌رو‌گرفته‌کانی زاراوه‌دانان لە زمانی کوردیدا، ل ٥٢.

^(٢) جە‌مال بابان، هە‌ندی‌ک لەو زاراوانە‌ی واتایە‌ک زیاتر ئە‌به‌خشن، گۆ‌قاری کۆ‌ری زانیاری کورد، چاپ‌خانه‌ی کۆ‌پی زانیاری کورد، بە‌رگی (دو‌وه‌م)، بە‌شی (یه‌کە‌م)، بە‌غدا، ١٩٧٤، ل ٥٧٠-٥٧١.

^(٣) ئە‌نجومە‌نی کۆ‌ر، لی‌سته‌ی پێ‌نجە‌می زاراوه‌کانی کۆ‌ر، گۆ‌قاری کۆ‌ری زانیاری کورد، چاپ‌خانه‌ی کۆ‌پی زانیاری کورد، بە‌رگی (سی‌یه‌م)، بە‌شی (دو‌وه‌م)، بە‌غدا، ١٩٧٥، ل ٥٢٨.

ب- بوونی هاوواتا: Synonymy

شیوه‌زار و جۆره‌کانی دیالێکت به‌هۆی ئەو جیاوازییەیی نێوانیان لە پروی وشە و دەنگ و... وایان کردووە، کە زمانی کوردی لە وشەیی هاوواتا پڕییت، ئەمەش نیشانی دەوڵەمەندبوونی زمانەکیە و لە زاراوە‌سازیدا ئەمە بە گێرگرفت دادەنرێت، بە‌لام هەبوونی وشەیی هاوواتا ئەگەر بۆ زمانی ئەدەبی بواری دەرپرین لە‌بەر دەم ئە‌دی و نووسەران بکاتە‌وه، لە بواری زاراوە‌سازیدا، کێشە و گرفت دروست دەکات^(١)، بۆ نمونە وە‌ک ئەم وشانە کە بۆ واتای جیاواز بە‌کار دێن: (ئاو، لانه‌واز، بێ‌دەر)، (فرمێسک، ئە‌شک، ئە‌سرین، پۆ‌ندک)^(٢)، (کچ، دویت، کێژ،... هتد).

وشەیی هاوواتا (مرادف — Senonymy) بە‌و وشانە دەوترێن کە یە‌ک واتا دە‌به‌خشن، یاخود واتایان لێ‌ک نزیکە، بە‌لام لە‌ خوێندە‌وه و نووسینیاندا جیاوازن^(٣)، وە‌ک:

پاک — خاوی‌ن — پاکژ

خە‌م — خە‌فە‌ت ...

هە‌روه‌ها (د. محمد علی الخولي) بە‌م شیوه‌یه پێ‌ناسە‌ی دە‌کات: هاوواتا لە‌ یە‌ک‌چوونی واتایە‌ له‌ دوو وشە‌ یان زیاتر لە‌ هە‌مان زماندا^(٤). هەر‌چۆ‌نێ‌ک

^(١) رۆژان نوری عبدالله، فەر‌هە‌نگی زمان و زاراوە‌سازی کوردی، ل ١٣٣.

^(٢) تاهیر صادق، فەر‌هە‌نگی هاوواتا‌کانی کوردی، کوردستان — سلێ‌مانی،

١٩٩٨، ل ١٧.

^(٣) د. ئە‌وه‌حمە‌نی حاجی مە‌رف، وشە‌ی زمانی کوردی، ل ٢٠.

^(٤) د. محمد علی الخولي، معجم علم اللغة النظري، ل ٢٧٨.

بیت دیاردهی هاواتایی له زاراوہ سازیدا پەسەند نییە و یەك زاراوہ بۆ
مەبەستێك پەسەند و دروستە ...

ج- بوونی هاویژ:

هاویژیش وەك هاواتا یەكێكە لەوانەى لە بواری زاراوہ سازیدا بۆتە
گروگرفت لەبەر دەم زاراوہ داناندا و بەو پێناسە دەكریت: یەك فۆرم، كە
دوو واتا یان زیاتری هەبێ، مەبەست لە یەكەم فۆرم، تەنیا فۆرمى وشە
نییە، بەلكو گیرەك و گری و پستەش لە بازندەى ئەو مەبەستەدان^(۱)، یان
هاویژ ئەوێه: وشە هەن بە خویندەو و نووسین وەك یەك، بەلام واتایان
جیاوازە، وەك:

باو — دەستور، فیسار شت بوو بە باو.

باو — باوك.

باو — زیادەى شتێك بەسەر شتێكى تردا.

.....

شین — پەنگێكى نزیك مۆر و سەوز.

شین — شیوەن

بۆیە زۆر جار دەبینین یەك زاراوہ بۆ چەندین واتای جیاواز بەكاردێت،
كە جۆرێك تەمومژى واتایی دروست دەكات، زمانناسان بەم دیاردهیە
دەلێن هاویژى، یان هاودەنگی و هاوبەشى لە بیژدا. بەمۆرە دیاردهی

^(۱) صباح رشید قادر، هاویژى و فرەواتایی، نامەى ماجستیر، كۆلیژى
زمان، زانکۆى سلیمانی، سلیمانی، ۲۰۰۰، ل. ۷.

هاریژی به گرتیکی دیکه له و گرفتانه ی که دینه بهردهم زاراهسازی کوردی، داده نریت.

ههروه ها زۆر جار له فهرهنگدا گهرسه کانی زمان، بۆ چه ند واتایه کی جیاواز به کاردین، جیاوازی به خشینی واتایی هدر که رهسه یه کیش ده بیته هوی ئالۆزی و تیکه ئی ئه و واتایه له لایه ن گۆیگر یان خوینه وه^(۱)، بۆیه پیویسته جیاوازی نیوان وشه که خۆی و ههروه ها نیوان ریژه که ی و واتاکه ی بکه ی^(۲)، بۆ نمونه:

با ۱ - به واتای به ئی یان (تا) دیت.

با ۲ - وهك ناویك بۆ (ریاح) ی عه ره بی به کاردیت (تا با له م کونه وه بیته...).

با ۳ - لینگه ران، وهك (با بروین / با بچین...).

با ۴ - ئاره زووی هیئدی جان وه ری میچکه بۆ نیر: (دیله به با)، (پشیله که وه با هاتوه...).

با ۵ - له کن، لجه م، لنک.

با ۶ - نه خوشی و ژانیکی له شه.

با ۷ - زگی بای کردوه.

با ۸ - بریتییه له تر و تس.

(۱) طالب حوسین عه لی، هه ندی لایه ن له پیوه ندی پرسته و واتا له کوردیدا، نامه ی دکتۆرا، کۆلیجی ئاداب - زانکۆی سه لاهه دین، هه ولیر، ۱۹۹۸، ل ۵۵.

(۲) جون لاینز، اللغة والمعنى والسياق، ترجمة: مجيد الماشطة، مطبعة جامعة البصرة، البصرة، ۱۹۸۷، ل ۱۹.

با ٩- پینچدان (ئەو بەنە بادەو / ئەو کۆپتەرە بایدا یەو...).

با ١٠- ئەستوربوونی لەش (دەستم بای کردووە...).

با ١١- بانگ کردن (*).....

٢- زمانی سەرچاو (بیانی):

هەندێ ئەو گێرگرفتانه بۆ ئەو زمانە سەرچاوەیەکی کە زاراوی لێ
وەرگیراوە، دەگەرێنەو:

- فرە سەرچاوەیی زاراوەکان:

دەشی سەرچاوەی هەندێ زاراوە کە هەندێ جار لە ڕێی زمانی
عەرەبییەو گەشتبێتە زمانی کوردیی، یان زمانی فەرەنسی یان
ئینگلیزی بێت. هەرچەندە هەردوو زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی هەندێ
زاراوە بەکاردهێنن، کە لە بنجدا گریکی یان لاتینین، شیوازی جیاواز لە
دەربرین بەکار دێنن:

- ئەو کاتەی لە زمانی فەرەنسی و ئینگلیزیدا دوو ناوی جیاواز بۆ یەک
شت یان چەمک دادەنێن گەر لە هەردووکیان وەرگیرێران بە جیا جیا، ئەوا

(*) بپوانە:

١- Taufiq wahby and C.J.Edmonds ,A Kurdish – English
dictionary , London , ١٩٦٦,p.٥-٦.

ب- هه‌ژار، فهرهه‌نگی هه‌نبانه بۆرینه (کردی - فارسی)، ته‌هران، ١٣٨١، ل
٣٧.

دوو زاراوهی لیک جیا له پړوی بنچینهی دارپشتهوه پهیدا دهبن، واته
دوانهیی له زاراوه‌دا درووست ده‌ییت، بۆ نمونه:

نیتروژین Nitrojen له زمانی ټینگلیزیدا.

نازوت Azot له زمانی فەرپه‌نسیدا.

همان گاز ده‌گه‌ییټ گهر ه‌ردوو وشه وەرگړان، ده‌بنه دوو زاراوهی
جیاواز.

- ته‌گهر دوو زاراوه ه‌بن له تیره‌ی دارپشتندا ه‌ریه‌که جیا‌یټ له‌وهی
دیکه و له ه‌مان زمان یان له دوو زمانی له‌یه‌که جیا‌دا، ته‌وا دوو
زاراوه‌یی درووست ده‌ییت، بۆ نمونه:

ته‌گهر یه‌کیټکیان له ټینگلیزی و ته‌وی تریان له فەرپه‌نسی وەرگړین و
و‌ریان بگړپڼ بۆ زمانی کوردی، ته‌وا دوو زاراوه‌ی سه‌ربه‌خو درووست
ده‌ییت، وه‌ک:

کاترمیټری سه‌ره‌کی Master klok ټینگلیزی

کاترمیټری دایک Horloj emere فەرپه‌نسی.^(۱)

لی‌ره‌دا دوو زاراوه‌ی له‌یه‌که جیا‌وا‌زمان بۆ درووست بوو، بۆ ه‌مان شت
که پی‌وه‌ندیی به‌ پ‌یشه‌ی وشه‌که‌وه ه‌یه له‌م دوو زمانه‌دا، بۆیه پی‌ویسته
له‌کاتی ه‌ل‌ب‌ژاردنی زاراوه‌دا نا‌گاداری فره‌ سه‌رچاوه‌یی زاراوه‌کان بین و
ه‌ل‌ب‌ژاردنی له دوو زمانی جیا‌وا‌زدا ده‌یټته هو‌ی درووست‌بوونی گ‌یر‌گ‌رفت
و هو‌ی له ده‌ستدانی یه‌کیټی پ‌یشه‌ی زاراوه‌کان، ج‌گه له‌مه‌ش به ه‌مان
شی‌وه ده‌یټ نا‌گامان له وش‌ی ها‌وا‌تا و ها‌وی‌ژ‌ی ته‌و زمانانه یټ

(۱) پ‌روانه: د.علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ۷۹ ل، ۸۰.

له کاتی وەرگێرانی وشه هاواتاکان، چونکه لهواندیه وەرگێر نەزانی ئەو دوو زاراویدیه هاوواتا یان هاویێژن، له ئەنجامیشدا هەر کەسه به شیویه کی جیاواز وەریان دەگێرێ، هەروەها هەندێ هۆی تریش هەن، لهوانه:

- هۆی میژویی بنچینهی زارواه یان وشه کان له ره‌گه‌زدا یه‌ك بوون، به‌لام به‌ تپپه‌رپوونی کات و پوژگار له‌یه‌ك دوورکه‌وتوونه‌ته‌وه.

- رپیکه‌وت: ناو هه‌یه‌ به‌ رپیکه‌وت به‌سه‌ر دوو شتدا سه‌پاوه‌ و هه‌ریه‌که‌ شوینی خۆی گرتووه‌، وه‌ك: که‌و، که‌و که‌ له‌ بابته‌ی بیژنگه‌ و ده‌غلی پی‌ بیه‌ك ده‌کرتته‌وه‌.^(۱)

۳- گیروگرفتی ریکستن:

تہم گیروگرفتهش سیّ جوړ له خوډه گریت:

أ- زۆری دانه رانی زاراوه.

ب- یشتگوی خستنی کولتووری کوئی کورد.

ج- پشتگویختنی ئاستهی ئاسانیی بلاووبونهوی زاراو له نیو
خه لکدا^(۲).

(^۱) جەمال بابان، ھەندىك لەو زاراوانەى واتايەك زياتر ئەبەخشن، گۆقارى كۆپى زانىارى كورد، بەرگى (۲)، بەشى (۱)، ل ۵۶۹.

ھەرۈھا بېروانە: گۆقارى (پەرۋەردە و زانست)، ژمارە (۴)، سالى (۲)، بەغدا، ۱۹۷۲، ل ۴.

(۲) محمدهد وه سمان، گرو گرفته کانی زار او د انان له زمانې کور دیدا، ل ۵۶.

زۆری دانه رانی زاراهه وایکردوه گیرگرفت بۆ کاری زاراهه سازی کوردی درووست بکه، ئه ویش له بهر کۆمه لێ هۆ، له وانه: ئه وانه ی زاراهه یان دانه، له وانه یه له و بواره زۆر لیهاتوو نه بووین و زمانی تریان به باشی نه زانی بیته، یان شاره زایی ته وایان له پێ یازه کانی دانانی زاراهه ی کوردی باش نه بوو بۆ یان زانیاریان له باره ی لایه نی تیوری و پراکتیکی ئه م زانسته که م بوو بیته و شاره زایی ته وایان له که لته وور و داب و نه ریتی کۆمه ل که م بوو بیته... ئه مه و چه ندان هۆ، که له لایه ن دانه رانی زاراهه وه بوونه ته هۆی بوونی گیرگرفت له بهرده م زاراهه ی کوریدا.

- کولته ووری کوردی به پێی ئه و بارودۆخه ی هه یه تی و به پێی ئه و کۆمه له شیوه زار و دیالیکتانه ی هه یه تی زۆر ده و له مه نده و ده توانیته له دانانی زاراهه دا سوودی لێ ببینریت و پشتگوێخستنی هۆیه که بۆ درووستکردنی گیرگرفت و لاوازی بوونی زاراهه ی کوردی.

- زاراهه تا ئاسان و سووک و کورت بیته، له ناو خه لکیدا زیاتر بلا و ده بیته وه و جیگیر ده بیته، به لām پشتگوێخستنی ئه م مه رجان و ئالۆزی و لێنی زاراهه و درێژبوونی ده بیته هۆی گیرگرفت له دانانی زاراهه دا و له لای خه لکیش.

بێجگه له م هۆیانه زمانی کوردی له بواری زاراهه ته کنیکیه زانستییه کاندای دوو چاری هه ندی گیرگرفت بووه ته وه، هۆی سه ره کیش، به گشتی ئه مه نه ن:

١- ژێر دهستهیی: زمانی کوردی هەر له فەرمانداریهتی دهولتهتی عوسمانیهوه بگههتا سییهکانی سهدهی بیستم خزمهتییکی بهرچاوی نهکراوه، لهم بوارهدا و له کارگیریی و فێرکردندا به فراوانی بهکار نههاتوه^(١)، نهوهشیان بووه هۆیهک بۆ لاوازیبون و پووکانهوهی لهم بوارهدا. زمانی کوردی، که ئهمڕۆ کۆمهله خهڵکیکی زۆر قسهی پێ دهکهن و کاری زانستی و پۆشنییری و کۆمهلایهتی و...، پێ تهنجام دهدهن و دهردهپن، ههمیشه ئامانجییکی سههرهکی راستهوخۆی سیاسهتی داگیرکههرانی کوردستان بووه. قهدهغهکردنی زمانی کوردی له لایهن ههموو داگیرکههرانی کوردستانهوه و سهپاندنی زمانی خۆیان بهسههر زمانی کوردیدا، پۆلی زۆری له سنووردارکردنی زمانی کوردی^(٢)، بینیه، ههر زمانیکیش به سنووردار کرا لاواز دهبیست و کار دهکاته سههر دانانی زاراوهکهشی. بۆیه ئهم ژێر دهستهیهی کورد له لایهن داگیرکههرانی عوسمانی له کۆندا و داگیرکردنی لهلایهن (تورکیا، سوریا، عێراق، ئێران) لهم سههردهمهدا وایکردوه که زمانی کوردی له باری دانانی زاراوهدا ههنگاوی باش نهئیت.

٢- نهبوونی دهولت: بوونی دهولت و قهواره و کیانی سیاسی کار دهکاته سههر دانانی زاراوه و یهکخستنیا، چونکه ههر میللهتیک که دهولتهتی ههبوو دهتوانیست لیکنۆلینهوه و توێژینهوه له گشت بوارهکانی (کۆمهلایهتی و پۆشنییری و زانستی و ئابووری و پامیاری و... هتد ،

(١) محهمهد وهسمان، گێڕوگرهفتهکانی زاراوهدانان له زمانی کوردیدا، ٤٨ل.

(٢) رۆژان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زاراوهسازی کوردی، ٢٨٣ل.

بکات و پۆله کانی بۆ تهواوکردنی خویندن و نهجمادانی کاری زانستی
بئیریتته دهروه، که ئەمەش له پیشخستنی کۆمهڵ و زمان و بهههمان
شیوهش له دانانی زاراو و زاراوهسازی کوردیدا پهنگدانهوی خۆی دهبیّت،
ههروهها ئەگەر دهولت ههبوو دهبوو لهپێی ئەو کۆپی زانیاری و
دامودزگا فهرمییهی ولات بریارێک دهربکرێت یهکیك لهوانه بریاردان
ئهسهر ئەو زاراوانهی که له بارهی زۆر لایهنی زانستییهوه بۆ کاری زانستی
بهکارمان دێن، پیچهوانهی ئەمەش کاری زاراوهسازی کوردی لاواز دهبیّت و
دووچارى گهروگرفت دهبیّت.

لێره دا بۆمان دهردهكهوێت نه بوونی دهلۆتییکی كوردی، گه لێك
 ڕهنگدانهوی خراپی بۆ سه ر زمان و زاراوه سازی كوردی ههیه، كورد وەك
 نه ته وهیهك له هه موو پا رچه كاندا شه ڕی له نیو بردنی كراوه و زمانه كه ی
 یان قه دهغه بووه یان بواریکی ته سکیان بۆ هیشتۆته وه و زمانی
 داگیركه ریان به سه ردا سه پاندووه، ته مه ش کاریگه ریی خۆی هه بووه،
 له وانه:

١- به کار نه هیځانې زمان له بواره کانی زانست و پوره ده و فیږکردنا ته نانهت بۆ کاروباری پوژانهش به کار نه هاتووه، هه ندیک له کورده کانی نه و پارچانه ی کوردستان نه ک هه ر له زمانی کورده کانی دیکه ی کوردستان تیناگه ن، به لکو هه ندیکان زمانی دایکیشیان له بیر چۆته وه و نایزان.

۲- به کارنه هیئانی زمان به بهردهوامی له خویندن و په‌روه‌ده و بواره زانستی و ته‌کنیکی و روښنیریه جیاوازه‌کاندا.

۳- ههستی لارازی و تۆی باوهر به خو نه بون له دهرونی تاکی کورددا، بهران بهر به زمانه کهی خۆی دهروینی.

٤- دەرککردنی مرۆڤی کورد بە هەبوونی خۆی، وەک تاکێکی نەتەوێی تایبەت لەو ساتەوێیە کە دەرلێ بکات خاوەنی زمانیکی تایبەتە و دەبێت بەو زمانە بدوێ و خۆی بناسێنێ، یەکیەک لە سیمایەکانی ھۆشیاری نەتەوێی گرنگیدانی ئەو نەتەوێیە بە زمانی خۆی^(١).

۳- پيشنه كهوتنى زانستى: پيشكهوتنى زانستى ھۆكاريكى گه ورهيه بۇ پيشكهوتنى كۆمهلّ له گشت لايه نه كانى زانستيدا، گه لى كورديش له بهر كۆمهلّ ھۆكاري زانراو تا ئىستا له بوارى زانستى و زانياريدا ھەولّى داوه ھەنگاو بنيت، له پيى بايه خدان به كارى زانستى و ته كنكىكى و... ھتد شان له شانى زمانه پيشكهوتوه كان بدات. ئەمەش گەر ھەموو ئەندامانى كۆمەلّ قوّلّى لى ھەلنە مالن نايەتە دىي:

نه‌بوونی داهینان و دۆزینه‌وهی گه‌وره‌ی زانستی له کوردستان بۆ
ئه‌وه‌ی زاراوه‌ی کوردی به‌سه‌ردا بپێت، وه‌ك ده‌زانین زۆربه‌ی داهینانی کاره‌
زانستییه‌ گه‌وره‌كان به‌ ناوی داهینه‌ره‌كانیانه‌وه‌ ناونراون، وه‌ك: (قوڵت،
ئۆم، وات، ...).

(۱) رؤفان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زارواوه‌سازی کوردی، ل ۲۸۵.

۳- که متەرخەمی کۆری زانیاری:

له هەموو ولاتیکیدا کۆری زانیاری گەورەترین دەزگایە، لەبەر ئەو پۆله گەورەییە که له پیشخستنی زانست و پۆشنییدا دەگێژێت، ئەم جۆره کۆرانه لەهەر ولاتیکیدا بن بۆ بلاوکردنەوه و چەسپاندنی هەموو جۆره دانان و گۆژین و چارەسەرکردنیکی له باره‌ی زمانه‌وه^(۱) گەورەترین دەسه‌لاتیکی زانستین، هەروەها دەتوانی‌ت به پیتی ئەو ئەزموونانە‌ی که هەیه‌تی و به پیتی ئەو زانیانە‌ی کاری تێدە‌که‌ن ئەو پۆله گەورە‌یه له دانانی زاراوه‌دا بگێژێت، کۆریش ئەوە‌نه‌بی‌ت ته‌نیا هەر پشت به‌خۆی بیه‌ستیت و بریار له‌سەر دانانی زاراوه‌ بدات، به‌ل‌کو له‌و بواره‌دا په‌نا بۆ گشت چینه‌کانی کۆمه‌ڵ‌ ده‌بات ئە‌وه‌تا ئە‌نجومه‌نی کۆری زانیاری کورد، ده‌لی‌ت: ئە‌نجومه‌نی کۆر له‌ کاتی دانان و هه‌ل‌بژاردنی زاراوه‌کانیدا هه‌وڵی داوه له هە‌موو پروویه‌که‌وه که‌ل‌ک له به‌ره‌مه‌ی شاعیره‌ کۆنه‌کان و فۆل‌کلۆر و قسه‌ی باوی ناو لادی و ناوچه جیا‌وازه‌کانی کوردستان و فه‌ره‌ه‌نگه کوردیه‌کان وه‌رب‌گرت^(۲) و کۆریش که زاراوه‌ی نوێ داده‌نی‌ت مه‌به‌ستی ئە‌وه نییه وشه‌ کۆنه‌کامان له بیر بچ‌یته‌وه و به‌کاریان نه‌ه‌یین و ده‌لی‌ت: لی‌رده‌ا به پیتو‌یستی ده‌زانین ئە‌وه‌یش بخه‌ینه به‌رچاوی ئە‌نجومه‌نی کۆر به

(۱) د. جه‌مال نه‌به‌ز، زمانی یه‌ک‌گرتووی کوردی، بامبێرگ - ئە‌لمانیا، ۱۹۷۶،

(۲) ئە‌نجومه‌نی کۆر، زاراوه‌ی کارگێژی، گۆفاری کۆری زانیاری کورد، به‌رگی (یه‌که‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ۱۹۷۳، ل ۴۲۱.

دانانی زاراوهی نوێ نایه‌وێت زاراوه و وشه به‌کارهێنراوه‌کانی تر له ناو بچیت و ئه‌مه به‌هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌ داده‌نیّت^(٢).

له دانانی زاراوه‌دا کوژی زانیاری کورد پۆلیکی چالاکی له باره‌ی دانان و داڕشتن و وه‌رگێرانی زاراوه‌وه‌ گێڕابوو، نه‌ك ته‌نیا بایه‌خیکی زۆری پێدا‌بوو، به‌لكو به‌شی زۆری كاتی خۆی بۆ ئه‌م كاره گرنگه‌ ته‌رخان كرده‌بوو. چه‌نده‌ها لیژنه‌ی زانستی بۆ كاری زاراوه‌ ته‌رخان كرده‌بوو و له‌ هه‌وله‌كانی پێش خۆی به‌وه‌ جیا ده‌كرێته‌وه‌ كه‌ له‌ بواری زاراوه‌ داناندا، تا ئه‌ندازه‌یه‌ك له‌سه‌ر پێیازیکی زانستی كاری ده‌كرد.

له‌ سه‌رده‌تای دامه‌زراندنی‌هه‌ هه‌ولێ داوه‌ زاراوه‌ی جو‌راوجۆر دابنیت، كه‌ گشت بواره‌كانی زانست سوودیان لێ ببینن و به‌ره‌مه‌ی ئه‌و هه‌وله‌ش ئه‌و لیستانه‌ن كه‌ له‌و بواره‌دا دایان و كه‌ له‌ پێنج ژماره‌ی گو‌فاری كو‌ردا بلاو‌كرانه‌ته‌وه‌، له‌ دواییشدا له‌ سێ كتیبی سه‌ربه‌خۆدا: (زاراوه‌ی كارگێری ١٩٧٣-١٩٧٤) و (زاراوه‌ی هه‌مه‌چه‌شنه‌ ١٩٧٤ -) و (لیستی چواره‌می زاراوه‌كانی كو‌ر - ١٩٧٥) چاپ‌كران^(*)، كو‌ر تا ئاستێك له‌

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل ٤٢٢.

(*) ب‌پ‌وانه‌:

- كو‌ژی زانیاری كورد، (گو‌فاری كو‌ژی زانیاری كورد):

ا- زاراوه‌ی كارگێری، به‌رگی (یه‌كه‌م)، به‌شی (یه‌كه‌م)، به‌غدا، ١٩٧٣، ل ٤١٩-٥٢٥.

ب- لیستی دووه‌می زاراوه‌كانی كو‌ر، به‌رگی (دووه‌م)، به‌شی (یه‌كه‌م)، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ٨٩٤-٩٣٩.

کاره‌کانیدا سەرکه‌وتوووو، که زاراوه‌کانی بۆ زانستی زاراوه‌سازی کوردی گه‌نجینه‌ییکی به‌ نرخن. ده‌توانین ئەم کارانه‌ی کۆڕ له‌ باره‌ی دارپشتن و وه‌رگێڕانی زاراو‌ه‌ی کوردی و پێکه‌یێنانی لیژنه‌کانی، به‌سه‌رتایه‌کی باش، له‌ پێچکه‌ی قۆناغه‌کانی دیکه‌ی زاراو‌ه‌سازی کوردی دابنێن^(۱). بۆیه‌ بوونی کۆڕێکی زانستی و ئەکادیمی زۆر پێویسته‌ و نه‌بوونیشی ده‌بیته‌ هۆی گێروگرفت له‌ به‌رده‌م زاراو‌ه‌سازی کوردیدا، چونکه‌ ئەو کۆڕه‌ کاریکی گه‌وره‌ و به‌ شێوازیکی زانستی پێشکەش به‌ زانستی زاراو‌ه‌سازی کوردی و دانانی زاراو‌ه‌ ده‌کات.

پ - لیستی سییه‌می زاراو‌ه‌کانی کۆڕ، به‌رگی (دووهم)، به‌شی (دووهم)، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۱۶۶-۲۱۸.

ت - لیستی چواره‌می زاراو‌ه‌کانی کۆڕ، به‌رگی (سییه‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ۱۹۷۵، ل ۴۹۷-۵۴۲.

ج - لیستی پینجه‌می زاراو‌ه‌کانی کۆڕ، به‌رگی (سییه‌م)، به‌شی (دووهم)، به‌غدا، ۱۹۷۵، ل ۵۲۶-۵۵۳.

چ - لیستی شه‌شه‌می زاراو‌ه‌کانی کۆڕ، به‌رگی (چوارهم)، به‌غدا، ۱۹۷۶، ل ۴۷۶-۴۷۹.

هه‌روه‌ها کۆڕی زانیاری کوردستان ئه‌وه‌ی له‌به‌ر ده‌ستی ئیমে‌دا بی‌ت دوو نامیلکه‌ی له‌ باره‌ی زاراو‌ه‌ به‌ چاپ گه‌یاندوه‌:

- لیژنه‌ی زاراو‌ه‌ له‌ کۆڕی زانیاری کوردستان:

ا- زاراو‌ه‌ی کارگێڕی، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۴، (۴۷ لاپه‌ره‌یه‌).

ب- زاراو‌ه‌ی یاسایی، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۲۰۰۴، (۴۷ لاپه‌ره‌یه‌).

^(۱) رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراو‌ه‌سازی کوردی، ل ۲۸۹.

دیاره تا ماویه کی باش له دانانی زاراو و پێشخستنی زانست بهردهوام بوو، بهلام دواى كۆتایی ههشتاكان ئیدی کاری كۆپر بهره و كزیوون چوو، ئه‌ویش له‌به‌ر ئه‌و فشاره‌بوو كه پڕۆیمی به‌عس كردبوویه سه‌ر كۆپر و ئه‌ندامانی، كه بووه هۆی ئه‌وه‌ی هه‌ندى یان زۆرینه‌ی ئه‌و ئه‌ندامانه له كۆپر نه‌میئن، له‌م باره‌یه‌شه‌وه هێما بۆ چه‌ند كه‌موكورتییه‌ك ده‌كه‌ین، چونكه یه‌ك سه‌رچاوه‌ی گشتی زاراو دانانمان نییه‌:

۱- نه‌بوونی یه‌ك سه‌رچاوه‌ی نیوه‌ندیی بۆ دانانی زاراو، هه‌رچه‌نده كۆپى زانیاری رۆلێك له‌م بواره‌دا ده‌بینی، به‌لام زانكۆ و وه‌رگێرێان و داموده‌زگاكانی دیکه‌ش سه‌ره‌پای نووسه‌ران و پڕۆژنامه‌نووسانی رادیۆ و ته‌له‌فزیۆن... هتد، ئه‌م‌رۆ رۆلێکی به‌رچاویان هه‌یه ^(۲).

۲- نه‌بوونی لیژنه‌یه‌کی زانستیی پشپۆر، له‌ لایه‌ن كۆپى زانیارییه‌وه بۆ هه‌ڵسه‌نگاندن و تاوتوێ‌کردنی ئه‌و زاراوانه‌ی كه به‌ره‌مه‌ی (هه‌ولێ تاکه‌ كه‌سێن) به‌ تایبه‌تی ئه‌و ژماره‌ زۆری زاراو‌یه‌ی كه له‌ دواى راپه‌ڕینی گه‌لى كوردستانى ساڵی ۱۹۹۱ دانراون، پێكهێنرابی‌ت.

۲- چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ی دیالێکت و به‌شه‌ دیالێکته‌کانی زمانى کوردی و هه‌ول‌دان بۆ پێکهێنانی زمانى ئه‌ده‌بى یه‌ك‌گرتووی سه‌رتاسه‌ری كوردستان ^(۱).

(۲) محهمه‌د وه‌سمان، گێڕگرفته‌کانی زاراو‌دانان له‌ زمانى کوردیدا، ل ۴۸.

(۱) رۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاراو‌سازی کوردی، ل ۲۸۹.

۵- که می ژماره‌ی دہزگای کلتوری و تہ کادی می:

گەلی کورد ئیستا خاوەنی کۆمەڵێک نووسەری باشە، لە گشت
 بوارەکانی زانستدا کار دەکەن و خزمەتی زمانی کوردی دەکەن، بەلام
 هەندێ جار باری ئابووریی زۆرینهی نووسەران پێگا نادات بەرھەمەکانیان
 بە چاپ بگەیەنن، دەزگایەکی نەتەوێی یە کەرتوومان نییە،
 بەرھەمەکانی ئەو نووسەرانە چاپ بکات، ئەمە خۆی لە خۆیدا یەکیکە
 لە گێڕگرفتەکانی باری زاراوە و دواکەوتنی زانست و پۆشنییری و
 کلتووری کوردی.

۶- نہیونی فہرہہ نگ:

بوونی فەرھەنگ یەکیکە لە ئەركە پێویستەکانی پەرەپێدانی زمانی کوردی، بایەخدان بە دانانی وشە و ڕێکخستنی، سەرەڕای فەرھەنگی نەتەوێی پێویستیشمان بە ئێنسکلۆسیدای نەتەوێیە.

زمانی هدر نه ته وهیك به فهره ننگه گهی هه لده سه نگیتریت، كه واته ده توانین بلین فهره ننگ پیناسیه كه، كه كلتور و روشنبیری و پلهی شارستانیته و پیشكه وتویی و كه سایه تیی ته و گه لهی پی دهرده كه ویت، كه به و زمانه ده به ثفن^(۱).

تەركى فەرھەنگ پۈۈنكۈرۈنەۋە ۋ پېئاسىنى ۋشە ۋ ناساندنىەتى بەۋ
كەسەى كە شارەزائى تەۋاۋى لە ۋشەدا نىيە ۋ فەرھەنگىش ۋەك
تۆمارگەبەك ۋشە لە فەۋتان دەيارتۆپت ۋ فەرھەنگى زمان دەۋلەمەند

(^۱) رۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ل ۲۹۳.

دهکات، ههروهه‌ها لێی کۆلراوه‌ته‌وه و واتای پروون کراوه‌ته‌وه و لێکدراوه‌ته‌وه و شی کراوه‌ته‌وه و زانیاری له باره‌ی چۆنییته‌ی نووسینه‌ی و به‌ده‌ماهاتن و په‌یدا‌بوونی... دراوه^(٢)، له‌به‌ر ئه‌وه به‌هۆی فه‌رهبه‌نگه‌وه خه‌رمانی وشه‌ی کوردی گرد ده‌کرێته‌وه، وشه و زاراوه‌ی میللی له‌نیوچوون ده‌پاریزێت.

گه‌لی کوردیش که‌م تا زۆر کاری فه‌رهبه‌نگنووسی کردوه، به‌لام گشت ئه‌و کارانه به‌ دڵۆپێک له‌ ده‌ریای فه‌رهبه‌نگی کوردیی ده‌ژمیترین^(*)، چونکه ده‌توانین ب‌لێین کورد تا ئێستا خاوه‌نی فه‌رهبه‌نگیکه‌ی وا نییه

(٢) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی ماف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ٦٩.

(*) سه‌باره‌ت به‌ پوخته‌ی میژووی فه‌رهبه‌نگنووسی کوردی به‌روانه:

— سه‌ید عه‌بدوللای سه‌مه‌دی: به‌سه‌رکردنه‌وه‌ی میژووی ٣٢٠ ساڵه‌ی فره‌به‌نگنووسی زمانی کوردی، گۆڤاری (مه‌باد):

ژماره (١٣)، ساڵی (٢)، به‌شی (١)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ١٥-١٧.

ژماره (١٤)، ساڵی (٢)، به‌شی (٢)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ١٨-١٩.

ژماره (١٥)، ساڵی (٢)، به‌شی (٣)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ١٦-١٧.

ژماره (١٦)، ساڵی (٢)، به‌شی (٤)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ٢٠-٢١ =

ژماره (١٧)، ساڵی (٢)، به‌شی (٥)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ٨-٩.

ژماره (١٨)، ساڵی (٢)، به‌شی (٦)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ١٤-١٧.

ژماره (١٩)، ساڵی (٢)، به‌شی (٧)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ٢٢-٢٣.

ژماره (٢٠)، ساڵی (٢)، به‌شی (٨)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ٢٢-٢٤.

ژماره (٢١)، ساڵی (٢)، به‌شی (٩)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ٢٤-٢٥.

ژماره (٢٢)، ساڵی (٢)، به‌شی (١٠)، مه‌باد، ٢٠٠٢، ل ٢٤-٢٥.

ژماره (٢٣)، ساڵی (٢)، به‌شی (١١)، مه‌باد، ٢٠٠٣، ل ٢٠-٢١.

ژماره (٢٤)، ساڵی (٢)، به‌شی (١٢)، مه‌باد، ٢٠٠٣، ل ٢١-٢٢.

توانیبیتی گشت لق و پۆپ و شیوه جۆر به جۆره‌کانی زمانی کوردی له‌خۆ بگریت، واته‌ فه‌ره‌ه‌نگی‌کی نه‌ته‌وه‌یی یه‌ ک‌گرتوومان نییه‌، گشت وشه‌ و زاراوه‌کانی تێدا بێت و بێتته‌ بناغه‌ی زمانی‌کی ته‌ده‌بی یه‌ ک‌گرتوو، ته‌مه‌ش ته‌وه‌ ده‌گه‌ بێتیت که‌ له‌ لایه‌نی فه‌ره‌ه‌نگ نووسینه‌وه‌ دواکه‌وتووین و ژماره‌ی فه‌ره‌ه‌نگه‌ ک‌انمان له‌ وانه‌یه‌ له‌ (۲۰۰ - ۳۰۰) یان زیاتر تێپه‌ر نه‌کات، که‌چی زمانه‌ زیندوو‌ه‌ کان ژماره‌ی فه‌ره‌ه‌نگه‌ ک‌انیان گه‌یشته‌وه‌ته‌ (۱۵۰۰) فه‌ره‌ه‌نگ^(۱) دواکه‌وتویی کوردیش له‌ بواری فه‌ره‌ه‌نگ‌نووسیندا بۆ هۆکاری سیاسی، زمانه‌وانی، ئایینی، که‌لتووری، ژێر ده‌سته‌یی، نه‌خوینده‌واری،... هتد، ده‌گه‌ریتته‌وه‌.

مه‌رج و بنه‌ماکانی زاراوه‌دانان

که‌ ده‌مانه‌وێت له‌ مه‌ره‌جه‌کانی زاراوه‌دانان بدوین، ده‌بی ته‌وه‌ بزانی، زانستی زاراوه‌سازی بنه‌مای تایبته‌ به‌ دانانی زاراوه‌کان له‌سه‌ر بنه‌په‌تێکی پێوانه‌یی یه‌ ک‌گرتوو وه‌خۆ ده‌گریت، ته‌گه‌ر بێت و زمان پێ به‌ هۆکاری زۆر له‌ پێکه‌ینانی زاراوه‌کان بدات، ته‌وا زانستی زاراوه‌سازی ته‌و مه‌ره‌جه‌ ئاراسته‌ک‌راوانه‌ ده‌ستنیشان ده‌کات. له‌ پێی ته‌م ماندوبوون و کارکردنه‌

(۱) حوسین محهمه‌د عه‌زیز، سه‌لیقه‌ی زمانه‌وانیی و گه‌رفته‌کانی زمانی کوردی (کۆڵینه‌وه‌ و په‌خنه‌)، چاپی دووهم، چاپخانه‌ی (کارۆ)، سه‌لیمانی، ۲۰۰۵، ۴۸۷.

تۆيۈرەن دۆزىكى زور بۇ گىرگۈرگەن زامانەۋىيە كانى ئىستا يا داپۇژيان
تۆمار دەكەن.

دۆزی دانانی زاراوه کاریکی تا ئەندازەیک زۆر گران نییه و ئەرکیکی قورس نییه، چونکه ئەو ئەرکیکه توانستی ئەو بابەته و شارەزایی زمانەوانی و لیتهاتویی و چالاکی زانستی هاوچەرخێ پێیستە، بەلام قورسی یان گێرگرفته که زیاتر دەبیّت گەر هات و دۆزه که به بواری وەرگێرپان و گواستنەوه له زمانیکهوه بۆ زمانیکێ تر په یوهستبوو. ئەگەرچی ئەوانه ی له دانان و وەرگێرپانی زاراوه کاندا، به تایبهتی زاراوه کانی کتیب و قوتابخانه دا به شدارییان کردوه، وهک کاریکی سه رهتایی و به هۆی وەرگێرپان و گواستنەوه ئەم کاره یان له که موکوورپی به ده ره نه یوه و تووشی چەند گێرگرفتێک بوون، له وانه:

۱- دانانی چەند زاراوەیەك بۆ یەك چەمك، جاری وا دەبینی لە یەك كتیبددا دوو جۆره زاراوه بۆ یەك چەمك بەكارهاتوو، وەكو (هێڵی یەكسانی، هێڵی كەمەرهی زەوی، خەتی ئیستیوا) لە كتیبی جوگرافیادا، یان ئەو زاراوەیەكی كە لە كتیبی پۆلیكددا بەكارهاتوو لە كتیبی پۆلیكی تردا بۆ واتای زاراوەیەكی دی بەكارهێنراوه، ھۆیەكەشی لەوانە یە ئەوەبێ كە لیژنە ی جودا جودا كتیبهكانی بابەتیکی زانستی چەند پۆلیکیان كردهبێ بە كوردی و لە كاری یەكتر ئاگادار نەبووبن.

۲- دەست نەدان و نارېكېي ھەندېك زاراۋە، تەمەش بۆچەند ھۆيەك دەگەر تەتەۋە:

أ- ئەندامانى لیژنهکانى کتیب و ھەرگیزان و مامۆستایانى بابەتە زانستییەکان کاتى خۆى ئەو ماددانەیان بە کوردی نەخویندووه و شارەزاییەکی تەواویان لە کوردی و لە وشە و زاراوەکاندا نەبووه.

ب- کردنە کوردیی کتیبەکان بە لیشاو و تیکرایى بوو، لەچاو زمانەکهەمان و ئەو بابەتە زانستییانەشدا نوێ بوون.

پ- لە دانان و ھەڵبژاردن و ھەرگیزانی زاراوەکاندا ھەندیک جار ڕێگەى زانستى پەیرە و نەکراوه، کە لە داتاشین و خواستەنەویدا، یان لە ھەرگیزان و کردنە کوردی، یان لە دارشتندا ھەولێ ئەو نەدراوه، کە بەپێى دەستووری زانستى و لۆجیک ئەم جۆرە کردارەنەى دانانى زاراوەکان پتە و بکەن.

ت- زۆر کەم نەبیّت وشەگەلى شیوەزارە جیاوازیەکانى کوردی بۆ لى خواستەنەو و دارشتنى زاراوەى نوێ بەکار نەھینراون^(۱).

کاتى باسى دانانى زاراوە دەکەین، ھەرگیزان یەکیکە لەو ھۆیانەى لە ڕێگەیدەو دەتوانریت زاراوە دابنریت، یان لە ڕێگەیدەو زاراوەیەک لە زمانیکەو بۆ زمانیکى تر بگوازییتەو. زمانە ھاوچەرخەکان کە لە سەر ڕیگا دەستنیشانکراوەکانى (ئەرستۆ) بۆ گواستەنەوێ وشە لە واتایەکەو بۆ واتایەکی تر تێبینیان ھەبە و سێ ڕێگای دی لەم ڕوانگەیدەو دەخەنە ڕوو:

^(۱) عبدالرزاق بيمار، زاراوەکانى ناو کتیبانى قوتابخانە، گۆڤارى (پۆشنیبرى نوێ)، ژمارە (۱۱۱)، ۲۸۷-۲۸۸.

یه کهم:

فراوانکردنی واتای وشه و شکاندنی سنووری له چه مکیکی تاییه تییه به بۆ مه به سستیکی فراوان... وهك وشه ی (سه رچاوه) بۆ واتایه کی ده ستنیشانکراو به کارهاتوو و له میانی پۆشنییری و زانیاری و زانستیدا بووه به زاراوه یه کی ژیاړی فراوان.

دووه م:

تاییه تییکردنی واتای فراوانی وشه یه ک و گواستنه وه ی له جوغزیکی بهر بلاوه بۆ ئه رکیکی ده ستنیشانکراو. بۆ نمونه وشه ی (گه پزین) که به واتای (ئۆتومۆبیل/ئۆته موبیل) دیت، وشه ی (گه پزین) له فره هه نگدا ئاوه ئناوه بۆ هه موو شتیک که پیتی بکریت هاتووچۆ بکات. زمانه وانی کورد ئه و وشه یه ی کردوو به زاراوه، واتا گشتیه که ی ته نگه بهر کردوو و بۆ شتیکی تاییه تی به کاری هیناوه، هه رچه نده ئه و وشه یه وهك زاراوه یه ک به رانه بهر به (ئۆتومۆبیل) پزی نه کرد و وشه جیهانییه که چه سپا، ئه مه ش ئه وه ده سه لیئیت که نه توانرا به ته وای واتا گشتیه که ی وشه که سنووردار بکریت.

سییه م:

گواستنه وه ی وشه یه ک له واتایه که وه بۆ واتایه کی دی له بهر جوژه لیکیچوون و پیوه ندیه ک، وهك وشه ی (زمان) له فره هه نگدا واتای هو ی ئاخو تن ده گه یینی و زاراوه سازی کورد به رانه بهر به زاراوه ی (اللغة) ی عه ره بی به کاری هیناوه، چونکه له نیوانی ئه م دوو واتایه دا پیوه ندیی

هۆیی ههیه^(۱)، لیڤه دا دهبی ئەوه بزاین که ئەگەر وشه له واتایه کهوه بۆ واتایه کی تر گوێزرایهوه دهکری به زاراوه. ئایا واتا دیرینه کهی دهفوتی و لهیاد دهچیت، یاخود به زیندووویهتی لهته که زاراوهیه کهی وشه که دهمیتهتهوه؟ زۆریه ی زمانه وانه کان لهو باوه پەدان کاتی وشه بوو به زاراوه، ته نیا واتا زاراوهیه کهی مه بهسته و پیوسته (واتا) ی پیشووی له یاد بکریته.

دانانی زاراوه و چه سپاندنی کاریکی گرنگه، که گشت زمانه کانی جیهان په پیرهوی ده کهن و زاراوهی کوردیش دهبی دهستنی شانکراو و یه کگرتوو بیت و بۆ واتایه کی تاییه تی به کاریت، سه ره نجام نابێ بۆ تاقه مه به ستیک و یه که واتا پتر له یه که زاراوه به کار بهیتریته و سه ره له خوینه ره و گوێگری کوردی تی کبدری^(۱).

تاییه ته ندیی زاراوه له مه ره لقی که له لقه کانی زانسته و پۆشنییری و هونه ره و دانانی بۆ بابه تی که له بابه ته کانی زانیاری پیوستیه کی پرۆگرامیی ده خاته سه ره شانی زاراوه سازه کان، ئەم پرۆگرامه ش ئەوه یه که دهبی کتیب و نامیلکه و لیسته ی زاراوه به چه شنی بابه ته کانی زاراوه دابه ش بکرین و به وردی ریک بخرین و له یه کتر جودا بکرینه وه.

مه به ستمان له زاراوه دانان و ئاماده کردنی، هه موو ئەو چالاکیانه یه، که به کۆکردنه وی زاراوه کان و شیکردنه وه یان و ریکخه ستنیان و زانینی

(۱) د. کامل به صیر، پیناسینی زاراوه، گۆفاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۱۵.

(۱) د. کامل به صیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لی کۆلینه وه، ل ۲۴.

هاوواتاكان و پیناسه كانی به هه مان زمانی یان به رانبه ره كه ی به زمانیكي تر په یوه سته^(۲). هه روه ها گشت چه مكه كانی بواریكي دیاریكراو له بواره كانی زانیاریدا و لیكۆلینه وهی پیوه ندیی نیوان ئه و چه مكانه، قۆناعی ناماده كردنی زاراهیی پیوانه بیش به سی قۆناعدا تی ده په ریت:

۱- لیكۆلینه وهی سیسته می زاراه به کارهاتووه كان كه ئیستا له بواریكي دیاریكراودا کاریان پی ده کریت، یان به واتایه کی تر، لیكۆلینه وهی به کارهینانی راسته قینه ی زاراهه كان له و کیلگه یه دا، كه ئه مهش پرۆسه یه کی په سه ند كردنه.

۲- پیشخستنی سیسته می زاراهه كان، واته چا ككردنی به کارهینانی راسته قینه ی زاراهه كان، كه ئه مهش پرۆسه ی پیوانه ییه.

دانانی زاراه ی ورد و درشت به رانبه ره چه مكه زانستییه كان، بنه مایه كه له به ره مه هینانی زاراهه پۆلینكراوه كان و سیسته مه پۆلینكراوه كان و فره ده نگه واتایه كانه.

۳- بلاو كردنه وهی ئه و پیشنیازانه ی تایبه تن به زاراه ی یه كگرتوی پیوانه یی و گشتاندنی به کارهینان.

پیش دانانی زاراه و یه كه خستنیان دوو مه رجی سه ره کی هه یه ئه ویش ئه مانه ن:

أ- پیوتیسته هه ره چه مکیك یان شتیك، یه ك زاراه ی سه ره خۆی بۆ دابنریت.

(۲) د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۳۳.

ب- زیاتر له یهك زاراهه بۆ چه مكیك یان شتیك دانه نریت^(*).

هه چهنده هه لێژاردن و داتاشینی زاراهه و دۆزینهوه و دارپشتیان
ئهركی كۆری زانیارییه، به لām ئهوه واناگه یینیت كه زانیان و رۆشنییران له
ئاست خۆیانهوه نه توانن هاوکاری ئهم پرۆسهیه نه كهن، به لām له دۆزینهوه
و هه لێژاردن و دانان و دارپشتن و داتاشینی زاراهه دا پێویسته چهند
راستییهك ههیه له بهر چاو بگیریت، وهك:

- پێویست بهوه ناكات سل له هه موو وشهیه کی بیانی بکهینهوه،
چونكه هیچ زمانیک نییه، ئهمرۆ له چوارچێوهی قالبیکی تهسکی
تهنها وشه گه لی خۆمالیدا گه شه بکات و به رهو پێشهوه بهییت.

- ئه و وشه بیانیانهی كه وتوونه ته نیو زمانی کوردی، جۆری دارپشتن
و شیوهیان گۆراوه و هیچ پێویست به لابردنیان ناکات، مه گهر ئه و وشه
و زاراوانه نه بن كه له گه ل زمانی کوردی ناگۆنجین و وشه ی زاراوه ی
کوردی په تی به رانهریان ههیه یان له ریگه یانهوه ده توانریت زاراوه ی
نوی دابنریت.

- زیندوو کردنه وهی وشه ی کۆنی کوردی و چه سپاندنیان و
بلاو کردنه وهی هه موو وشه و زاراوهیه کی ناوچه یی کوردی په تی،
کاریکی گرنگ و دیاره.

^(*) پروهانه:

أ- د. علی القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ٦٨.

ب- محهمد وهسمان، گير گرفته كانی زاراهه دانان له زمانی کوردیدا، ل ٥١.

- بایه خدان به ریکخستنی زاراوهی بواره جیاجیاکان و ریکخستنیان، بۆ نمونه زاراوه پزیشکییه کان، زاراوه یاساییه کان، زاراوه کارگیریه کان.

- ئەمڕۆکە وا خەریکە فەرەهەنگنوسی کوردی جیگە ی شایانی خۆی لە ژبانی ڕۆشنبیری و زانستی گەلی کورددا دەگریت و دەیان زانا لەم بوارەدا هەنگاویان ناوە، بەلام پێویستیان بە بابەتی نوێ هەیە بە تاییبەتی لایەنی تیۆری زاراوه سازی.

- بایه خدان به نووسینه‌وه‌ی فەرەهەنگی پزیشکی لەبەرئەوه‌ی ئەم بواره پێویستی بە هەزاران زاراوه‌ی نوێ هەیە^(۱)، دیارترین ئەزموونی کۆری زانیاری کورد ئەوه‌یه که له لاپەرەکانی گوڤاری کۆر چەندین زاراوه‌یان لەو بابەتەدا بلاوکردۆتەوه^(*).

زاراوه‌دانان یان هەلبژاردنی وشە بە زاراوه‌ بە‌لای (مەسعود محەممەد)ه‌وه، تەنیا پێویستی بە دوو شت هەیە:

۱- بە‌دوادا گە‌ران.

^(۱) محەممەد وەسمان، گیرۆگرفته‌کانی زاراوه‌دانان له‌ زمانی کوردیدا، ل ۶۸- ۶۹.

^(*) ب‌پروانه:

۱- ئەنجومەنی کۆر، لیستی سییه‌می زاراوه‌کانی کۆر، ل ۱۶۶-۲۱۸.

ب- محەممەد وەسمان، بە‌ره‌و. فەرەهەنگی پزیشکی یه‌ک‌خراو، گوڤاری (نووسەری نوێ)، ژماره (۱۸)، هەولێر، ۲۰۰۱، ل ۱۸-۱۹.

..... که باس له (۵۰۰) زاراوه‌ی پزیشکی کراوه.

۲- ههستکردن به سازانی وشه بۆ زاراوه. هه چى دروستکردنى زاراوهيه له پى تىكبهستنهوه وپراى ئهوه دوو مهرجه پىويستى به زانىنى دهستورهكانى دارشتن و تىكبهستن ههيه^(۱).

دانانى زاراوهش بهلاى ئيمهوه بهسى قوناغى گرنگدا تىدهپهپى:

- قوناغى دانانى زاراوهكان.

- قوناغى يه كهستيان.

- قوناغى گشتاندن و به كارهينان.

قوناغى يه كهم له هه موويان گرنگتره و پتر به زمانهوه بهستراوه، هاوكات قوناغى سىيهم ئامانچىكى سهركىي ئهوه كۆمهلهيهيه، كه ئارهزووى له وهركرتنى زانسته، بۆيه له بهر پۆشنابى ئهوانهى باس كران، بۆمان ههيه ئهوه مهرج و بنه مايانه، له م خالانهى خوارهوهدا بۆ دۆزينهوهى يان دانانى زاراوهى كوردى ديارى بكهين:

۱- پىويسته گونجان يان هاوبهشى، يان لىكچوونىك له نىوان واتاى زمانى و واتاى زانستى زاراوهكهدا ههبيت، مهرجيش نيه زاراوهكه هه موو واتا زانستيه كهى خۆى بگريتهوه.

۲- دانانى يهك زاراوه بۆ يهك چه مكى زانستى هاوئيه رووك له يهك بواردا.

۳- خۆياراستن له فره واتابى يهك زاراوه له بوارى كدا و په سه ند كردنى واژهى تاييه تمه ندانه به سه ر واژهى هاوبه شدا.

(۱) مسعود محمد، زاراوه سازى پىوانه، ۲۹ ل.

٤- له نیتوان وشه هاوواتا کوردییەکاندا، ئەوەیان هەلبیژێرین پاش لیکۆلینەوه و دەست بژێرکردنیان له لایەن لیژنەی تایبەت و پەڕی زاراوەسازییەوه، وەک: مەر، پەز، پان... هتد، بۆ زاراوێ زانستی بە پەسەند دەزانرێت.

٥- له هەلبژاردنی زاراوێ زانستیدا، ئەو پێبازە جیهانیانە بگرێنەبەر، که ئیستا باون:

أ- زاراو زانستییه کانی کوردی لهو زاراوانه‌ی که ئیستا به‌شیوه‌یه‌کی جیهانیی به‌کارده‌یه‌ترین نزیک ب‌خه‌ینه‌وه، تا‌کو به‌راورد‌کردنیان بۆ ئەوانه‌ی خه‌ریکی کاری زانستی و لیکۆلینەوه‌ن، ئاسان ب‌که‌ین.

ب- پشت‌بەستن به‌ پۆلینی ده‌یی جیهانیی زاراو، به‌ پیتی بوار و لقه‌کانی.

پ- پێویسته‌ واتا‌کان دابه‌ش ب‌کری‌ن و به‌ ته‌واوی پ‌وون ب‌کری‌نه‌وه و سنووریان بۆ داب‌نرێت و پێناسه‌ ب‌کری‌ن ئە‌وسا زاراو‌ه‌یان بۆ پێک به‌یه‌نرێت.

ت- ده‌بی پ‌سپۆره‌کان و به‌کاره‌ینه‌ری زاراو‌ه‌کان، هه‌ردو‌لایان هاوبه‌شی له‌ دانانی زاراو‌ه‌کاندا ب‌که‌ن .

ج- درێژه‌پێدانی تو‌ژی‌نه‌وه و لیکۆلینەوه، بۆ ئاسان‌کردنی پێ‌وه‌ندی نیتوان زاراو‌ه‌ساز و به‌کاره‌یتیان.

٦- به‌کاره‌یتانی پێبازە زمانه‌وانییه‌کان له‌ دانانی زاراوێ زانستی نوێدا، پەسەند‌کردنی ئە‌م پ‌یزه‌ندییه‌ که له‌ که‌له‌پ‌وره‌وه پ‌ه‌یدا‌ب‌یت، پاشان شی‌وازه‌کانی پێکه‌یتان له‌ (لیکدان و دارشتن و خواستن و داتاشین و وه‌رگێران و خۆمالیکردن) که له‌ زمانێ کوردیدان .

۷- په سه نډ کړنی وشه کورديیه په سه نه باوه کان به سهر ته و شانه ی که
خو مالۍ ده کړین.

۸- خو پاراستن له وشه ی په شوکی، مه گهر له نیو چند شپوه یه کی
زمانی کور دیدا هاوبه ش بن، نه وساش تاماژه بو په شوکی ټییه که یان بکریټ
و بخړینه نیو دوو که وانه.

۹- په سه نډ کړنی شپوه ی کورت و پاراو و روون و خو دوو رخستنه وه له
وشه ی نه گونجاو و نارېک.

۱۰- په سه نډ کړنی ته و شانه ی بواری دارشتنیان ټیډایه.

۱۱- وشه یه که واتایه کی وردی هه بیټ، ده بی له وشه یه کی گشتی، یان
وشه یه کی لیل په سه نډ تر بکریټ، نه وه ش بخړیته به رچاو که له وه رگړاند
زاروه کورديیه که له گهل واتا زانستییه که ی و زاروه بیگانه که دا
یه که که ویت و گویش نه دريټه ناخاوتنی ته و زاروه بیگانه یه که چی
ده گه یی نیټ.

۱۲- په سه نډ کړنی وشه ی باو به سهر وشه ی ده گمن یان نامو و
ناتاشنادا، مه گهر واتای زاروه زانستییه که، له گهل واتای باوی وشه که دا
پیڅدا چوون و ټیکه لیه کی په یدا کړدبی.

۱۳- ته گهر هه ندیک وشه ی وا هه بن، که هاوواتا بن، یان واتا کانیان
نزيک یه که بن، پیویسته باش روون بکړینه وه، هه یه کیکیان به شپوه یه کی
ورد، کام جوړه واتایه کی زانستی ده گه یی نیټ. له هه لېژارونی ته م جوړه
زاراوانه دا وا چاکه له پیښه وه هه موو ته و بیژانه ی واتا کانیان له یه که

ده‌که‌ن یان نزیکى یه‌کن، پیکه‌وه کو بکړینه‌وه، نه‌وسا تیکړا پیکه‌وه به‌راورد بکړین.

۱۴- نه‌و زاراه و واتابه‌خشه زانستیانه‌ی که شاره‌زا و پسروره‌کان بو کاروبارى تایبه‌تى خو‌یان دایانن‌اون، وه‌رگیراوبن، یان خو‌مالی، شایانى په‌پړه‌وکردن.

۱۵- به کوردیکردنى زاراه له کاتى پښوېست و ناچاریدا بیت، به تایبه‌تى نه‌و زاراوانه‌ی که شیوگیكى جیهانیان هه‌یه، وه‌ک نه‌و وشانه‌ی بنه‌چه‌یان یونانییه یان لاتینییه، یان ناو‌ی نه‌و زانایانه‌ی که وه‌ک زاراه به‌کاره‌یتراون... هتد.

۱۶- له کاتى به کوردیکردنى وشه بیانییه‌کاندا، چاودیری نه‌م خالانه بکړیت:

أ- نه‌گه‌ر وشه به‌کوردیکردنه‌که، له زمانه بیانییه‌کاندا چه‌ند دهرپښیکى جیاوازی هه‌بوو، په‌وانترینیان له‌سه‌ر زمان هه‌لده‌بژیرین.

ب- شیوه‌ گۆړینی وشه‌که، تاكو له‌گه‌ل شیوه‌ کوردیه‌که‌دا گونجاو و هه‌موارکړاو بیت.

پ- زاراه کوردیتراوه‌که، به کوردی دابنریت و پابه‌ندى ریساکانى زمان بیت و بو لیوه‌رگرتن و داتاشین شیاویت، پېشگر و پاشگر بگریته خو‌ی و له‌گه‌ل شیوه‌ی کوردیتراوه‌که‌دا بگونجیت.

ت- راستکردنه‌وى نه‌و وشه کوردییانه‌ی زمانه بیانییه‌کان شیواندوویانن و به بنه‌ما په‌تیه‌که‌ی خو‌یان به‌کار به‌یتړینه‌وه.

١٧- بوژاندنه‌وه‌ی كه‌له‌پوور و زیندووكرده‌وه‌ی وشه‌ی كۆنى كوردی، بو سازکردنی زاراوه زانستییه‌كان، پێویسته وشه‌ی كوردیی ڕه‌سه‌ن به‌كاربه‌یتریت و به‌پێی توانست له‌ شێوه‌ زمانى خۆمالی و وشه‌ی بازایی و ڕه‌شۆكى دوور بكه‌وه‌ینه‌وه‌.

١٨- به‌شداربکردنی پسپۆر و به‌كاره‌یین له‌ سازکردنی زاراوه‌دا، تا هه‌میشه‌ پێوه‌ندی به‌تین له‌ نێوان زاراوه‌ساز و به‌كاره‌یتانی زاراوه‌دا هه‌یه‌یت و لیك دانه‌برێن.

١٩- په‌سه‌ندکردنی زاراوه‌ی یه‌ك وشه‌یی به‌سه‌ر دوانی و سیانیدا، چونكه‌ لیوه‌رگرتن و كۆكرده‌وه‌ و خستنه‌سه‌ری ئاسانه‌.

٢٠- نابێ له‌ زاراوه‌سازیدا مه‌رجی زۆر قورس به‌سه‌ر ده‌قی زاراوه‌كه‌دا به‌سه‌پێندریت، گرنگترین مه‌رج له‌ زاراوه‌ی نوێبادا، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ بتوانیت بروات و له‌ لایه‌ن ئه‌وانه‌ی قسه‌ی پێده‌كه‌ن په‌سه‌ند بك‌ریت.

٢١- پێویسته‌ هه‌ولێ سازکردنی ده‌سته‌یه‌ك وه‌رگێرێ ئه‌كادیمی بدریت، كه‌ ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر زمانى كوردیدا بشكێت و به‌ پێی یاسا و ده‌ستوره‌ زمانه‌وانییه‌ كوردییه‌كان كار بكه‌ن.

٢٢- ئاماده‌ و سازکردنی فهره‌هه‌نگییه‌كه‌ یه‌كگرتووی فراوان، بو‌ زاراوه‌كانی هه‌ر باب‌ه‌تییه‌ی زانستی كار و پرۆژه‌یه‌كه‌ی گرنگه‌ و پێویسته‌ هه‌ر و ئامانج و نه‌خشه‌ی زانستی ئاشك‌رای هه‌بێ.

٢٣- بنیاتنانی (زاراوه‌) ناشی له‌ لایه‌ن ناشاره‌زای زمانى كوردی و ناپسپۆری باب‌ه‌ته‌كه‌یه‌وه‌ ئه‌نجام بدریت.

۲۴- ئاسانى وسوكى وشە لەسەر زمان و گوۋ، بۇ چەسپاندن و بلاۋبونەۋەي زاراۋەي نوۋ مەرچىكى پىۋىستە.

۲۵- لە نىۋ گەلە پىشكەۋتوۋەكاندا، ھەر پسپۆرىك، يان چەند پسپۆرىك ھەر يەكە لە ئاستى خۆيەۋە ئەو زاراۋانە دادەنىت، كە لە بواری ئىشوكارەكەياندا پىۋىستن و تاقە كەسىك مافى ئەۋەي نىيە زاراۋە بۇ ھەموو بوارەكانى زانىارى و زانست دابنى. جا لىرەدا دەرەكەۋى پسپۆرىتى پۆلىكى بالا بۇ چەسپاندنى زاراۋە، يان ناۋى نوۋ دەبىنى.

۲۶- ئىمە كە بىن بمانەۋى زاراۋە بۇ ھەموو ئامىر و پرشتە و بەشەكانى دروستكراۋىكى ۋەك (فرۆكە) دابنىن پىۋىستە لە پىشەۋە زانستى فرېن بە زمانى كوردى بخۆينىن و بنووسىن.

۲۷- پىۋىستە پسپۆرانى بەشى ھەريەك لە زانستەكان و دروستكراۋەكان لە نىۋ خۆياندا، ئاگادارى كارى يەكتىن، نەكا ھەر دەستە مىلى رېگەيەك بگرى كە لە ئاكامدا زاراۋەي بەراۋەژوو و لىك جودا بۇ ۋەردە ئامىرى ئەۋتۇ دابنىن، كە ھەمان فەرمان جىبەجى دەكات لە دوو دروستكراۋى جودادا.

۲۸- زاراۋەدانان بەر لە ھەموو شتىك پىۋىستى بە زانستى فەرھەنگسازى ھەيە، چونكە لە ئاكامدا بايى فەرھەنگىك وشە پۆدەنىت، پىۋىستى بەو زانستە ھەيە كە زاراۋەي بۇ دادەنرېت و پىۋىستى بە زانستى زمان و دەنگسازى و ھەموو لكەكانى دىكە ھەيە، كە زمان باۋەشيان پىدا دەكات.

۲۹- پيويسته ئەرکی زاراوہ ساز ئاسان بکريت بەودا کہ تەسکپيوي
لەگەلدا نە کریت، وەک لەگەل بابايەکی وەرگيڤری چیرۆکدا دەکریت، چونکە
زاراوہ واتايەکی بەرین لە مەودايەکی تەسکدا دەحەوینیتەوہ... ەتد. (*)

(*) لە بارەى ئەم مەرجانەى باسکران بېوانە ئەم سەرچاوانە:

۱- پۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراوہ سازی کوردی، ۳۲۰-
۳۲۶.

۲- ئیبراھیم ئەمین بالدار، زاراوہ و زمان لە کاروانی زانیاری ئەمپۆدا،
گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژمارە (۱۱۲)، ل ۲۲۷-۲۲۹.

۳- د. علي القاسمي، مقدمة في علم المصطلح، ل ۱۰۷-۱۱۲.

۴- جەمال عەبدول:

۱- زاراوہ سازی و زانستاندنێ زمانێ کوردی، گۆڤاری ئەکادیمی کوردی،
ژمارە (۷)، ل ۱۷۵-۱۷۸.

ب- بێرەوۆزی گشتیی زاراوہ دانان و یەکخستن و تۆمار سازی...، گۆڤاری
(وەشت)، ژمارە (۱)، ل ۱۵-۱۷.

پ- بەرکۆلێکی زانستە زاراوہ سازی کوردی، ل ۶۲-۶۷، ل ۷۶-۷۷. ==

ت - چەند سەرئەنجام دەربارەى نامیلکەى (زاراوہى کوردیى زانستەکان)ى
کۆپى زانیاری عێراق دەستەى کورد، گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژمارە
(۱۲۳)، ل ۹۳.

۵- محەمەد وەسمان، گێڕگرفتەکانی زاراوہ دانان لە زمانى کوردی، ل ۶۲-
۶۴.

۶- د. کامل به صير، پیناسینی زاراوہ، گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژمارە
(۱۱۱)، ل ۲۱۸.

۷- عبدالرزاق بيمار، زاراوہکانى ناو کتیبانى قوتابخانه، گۆڤاری
(پۆشنییری نوی)، ژمارە (۱۱۱)، ل ۲۸۹-۲۹۳.

۲۲.

پاش ئەمە، لە میانى پێشاندانى لایەنەکانى شیکردنەوى زاراوه و مەرچى دارپشتن و گرنگى لىكۆلینەوى زمان بۆ زاراوه و پىنگای دانان و پىبازى شیکردنەوه، پروون بوووه ئەگەر زۆرىنەوى لىكۆلینەوهکانى زاراوه‌سازى، هێما بۆ گرنگى زاراوه‌سازى و گىروگرتى دارپشتنى و دەرکەوتن و پەرەسەندنى لە بواره‌کانى تەکنىکى و ئەندازىبارى و فیزىیایى و زیندەوهرناسى و هەى دیکەش بکات، دامودەزگا پەيوەندیدارەکانى کارى زاراوه‌سازى هەستیان بە گرنگى زاراوه‌سازى لەبواره‌کانى زانسته مەروئایەتى و کۆمەلایەتى و زمانەوانىیەکاندا کردووه^(١)، ئەو بارەى جەخت لە سەر نرخى پەرەندى زمان بۆ لىكۆلینەوى زاراوه‌سازى دەکات و بەتایبەتى لە بۆنە نۆدەوڵەتییەکانى پروون بۆتەوه و زانراوه — که گفتوگو لە سەر دانانى زاراوه دەکرێت — یەكخستنى پێوانەى زمان پێویستە پێش یەكخستنى پێوانەى تەکنىکى بکەوێت، ئەمە لەیەكەم کۆنگرەى لووتکەى سالى ١٩٢٤ که لە لەندەن بەسترا، (کنیلی) ئاماژەى بۆ کرد، لەو ساتەدا بریاریدا که گىروگرتە زمانىیەکان کۆسپى سەرەکى بەرانبەر یەكخستنى پێوانەى جیهانى زاراوه، پاشان پۆلى زمانەوان لە بارەى زاراوه‌وه لە لایەنى زمان، بەلکو زاراوه لە گشت لایەنەکانى زانستیدا نیشاندا، ئەوان هاوبەش لەگەڵ پىپۆرانى هەر لقیكى زانیارى بۆ هەستان بە بەرپرسىاریتى دانانى زاراوه‌کانى ئەو لقه، بەلام بەرپرسىاریتى

(١) د. ایناس کمال الحیدى، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، ل ١٠٠.

زمانه‌وانه یه که مینییه کان بریتییه له بایه‌خدان به باسی زاراوه‌ی
زمانه‌وانی^(۱).

مه‌رجه‌کانی زاراوه‌ساز

له‌بهر دواکه‌وتنی ژیا‌ری و فیکری، که گه‌له‌که‌مان پێیدا تیپه‌ریوه،
زانایان و خه‌مخۆرانی زمانی کوردی هه‌ستیان به‌وه کردوه که
که‌مه‌رخه‌می زمانه‌که‌مان به‌رانبه‌ر دواکاریه‌کانی سه‌رده‌م و
که‌مه‌رخه‌می گوزارشتکردنی بۆ دۆزینه‌وه‌ی چه‌مکه‌ زانستییه‌کان و
ته‌کنیکییه‌ ژیا‌رییه‌کان وایانکرد خه‌مخۆرانی نه‌ته‌وه‌که‌مان قۆلیان له
هۆشیا‌رکردنه‌وه‌ی گه‌ل و به‌رزکردنه‌وه‌ی زمانی نه‌ته‌وه‌که‌مان و داهێنانی
زاراوه‌ی کوردی، که شته‌ تازه‌کانی ژیا‌ن ده‌ربه‌رین، هه‌لمالی. تا ئیستاش
ئه‌رکیکی زۆریان کیشا و ده‌کیشن له‌ پێناوی چه‌سپاندنی زمانه‌که‌مان و
دایینکردنی ئه‌و شتانه‌ی، که پێویستن، بۆ ئه‌وه‌ی قالی زاراوه‌ی بیانی
خۆی به‌سه‌ردا نه‌سه‌پێنی و نه‌بێته‌ هۆی لاوازی و سه‌رنه‌که‌وتنی، له‌بهر
ئه‌م هۆکارانه، داموده‌زگای زانستی و پۆشنه‌بیری و کۆری زانیا‌ری
درووستکران، ئه‌رکی هه‌ره‌ گرنگیا‌ن دانانی زاراوه‌ی زانستی بوو، که زمانی
کوردی به‌ ده‌ستییه‌وه‌ ده‌ینالاند.

(۱) د. عبدالقادر الفاسی الفه‌ری، المصطلح اللسانى، مجلة (اللسان العربى)،
العدد (الثالث والعشرون)، المنظمة العربیة للتربیة والثقافة والعلوم (مکتب
التنسیق والتعریب)، جامعة الدول العربیة، ۱۹۸۴، ل ۱۳۹.

ئەندامانى ئەم كۆپ و دامودەزگايانە بۆ زالبون بەسەر زۆرىنەيى و
 دواي پىشتەستەن بە سروشتى زمانى كوردى و ئەو تايىبەتمەنديانەي كە
 ھەيەتەي، بەرانبەر كۆمەللىك گېوگرافىيە بوبوبونەو. ھەرۋەھا دوچارى
 گېوگرافىيە تىرىش بون، كە دەيىتە كۆسپ لەبەردەم جىبەجىيەكردنى
 پىرۆسەي زاراۋەدانان بە ئاسانى، ۋەك ۋەرگرتن لە زمانىك كە سەر بە
 بىنەمالەي زمانەكەت نەيىت، ئەمەش خۆي لە خۇيدا گىرەتە، چونكە ھەر
 زمانىك و بىنەمالەي زمانىك خاۋەنى تايىبەتمەنديى خۇيەتەي، كە لە
 زمانەكانى تىرى جىيا دەكاتەو، ئەمەش ئەو دەگەيىتى ۋەرگرتن لە نيوان
 دوو زمان، كە لەيەكتىيەو دوور بن (واتا لەيەك بىنەمالەي زمان نەبن)
 زۆر لە ۋەرگرتنى نيوان دوو زمانى سەر بەيەك بىنەمالەي زمان گرانترە.

دانانى زاراۋە و دەستىشانكردنى واتاكەي، كاريكى ئاسان نىيە، گىشت
 كەسەك دەتوانى بىكات، راستە ئەندامانى كۆمەل و خەللى گوند و
 دەشت و شار و جووتيار و گاۋان و سەپان و مامۇستا و زانا و ئەندازياران
 و.... سەرچاۋەي سەرەكى ئەو زاراۋانەن، كە دادەنرەن، بەلام لە ھەندى
 بواردا مەۋجۇتى سادە و ساكار ناتوانى زاراۋە بە ئاسانى بۆ ئەو بوارە دابىتە،
 بۆ نمۇنە سەپان و شۋان و گاۋانىكى داماو و سادە و ساكار چۆن دەتوانن
 زاراۋە بۆ بۈيە پىزىشكى و زانستى گەردىلە و ئەندازيارى و دەرۋونناسى و
 فەلسەفە و ژىرپىتى (لۇجىك) و... دابىتەن. ئەم بوارانە پىيۋىستىيان بە
 پىسپۇرى خۇيان ھەيە و دەيىت كۆمەللىك مەرجى سەرەكى لەو كەسانەدا
 ھەبن، بۆيە ئەۋەي دەيەۋىت كارى زاراۋەدانان بىكات دەيىت پىشپىرپىيەكى
 بەرزى ھەيىتە و خاۋەنى زانستىكى چاك يىتە و پىسپۇرپىتى لەيەكىك لە

لقه‌کانی زانیاری و ئاگاداری ورد و درشتی ئەو زانیارییە بێت و
 شارەزاییەکی تەواوی لەبارەى زمانەکەى خۆیەوه هەبێت^(١)، زاراوە‌دانانیشت
 بە تاییەتی زاراوەی زانستی بە هەموو کەسێک دانانرێت، چونکە پیشەى
 زانیان و توێژەرانە، گومانیش لەوەدا نییە هەندى لە زاراوە‌کان خەڵکی
 گوند و لادى و شار و مەروڤى سادە و ساکار دایانان و زۆر لەبار و
 گونجاو، چونکە بە شیوەیەکی هەپەمەکی و بێ دەستور دایان دەنێن،
 دەتوانین بڵێن لە هەموو رووبیە کەوێ زاراوە‌کانیان گونجاو و پاراو دەبن.

پێویستە بۆ کارى زاراوە‌دانان هەندى بنەما هەبن بۆ ئەوەى بتوانرێ
 ئەو زاراوە‌یە بە ئاسانى و سانایی بلاویتتەوه و خەڵکی وەرێگرێت، لەوانە:
 ڕاهێنان، توێژینەوهی زانستی سەرەکی و پراکتیکی تاییەتی، تۆمارسازی
 زانیارییەکان، بینینی چالاکییەکانى زاراوە‌سازی لە ولاتە پێشکەوتووکانى
 تر و هاوبە‌شیکردن لەگەڵیاندا^(١)، بۆیە لێرەدا دەتوانین ئەو مەرجە
 سەرەکیانەى، کە دەبێت لە زاراوە‌سازدا هەبن، لەم خالانەى خوارەوه‌دا
 دیاری بکەین:

١- زاراوە‌ساز پێویستە لە زانستیک یان هونەرێک تاییەتمەندییە و لە
 پروی تیۆری و کردارییەوه شارەزای بوارەکەى بێت، واتە ئەوەى زاراوەی

(١) د. ١براهیم کاید محمود، المصطلح ومشكلات تحقیقه، مجلة (التراث
 العربی)، العدد (٩٧)، ل ٢١.

(١) إنترنت: د. علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي (قراءة في شروطه
 وتوحيده).

پزیشکی دادەنیّت، پیش ھەموو شتێک دەبیّت پزیشک بیّت و لەو بوارەدا بە ئەزموون و زاناییّت.

۲- شارەزاییەکی چاکی لە زمانی کوردیدا ھەبیّت، بە تایبەتی لە لایەنی پەییوندییەو بەو زانستە یان ھونەرەو.

۳- بەلای کەمەوە زمانێکی ئەوروپی، چاک بزانیّت.

۴- شارەزا و ئاگاداری کۆلتوووریّت بە لایەنی کەمەوە لە بوارە تایبەتەندییەکی خۆیدا.

۵- لە چوارچێوەی کۆرپکی زمان، یان زانکۆ، یان دەزگایەکی پەڕدا کەرباکت^(*).

۶- زاراوەساز دەبیّت تا ئاستێک شارەزایی لەبارەیی ھەموو زار و شیوەزارەکانی زمانی کوردی و بابەتی فۆلکلۆر و پەندی پیشینان و چەند بواریکی دیکەش ھەبیّت.

۷- دەبیّت زاراوەساز شارەزایی لە زانستی زمان ھەبیّت و سروشتی مۆرفیمەکانی زمان بناسیّت و ئەو دەستوور و یاسایانەش بزانیّت، کە بە ھۆیانەو مۆرفیمەکانی پێی لێکدەدریّت بۆ دروستکردنی وشە، جگە لە

^(*) زۆر لە مامۆستایانی خوێشان لە کۆپی زانیاری بەغدا و کۆپی زانیاری کوردستان لە ھەولێر کاریان کردووە و دەیکەن، بەلام دەتوانین بڵێین تا ڕادەیەک تەنیا (مەسعود محەممەد) ھەموو مەرجەکانی تیڤان، کە بە زاراوەسازی کورد لەقەڵەم بدریّت و کتیبی (زاراوەسازی پێوانە) و بەرھەمەکانی تری گەواھی ئەوەی بۆ دەدەن.

دهستور و پێژمانی کوردی، پێویسته به ئەندازەیهکی باش شارەزای دهستور و پێژمانی چەند زمانیکێ دیکەش بیت.

۸- پێویسته زاراوەساز پووناکیرییهکی کارامەیی دوور له دەماگیریی و بیروباوەڕی خۆسەپاندنی هەبێت و بەرژەوێندی زمانی کوردیی بختە پیش بەرژەوێندی کەسی و ناوچەیی .

۹- زاراوەساز له کاتی دانانی زاراوەدا، نابێ زاراوەی ناوچەیی و شیوەزاری خۆی بەسەر زاراوەی ئەدەبیدا، بسەپینێت، واتە له کاتی کدا زاراوەی (دوانە) هەبێت، نابێ زاراوەی (جوامرانه) بەکار بهێنێت.

۱۰- نابێت زاراوەساز مەرجی قورسی وەرپسەر بەسەر دەقی زاراوەدا بسەپینێ و پێوانەی وەها تەسکی تیدا بەکاربهێنێ بۆ خەڵکی نامۆبێت .

۱۱- زاراوەساز ئاگاداریی پۆلەتی وشە فێلی لێنەکات، وەک ئەوەی کە (ار)ی ئەبستراکت له گەڵ (ار)ی بنەرەتی و (ار)ی وشەکانی (بنار، دیوار، پێوار، هەوار....) بەیەک شت نەزانیت له (هەنار، مار، دیوار...) و هاوڕێکانیدا، (ار) بۆ لای زەوی دەچیتەوه^(*).

(*) بۆ زانیاری زیاتر له بارەی ئەم مەرجانەوه، بپروانه:

- ا- محەمەد وەسمان، گێڕگرفته‌کانی زاراوە‌دانان له زمانی کوردیدا، ل ۲۳.
- ب- رۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراوە‌سازی کوردی، ل ۳۲۷.
- پ- د.کامل بەصیر، زاراوە‌ی کوردی هەڵسەنگاندن و لیکۆلینەوه، ل ۴۳-۴۴.
- ت- مسعود محمد، زاراوە‌سازی پێوانە، ل ۶، ۷، ۸، ۱۸، ۲۲.
- ج- جەمال عەبدول، بەرکۆلیکی زانستە زاراوە‌سازیی کوردی، ل ۱۱.
- ح - د.کارم السید غنیم، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة في عالما الاسلامي، مجلة (عالم الفکر)، العدد الرابع، ل ۶۸.

- ...ههروههها چه نندین مهرجی تریش، که دهییت له زاراوہ سازدا هه بن.
- پاش دیاریکردنی ئەو مهرجانه بۆئەوێ بەرھەمەکان زانستی و
رێکوپێک بن، پێویستە زاراوہ سازەکان بە پێی ئەم بنەمایانە کار بکەن:
- ۱- ئیشکردن بە کۆمەڵ و رێکخستنی کارەکان بەھۆی لیژنەوہ.
 - ۲- بلارکردنەوہی ئاکامەکانی ئیشی لیژنەکە بەسەر خەڵکیدا، بۆ
ئەوێ رای خۆیان دەربارەوێ بپارەکانی لیژنەکە دەرخەن و سوود لە
بۆچوونی راستی ھەمووان وەرگرن.
 - ۳- زاراوہی نوێیابو، بۆ گەشە و پەرەسەندن و بلاربوونەوہ و چەسپاندن،
کات و ماوہ و بەکارھێنانی دەوێت، بە تاییبەتی ئەگەر ھاتوو لەبەر
رۆشنایی رێبازێکی زانستییانە سازکرا بوو.
 - ۴- دانانی بەرنامەیەکی رێکخراوی فراوانی نەخشە بۆکێشراو بۆ
پێکھێنانی فەرھەنگیکی فراوانی پوختی (کوردی بۆ کوردی) لەگەڵ
فەرھەنگیکی (عەرەبی- کوردی و کوردی- عەرەبی) و ھەروہا (کوردی
- ئینگلیزی) و (ئینگلیزی - کوردی) و (کوردی - فارسی) و (فارسی
- کوردی) و زمانەکانی تریش، کە زۆر پێویستە.
 - ۵- فراوانکردنی لیژنەکانی زاراوہ دانان و شارەزایانی بابەتەکانی
زانستی و زانیارییان تێدا زۆر بکڕین.
 - ۶- دانانی بەرنامە و نەخشەیەکی و رێبازێکی زانستییانە، بۆ
ئیشوکاری ئەو لیژنانە.

خ- د. نەسرین محەمەد فەخری، بەکوردیکردنی زاراوہ، گۆڤاری (پۆشنیری
نوی)، ژمارە (۱۱۴)، ۱۳۵-۱۳۳ ل.

- ۷- زاراوه‌ی هەر بابەتیک کە ساز دەکریت، پێویستە زۆریەکی ئەندامانی لیژنەکە‌ی ئە شارەزایانی ئەو بابەتە بن، واتا لەو بوارەدا پەڕێژە .
- ۸- دانان و وەرگێڕان و پێداچوونەوه و هەڵسەنگاندن و سەرپەرشتیکردنی چاپی کتێبەکانی قۆناغەکانی خوێندن هەمیشە بەو شارەزا زمانزانە لیژنەتوانە بپێرددرێت کە مامۆستای ئەو بابەتە بون.
- ۹- پێویستە لە دانان و وەرگێڕانی کتێبەکانی قۆناغی سەرەتاییدا شارەزایەکی پەرورەدەبیان لەگەڵدا بیت.
- ۱۰- پێویستە کۆمەڵێک لیژنە‌ی پێداچوونەوه دابنرێن، کە سەر لەنوی بە کتێبەکانی سەرچەم قۆناغەکانی خوێندنی فێرگە و قوتابخانەکاندا بچنەوه و شیواوی زانیاری و زاراوەکان لابەرێن و شیوازی نووسینەکانیان بەسەر بارێکی راستدا بپێت، کە لەگەڵ پێویستی خوێندکارەکاندا بگۆجێت^(*).

(*) لەو بارەیهوه پێوانە:

- ۱- د. کامل بەصیر، زاراوه‌ی کوردی هەڵسەنگاندن و لێکۆڵینەوه، ل ۴۴- ۴۵.
- ب- جەمال عەبدول، بەرکۆلیکی زانستە زاراوەسازیی کوردی، ل ۱۱- ۱۲.
- پ- ئیبراهیم ئەمین بالدار، زاراوه و زمان لە کاروانی زانیاری ئەمڕۆدا، گۆڤاری (پۆشنیری نوی)، ژمارە (۱۱۲)، ل ۲۲۹- ۲۳۰.

به‌شی چواره‌م

بنه‌ما و پیکهاته‌کانی زاراوه‌ی کوردی

بڼه‌ماکانی دانانی زاراوہی کوردی و یتکھاته‌کانی

زاراوه له زمانى كوردیدا، تا ئیستا به کاریکی لاوز له قهلهه دهریت، ئهمهش بۆ كۆمه لێك هۆ ده گه پێتهوه: نه بونی ده ولهت و ژیر دهسته یی و هه ولئى تاكه كهس و دواكه وتنى كۆمه ل و بارى پۆشنیریى و... هتد. بهش به حالئى زاراوه ی كوردی، تا بلئى به رچه و رێگایه كى ناهه مواری پیشكه وتندا تیپه ریوه و هه میشه له كیشه و بهرده ابووه. ^(۱) زاراوه نهك له زمانى كوردی، به لكو له گشت زمانه كاندا هه بووه، به لام كاری نووسراو له زمانیکه وه بۆ زمانیکى تر ده گوپیت و جیاوازه، گهر زمانیکى وهك عه ره بى له مه ر زاراوه خۆى به دواكه وتوو بزانی، ده بئى ئیمه ی كورد چى بلئین كه تا ئیستا قه واره یه كى سه ره خۆ و سیاسى خۆمان نییه و هه روها كۆمه لێك هۆكاری دیکهش هه ن كه یاشتر لێیان ده دوین.

بیگومان دوه‌لمه‌مەندکردنی فەرھەنگی ھەر زمانیک لە پێگەی
چەندین پێگاوه دەبێت، گرنگترینیان ئەمانە: (دارشتن و لیکدان و
داتاشین و ھەرگرتن و ھەرگیران و... ھتد). بۆیە ئەم پێیانە دەتوانین
زمانەکانمان بە زاراوی جووڕەجووڕ دوه‌لمەمەند و پاراو بکەین. مێژووی

(۱) لیستہی چوارہمی زارواہکانی کۆپ، گۆقاری کۆپی ژانیاری کورد، بەرگی سێنەم، بەشی بەکەم، ل، ۴۹۷.

زاراوه له زمانى كوردیدا بى پچران نه‌بووه و په‌یوه‌سته به پيشكه‌وتنى زمانى كوردییه‌وه. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا چ زۆر یان كه‌م هه‌ول‌دراوه، به‌لام نه‌و هه‌ولانه گشتیان به پى بارودوخ گۆڤاون و کاریان تىكراوه چ له لایه‌ن هی‌زی ده‌ره‌کییه‌وه بوویت یان به‌هۆی كه‌مه‌رخه‌مى خۆمان بوویت، بۆیه شاعیریكى مه‌زنى وه‌ك (ئه‌حمده‌ی خانى) له‌ سالى ١٦٨٢ / ١٦٨٣ له ژیر ناوى (نه‌وه‌هار)دا، فه‌ره‌ه‌نگ‌ۆکیكى به‌ شیع‌ر بۆ یارمه‌تى منداڵانى كورد بۆ فی‌ربوونى زمانى عه‌ره‌بى نووسیوه ^(١) چه‌ندان هه‌ولتى تریش دراوه لی‌ره‌دا ناتوانین باسى هه‌موویان بكه‌ین و بۆ جی‌گه‌یه‌كى تری نامه‌كه‌مان هه‌لیان ده‌گرین.

ئه‌وه‌ی بپروانیته‌ باری زاراوه‌دانان و زاراوه‌سازى كوردی، ده‌گاته‌ چه‌ند راستییه‌كى تال (دواكه‌وتنى زانستى و ته‌كنیكى) و پچ‌پچ‌پى نه‌ته‌وه‌ی كورد و لی‌كه‌دا‌برانى سیاسى و ئیدارى و نه‌بوونى ده‌وله‌تیكى كورد، وه‌ك له‌ پيشه‌وه‌ باسكراوه، بۆیه زمانى كوردى له‌ كۆندا بی‌گومان به‌رانبه‌ر به‌ دانانى زاراوه‌ وه‌ك ئه‌م‌پ‌رۆ نییه‌، چونكه‌ زمانى كوردى له‌ ئیستادا به‌ قوناغیكى مه‌زنى گه‌شه‌سە‌ندن و په‌ره‌پیدان و خزمه‌ت‌كردندا ده‌روات، ئه‌م پيشكه‌وتنه‌ش وای هه‌ل‌گرتوه‌ كه‌ بایه‌خ به‌ بنه‌ماكانى دانانى زاراوه‌ی زمانى كوردی زیاتر بدریت و له‌ پى‌كه‌اته‌كانى بكۆل‌د‌ر‌ی‌ته‌وه‌ و خۆشه‌ختانه‌ بووه‌ته‌ زمانى په‌روه‌رده‌ و فی‌ربوون و زمانى كارگى‌پى و رامیاری و زمانى داد‌گه‌ و یاسادانان.

(١) لیسته‌ی چواره‌مى زاراوه‌كانى كۆ‌پ، گو‌فارى كۆ‌پى زانیارى كورد، به‌رگى سى‌یه‌م، به‌شى یه‌كه‌م، ٤٩٨ل.

لەم سالانەى رابردودا زمانى كوردى بەهۆى هەزاران زاراوى نوێيار،
 لە بواره جياجياكانى زانست و تەكنەلۆژيا و جيهانى بيردا دەولەمەند
 بووه، بۆيه دەبێت هەولێ زياتر بۆ پەرەسەندن و پيشخستنێ زمانى كوردى
 بەدریت، بۆ ئەوى بەرانبەر ئەو ليشاوه زاراوه نوێيارانه خۆى بگريێت، كە
 دەكەونه بەرەدەست و لە ئەزمونگە و كارگەى كيميايى و فيزيايى و
 پيشەسازى و ئاسمانگەريى دینە ئاراوه، هەندێ ئامار دەلێن لە ولايتى
 پيشكەوتودا زانايان پۆژانه نزيكەى (١٥ - ٥٠)^(١) زاراوى نوێ دادەنێن.
 ئايا چۆن لەتەك ئەم بزاڤە سەرتاسەرييه هەولێ خۆمان هەبێت؟ بۆيه
 دەبێت لە پێگای ئەو بنەما و پێيازانهى كە پاشان لێيان دەدوێن خزمەتى
 زمانى كوردی بگريێت و بتوانرێت زاراوى زانستى بۆ گشت بوارهكان
 دابنریت، تا ئەو پۆژەى دەگەينه ئەو ئاستەى خوێنەر، يان مامۆستای
 وانەبێت، دواى ئەوى لێكۆلینهوهيهك لە زمانىكى بيانیهوه دەخوینیتەوه،
 بۆ بهيانى بتوانیت بە زمانى كوردی و بە ڕەوانیى بيلیتەوه. زمانى
 كوردی وەك هەموو زمانە زیندووهكانى تری جيهان، دەيان وشەى بيانى
 جيهانى لەخۆ گرتووه، بە تايبهتى ئەوانەى لە بنچینهدا یۆنانى و لاتینى،
 وەك (تەلهفۆن، تەلیسكۆپ، مايكروفۆن، ميكريسكۆپ، فۆلت، ئۆم،
 وات، ڕادار، لیزەر، ناپاڵم، یونسكۆ،... هتد) بى سڵەمینهوه بەو بێژەى
 بيانیهوه وەرگىراون و زۆر ئاساييه و زمانى كوردى پى دەولەمەندبووه، وەك
 دەیان زاراوى دیکەى وەك: زەكات، حەج...

^(١) محەمەد وەسمان، گيرۆگرفتهكانى دانانى زاراوه لە زمانى كوردیدا، ل ٧-

وەك دەزانين زمان وەك بوونەوهرێك كاتى له دايك دەبیّت گەشە و گۆران
 لە گەلێى لە دايك دەبیّت و ئەو گۆرانهش بە پێى پەرەسەندن و
 پێشكهوتنى بارى پۆشنییریى و زانستى و فیکرى و کۆمەلایەتى... هتد،
 کاریگەرى دەکاتە سەر زمان، زمانیش وەك دیاردەیه کى کۆمەلایەتى،
 ھۆیەكە بۆ ئەیه کتر گەشتن و بەرپۆهبردنى کاروبارى پۆزانە و زمانیش
 کاتیك لە گۆران دەکەوێت، كە بوونی نەمینى، بۆیه گۆران لە گەل زماندا
 بە شیوەیه کى ھاوتەرییى دەروات و بەردەوام گۆرانی بەسەردا دێت و
 پێویستى بە زاراوهى نوێ دەبیّت و ھەر کەسیك زمانى کوردی بزانیّت بى
 ئەوهى ئەركینكى ئەوتۆ بکێشێ، دەتوانیّت چەندین وشەى نوێی وەھا، كە
 لەم سەردەمەى ئێمەدا پەیدا بوون ناوینیّت، لەم قۆناعەدا كە ژيانى
 پووناكیری و زانستى و کۆمەلایەتى و ئابووری و سیاسى... هتد، میللهتى
 کوردیى لە برەودایە و تێکرای جیهان لە پێشكهوتنداى^(١) بۆیه زمان
 ھەردەم پێویستى بە وشەى نوێ دەبیّت، چونکە پۆژ بە پۆژ شتى نوێ و
 داھێنانى نوێ پەیدا دەبیّت، زۆربەى زمانەکانى جیهان بە پێى ئەو
 تاییەتمەندییەى ھەیانە چەندان رینگا بۆ دەولەمەندکردنیاں دەگیرێتەبەر،
 ئەم رینگایانەش لە زۆربەى زمانەکاندا تا ئاستیك ھەمان شتن، بەلام
 ھەموو زمانیک ناتوانیّت گشت رینگاکان یان ریبازەکان وەك یەك بەکار
 بێنیّت. رینگایە کى وەك (دارشتن) بۆ زمانى عەرەبى لەوانەیه زۆر گونجاوتر

(١) د. ئەوپەحمانى حاجى مەرف، زمانى کوردی و خەوشى ھەندى وشە و
 زاراوهى کوردی، ل. ٤.

بیټ، وهك له زمانیکې تر، ههروه‌ها پښتانه کی وهك (وه‌رگرتن و لی‌کدان) بۆ زمانی کوردیی له‌وانه‌یه زۆر له بارتړیټ وهك له زمانیکې تر. له‌م روانگه‌یه‌وه و بۆ زانیاری له باره‌ی نه‌و پښتانه‌ی پراسته‌وخۆ و ناپراسته‌وخۆ – یان بلنن به‌ شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی و ناسه‌ره‌کی فه‌ره‌نگی زمانی کوردیی ده‌وله‌مه‌ند ده‌کن، باس له‌م پښتانه‌ی خواره‌وه ده‌که‌ین:

یه‌که‌م: پښتانه‌ی داپشتن – الاشتقاق – Derivation

داپشتن یه‌کیکه له‌ گرنه‌ترین پښتانه‌ی دروست‌کردنی زاراوه له‌ زمانی کوردیدا. وشه‌ی (داپشتن) وه‌رگیرانیکې وشه‌ی (صیاغه‌ی) عه‌ره‌بییه. وهك به‌ زمانی کوردی ده‌وتریټ، زمانیکې لی‌کدراوییه، له‌به‌رته‌وه‌ی وشه‌کانی بۆ ده‌رپړنی واتای نوی به‌ زوری له‌ شیوه‌ی لی‌کدانداندا پښتانه‌ی دین و په‌رده‌سینن، زمانی عه‌ره‌بیش پیی ده‌وتریټ زمانیکې داپښتانه‌ی، واته (تیشتیقاییه) چونکه زۆربه‌ی وشه‌کانی بۆ ده‌رپړنی واتای نوی به‌ پښتانه‌ی داپشتن، واته لی‌وه‌رگرتن پښتانه‌ی.^(۱)

داپشتن پښتانه‌ی که له‌ وشه و که‌ره‌سه‌یه‌کی سه‌ره‌خۆی زمانی کوردیه‌وه، به‌ یارمه‌تی پښتانه‌ی و پاشگر یان هه‌ردوکیان پښتانه‌ی دده‌رپړیټ و زاراوه‌ی لی‌ پښتانه‌ی دیت و زمانه‌که‌مان ده‌وله‌مه‌ند ده‌کات و نه‌و

^(۱) ښه‌رامیم نه‌مین بالدار ، زاراوه و زمان له‌ کاروانی زانیاری نه‌مپو‌دا، گو‌څاری (پو‌شنی‌ری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل. ۲۱۸.

وشه سادانه پیناسه ده کات، که به هۆی زیادیه که وه سازکراون^(*)
(زیادیه که ش پێشگر یان پاشگر یان ههردووکیان) پێکه وهن، وه کو وشه ی

(*) ههروه ها له باره ی پیناسه ی (داپشتن) وه، بپروانه:

ا- د. کامل بصیر، بهراوردیه که له نیوانی زمانی کوردی و زمانی عه ره بیدا،
گۆفاری کۆری زانیاری کورد، بهرگی سیازده هه م، ل ۲۲. ===

ب- د. کامل بصیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لیکوئینه وه، ل ۷۰-
۷۱.

پ- محهمه د وه سمان، گیه وگرفته کانی زاراوه دانان له زمانی کوردیدا،
ل ۵۹.

ت- عبدالرزاق بيمار، زاراوه کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گۆفاری
(پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۹۴.

ج- ئیبراهیم ئەمین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری هه مپۆدا،
گۆفاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۸.

چ- د. په فیه ق محهمه د شوانی، چه ند بابیه تیکی زمان و پیزمانی کوردی،
چاپی یه که م، ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی موکریان، هه ولیر، ۲۰۰۱،
ل ۵۰.

ح- جه مال عه بدول، بهرکوئیکی زانسته زاراوه سازی کوردی، ل ۱۹.

خ- د. که مال میراوده ی، فره هنگی پیزمانی کوردی، چاپی یه که م،
له بلاوکراره کانی مه لبه ندی کوردۆلۆجی، سلیمانی، ۲۰۰۷، ل ۳۱.

د- david crystal , dictionary of linguistics and phonetic ,
London – Britain, ۱۹۸۰, p ۱۰۶.

ر- د. محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري، ل ۷۰.

ز- د. ايناس كمال الحيدى، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في
ضوء علم المصطلح، ل ۹۱.

(پاکردن) که له پیشگری (پا) و چاوگی (کردن) داپژراوه، وشه
 (مسگره) که له وشه (مس) و پاشگری (گهر) داپژراوه...
 له بهر ئه و پۆله گه ورهیه داپشتن له پیکهینانی وشه نویدا
 دهیگیریت، زانایان و زمانهوانانی کورد بایه خینکی زۆریان پیداه و ئه و
 وشه و زاراوانه بهم ریگایه دروست بوون زۆر به ئاسانی و به رهوانی
 خه لکی به کاریان دیتن و سوودیان لی دهیین. له بهر زۆری ئه و پیشگر و
 پاشگرانه له پیکهینانی وشه و زاراوهی کوردی به شداری ده کهن، چهند
 نمونه یه دینینه وه بۆ باسه که مان، وهک: چه پگار، دواگر، جلگره،
 رهنگدار، زاراوه ساز، ته له بند، زمانه وان، زانستگا، نه ندازگه، خرپله،
 نه وته لان، ئووته وانه، بنکه، پۆشا، گه رۆک، فرپۆکه، فره، ئووله،
 تیداچوون... هتد. (*)

س - د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، الطبعة الخامسة، مكتبة الانجلو
 المصرية، القاهرة، ١٩٧٥، ل ٦٢.

ش - شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ل ٤١.

(*) بۆ زانیاری زیاتر له باره ی ریبازی داپشتن و دیاریکردنی سه رجه م ئه و
 پیشگر و پاشگرانه وه، بهر وانه ئه م سه رچاوانه ی خواره وه:

ا- د. ئه وه رحمانی حاجی مارف، وشه پڕۆنان له زمانی کوردیدا، چاپخانه ی
 کوژی زانیاری کورد، به غدا، ١٩٧٧، ل ٤٩-٨٣.

ب- جه مال عه بدول، بهر کوئیکی زانسته زاراوه سازی کوردی، ل ١٩-٤٠.

پ- پۆژان نوری عبدالله، فره هنگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ٣٣-
 ١٢٥.

دوہم: ریپازی لیکنان - التركيب - Componding

پښتانه پښتانه کی دیکه یه بډ بنه ما و پښتانه کانی زار او دی -
کوردی، که به پښتانه و پښتانه سهره کی ددوله مه نکر دنی
فهره نگی زمانی کوردی ده ژمیردریت و پښتانه زار او دی کوردی به
پښتانه لیکدان، له زمانی کوردی و هم مو نه زمانانه تردا که له
خیزانی هیند و نه ورورین کاریکی ئاسایی و سرورشتییه. کورد زمان هر
له سهره تاوه به شیوازی لیکدان به تیک به ستنی دوو وشه و اتادار یان
زیاتر، وشه تری نوی، که واتایه کی جیاوازی سهره خوئی هه بیت
پښتانه وه جووتکردنی وشه (دوو) له گهل هه ندیک وشه تردا^(۱)،
وه:

دوودو، دووقه، دوودل، دوورو، دورهگ... هتد.

ت- به‌ناز پره‌فیک توفیق، پیگه به‌پره‌تییه‌کانی ده‌وله‌مه‌ندکردنی فره‌ه‌نگی زمانی کوردی له‌ دیالیکتی خواروودا، نامه‌ی ماستەر، کولێژی پهره‌رده - ئێین پوشد، زانکۆی به‌غدا، به‌غدا، ۲۰۰۸، ۳۹-۵۶. ==

ج- د.کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ۷۱- ۸۷.

چ- د. رفیق محمد شوانی، نهو وشانهی له چاوگهوه و مردهگیرین، جابخانهی (خانی)، دهوک، ۲۰۰۸، ل ۷۳-۱۳۵.

(۱) فیبراهیم ئەمین بالدەر، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری ئەمپۆدا، گۆقاری (رۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل. ۲۱۸.

له باره‌ی زاراوه‌ی لیكدراو و داتاشراو و دارپژراو، هه‌رسیکیان له بناغه‌دا یه‌کن و له به‌ر یه‌ك تیشکی بنه‌واشه‌دا ساز ده‌کرین، ته‌گه‌ر جیاوازییه‌ك له نیوانیاندا به‌دی بکریت، ته‌و جیاوازییه به کاتی له‌دایکبوون و دانانی زاراوه‌که‌وه به‌ستراوه^(١)، زمانی کوردیش، وه‌ك له زانستی وشه‌سازیدا باوه زمانیکی لکاوه — واتا، به‌یه‌که‌وه نووساوه یاخود به واتای ته‌وه‌ی که ژماره‌یه‌کی زۆر له وشه و ده‌رپینه‌کانی ناساده و لیكدراون، یان ده‌توانریت به ئاسانی مؤرفیمی وشه‌کانی له‌یه‌ك جیا‌بکرینه‌وه و ده‌ستنیشان بکرین، ته‌م تاییه‌ته‌ندییه‌ی زمانی کوردی به‌وه چه‌سپاوه که به‌هۆی رپیازی لیكدانه‌وه، زۆریه‌ی ناو و کرداره‌کان له‌سه‌ر بناغه‌ی یه‌ک‌گرتنی دوو وشه‌ی واتادار یان زیاتر له فهره‌هنگی زمانی کوردیدا له دایکبوون و وه‌کو وشه‌یه‌کی خاوه‌ن واتایه‌کی سه‌ربه‌خۆ خۆیان چه‌سپاندروه^(٢) و زمانه‌که‌شمان وه‌ك زۆریه‌ی زمانه ئارییه‌کان لیكدراوی زۆری له‌هه‌موو جۆر وشه و زاراوه تیدایه^(٣) و ته‌گه‌ر به قوولی له زاراوه‌ی لیكدراوی کوردی بکۆلینه‌وه و هه‌ولێ دیاریکردنی بده‌ین، بۆمان ده‌رده‌که‌ویت که زاراوه‌ی لیكدراویش به پێی یاسا‌کانی وشه‌ی لیكدراو ساز

(١) د. کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ٨٨.

(٢) د. کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ٦٢.

(٣) ئەحمەد حەسەن ئەحمەد، پیش‌گەر و پاش‌گەر، گو‌فاری کو‌پی زانیاری عێراق (ده‌سته‌ی کورد)، به‌رگی (سییه‌م)، به‌شی (یه‌که‌م)، به‌غدا، ١٩٧٥، ل ٣٢٠.

دهیئت، که چهند دانه‌یه کیان ده‌که‌ینه نمونه‌ی باسه‌که‌مان^(۹)، وه‌ک: مردن‌نامه، کاسه‌سهر، کتیب دۆست، ده‌نگه‌ژێ، سه‌ربه‌سهر، شه‌وکۆیر، شه‌روال به‌ کۆل، زه‌رداو... وتاره‌ هه‌وال، ئالوگۆرکردن، خوینیه‌ین، به‌فرمال، گفه‌گف، گه‌لکاری، بالاده‌ست،... ده‌ستپین، پیگرتن، چلکاوخواردن، سه‌رخۆشبوون، سه‌رسپیکردن، پورپه‌ش کردن، دل جۆشدان، پشت به‌خۆبه‌ستن، په‌له‌پۆست... هتد.

سییه‌م: پڕیازی (خوازه، میتافۆر، - المجاز / الاستعارة - (Metaphor)

فراوانکردنی واتای زمانه‌وانی وشه‌یه‌که که واتایه‌کی نویی بداتی^(۱) وشه‌یه‌کی وه‌ک (شۆخ) که ئیستا به‌ واتای (جوان) دیت له‌ قۆناغی‌کی پێشتردا به‌ واتای ((بی‌حه‌یا)) به‌کارهاتوه^(۲).

(*) بۆ زیاتر زانیاری له‌ باره‌ی سه‌رجه‌م ئه‌و بنه‌مایانه‌ی که وشه‌ و زاراوه‌ی لیکدراوی ئی پیکدییت، بره‌وانه‌:

(أ) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی مارف، وشه‌پۆنان له‌ زمانی کوردیدا، ل ۸۴-۹۴.
(ب) رۆژان نوری عبدالله، فره‌هنگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۵۷-۱۷۳.

(پ) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی مارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ۸۵-۸۶.
(ت) د. کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لیکۆلینه‌وه، ل ۶۳-۶۸.
چه‌ندین سه‌رچاوه‌ی تریش که له‌ په‌راویزه‌کانی ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا ناویان هاتوه‌...

(۱) شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، ص ۱۷۴.

خوازه، یان خواستن زاراوه‌یه‌کی زمانی و په‌وانبێژییه و چه‌مکه‌که‌ی به‌وه ده‌ست نیشان ده‌کریٔ، که گواستنه‌وه‌ی وشه‌یه‌که له واتایه‌که‌وه بۆ واتایه‌کی دی به‌مه‌رجێک له نیوانی هه‌ردوو واتا‌که‌دا چه‌شنه پێوه‌ندییه‌ک هه‌ییت^(١١) (*) پێبازی خوازه له زاراوه‌سازیدا به پێگه‌یه‌کی گرن‌گ داده‌نریٔ و هۆیه‌که بۆ ده‌وله‌مه‌ند‌کردنی فهره‌هنگی هه‌ر زمانێک. له‌م پێبازهدا بێژهی ئه‌و وشه‌یه ده‌خوازین یان وه‌رده‌گرین و ده‌یگو‌یژینه‌وه بۆ ده‌رپڕینی واتایه‌کی تر، که له هه‌ندێک پوهوه لیی نزیکه، وه‌ک ئه‌وه‌ی وشه‌ی (بروسکه) که ناوه بۆ شه‌وقی ئه‌و چه‌خماخه‌یه‌ی له هه‌وره‌تریشقه په‌یدا ده‌یٔ بۆ واتایه‌کی وه‌ک (برقیهه - Telegraph) و گه‌لیک وشه‌ی تری وه‌ها که بۆ واتایه‌کی جیاوا‌زتر له واتا ئاشکراکه‌ی خۆی به

(١) محمد معروف فتاح، زمانه‌وانی، دار الحکمه للطباعة والنشر فی اربیل، هه‌ولێر، ١٩٨٤، ل ١٢٤.

(١١) د. کامل به‌صیر، به‌راوردیه‌یه‌که له نیوانی زمانی کوردی و زمانی عه‌ره‌بی‌دا، گو‌قاری کو‌پی زانیاری عێراق ((ده‌سته‌ی کورد))، به‌رگی سیازده‌هه‌م، چاپخانه‌ی کو‌پی زانیاری عێراق، به‌غدا، ١٩٨٥، ل ١٨.

(*) هه‌روه‌ها له باره‌ی پێناسه‌ی میتافۆره‌وه بپروانه:

أ - جه‌مال عه‌بدول، بیردۆزی گشتی زاراوه‌دانان و یه‌که‌خستنی و تو‌مارسازی، گو‌قاری (وه‌شت)، ژماره (١)، ل ١٢.

ب - جه‌مال عه‌بدول، زاراوه‌سازی و زانستاندنی زمانی کوردی، گو‌قاری نه‌کادیمی کوردی، ژماره (٧)، ل ١٥١.

ج - انترنیت: فرید امعشور، الیات وضع المصطلحات فی اللغة العربیة. www.odabasham.net/print.php?sid=١١٥٤٨

کاردههینریت^(۲)، وهک: بلول، بلول بیژ، بلویر، بلویر بهزین، بلویر ژهن، بلویر ژهنین، بلویر لیدان^(۱)، ههروهه و شهی، دهست دریژ، دهست کورت، زمان دریژ، چاوسور، که لله تهزین، چاوکراوه،... هتد.

دهرباره ی ئەم ڕێگایه و ئەم ڕووهوه وشه ی (Metaphor) که به فەرهنسی (metaphore) دهنوسریت، له زمانی یونانی و لاتینی دا به (metafora) ناسراوه واتاکه ی له زۆر کۆنهوه، بردن و گواستنوه دهگهیه نیت، له گشت زمانه کاندای ئەم ڕێگایه به هه مان و اتا به کارهاتوه و بۆ هه مان مه بهست سوودی لی بینراوه. خوازهش له زمانی عه ره بیدا زیاتر به کارهاتوه و بواری فراوانتره و ڕێگه یه ک بووه که زاناکانیان بۆ گوازیستن و خواستن پشتیان پیتی به ستوه، به وه ی له نیوان ئەو و نیوان و اتا نوییه که دا واژه کیان به کارهیناوه، پێوه ندیه کی لی کچوو یان هۆیی یان هه ندیک یان گشتی یان سه رتاپای یان تاییه ته ندیی یان خسته نه سه ر یان لی پیکه اتن، له نیوانیاندا ده مینیت^(۲). له زمانی کوردیدا باری وشه ی خوازه یی به و جوړه فراوانه نییه، چونکه ژماره یان که مه و به ده گمه ن سازده کریت، به تاییه ته ی له کۆری فهره نگ و زاراوه سازیدا.

(۲) ئیبراهیم ئەمین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری ئەمڕۆدا، گۆڤاری (پۆشنیری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۹.

(۱) هه ژار، فهرهنگی (ههنبانه بۆرینه) کردی - فارسی، تههران، ۱۳۸۱، ل ۵۸.

(۲) قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، ص ۸۵.

میتافۆر (metaphor) وەك زاراوەیەکی بیانی لە كوردیدا زاراوی جۆرەجۆری بۆ بەكارهاتووە: (خواستن، ئاوەلۆوتا، خوازە) كە بریتییە لە بەكارهێنانی وشەیەك بۆ گەياندنێ واتایەك جگە لە واتا بنەرەتییه كە ی، میتافۆر زمان جوان دەكات و لەزوووە بەكارهاتووە و لە نار گەلان بایەخی پێدراوە و زمان لە دەرپرینه باو و سواوەكان پزگار دەكات، كە بە تێپەرپوونی كات ژەنگ دەهێنێت و دووبارە گیان بەبەر زمان و فەرهنگی وشەكاندا دەكاتەو^(١) و سوودیکی گەورە ی هەیه، ئەوانە:

- بە وەرگرتن و بە كارهێنانی، زمان فراوانتر دەبێت.

- میتافۆر بە ديهینانی شیوازی نوێ ژيان دەگەیهنی.

- یه كێك لە بەكارهێنانە گرنه كانی میتافۆر پركردنەوی فەرهنگی وشەیه، لەبەرئەوی فەرهنگی زمانێك چەند دەولەمەند و پتەوترییت هیشتا بۆشایی گەورە بە خۆیهوه دەبینی و هەرگیز ناتوانیت پێشهکی پێشبینی هەموو ئەو بارانە بكات كە دنیای دەورووبەر و میشکی مرۆف درووستی دەكەن.

- كە ئێكێکی تری میتافۆر ئەو دایە كە واتا حەرفییەكە ی دەرپرینه كە ناسپێتەوه و لەناوی نابات، واتە ئەك هەر واتای نوێ و پەوان دەهێنێتە ناو زمانەكەوه، بەلگەو لە زۆریه ی بارەكانیشدا سامانە فەرهنگییه بنەرەتییه كەش دەپاریزی، چونكە ئێكدانەوی واتای میتافۆری وشە و

(^١) د. محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)،

دەرپرین له زۆر باردا به گه‌رانه‌وه بۆ لی‌کدانه‌وه‌ی واتا حه‌رفییه‌که، وشه و دەرپرینه کۆنه‌که ده‌کری.

- میتافۆر ئامرازیکی به‌هێزه، هه‌ر کاتی بمانه‌وی باریکی نوی بدۆزینه‌وه یان ڕوونی بکه‌ینه‌وه یان ستایشی بکه‌ین توانای ئه‌وه‌مان ده‌داتی که باری نوی له چوارچیوه‌ی وشه و دەرپرینی کۆندا، چوارچیوه‌یه‌که که لی‌ی ئاشناین و لی‌ی ده‌زانین لی‌کبه‌دینه‌وه.^(١)

-میتافۆر دیارده‌یه‌کی زمانیه و بلاوه، له زۆر شیوه‌ی گه‌یاندنی زمانیدا ده‌بینرێ، ئاخاوتنی ڕۆژانه، وتاری ڕۆژنامه، وتاری ئایینی، نووسین و ڕۆمان و فه‌لسه‌فه و شیعر و... هتد. وه‌ک له‌م نموونه‌ی خواره‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ون:

١- پیاو گورگه

٢- ڕۆژانی سه‌خت

٣- په‌پوله‌ی ئاره‌زوو

٤- ته‌نها له تاشتی‌دا خه‌ونه‌کان بال‌ ده‌گرن...^(٢)

^(١) ڕۆژان نوری عبدالله، فه‌رهه‌نگی زمان و زاواوه‌سازی کوردی، ل ١٧٨-١٧٩.

هه‌روه‌ها ب‌روانه:

- د. به‌کر عومەر عه‌ل، میتافۆر له‌ ڕوانگه‌ی زمانه‌وانییه‌وه، نامه‌ی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٠، ل ١٣-١٤.

^(٢) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی م‌ارف، فه‌رهه‌نگی زاواوه‌ی زمانناسی (کوردی - عه‌ره‌بی - ئینگلیزی) له‌گه‌ل دوو پاشکو، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل ٣٤٩-٣٥٠.

میتافۆر به دیاردەییەکی هاوبەشی نێوان زمان و ئەدەب دادەنرێت و
 ڕێبازیکی نوێی تێمان بۆ زمانی کوردی دیاری دەکات و زمانەکانیش
 سوودیان لەو ڕێبازە وەرگرتوو، بۆ وێنە دەکری لە ڕێگەی ئەمەوه بەرگی
 نوێ بەبەر وشەکاندا بکری و یان لە بارێکەوه بۆ بارێکی تر و بۆ
 واتایەکی نوێش بگوازییەوه. پاشان دەکەونه مەملانی، یا ئەوەتە بە
 هەردوو واتا دەمیننەوه یان واتایەکیان بەسەر ئەوەتر زāl دەبی و ئەناوی
 دەبات، هەندیک جاریش واتایەکی بازەنی بەکارهێنانی تەسک دەبییەوه یان
 لە پاژەکی خۆیەوه بۆ ناوانی چەند بواریکی دیکە فراوان دەبی^(۱).

لێردا دەبی ئەوه بزانی ئایا بۆ دەبی زمانەکەمان بایەخ بە میتافۆر
 نەدات؟ ئەم بایەخدان و گەرنگی پێدانهی میتافۆر لە زمانانی دنیا
 هۆکاری زۆرە لەوانە بوونی وتنی میتافۆری بە ئەندازەیەکی زۆر لە زماندا
 و تەنانت لە قسەیی ڕۆژانەشدا و پێوەندی میتافۆر بە چەمکی
 ناپۆرمانی و یاسا زمانییەکان و داھێنان لە زماندا^(۲) و هۆیەکی
 بۆدەوڵەتەکردنی فەرھەنگی زاراوەسازی زمان... هتد.

لە کوردیدا وشەیی (پاشکۆ) شتیکی کە سوار لەپاش خۆیەوه
 دایدەبەستی، نەک هەر سوار، بەلکو ئەوەی پاسکیلیش لێدەخوێ لە دوا
 خۆیەوه پارچە ئاسنیکی یان هەرشتیکی داناو پێی دەلێن (پاشکۆ)، بەلام
 ئیستا بوو بە زاراوەیەکی بەرانبەر بە (الملحق)ی کتیب و دامودەزگا و

(۱) (ڕۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ل ۱۸۰.

(۲) د. بەکر عومەر عەلی، میتافۆر لە ڕوانگەی زمانەوانییەوه، نامەی دکتورا،
 کۆلیژی زمان، زانکۆی سلیمانی، ۲۰۰۰، ۵۳.

خانوو... هتد، به کارده هیئیریت. ههروه ها وشه ی (تهوه ره) ی^(*) ناش بۆ میحوهری گۆی زهوی و میحوهری کاروباری سیاست و فیزی به کارده هیئیریت. (جومگه) به مانای (مفصل) دیت که دووئیسک له لهشی مرۆقدا سه ره کانیان ده گه نه یه ک و ماوهی جوولانه وهیان ده میئێ وه کو ئانیسک و جوموشک و مه چهک، ئه م زاراوه یه بۆ مه کینه و بۆ به پڕه به رایه تی به کارده هیئیریت و زاراوه ی تری لی داپژاوه و وه کو (التمفصل) و ده جومگین^(۱)، ههروه ها له ئه ندازه دا ناوی شتومه کی ناوماڵ و هه ندیک پیشه گوێزراونه ته وه بۆ واتا و مه به ستی نویی زانیاریی ئه ندازه، وه کو (بازنه) - دائره - له بازنی دهسته وه که خره، خشته ک (مکعب) که داریکی شه ش پرووی ریکی زیپینگه رانه یان پارچه قوماشیکی چوار گوشه ییه له ژیر هه نگله وه له چۆغه ی ده دن. ته رب (توازی) بۆ ئه و هیله دروومانانه یه که جاران به رگدروو کورته ک، یان کوله نجی ناو به لۆکه ی پی ته رب ده دا و پی ری ده بوو.

له زمانی کوردیدا، به تاییه تی له لادی ژۆر وشه و زاراوه مان هدی که بۆ جووت و مه پ و مالات و زهوی و په ز و بیستان... هتد، به کار ده هات وا خه ریکه له بیر ده چنه وه، بۆیه له سه ر زانایان ئه وه یه که به هه ر جوړیک بیته

^(*) له باره ی وشه ی (تهوه ره) وه پروانه:

- توفیق وهه بی، سه لام سه رده قی شکاند، گوڤاری (دهنگی گیتی تازه)، بهرگی یه که م، ژماره (۶)، بهغدا، مارتی ۱۹۴۴، ل ۲۱- ۲۴.

^(۱) عبدالرزاق بیمار، زاراوه کانی ناو کتیبانی قوتابخانه، گوڤاری (پوشنبیری نوی)، ژماره (۱۱)، ل ۲۹۶.

بوار نەدەن ئەو وشانە لەبەر بکریڻ، چونکە فەرمانۆشکردنیان زیانیکی گەرە بە سامانی فەرەهەنگیی زمانی کوردی دەگەییشت و هەرەو کو چۆن جاران لایان سەیریوو (پاشبەند) بۆ قافیە و (پاشکۆ) بۆ ملحق و (گەمارۆ) بۆ محاصە، بە کاربەشتن، چونکە ئەمانە بۆ کەلوپەل و کاروباری کەر و ئەسپ و سەگ بە کارهاتوون، نابێ ئەمڕۆ پێیان سەیریشت کە ناوی ئامیڕیکی ناشی ئاو ببێ بە زاراوە بۆ پارچەیه کی کەشتییە کی بۆشایی.^(۱)

گەلی عەرەب هەر لە زوووە ئەمەیان کردوو و هەرچی زاراوی کیش و موسیقای شیعەر هەیه لە ڕەشمالیان وەرگرتوو، خۆ کۆمەڵێک وشە بەنرخ و بەرێزی عەرەبی بە مەجاز لە هەلسوکەوتی حوشتەرەو وەرگراوه.

لە میتافۆردا. وشە بە واتای چەسپاوی خۆی بە کار نایەت، ئەگەر وشە خاوەنی واتای چەسپاو و نەگۆڕ نەبێت^(۲)، هەلبەت میتافۆر بێ واتا دەرەدەچێ، واتای پستە کۆی واتای کەرتەکانی نییە، بۆ نمونە پستەیه کی وەک (نەمریم بە چاوی خۆم دی) بێ واتا دەبێ، ئەگەر لە لێکدانەوهیدا خۆمان بە کۆی واتای چەسپاو و نەگۆڕی خۆمان بە وشەکانەوه خەریک بکەین و بمانەوی لەم ڕینگەیهوه پستە کە بدۆزینەوه^(۳) بۆیه لە شیکردنەوهی میتافۆریشدا دەتوانین بگەینە ئەوهی کە وشە واتایە کی نەگۆڕ و چەسپاو

(۱) عبدالرزاق بێمار، زاراوەکانی ناو کتێبانی قوتابخانە، گۆڤاری (پۆشنییری نوێ)، ژمارە (۱۱۱)، ل ۲۹۷.

(۲) د. بەکر عومەر عەلی، میتافۆر لە پوانگەیی زمانەوانییەوه، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، ل ۹.

(۳) رۆژان نوری عبدالله، فەرەهەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، ل ۱۸۰.

نییه و له زمانی کوردیدا دهتوانی دوو جوړ واتا (مانا) بۆ وشه جیا بکړیتهوه:

۱- واتای حقیقی (direct proper meaning) بهو واتایه دهوتری که راستهوخو دیاردهیه کی بابتهی واقعی نیشان ددهات.

۲- واتای مهجازی (transferred meaning) بهو واتایه دهوتری که راستهوخو دیاردهیه کی بابتهی واقعی نیشان نادات، بهلکو له ږیگی پیهوهندییهوه له گهل دیاردهیه کدا واتا ددهات.

بۆ وینه وشه (ناگرانوه) له زمانی کوردیدا به واتای (ناگرهردان) له شوینیک که بسوتی و (ههلگیرساندنې شپ و ئاشووبنانهوه) دیت. واتای یه کهم حقیقییه، بهلام واتای دووه می خوازه (مهجاز)یه و راستهوخو دیاردهیه کی بابتهی واقعی نیشان نادات، چونکه ئاشکرایه دیارده که لهم ږوداوه یاندا (گرگرتن و سوتاندن)ی تیدا نییه، بهلکو لهم کاره که (ناخوشی و ویرانی و خرابی) له دوايه له تهغامی (گرگرتن و سوتاندن)وه نزیکه^(۱)، ته مهش تهوه دهسهلمینیت وشه له ږوی ژمارهوه له ههمو زمانیکدا سنوورداره و له بن دیت، که چی واتا وانیه و ههرگیز کوتایی نایهت و له په ره سهندندایه، ته مهش وای کردووه هندی وشه بۆ دوو واتا یان زیاتر، به کاریت، بۆ نمونه وشه (خال) و (شاخ) ... هتد.

شاخ زه قایی په قی سهری هندی گیانداري وهك: بهران و بز و ئاسکه کیوی و...

شاخ کیو، چیا.

(۱) د. شهوپه حمانی حاجی مارف، وشه ی زمانی کوردی، ل ۱۰-۱۱.

شاخ..... رەوزە بەردێك بە چیاوە.

شاخ..... بارووت دانى راوچى.

شاخ..... چىاى بەردىن^(١).

ئەم وشانەش لە زانستى زمان و پەوانبىژیدا بە جوړى جىاواز باس دەکړي و لىيان دەکوڵدریتهوه. بۆ نمونه له زمانى لاتىنى و زمانه زىندووهکانى ئەوروپا له ژيړ ناوېشانى مېتافۆر (metaphore) زاناکانى (رىتورک) و (سىمانتیک) یشيان دەکەنەوه، له زمانى عەرەبیدا له ژيړ ناوى (المجاز والاستعاره) لىکیان دەدەنەوه، سەرئەنجامیش ئەو وشەیهى که بۆ واتایه کى نوێ له زمانى لاتىنى و زمانه زىندووهکانى ئەوروپادا بە کار دیت پى دوتريت مېتهفۆر (metaphore) و له زمانى عەرەبیدا به (المجاز) ناو دەبرى. زمانهوانانى کوردیش له سەر هەمان رېچکه خويان له قەرەى ئەم بابەته داوه و شوپى پى شارەزاکانى عەرەبىيان هەلگرتوو و ناوى ئەو وشانەيان به خوازه يان خواسته ناوانه^(٢). ئەمەش ئەوه ناگەیهنى که وشە له واتایه کەوه بۆ واتایه کى تر گوازاىیتهوه؟ بۆ نمونه له زۆربەى زمانهکاندا بۆ پىاوى ئازا و کوپى ئازا وشەى (شیر) بە کار دیت و له جىاتى ئەوهى بوترى (پىاوێکى ئازام له بازار دى) دوتريت (شیریکم له بازار دى) يان له جىاتى ئەوهى بوترى (کچىکى جوانم له زانکو دى)

(١) عەلى نەنەوا زاده، فەرەهنگى کوردى هەرمان، بەرگى يەكەم، چاپى

دوهم، چاپخانهى وهزارەتى پەرەهرده، کوردستان - هەولێر، ٢٠٠٥، ل ١٣.

(٢) د. کامیل بەصير، زاراوهى کوردى هەلسەنگاندن و لىکوئینهوه، ل ٥٨.

دهوتریت (ئاسکیکم له زانکۆ دی) بۆیه وشه‌ی (شیر) و (ئاسک) دوو واتای هه‌یه‌.

(شیر) ناویکه‌ بۆ درنده‌یه‌کی ئازا، وشه‌ی (ئاسک) هه‌ش ناوی ئاژه‌لیکی گوشت خۆشی جوانه‌ و واتای دووه‌می (شیر) و (ئاسک) ئاوه‌لناویکه‌ بۆ پیار و کچ به‌ کارهاتوه‌.

که‌وابوو وشه‌ی (شیر) و (ئاسک) له‌ واتایه‌که‌وه‌ بۆ واتایه‌کی دیکه‌ نه‌گواستراوته‌وه‌، به‌لکو خۆی له‌ خۆیدا دوو واتای پیکه‌وه‌ لکاوی هه‌یه‌. واتای یه‌که‌م واتا راسته‌قینه‌که‌یه‌تی و واتای دووه‌میش له‌ واتا سه‌ره‌کییه‌که‌وه‌ هه‌لقولاوه‌ و مه‌جازیه‌ و بۆته‌ ئاوه‌لناو.

میتافۆر له‌ نامیتافۆر به‌وه‌ جیا ده‌کرێته‌وه‌ که‌ یه‌کیک له‌و نیشانانه‌ی، که‌ له‌ زۆربه‌ی بۆچوونه‌کاندا ئاماژه‌ی بۆ ده‌کری، له‌گه‌ڵ جیاوازی‌شاندا، ته‌وه‌یه‌ میتافۆر په‌گه‌زی نامۆیی و پامانی تێدایه‌ (هینل) بۆ نمونه‌، له‌و باوه‌رهدایه‌ له‌ پوانگه‌ی گۆیگر / خۆینه‌روه‌ ((دیارت‌رین تاییه‌مه‌ندی میتافۆر جۆری نه‌و (صدمة)یه‌ یه‌، که‌ ده‌یه‌ینیتته‌ ئه‌نجام)) هه‌روه‌ها (پانسه‌م) وای بۆ ده‌چی میتافۆر ته‌نیا ته‌نی نامۆ، واته‌ (نامۆیی) ده‌یه‌ینیتته‌ نیو باری وتنه‌وه‌. دیسان (بیرتسلی) باوه‌ری وایه‌، جیاوازی‌ نیوان ده‌برپینی میتافۆری و نا میتافۆری له‌و دژایه‌تییه‌دایه‌، که‌ له‌ ده‌برپینی میتافۆردا هه‌ستی پێده‌کری. (وانزییش) میتافۆر به‌و وشه‌یه‌ ده‌زانی، که‌ هاتنی له‌ باری وتندا شتیکی چاوه‌پروان نه‌کراوه‌^(١).

(١) د. ئه‌وه‌حمانی حاجی مارف، فهره‌نگی زاراوه‌ی زمانناسی، ل ١٥٠.

مه‌جاز يان خوازه نه‌ويه كه وشه‌يهك به‌كاردینين بۆ گه‌يانندی واتا‌يهك
جگه له واتا بنه‌په‌تييه‌كه‌ی. له دايكبوونی زاراه به‌هۆی مه‌جازوه له‌سه‌ر
سۆ بناغه دامه‌زراوه:

يه‌كه‌م: بناغه‌ی فراوان‌کردنی واتای وشه‌يهك كه به‌ر له واتاخوازييه‌كه‌ی
بۆ واتا‌يه‌کی تاييه‌تی ده‌ستنیشان کراوه و به‌کاره‌يێنراوه. وه‌كو وشه‌ی
(سه‌رچاوه)^(١) كه له زماني كوردیدا بۆ واتای (شوینێك) هاتوه، كه
ناوی كانی يان كاریزی لی ده‌ركه‌وێت، به‌لام ئیستاش به‌هۆی رێبازی
خوازه‌وه واتای فراوان کراوه و بۆ واتا‌يه‌کی گشتی هه‌موو شتیکی مادی
يان بیری لیوه وهرده‌گیری لی سازکراو ده‌وتری (پاره سه‌رچاوه‌ی به‌ختیاریه‌ی)
يان (نه‌خوینده‌واری سه‌رچاوه‌ی دوواکه‌وتنه).

هه‌روه‌ها وشه‌ی (پشتیوانه)^(٢) له فهره‌نگدا به واتای داریك هاتوه
كه له پشت ده‌رگاوه داده‌چه‌قیێری بۆ نه‌وه‌ی بخړیته به‌ر (پشكۆل) بۆ
پته‌ویی، كه‌چی به‌هۆی هه‌مان رێبازه‌وه له مه‌یدانی كۆمه‌لايه‌تی و
ئابووریدا بووه به زاراوه‌يهك و بۆ واتا‌يه‌کی فراوان‌تر سازکراوه و مه‌به‌ستی
هه‌موو كه‌سیك يان شتیك پشت پی به‌ستراو ده‌دات به ده‌سته‌وه، ده‌وتریت
فلان كه‌س پشتیوانه، له بانكدا (پشتیوانه‌م هه‌یه)، واتا — ره‌صیدم
هه‌یه.

(١) فهره‌نگی خال، به‌رگی دووهم، ل ٢٦٩.

(٢) به‌روانه: شیخ محمدی خال، فهره‌نگی خال، به‌رگی یه‌كه‌م، چاپخانه‌ی

كامه‌ران، سلیمانی، ١٩٦٠، ل ٢١٨.

دووم: بناغەى تايبەتى کردنى واتاى وشەيەك كە لە مەوبەر بۆ واتايەكى گشتى و ئەركيەكى فراوان بەکارهێنرايەت. وەكو وشەى (کێش)^(۳) كە لە زمانى كوردیدا بۆ كێشانی هەموو شتێك بە تەرازو بەکارهاتوو، ئیستاش لە زانستی زمان و وێژەدا بۆ كێشانی دێپە شیعريەك سازکراوە. هەروەها وشەى (کەوتوو) كە لە قەدى (کەوت) و پاشگري (وو) پێکهااتوو و ناوی بکەرە^(*) لە فەرھەنگدا ئاوەلناویکە بۆ هەموو گیانلەبەرێك یان شتێك کەوتبێت، بەلام لە فیرگە و زانکۆکان بە ھۆى پێیازی خوازووە ئەم وشەییەیان کردوو بە زاراوەیەك بۆ دۆزیکی تايبەتى بەکاریان ھێناوە. بۆیە لە بواری تاقیکردنەوێى فیربووندا دەوترێت، فلان (کەوتوو)^(۱) واتا، لە تاقیکردنەوێدا دەرئەچوو... ھتد.

سییەم: کەلک وەرگرتن لە لیكچوون و پێوەندی نیوان وشە فەرھەنگییەكە و واتا زاراوەییەكەى، وەكو وشەى (ھێل) كە لە

(۳). فەرھەنگى خال، بەرگى سییەم، ل ۷۱.

(۴) ناوی بکەر بەو وشانە دەوترێن كە لە چاوەگەو و وەرەگیرین و واتای پووداویك لە لایەن ئیشكەرەو دەگەییئیت و توانست و تايبەتیەكە یان سیمایەكى بەرەوام و ھەمیشەییان پێ دەبەخشیت و لە ناوی کارای داپێژراو و لیكدراو پێك دێت و بە پێگەى جۆر بەجۆر دروست دەبێت. بۆ زانیاری زیاتر بپروانە:

— د. ئەوپرەحمان حاجى مەرف، فەرھەنگى زاراوەى زمانناسى، كوردی — ھەربى — ئینگلیزى، ل ۳۵۸-۳۵۹.

(۱) ئەنجوومەنى كۆر، زاراوەى کارگێڕى، بەغدا، ۱۹۷۳، ل ۵۸.

فهره‌نگدا به واتای (کیدی جووت)^(۲) هاتوو و له ئەندازیاریدا به مانای (خەتی راست) بە کاردیت و لەبەر تیشکی بناغەیی له یە کچووی هەردوو واتاکەیدا ئەم ئەرکە تازەیی پێ سپێردراوە. هەروەها وشەیی (قاچ) کە بۆ ئادەمیزاد بە کاردیت، له هەمان کاتیشدا بۆ (میز) ساز دەکریت و دەوتری (قاچی میزەکە) هۆی سازکردنی وشەیی (قاچ) بۆ (میز و کورسی و.... هتد) چەشنە پێوەندییەکە له نێوان ئەرکی وشەیی (قاچ) لەم بارەدا.

هەروەها وشەیی (زمان)یش، به مانای ئەو پارچە گوشتە دیت کە له دەمدایە، بە هۆی پێوەندیی دەربڕینی ئاخواتنەو بوو به زاراوەیەکی زانستی و بەرانبەر به (اللغة) بە کاردیت^(*). ئەوەی له بارەیی خوازەو و ترا

(۲) بڕوانە: شیخ محمدی خاڵ، فهره‌نگی خاڵ، بەرگی سییەم، ۱۹۷۱، ل ۴۴۵.

(*) سەبارەت به زیاتر زانیاری لەبارەیی ئەم سێ پێگایەو، بڕوانە:

ا- د. کامل به‌صیر، به‌راوردیه‌ک له نێوانی زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا، گۆفاری کۆپی زانیاری عێراق ((دەستەیی کورد))، بەرگی سییازدەهەم، ۱۹۸۵، ل ۱۹-۲۱.

ب- د. کامل به‌صیر، زاراوەی کوردی هەلسە‌نگاندن و لیکۆلینەو، ل ۶۰-۶۱.

پ- د. کامل به‌صیر، زمانی عەرەبی و کیشەیی زاراوەی کوردی، گۆفاری کۆپی زانیاری کورد، بەرگی (دووهمەم)، بەشی (یەکەم)، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۷۵۵.

ت- جەمال عەبدول، بەرکۆلیکی زانستە زاراوە‌سازیی کوردی، ل ۱۵-۱۶.

دهمانگه یینیتته ئه‌وه‌ی که (ئیدیهم)ه کانیش ده‌چنه بواری میتافۆر و واتای مه‌جازی زمانه‌وه.

زاراوه‌ی (ئیدیهم — idiom) له لاتینییه‌وه وه‌رگراوه و نه‌ک هه‌ر له زمانی کوردی، به‌لکو له گشت زمانه زیندووه‌کانی جیهاندا به‌دی ده‌کریت. ده‌رباره‌ی پیناسه‌ی ئیدیۆم، وتراوه: پیکهاتنیکی ئالۆزه، له شیویه‌کی ئاماده و تیکه‌لدا له زماندا هه‌یه که له یه‌کگرتنی هه‌ندی وشه، واتایه‌کی تاییه‌تی په‌یداده‌بی، که له واتادا له وشه نزیک ده‌بیته‌وه^(۱). هه‌روه‌ها له پیناسه‌ی ئیدیۆمدا هاتووه: ئه‌وه‌یه که راسته‌وراست ناوی شتی‌ک نه‌به‌ی به‌لکو به‌ی ناوی شتیکی تر به‌ی، که پیوه‌ندی به واتای یه‌که‌مه‌وه هه‌بیته‌ بۆ ئه‌وه‌ی پیاو له واتا باسکراوه‌که، بۆ واتا مه‌به‌سته هیما بۆ کراوه‌که به‌ی^(۲) و بواری ئیدیۆمیش بواریکی فراوانه و له گشت لایه‌نه‌کانی ژياندا به‌کار دیته‌ و نه‌ک هه‌ر ته‌نیا له قسه‌ی پۆژانه‌ی خه‌لکیدا هه‌روه‌ک زۆر که‌س واته‌ده‌گه‌ن، به‌لکو زۆرجار له

ج- محمد مبارک، فقه اللغة وخصائص العربية، الطبعة الثانية، مطبعة دار الفكر الحديث، لبنان، ۱۹۶۴، ص ۳۰۸-۳۰۹.

(۱) د. ئه‌وپه‌رحمانی حاجی مارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ۵۷-۵۸.

(۲) د. نه‌سرین محه‌مه‌د فه‌خری، هه‌ندی زاراوه و ئیدیۆمه‌ی کوردی، لیکۆلینه‌وه‌یان له پووی زمانه‌وه، گۆفاری کۆلیجی ئه‌ده‌بیات، ژماره (۱۹)، ل ۹۴.

زمان و نووسین و شیعر و چیرۆکیشدا به کاردیت، لهو شوینانه دا که پیویستی به کارهینانی ئەم ئیدییه مانه بکات^(۳).

زمانی کوردیش وهک زمانهکانی تر و به پیتی تاییه تمه ندیی خۆی جوړیکی زۆر ئیدییه می تیدایه، که پیوهندیان بهو پروودانه وه هه بیّت، که له ناو خه لک و ژیاانی رۆژانه دا پروو ده دن، هه یه، که به پیتی مه به ستیان ده کرینه چه ند چه شنیّک:

۱- ئەو ئیدییه مانه یی که واتا ده به خشن، وهک: (پاکوخواوین، قیتوقۆز، باخوباخات،...) هتد.

۲- ئەو ئیدییه مانه یی زیاتر له واتایه که ده به خشن، وهک (زمانی له ده مدا نییه) بۆ که سیّک به کاردی که بی ده نگ و کزیی یان بی ده سه لات بی و هیچی پی نه کری - واته، حه ق خوراویّت،... هتد.

هه ندی ئیدییه مه یه له هه مان کاتدا بۆ واتای راسته وخۆ و بۆ واتای خوازه ییش به کاردیت، به وینه (شوولّی لی هه لپریوه) واتا راسته وخۆیه که ی ئەوه ده گه یه نی (یه کیّک شوولّ له یه کیّک هه لپری)، به لام واتا خوازییه که ی - واته، (له تامی ده رکرد، له راده ی تیپه راند)^(۱).

۳- ئیدییه مه دژه کان: ئەوانه ن له مه به ستدا دژی یه کن، وهک:

زماندریژ - زمان کورت

Jennifer seidl, English Idioms, Oxford University Press ^(۲)

, ۱۹۸۸, p. ۱۲.

^(۱) جهال مه محمود عه لی، ئیدیۆم له زمانی کوردیدا، ده زگای پۆشنییری

کوردی، زنجیره ی که له پوور - ۱ -، به غدا، ۱۹۸۲، ۳۴۱-۳۴۲.

دهست پاك - دهست پيس

... هتد.

۴- ئيديه مه له يه كچووكان، وهك:

دهمشپ - زمانشپ

دهستپۆ - بههپۆ

... هتد.

۵- ئيديه مه كورتهكان، له دوو وشه يان سى وشه پيك دين،

وهك: (مانگه شهو، مانگا بهكه،...) هتد.

۶- ئيديه مه دريژهكان - له رستهيهك يان پتر پيكددين، وهك: (وهك

كه له شيري ناوهخت وايه)، (كوتر له دهماخي دهفريت)^(۱) ... هتد.

۷- هيچ وشهيهك له زمانى كورديدا بهئندازهى وشهى (دهست -

دهس) وشهى ليكدراو و ئيديه مى لى درووست ناكري بۆ نمونه: (دهست

خوش، دهسنويژ، دهست شكاو،...) ^(۲) ^(*) هتد.

^(۱) جلال مهحمود، ئيديۆم له زمانى كورديدا، بهرگى يهكه، ل ۳۸۹.

^(۲) پۆژان نوري عبدالله، فهرهنگى زمان و زاراوەسازى كوردى، ل ۱۸۹-
۱۹۳.

^(*) بۆ زانيارىيى زياتر له بارهى ئيديۆمى كوردى، بپروانه:

- جلال مهحمود عهلى، ئيديۆم له زمانى كوردى دا، بهغدا، ۱۹۸۲.

بهرگى دووهم، سليمانى، ۲۰۰۱.

چوارەم: پېيازى وەرگرتن - الاقتراض - borrowing

پېيازى وەرگرتن ھۆكاریكه بۇ دەولەتمەندكردنى زمانى كوردى، ھەروەھا يەككە لەو پېيازانی به ئەندازیه کی باش به ھۆی وەرگرتنەو به کاردیت، ئەم وەرگرتنەش به ھۆی دەستکارییهو یان بى دەستکاری به کاردیت، ئەمەش ئەو ناگەیهنى که ئەندامانى کۆمەل ھەولئى بژاردنى ئەو وشانە نادەن، که دینه نیو زمانەکیان، ھەموو نەتەوێهەك ھەول دەدات ئەوئەندەى بۆى بکرى وشەى خوازراو لە زمانەکەیدا (بژار) بکا، و بۇ ئەو شتە تازانەش که دینه گۆرئى، وشەى خۆمالئى پەسەن لەسەر بناغەى دەستوورى زمانەکەى دابنئى^(۱)، بەلام ئەو کارانە ئیشى تاقە کەسێک نین، بەلکو لەسەر ھەمووانە، به تاییه تی خاوەن لایەنى پێوەندیدار.

پېيازى وەرگرتن بۇ دانان و سازکردنى زاراوه لە ھەموو زمانىكى پېشکەوتوودا کارىكى پەوايه و زۆربەى زاناکان لەسەرى کۆکن و ھیچ زانا و زمانەوانێک نکولئى لەو ناکەن، که ئەم کارە لە چاخەکانى کۆن و نویدا پروى داوه^(۲)، بۆیه دەتوانین بڵین ھەموو زمانێک کەم تا زۆر بەپێى

(۱) عبدالرحمن زەبىحى، پەخنەى زانستییانە یاخود شەلم کوێرم ھیچ نابوێرم، گۆڤارى (پۆشنیری نوئى)، ژمارە (۷۱)، بەغدا، تشرینی دووهم - کانوونی یەكەم، ۱۹۷۸، ل ۲۱.

(۲) پۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگى زمان و زاراوەسازى كوردی، ل ۱۲۹ - ۱۳۰.

نزیکی و دووری نه ته وه کان له یه که وه که دهسته زمانیه کان وهرده گرن و ده به خشن. زمانی کوردیش وه که هه موو زمانانی جیهان له م دیارده یه بی بهش نییه به تاییه تی له گهل زمانه کانی عه ربه ی و تورکی و فارسی و ئینگلیزی و... هتد. هه ندی وشه هه ن که له زمانیکه وه وهرگیراون نه ویش له زمانیکی دیکه وه وهریگرتوه، بۆ نمونه وشه ی (بیجامه) ئیمه و عه ره ییش له ئینگلیزمان وهرگرتوه (pyjama)، به لام ئینگلیزیش له زمانی هیندییه وه وهریگرتوه. وشه ی (جگه ره) هه روه ها له (cigarette) ی ئینگلیزییه وه وهرگیراوه^(۳)، به لام بنچینه ی وشه که فهره نییه، هه روه ها زمانی کوردی چهن دین وشه ی تری وه ک کتیب و قوتابی و کلۆج و نه نقهستی و له زمانی عه ربه ی و میهره بان له زمانی فارسی و وشه ی ته له فۆن و زۆربه ی زاراوه شارستانییه کان له زمانی لاتینییه وه وهرگرتوه^(۴). نه و وشانه ی که له هه ر زمانیکه وه بۆ زمانیکی تر وهرده گیرین چ له زمانی کوردی چ له زمانی عه ربه ی وه کو شتیه ی ره سه نه که ی نه ماونه ته وه، به لکو خراوته ژیر کارتیکردنی ده نگسازیی زمانه وهرگه که وه و بهرگی فۆنه تیکی خۆمالی به بهر دا کراوه و بووه به دارپژراوینکی نوی.

زاراوه وهرگرتیش تا بتوانریت ئیی دوور بکه وینه وه باشتره و زمانه که مان به وشه و زاراوه ی بیگانه نه روشتین نه ک وه زمانی فارسی،

(۳) د. که مال میراوده لی، فهره نگی پیزمانی کوردی، ل ۱۳۵-۱۳۶.

(۴) د. کامل به صیر، بهراوردکاریه که له نیوانی زمانی کوردی و عه ره بیدا،

گوڤاری کوپی زانیاری عیراق (دهسته ی کورد)، بهرگی سیازده هه م، ل ۲۱.

که بئ باکانه چ زاراوه‌یه‌کی به دل بیټ و دهستی بکه‌وی وهریده‌گریټ و
 به‌رگیکی خۆمالیی فارسی به به‌ردا ده‌کات، ئه‌ویش له‌به‌ر ئه‌وه‌بیټ، که
 (فارس) خاوه‌نی قه‌واره‌ی ڕامیاری و ده‌وله‌تی خۆی بیټ، بۆیه بئ
 سله‌مینه‌وه هه‌موو زاراوه‌یه‌ک وهرده‌گریټ. ئه‌مه ته‌واو پێچه‌وانه‌ی نه‌ته‌وه‌ی
 کورده، که ده‌بیټ زۆر به‌ئاگاوه زاراوه‌ی بینگانه وهریگریټ، چونکه زمانی
 کوردی هه‌ندی جار ناچار ده‌بیټ زاراوه له زمانه‌کانی تره‌وه وهریگریټ،
 چونکه ئه‌گه‌ر زاراوه‌یه‌ک له کۆمه‌ڵێکدا بۆ بیروباوه‌ڕییکی تایبه‌تی دانرابوو،
 یاخود له گه‌ڵێکدا بۆ ناوی شتیکی داهێنراوی سه‌ر به ئه‌و سازکراوو،
 گه‌لانی دیکه به‌هۆی ڕیپازی وهرگرته‌وه ده‌توانن قه‌رزێ بکه‌ن و له
 زمانه‌که‌یاندا به‌کاری به‌یئن^(١)، بۆ نمونه زاراوه‌ی (الزکاه، الحج،
 الکفر...هتد)ی عه‌ره‌بی زاراوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆن بۆ واتا تایبه‌تییه‌کان و
 هیچ زمانیکی تر ناتوانی زاراوه‌ی خۆی بۆ گه‌یاندنی واتا تایبه‌تییه‌کانی
 ئه‌و زاراوانه ساز بکات، بۆیه که نه‌مانتوانی زاراوه‌یه‌کی کوردی په‌تی
 به‌رانبه‌ر به‌و زاراوانه دابینی، ده‌بیټ له ڕیگه‌ی وهرگرته‌وه ئه‌و که‌ڵینه
 بگرین. وهرگرتنیش هه‌روه‌کو چۆن کاریکه که تاکه‌که‌س ئه‌نجامی ده‌دات،
 به هه‌مان شێوه ده‌زگا زانستییه‌کانیش ئه‌نجامی ده‌ده‌ن، وه‌کو کۆری
 زمانه‌وانی و زانیاری و ڕاگه‌یاندنه‌کان و سه‌رجه‌م بواره‌کانی دیکه‌ی
 زانیاریش.

وهرگرتنی زاراوه‌ش زۆربه‌ی جار له به‌ر پێویستییه‌ یان ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ
 ئاستی سه‌رسامبوون و کاریگه‌ری ئه‌و زمانه‌ی که زاراوه‌ی لێ وهرده‌گریټ،

^(١) د. کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌ڵسه‌نگاندن و لیکۆڵینه‌وه، ل ٥٠.

به تاييه تي ئه و كه سانه ي كه جگه له زمانى دايك فيرى زمانى ديكه ش دهبن^(۲)، ئه مهش ده يitte هوى گۆران له و زمانه دا و تيگه لكردى زاراوى ئه و زمانه له گه ل زمانه ره سانه كه خويدا، چونكه هه ندی جار گۆرانی زمان بۆ کاریگه ری دوو زمان یان زیاتر له سه ر یه كتری ده گه ریته وه، ئه وانه ی فیری زمانیکى بیگانه دهبن، دیاره بهر له مهش زمانى داىكى خویان ده زانن، یان زمانى دووم به ته وای فیئر نابن یان زمانه كه ی خویان ده گۆرپی^(۳)، ئه مهش له زمانه وانیدا به یه كی له هۆكاره كانى گۆرانی زمان به (تیۆرى داىك) له قه لهم ده دریت. هه موو مرو فیک شانازی به بنه چه و زمانى خوی ده كات و هه ز ده كات پیى بنووسی و بخوینیته وه و پیى بخات و په رهی پی بدات و مافی خو شیتی ته گه ر هات و ئه و زمانه ی ده و له مه ند كرده و ده رگرتنى وشه ی بیگانه، ئه وانه شی زمانیکى تر به چاكی ده زانن له كاتى قسه كردن و نووسیندا وشه ی زمانه كه ی خوی لی فری نادات به پیچه وانه ی ته وه ی كه كاتى به زمانه كه ی خوی قسه ده كات چه ندین وشه ی ئه و زمانه ی تییدا به كاردیتی، بۆ نمونه له سه ره تای بلا و بونه وه ی ئیسلامدا، ئه و نووسه ر و كتیب دانهره فارسانه ی، كه به چاكی فیرى زمانى عه ره بى ببوون و جگه له زمانى فارسى به زمانى عه ره بیش ده یاننوو سی، له و نووسینه وانه دا كه به زمانى فارسى ده یاننوو سی، چه ندین وشه و زاراوى عه ره بییان به كارده هیئا، به لام پیچه وانه كه ی

(۲) رۆژان نوری عبدالله، فهرهنگی زمان و زاراوه سازی كوردی، ل ۱۳۰.

(۳) محمد معروف فتاح، زمانه وانی، ل ۱۰۴.

وانه بو^(۱)، نەك ھەر ئەمەش چەندىن ھۆكارى تىرىش ھەيە وەك مېژووبى، كۆمەلایەتى، ئەدەبى، ئاینى... ھتە، پرو دەدات. مەژۇش كاتى وشەيەكى بېگانە وەردەگرى ھەلدەدات لەگەل زمانە پەسەنەكەى خۆى بېگۇغېنىت و بەرگىكى خۆمالىي بە بەردا بکات، بۆ وینە ئیستا لە زمانى كوردیدا وشەى بېگانەى بەكار ھاتوو زۆر ھەيە و ئاسان نییە بتوانریت وازیان لى بھیندریت و تەنانت ئەگەر ھاتوو زاراوہیەكى كوردی پەسەنیش بەرانبەرى بدۆزیتەو، بۆ نمونە وشەيەكى وەك (عشق)ى عەرەبى كاتى كە گویت لىي دەبیت ھەست دەكەیت گویت لە وشەيەكى كوردی دەبیت، لەبەر بەكارھینانى لەلایەن كۆمەلنىكى زۆرى خەلکەو و پەیداكردنى تاشنايەتى لەگەل وشەكەدا، ھەروەھا وشەى (شاعر)ى عەرەبىش، بە ھەمان شىو، سەرەپای دانانى وشەيەكى وەك (ھۆنار) و (ھەستیار) و (دانیار) بۆ وشەى (شاعر)ى عەرەبى، كەچى تا ئیستاش خەلکى ئارەزووى بەكارھینانیان ناکەن... ھتە.

ھەندى وشە كە وەردەگیریت و زۆربەى خەلکى بەکاریان ھینا، بەئاسانى وازی لىناھینریت، چونكە گۆرانى ئەو زاراوہیە ئاسان نییە و كاتىكى زۆرى دەویت، دیاردەى وەرگرتنیش وەنەبى ھەر تاییەت بى بە زمانىكى دیاریكراو، بەلكو لە نیوان ھەموو زمانەكانى جیھاندا پرو دەدات، لە زمانە پۆژھەلات و پۆژئاواییەكان و زمانە دواكەوتوو و پېشكەوتووەكانیش ھەيە لەبەرئەوہى ئەم سەردەمەى ئیستادا، كە سەردەمى شوپشى تەكنەلۆژى و پاگەیاندن و سەرتاپاگیرى زانست و بە

(۱) د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، ل ۱۱۸.

جيهانييونه، هيچ نه ته وديهك ناتواني به گۆشه گيربي و دور له نه ته وه و زمانه کاني ديكه ي جيهان ژيان به سه رببات و له ناو باز نه يه كي ته سكد ا بخوليتته وه.

ئه مړۆ وه رگرتني زار وه له ولاته پيشكه وتوه كان و زمانه نه وروپيه كانيش كاريكي ناساييه، به ناساني كه ساني پسيور ده توانن وشه وه رگيرا وه كان له وشه ره سه نه كاني زمانه كه جيا بكه نه وه. فه ره نه گنو سه كان له فه ره نه گه كانياندا نامازه بو وشه وه رگيرا وه كان ده كه ن و له وشه بنچينه ييه كاني زمانه كه جييايان ده كه نه وه، له به رئه وه ي زمان هه ميشه له گۆرانيكي به رده وام و بي وه ستاندايه، وه رگرتنيش له زمان يكي ديار يكر اودا به پتي قوناغ و سه رده مي نه و زمانه ده گۆر يت، به پتي بواري پامباري و كومه لايه تي و نابوري زمانه پيشكه وتوه كان و چۆنيه تي پتوه ندي له گه ل زمانه دراوسي و جيهانييه كان و چه نديتي و ناستي نه و پتوه ندييه ده گۆر يت^(۱). ده توانن بليين كه دوو جوړ وه رگرتن هه يه:

يه كه م: وه رگرتن له بهر پتيوستي و ناچار بوون.
دووه م: وه رگرتن له پيناوي خو ده رختن و ده ركه وتن.

يه كه ميان ته وديه كه ژينگه يهك له ژينگه كان — واته، شوينييك — جوړ يكي تاييه تي له پروه كييك وهك، دار يان گول يان ناژه ل... يان بابه تيكي جيا خواردن و خواردنه وه ي تيدايت كه له شويني ديكه ده ست

(۱) ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، ل ۱۱۸-۱۱۹.

ده كه ویت، یاخود بیروباوه پړیكى تاییه ت به خوی یان داهینانیک هدییت...
جا کاتى زمانى دوهم هه مان پیویستی بو بیته پیشه وه و ئه و شتانه
وه بگریت، که له شوینه په سه نه که ی خو یان دان به کار ده هیئت، وهك:

۱- زاراوه ی (Wine) که هه موو زمانه کانى ئه وروپى له زمانى
لاتینییه وه وهریان گرتووه.

۲- زاراوه ی (Tea) ئه م زاراوه یه له زمانى چینیه کانه وه وهرگیراوه،
کاتى که چا خواردنه وه له ئه وروپا په یدا بووه.

۳- زاراوه ی (Coffee) له زمانى عه ره بیه وه وهرگیراوه.

۴- زاراوه ی (chocolate) له زمانى مه کسکییه وه وهرگیراوه، چونکه
چاندنى (کاکاو) له م ولاته دا باوه و هه ر له مهش (شوکلاته) دروست
ده کریت.

۵- له زمانى فارسیدا وشه ی (ياسمين - Jasmine) وهرگیراوه.

۶- له زمانه کانى ئه فریقیای ناوه راست وشه ی (شهمپانزى) وهرگیراوه،
ئه م زاراوانه په هه ندیکى جیهانیان وهرگرتووه و هیچ نه ته وه یه ك لای گران
نییه، که وهریان بگریت و به کاریان بینیت^(۱)، هه روه ها هه ندی نه ته وه که
ناستى پۆشنبیری و زانیاریان له ناستیکى نزمدا بیئت، هه وئ ده دن وشه و
زاراوه له زمانى نه ته وه یه کی تره وه وهریگرن و له کۆن و تا ئیستایش له
ئارادایه.

دوه میان: ئه وه یه هه ندی جار وهرگرتنى زاراوه له بهر پیویستی و
ناچار بوون نییه، به لکو له روانگه ی خۆده رخستن و ده رکه وتنه وه دیته نیو

^(۱) ابراهیم انیس، من اسرار اللغة، ل ۱۲۰-۱۲۱.

زمانی خۆمالی، یاخود له تهغامی زۆرکارتیکردنی نهتهوهیهک له نهتهوهیهکی تر، یان ههزکردن به لاساییکردنهوهی زۆریه دیارده و بواره کۆمهلایهتییهکانی نهو نهتهوهیه که یهکتیکیان زمانه^(۲)، ههروهک چۆن ئیستا له کهناڵ و میدیا و گوڤار و رۆژنامهکاندا دهبینین کۆمهلیک نووسهر له پروانگهی خۆ به رۆشنپیرزانینهوه، چهند زاراوهیهکی بیانی بهکاردهین بۆ نیشاندانی ئاستی رۆشنپیری خۆیان، تا وای لی دیت وشه خوازاوه که ههندی جار شوینی وشه خۆمالیه که تهنگ دهکات و جیگهی پی چۆل دهکات، لهم پروانگانهوه دهتوانین بڵین، وشهی وهرگیراو بریتییه لهو وشهیهی که زمانیک له زمانیکی دیکهوه وهریدهگریت، ههروهها پێشیدهوتری خوازاو^(۱) یان خواستن: وهرگرتنی وشهیهک له زمانیکهوه لهلایه زمانیکی دیکهوه.

خواستن دیاردهیهکی میژوویی و کولتووری و سیاسی جیهانییه^(۲). جا تهگهر ئهم وهرگرتانه هیچ گۆرانیکیان بهسهردا نهیهت پێیان دهوتریت (هاورده)، وهک: ئیمهیل، ئینتهرنیټ، قههر، وههم، کۆمپیوتهر...، بهلام تهگهر به پێی سازگهی زمانی دوهم گۆرانیان بهسهردا هات و کهوتنه ژیر ریزمان و فۆنتیکی نهو زمانه، پێیان دهوتریت (کوردینراو) یان (گوڤینراو)، وهک، زاراوهکانی: سهروهت - سات - کهوسهر - فلهسهفه - ... هتد.

(۱) ههمان سهرحاوه، ل ۱۲۱.

(۲) د. محمد علی الخولي، معجم علم اللغة النظری، ل ۱۵۱.

(۳) د. کهمال میراودهی، فهرهنگی ریزمانی کوردی، ل ۱۳۵.

زمانی کوردی و چۆنیتی زاراوه وەرگرتن

زمانی کوردیییش وەك هەموو زمانەکانی تری جیهان لە هەندێ بارودۆخدا پەنا دەباتە بەر وەرگرتنی وشە و زاراوه لە زمانەکانی ترە و لەبەر نەبوونی زاراوه بۆ گشت بەشەکانی زانست ناچار دەبێت ئەو کارە بکات، بۆیە لێرەدا ئەگەر نەتوانرا بۆ زاراوەیەکی زانستی وشەیەکی کوردی پەسەن دابنێن، دەبێت سوود لە وەرگرتنی زاراوه لە زمانی دیکەدا ببینن و لەسەر پووی زەمێندا هیچ زمانیک نییه کە زمانی بێگانه کاری لێ نەکردبێ، یاخود کاریگەری زمانی بێگانهی لەسەر نەبێ. هەروەها هیچ گەلیک یاخود هەلگری هیچ زمانیک بە پەهایێ و بە شیوەیەکی تایبەتی و جیاواز و دوور لە گەلان ناژی^(١)، جا لەم بارەدا هاتنی زاراوه یان وەرگرتن لە هەندێ کاری زۆر پێویستیدا و بە شیوەیەکی کەم و بە ئاگادارییهوه زیانیکی زۆر بە زمانە کە ناگەییانیت، بە وێنە زمانی عەرەبی سەرەرای ئەوەی قورئانی پێرۆز توانیویەتی هێز و تینیکی زۆری بدات و لە هەموو هۆکار و کاری دەرەکی بپارێزێت، لەگەڵ ئەوەشدا چەندان وشە لە

(١) د. ئەورهەمانی حاجی مەرف، بەرەمه زمانەوانییەکانم (نوسین و وەرگێڕان)، بەرگی سێیەم (وتار و لیکۆلێنەوه) لەگەڵ پاشکۆیەك، سلیمانی، ٢٠٠٠، ١٠٣.

زمانه‌کانی تروه وەرگرتوه و، زمانی فارسییش به سەدان وشەى له
زمانه‌کانی تروه بۆ خۆى گواستۆتەوه...هتە.

کەواتە هیچ زمانىكى نەتەوهىي نىيه سوودی له زمانه جیاوازه‌کانى
دیکەى گەلانى جیهان وەرەگرتبى. وەرگرتنى زاراوه هۆکارى زۆره، وەکو
ئەوهى له لایەن نەتەوهى بالادەستدا بسەپینرى یان زمانی ولاتانى
پیشکەوتوو له بوارى زانست و تەکنەلۆژیا و داهینان، زاراوه‌گەلیک
بسەپینیتە سەر زمانی نەتەوه‌کانى دیکە^(۱).

وەرگرتنى زاراوه‌ش هەروا کارىكى ئاسان نىيه، بەلکو دەبیّت له
پىگەى چەند بنەمایەکی واتایی و زاراوه‌سازى جیبه‌جی بکرتن، لەوانە:

۱- بۆ ئەوى زاراوه وەرگیراوه‌کە بچیتە ناو زمانه نوێیه‌کەوه، وەك وشەى
خۆمالیى هەلسوکەوت بکات، دەبى له‌گەڵ دەستوورى زمانه نوێیه‌کەدا
بگونیڤنریت^(۲).

۲- هەر زمانىک دەستوورى زاراوه‌سازى و زمانه‌وانىي تایبەتى خۆى
هەیه، بۆیه کاتیک زاراوه‌یه‌ک وەرەگیرى دەبى دەنگە‌کانى بڤه‌ینه ژیر
کارتی‌کردنى فۆنە‌تیکیى زمانی کوردییه‌وه و بەرگىکی خۆمالى به بەردا
بکەین^(۳)، وەك وشەى (تەواو)، (دەولەت)، (ولات) ... که له عەرەبییه‌وه
هاتوون، وشەى (خەبات)، (خشل)، (ناتر) ... که له سریانىیه‌وه هاتوون،

^(۱) رۆژان نوری عبدالله، فەرهنگى زمان و زاراوه‌سازى کوردى، ل ۱۳۸.

^(۲) رۆژان نوری عبدالله، فەرهنگى زمان و زاراوه‌سازى کوردى، ل ۱۳۸-

۱۳۹.

^(۳) جەمال نەبەز، زمانی یەگەرتووی کوردی، ل ۷۶.

وشەى (خاكەناز)، (مەگریت)، (نیرمیخ)...كە لە ئەرمەنییەو هاتوون،
وشەى (سنوور)، (تەلیسم)، (مەستوور)...كە لە یۆنانییەو هاتوون،
وشەى (پاپۆر)، (وەردیان)...كە لە فارسییەو هاتوون، وشەى (پانتۆل)،
(نمە)...كە لە ئیتالییەو هاتوون^(۱).

۳- ئەگەر زاراوەیەك لە ناو كۆمەڵێكدا بۆ بیروباوەریكى تایبەتى یان
داهێنراویكى سەربەخۆ سازكراو، ئەوا دەكرێ زمانى كوردی، وەكو خۆی
بەبێ ئەوێ دەنگەكانى بگۆرێت وەریبگرێت و لە زمانەكەیدا بە كارى
بەیتیت، بە مەرجێك بە پێنوووسى زمانەكە خۆى بنووسرێت^(۲).

۴- ئەگەر وشەیهكى خۆمالى و بێگانه شان بە شانى یەك لە زمانى
كوردیدا هەبۆن دەبێ كوردییەكەیان بكەینە زمانى ئەدەبى، بۆ ئەمەش
لە هەر دیالێكتێك وەرگیرابى گرنگ نییە، بۆ وینە ((زیاتر)) و ((پتر))،
((بەگوێرە)) و ((بەپێ))، ((حەمام))، ((گەرماء))^(۳)... هتد.

جگە ئەم یاسایانەى باسکران، چەند بنەمایەكى تایبەتى واتایی و
زمانەوانى هەیه لە وەرگرتنى زاراوەدا دەبێت رەچار بكرین:

۱- راوێ بێگانه چونكە بۆ واتایەكى تایبەت یاخود بۆ داهێنراویكى
دەستنیشانكراو لە زمانە رەسەنەكەیدا سازكراو، دەبێ لە زمانى كوردیدا
بە وردى بەرانبەر بە هەمان واتا بەكاربەیتریت و، بە پێى دەستكارى
واتاكەى بۆ هەمان شتى داهێنراو ناو برێ، هەندى جاریش لادان ئەم

^(۱) هەمان سەرچاوە، ل ۷۷.

^(۲) رۆژان نوورى عبدالله، فەرەهنگى زمان و زاراوەسازى كوردی، ل ۱۳۹.

^(۳) جەمال نەبەز، زمانى یەكگرتووى كوردی، ل ۷۷.

دهستوره پوو ددهات و له گهلا پېياز و ياساكانى وەرگرتن ناگوځيټ، وەك وشەى (به‌لوو‌عه) كه له زمانى عه‌ره‌بييه‌وه وەرگيراو، به پېچە‌وانەى واتاكەى به‌كار ديت، (به‌لوو‌عه) له عه‌ره‌بيدا به واتاى (زيراب) ديت، به‌لام له كوردیدا وەك وشەيه‌ك بۆ واتاى (الحنفية)ى عه‌ره‌بى به‌كار ديت^(١).

٢- زاراوه‌ى وەرگيراو به‌ره‌مى دره‌ختى زمانه‌كه‌ى خۆيه‌تى و له ده‌رفه‌تى كۆمه‌لايه‌تى و ئابوورى و ده‌روونى ئەو گه‌له‌وه هه‌لقولاوه كه دايه‌يتناوه و سازى كردوه، هه‌ندى جار به‌هۆى په‌يره‌وى نه‌كردنى ئەم بناغه‌يه‌وه هه‌ندى زاراوه به هه‌له له زمانه‌كه‌ماندا به‌كار دین، بۆ نمونه زاراوه‌يه‌كى وەك (قوتابى) كه زاراوه‌يه‌كى عه‌ره‌بييه و وەرمانگرتوه له پېڭاى هه‌ندى گۆڤان و به پېچ و په‌ناوه به ده‌ستمان هيتاوه. (قوتابى) له (الكتاب)ى عه‌ره‌بى وەرگيراو و له زمانى توركيشدا به سى هه‌نگاو سازكراوه: يه‌كه‌م - ده‌نگى (ك) كراوه به (ق)، دووهم - له‌و دوو(ت)ه، يه‌كێكيان فرى دراوه، سيبه‌م - ده‌ستكارى كردنى واتاى (كتاتيب)ى عه‌ره‌بى ده‌ستكارى كراوه و له واتاى فه‌قى حوَجْرة و بۆ واتاى خويندكارى فيرگه و زانكۆ په‌ره‌ى سه‌ندوه. هه‌روه‌ها زاراوه‌ى تريح^(٢) له‌وباره‌وه هه‌يه.

٣- هه‌موو زمانىك له سازكردن و دا‌رشتنى وشه‌دا فۆنه‌تيك و ده‌ستوورى تايبه‌تى خۆى هه‌يه، بۆيه هه‌ر وشه‌يه‌ك كه وەرده‌گيريت ده‌بيت ده‌نگه‌كانى بجه‌ينه ژير كارتى‌كردنى فۆنه‌تيكى كوردى و ده‌ستوورى

(١) د. كامل حسن بصير، زاراوه‌ى كوردى هه‌لسه‌نگاندن و ليكۆلينه‌وه، ل ٥٢.

(٢) د. كامل حسن بصير، زاراوه‌ى كوردى هه‌لسه‌نگاندن و ليكۆلينه‌وه، ل ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥.

وشەسازی کوردییەو و بەرگیکی خۆمالییان بە بەردا بکەین، وەك وشە (قلم) کە کراوە بە (قەڵەم)، واتا (ل)ە سۆکەکە ی گۆراوە بۆ (ل). چەند زمانیک هەن بە پیتی هۆکاری زۆر: (دراوسییهتی، نزیکی، ئایین، بازرگانیی، ژنهیئان...) کاریگەرییان لەسەر زمانی کوردی هەیە، کە بریتین لە زمانی عەرەبی و فارسی و تورکی و، سەرەنجام زمانی کوردی زاراوەیان لێ وەرەگریت.

أ- وشە و زاراوەی عەرەبی:

هەلبەتە پێوەندی کورد بە نەتەوێ عەرەبەو شتیکی کۆنە و لە سەر بناخەییکی ئایینی و پۆشنیری و سیاسی و ئابوری پتەو چەسپاوە و هەردوو لا وشەیان لە یەکتاییەو وەرگرتوو و لە زمانی کوردیدا زۆر وشە هەیە، کە لە زمانی عەرەبییەو وەرگیراون^(١) هۆیکانیشی لەسەرەو باسکران. زاراوە و وشە عەرەبیش بە پیتی چەند بناخەییەك هاتونەتە نیو زمانی کوردییەو:-

١- وەرگرتنی زاراوەی عەرەبی بەبێ دەستکاری، ئەمانەش کۆمەلێ زاراوە و وشەن، کە لە لای کورد بۆ ناوی ئەو شت و دیاردانە بەکار دەهاتن، لە لایەن خەلکییەو وەکو خۆیان بەبێ دەستکاری، خۆیان بەسەر فەرەنگی زمانی کوردیدا سپاندوو، وەك: (زەكات، حەج، شیخ، غەفوور...).

(١) د. ئەوێحمانی حاجی مەرف، وشەیی زمانی کوردی، ل ٤٢.

۲- به کوردیی کردنی یه کێك یان زیاتر له دهنگه کانی زاراوه
 عه‌ره‌بییه‌که. وه‌ك ئه‌وه‌ی له وشه‌ی (کتاب)ی عه‌ره‌بی پوویداوه به‌ گۆڕینی
 پیتی (أ) به‌ پیتی (ئ)ی کوردی و بووه به‌ (کتیب) زۆرینه‌ی خه‌ڵکی
 به‌ کاری ده‌یه‌تن و ته‌نانه‌ت گه‌ر زاراوه‌یه‌کی تریشی بو‌ داب‌ریژیت هه‌ر وا
 به‌ ئاسانی خه‌ڵکی واز له وشه‌ی (کتیب) ناهیه‌تن، ئه‌گه‌ر وازیشی لی‌به‌یه‌تن
 ماوه‌یه‌کی زۆری ده‌وێت، وه‌ك ئیستا هه‌ندێك وشه‌ی (په‌رتووك) به‌ کاردیه‌تن.
 ئه‌م پێگایانه‌ نه‌ك له زمانی کوردی، به‌لكو له گشت زمانه‌کاندا هه‌ن
 و له زمانی ئینگلیزی پێی ده‌وتریت (ترانس له‌ته‌ره‌یشن -
 Transliteration) و له زمانی عه‌ره‌بی به‌ (التعریب) ناو ده‌بریت و له
 زمانی کوردیش به‌ (به‌ کوردی کردنی زاراوه) ناو ده‌بریت، هه‌ر وشه‌یه‌کی‌ش
 گه‌ر ها‌ته‌ ئێ‌و زمانی کوردی ده‌یه‌یت له‌ پ‌ووی وشه‌سازی و فۆنۆلۆژی و
 ئۆرتۆگرافییه‌وه‌ ب‌جیه‌ته‌ ژیر پ‌کیفی ده‌ستووری زمانه‌که‌مان بو‌، نمونه‌:

ثروة = سه‌روه‌ت

آثار = ئاسار

فرصة = فرسه‌ت

خلاص = خه‌ڵاس

ظالم = زالم

ظروف = زه‌رف (زرووف)

الآن = ئه‌ل‌عان

العربة = عه‌ره‌بانه

المعذرة = عوزر

... هتد.

ئەم جوۆرە دەستکارییە، هەندی جار وادەکات وشە عەرەبییە کە تەنگ بە
وشە کوردییە کە هەلبەجێ، بەلکو هەندی جار شوێنیشیان دەگریتهوه،
هەندی وشەش هەن گەرییەت و لە پێی لێکۆڵینەوی زمانەوانی نەبیەت،
ناتوانین هەست بەوه بکەین کە ئەم وشانە عەرەبی بن، وەک:

مشعل = مەشخەل

خدمة = خزمەت

طعم = تام

... هتد.

۳- بەشێک ئەو وشە عەرەبییانە ی هاتونەتە نیۆ زمانی کوردی، بۆ
هەمان واتا وشە ی کوردی پەسەن بەرانبەریان هەبوو، بەلام ئەگەر
ئەوێشدا هاتونەتە نیۆ زمانی کوردییەوه، وەک: (فەقەرە، ئەرز،
فیکەر، دیراسات، عیلاج، عەقل، دەماغ، فەقیر...) کە ئە زمانی
کوردیدا (بەرپرە، زەوی، بیر، توێژینەوه، چارەسەر، ئاوەز، مێشک،
هەژار...) بەکار دێت.

۴- زۆربە ی ئەو وشە عەرەبییانە ی کە ناوی مەرۆقن، هاتونەتە نیۆ
زمانی کوردی بە پێی دەنگسازیی کوردی گۆ دەکرێن و بە پێی
پێنووسی کوردی دەنوسرێن، وەک:

عثمان = عوسمان

آمينة = ئامینە

خدیجە = خەجی

ظاهر = زاهیر

... هتد.

۵- مۆتۆربە کردن:

واتە دروستکردنی زاراویەکی کوردی بە وشەیهکی کوردی و وشەیهکی عەرەبی، وەك (الانعام، التركيب الاضافي، الشخصية المعنوية) کە بە (تەواوکردن و لێکداننی ئیزافی و کەسیەتی مانایی) وەرگیراون و کراون بە زاراوی کوردی.

۶- وەرگیرانی زاراوی عەرەبی:

لە کاتی وەرگیرانی زاراوی عەرەبی، دەبیّت چەمکی زاراوەکە لەبەرچاو بگێرێت و بەهەڵە وەرنەگێڕدێت، وەك ئەوی لە وشە (المظاهرة)وە، وەرگیراوە، و(ظاهر)یش بە واتای (پشتگرتن) هاتووە، عەرەب دەلێت: (ظاهر فلان فلانا أي سند ظهريه و وازره) کەچی وەرگیرێ کوردی وای زانیوە وشە (المظاهرة) لە فەرمانی (تظاهر)وە، هاتووە بۆیە واتاکە بە وشە (خۆپیشاندان) دەربرێوە.

۷- داتاشینی زاراوی کوردی بەرابەری زاراوی عەرەبی، بۆ نموونە وشە (زانکۆ)کە لە ڕەگی چاوی (زانین) و وشە (کۆ) داتاشاراوە، وشە (کۆ)یش ئەوە دەسەلمێنێ کە داتاشارە زاراوی زانکۆ چاوی لە زاراوی (الجامعة)بووە، چونکە (الجامعة) ناوی بکەری فەرمانی (جمع)ە (١٠)، ئەمە

(١٠) لەم بارەییەوه پڕوانە:

له لایهك له لایهكی تریشهوه شیوهی پیکهاتنی بههله دارپژراوه، چونکه
 لهم وشهیهدا رهگ پیښ نار کهوتووه، که ئەمهش له زمانی کوردیدا
 ناییت، چونکه ئەو ریگایانهی وشه ی لیکدراویان پی پیکدیت هیچ
 کامیان باسی ئەوه ناکەن که (رهگ) پیښ (نار) بکهویت بهلکو دهییت
 (نار) پیښ (رهگ) بکهویت، وهک:

زمان + بر (نار + رهگ) = زمانپر.

یاری + زان = یاریزان.....

کهواته ناتوانین بلین:

بر + زمان = برزمان

زان + قسه = زان قسه...

ا- د. کامل بصیر، زمانی عه‌ره‌بی و کیشهی زاراوه‌ی کوردی، گۆفاری کۆپی

زانپاری کورد، به‌رگی دووهم، به‌شی یه‌که‌م، به‌غدا، ۱۹۷۴، ل ۷۵۸-۷۶۴.

ب- د. کامل حسن البصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌ئسه‌نگاندن و لیکۆلینه‌وه،

ل ۱۲، ۱۲۸-۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۴.

پ- رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ۱۴۲-

۱۴۸.

ت- ده‌سته‌ی کورد، پینووسی کوردی به‌ پیی برپاره‌کانی کۆپی زانیاری

عیراق، به‌غدا، ۱۹۸۷، ل ۱۲۳.

ب- وشه و زاراوی فارسی:

زمانی کوردی به گوێرهی ئه‌وهی سهر به بنه‌ماله‌ی زمانی هیند و ئه‌وروپاییه و له‌گه‌ڵ زمانی فارسیدا له بنه‌په‌تدا له‌یه‌ك سهرچاوه‌وه هه‌لقولاون و له‌یه‌ك گرووپه‌ زمان، ده‌بینن گه‌ڵی وشه‌ی هاوبه‌ش و لیك نزیك له هه‌ردوو زمانه‌كه‌دا هه‌یه، له‌ پ‌رووی پ‌رووخسار و راتاوه‌ و‌ك یه‌ك وان و یه‌ك شت ده‌گه‌یه‌نن، بۆیه به‌ته‌واوی ناتوانریت پ‌ی له‌سهر ئه‌وه دابگیریت کامیان کوردین و کامیان فارسین، هۆکاری ئه‌مه‌ش ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌و میژوه‌ دوور و درێژه‌ی که ئه‌م دوو گه‌له له تیکه‌لاویدا هه‌یان بوون، بۆ وینه‌ وشه‌ی (سروشت)، (نمایش)، (وهرزش)، (نایاب)، (ئهن‌دیشه)، (بالوێز)^(۱) زۆر ئاساییشه که له‌ نیوان ئه‌و دوو زمانه‌دا وشه‌ی هاوبه‌ش هه‌بی‌ت له‌به‌رئه‌وه‌ی ده‌چنه‌وه سهر یه‌ك گرووپه‌ زمان و په‌چه‌له‌کیکی هاوبه‌شیان هه‌یه، بۆیه بریاردان کاریکی ئاسان نییه و پ‌یوستی به‌ لیكۆلینه‌وه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ و چوونه‌ ناو میژوی زمان و مه‌له‌کردنی له‌ بوا‌ری لیکسیکۆلوژی و ئیتۆمۆلوژی ده‌و‌یت، و‌ك: (ئاه‌نگ، ئاشنا، سه‌نگ، سوپا، سروود، سه‌ربه‌ست، شیرین، په‌نج، دره‌خشان...)، وشه‌ی هاوبه‌شیش مه‌رج نییه هۆیه‌که‌ی بگه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی که سهر به‌هه‌مان گرووپه‌ زمان بی‌ت، به‌لکو وابوه له‌ نیوان دوو زمانی جیاوا‌زیش وشه‌ی هاوبه‌ش هه‌بوه، و‌ك له‌ نیوان زمانی کوردی و عه‌ره‌بی، هۆیه‌که‌شی بۆ ئاین و پ‌یکه‌وه‌ژیان و بازرگانی و سنووری دوو نه‌ته‌وه‌که و هۆکاری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و پ‌ۆشن‌پ‌یری... هت‌د، ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، و‌ك: (سیما، مروه‌ت،...).

^(۱) د. ئه‌وه‌رحمانی حاجی م‌ارف، وشه‌ی زمانی کوردی، ل ٤١.

پ - وشه و زاراوهی تورکی له زمانی کوردیدا:

ههروهك چۆن زمانی كوردی له گه‌ل زمانه‌كانی عه‌ره‌بی و فارسی وشه‌ی وه‌رگرتووه و وشه‌ی هاوبه‌شی تی‌دابووه به هه‌مان شیوه و به هۆی دراوسیه‌تی و تی‌كه‌لای كورد و هاوسنوویی له گه‌ل زمانی توركیدا، گه‌ل‌ی وشه و زاراوه‌ی تورکی كه‌وتۆته نیو زمانی كوردیه‌یه، وهك (قاپی، قه‌ره‌بالغ، مه‌عین، یاپراخ...) هه‌روه‌ها هۆیه‌کی تری وشه‌ی به‌كارهاتوی تورکی له زمانی كوردیدا ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ ده‌سه‌للات، واته، ئه‌و كاته‌ی عوسمانیه‌كان بۆ ماوه‌ی چه‌ندین سه‌ده به‌ ناوی ئیسلامه‌تییه‌وه ده‌وله‌تی عوسمانیه‌یان دامه‌زراند، كوردستانیش بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ژێر حوكمرانی ئه‌واندابوو، هه‌روه‌ها هه‌ندی جاریش هۆی ب‌ل‌اوبوونه‌وی زاراوه‌ی یان وشه‌ ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ ناكۆکی و كیشه‌ی زمانیک له‌ گه‌ل زمانیکێ دیکه، یان چه‌ند زمانی تر و زمانیک توانی به‌سه‌ر چه‌ند زمانیک زالبیت، هه‌روه‌ها كه‌سانی گه‌ل‌یک به‌هۆی داگیرکردن و ئاوه‌دانی دوور له‌ نیشتمانی خۆیان به‌مه‌ش زمانه‌كه‌یان ب‌ل‌او ده‌بیته‌وه و خه‌لكان قسه‌ی پێ ده‌كه‌ن^(۱) و تا ئیستاش گه‌ر چاویك به‌ كۆمه‌ل‌ی ناوی، وهك: (قه‌ره‌ته‌په، قه‌ره‌داغ، قوشته‌په، قه‌ره‌ه‌غیر، كۆپری، بیرالك^(*) و...)، ده‌یان ناو و وشه‌ی تریش

(۱) د. علي عبدالواحد وافي، علم اللغة، الطبعة السابعة، القاهرة، ۱۹۷۳، ل. ۱۷۰.

(*) بیرالك: گونديكه نزيك گوندي (كارين‌ی سهر به‌ ناحیه‌ی (شوان‌ی پارێزگای كه‌ركووه).

بگێڕین دەبینین ھۆیە کە ی بۆ (ھۆکاری داگیرکردن) ی کوردستان لە لایەن عوسمانییەکانەوە دەگەرێتەوە، کە پێویستە ئەگەر زاراوە و وشە ی گونجاومان ھەبوو بەرانبەر ئەوانە، ھەولبدرێت وشە کوردییەکان بە کاربێتین، بۆ ئەو ی زمانە کە مان لە وشە ی بێگانە پاک بکەینەو.

ت- زاراوە ی جیھانی:

نە ک ھەر لە زمانی کوردی، بگرە لە سەر جەم زمانەکانی جیھاندا کێشە ی زاراوە ی جیھانی ھە یە، چۆن وەر بگێرێت و چۆن بگۆر دێت و وەر بگێرێت بە بۆ گۆران، ئەگەر گۆر راش بە چ رێ یازی ک دابری ژرێت. ئەم کێشە نەش لە چەند پرس یاری کدا خۆیان دەنوێنن، ئایا بوونی ئەو زاراوە جیھانییە لە زمانە کە ماندا پێویستە؟ ئەگەر پێویست بوو تا چ کاتی ک بێنێتەو؟ ئایا مانە وە یان ھەمیشە ییە یان کاتی و قوناغییە؟ بۆ وە لامدانەو سەرە تا دە بۆ پێناسە یە کی زاراوە ی جیھانی بکری ت کە: واژە یە کە ئەم پۆ لە لایەن نەتەو و پێشکە و تەو وە کە نەو بۆ یە ک واتای زمانی و تاقە مەبەستی کی شارستانی، یاخود پۆشن بیری و دەر بیری ئەر کی کی یە ک بگرتو بە کار دەھێنرێ^(۱)، وە ک: (تە لە فۆن، سە تە لایت، مایکر فۆن، سی دی...) کە ھەموو کەس لێ ی دە گات و دە زانن بۆ چی بە کار دێت، ئەمەش تاییە تیە کی گر نیکی زاراوە یە. لێرە دا دە بێت ئەو بلی ن بۆ دە بێت لە ھەموو زمانەکانی جیھاندا وە ک یە کە ن و گشت کە سیکی ش تی ی بگات؟ ھۆیە کە ی بۆ ئەو دە گەرێتەو کە لە زۆریە ی زمانەکانی جیھاندا ئەو جۆرە

(۱) د. کامل بصیر، زاراوە ی کوردی ھە ئسە نگاندن و لیکۆ لێفەو، ل ۱۱۴.

داهینانه نییه و له زمانه کانی تردا ئه و داهینانه به ناوی کهسانی درووستکه ره وه، دانراوه، نزمبوونی ئاستی پۆشنییری و کاری زانستی... له نیو هندی له قسه کهرانی زمانه کانی جیهاندا، بیجگه له مهش هوکاری هه بوونی زاراوهی جیهانی له زمانی کوردی و زۆربهی زمانه کانی تر ده گهریته وه بۆ ئه م خالانه:

۱- زۆربهی زاراوه جیهانییه کان ئه و وشانه ده گرنه وه که له بنه رهدا ئه غریقی و پۆمانی کۆن و دیرینن وهك (فهیله سووف و تراجیدیا و کۆمیدیا و دیکتاتور و دیموکراسی...).

۲- به شیکێ تری زاراوه جیهانییه کان ئه وانه که پێوهندیان به گۆرانی ژیانی مادیی و ئابووری و سهردهمی شوپشی پیشه سازی ئه وروپییه وه ههیه و له گهڵ ئه و پێویستییه زانستیانه هاتونه ته کایه وه که له ولاته پیشکه وتوه کانداهینراون^(۱)، وهك (پاسکیل، ته له فزیۆن، ئۆتۆمبیل، ئه کته ر....).

۳- ئه مرۆش له نیو نه ته وه پیشکه وتوه کانی جیهاندا کاتیك شتیك ده دۆزریته وه یان مه به ستیك دادهینری سهره نجام به زمانی ئه و نه ته وه یه زاراوه یهك بۆ مه به سته داهینراوه که یان شته دۆزراوه که سازده کریت^(۲)، ده بیته به زاراوه یه کی جیهانی، به لām گهر هاتوو به رانه ر زاراوه جیهانییه که زاراوه ی کوردی په سه ن و گونجاومان هه بوو، پێویست ناکات په نا به رینه

(۱) د. کامل بصیر، زاراوه ی کوردی هه ئسه نگاندن و لیکنۆینه وه، ل ۱۱۵- ۱۱۶.

(۲) رۆژان نوری عبدالله، فهره نگی زمان و زاراوه سازی کوردی، ل ۱۵۲.

بەر زاراوه‌ی تر، به تایبه‌تی زاراوه‌ی جیهانی، بۆ ئەو‌ی زمانه‌که‌مان نه‌شیوێنن، بۆ نمونه تا ئیستاش زاراوه‌یه‌کی وه‌ك (مۆرفۆلۆژی) به‌کار‌دێنن له‌ بری زاراوه‌ی (وشه‌سازی) یان (سینتاکس) له‌ جیاتی (پسته‌سازی) و ده‌یان وشه‌ و زاراوه‌ی تریش، بۆیه‌ ده‌بێت هه‌لبه‌ده‌ین واز له‌و زاراوه‌ جیهانییه‌ به‌ی‌ن و به‌کار‌یان نه‌هێنن.

وه‌رگرتنی زاراوه‌ی جیهانی سود به‌ فهره‌نگی زمانه‌که‌مان ده‌گه‌یه‌نێت و ده‌وڵه‌مه‌ندی ده‌کات، چونکه‌ ئیمه‌ ناتوانین باس له‌ پێشکه‌وتن و زانسته‌کانی سه‌رده‌م نه‌که‌ین، چونکه‌ زاراوه‌ی پێویست بۆ ئەو باب‌ه‌تانه‌ له‌ زمانه‌که‌ماندا ده‌ست ناکه‌وێت^(١). وه‌رگرتنی زاراوه‌ی جیهانییه‌ مه‌رجی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌ و به‌ پێی ده‌ستور ئه‌نجام ده‌درێت، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌گه‌ر هاتوو له‌ زمانی کوردیدا وێنه‌یه‌کی پراوپری مه‌به‌ست و واتای زاراوه‌یه‌کی جیهانی نه‌بوو، ده‌بێت ئەو زاراوه‌ جیهانییه‌ وه‌ر‌ب‌گ‌ری‌ن و پێویست به‌وه‌ ناکات وشه‌ی نابه‌جیی وای بۆ درووست بکه‌ین، که‌ له‌ گه‌ڵ مه‌به‌سته‌که‌یدا نه‌گونجێت و نه‌توانی‌ واتاکه‌ی به‌ ته‌واوی بکه‌یه‌نی، به‌لام ئه‌گه‌ر وشه‌ی په‌سه‌نی کوردی وامان هه‌بوو پێویسته‌ وشه‌ کوردیه‌ په‌سه‌نه‌که‌ له‌ به‌ر تیشکی یه‌کیک له‌ پێ‌بازه‌کانی سازکردنی زاراوه‌دا بکه‌ین به‌ زاراوه‌یه‌ك و له‌ بری زاراوه‌ جیهانییه‌که‌ به‌ کاری به‌ی‌ن^(٢). سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش بیه‌و‌ب‌چوون و پای جیاواز له‌ باره‌ی زاراوه‌ی جیهانییه‌وه‌ زۆر هه‌یه‌،

(١) رۆژان نوری عبدالله، فهره‌نگی زمان و زاراوه‌سازی کوردی، ل ٢٥٣.

(٢) د.کامل بصیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌نسه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه‌، ل ١١٦-

هەندیک وای بە باش دەزانن کە زاراوەکە وەک خۆی بێ دەستکاری وەرگیرێت و هەندیکی تر وای بە باش دەزانن بە دەستکارییەکی کەمەوە وەرگیرێت و لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ زاراوەی جیهانی هەیە لە بەرانبەریدا زاراوەی پەسەنی کوردی هەیە، بەلام خەڵکە کە بە کاریان ناهینن و حەزیان پێ ناکەن، وەک وشە (ئەسپە ئاسنین) کە نەیتوانیوە وەک زاراوەیەکی شوێنی زاراوەی جیهانی بگرتەووە... هتد. (*)

پێنجەم: پێگای داتاشین (کورتکردنەو) - نخت و اختزال - Blends

داتاشینیش پێگەیەکی تری دەوڵەمەندکردنی فەرھەنگی زمانی کوردییە، بەلام بە پێگەیەکی سەرەکی دانانرێت، لەگەڵ ئەوەشدا لە پێکھێنانی زاراوەدا کاریگەریی خۆی هەیە. گەر تێبینی هەندێ وشەیی کۆن و نوێی زمانە کەمان، وەک وشە (دەستار) بکەین ئەم راستییە خوارەویمان بۆ ڕوون دەبیستەو:

۱- ئەم وشەیە بە ڕۆڵت لە دوو وشە پێکھاتووە، وشە (دەست) و چاوگی (ھارپن).

۲- وشە (دەست) وەک خۆی ماوەتەو و پاشان لە چاوگی (ھارپن) ڕەگی (ھار) وەرگیراوە.

(*) ھەر لەبارەی زاراوەی جیهانی و سوود و گێڕگرفتنەکانی، بڕوانە:

- محەممەدی مەلاکەریم و کەمال جەلال غەریب، ھەڵبژاردنی زاراوەی کوردی، گۆڤاری (پەرەردە و زانست)، ژمارە (٦)، سالی سییەم، ٢٩-٥٥.

۳- پاشان دهنګی (ه)ی پړګی (ه)پړ تینچووه و نه ماوه پاشان وشه ی (دهست) و (اړ) چوونه ته ناویده ک و وشه یه کی یه ک قهواره یی (دهستار)ی درووست کردووه، بهمهش دهلین داتاشین. ههروها دجه مال نه بهز وشه یه کی وهک (کاژمیر)ی بو (الساعة - کاتژمیر) په سند کردووه^(۱) دوا ی قرتاندنی دهنګی (ت)ی وشه ی (کات)، بهلای نیمه شوه له وشه ی (کاتژمیر) وشه یه کی وهک: (کاژیر) داتاشین له وشه ی (کاتژمیر) بو وشه ی (الساعة) له وانه یه گوځاو تر و له سهر زمان سوو کتر بیت.

زورجار نه و وشانه ی به شداری له لیکدانی وشه یه کی لیکدراو ده که ن، دهنګیک یان زیاتر له دهنګیک ده قرتیندریت و دوا یی لیکده درین و زاراویده کی نو ی پیکده هینن به زاراو ی داتاشراو ناوده بریت و به پربازه که شی دهوتریت (پربازی داتاشین).

له ژیر پروونا کایی نه و ی باسکرا، ده توانین چهند پیناسه یه کی داتاشین بکه یین:

- درووستکردنی وشه یه ک له دوو وشه ی سهر به خو یان زیاتر، بهمه رجیک هاوئا هنګی له بیژه و واتای نیوان وشه داتاشراو که و هه ردوو وشه یان زیاتر له وشه لید داتاشراو کان هه بیت^(۱)، وهک:

کانی + ناسکان = کانیسکان

پړیګه + زمان = پړزمان

^(۱) د. جهمال نه بهز، زاراو ی لیژنه ی (ریاضیات) له ژیر وردیینی لیکولینه وده، گوځاری (پوژنی نو ی)، ژماره (۶)، ل ۱۰۶.

^(۱) د. علی القاسمی، مقدمة فی علم المصطلح، ل ۱۲۰.

بایز + ئاغا = بایزاغا

(خورماومیوژ) = خورمژ^(۲)...

— رپبازیکه بۆ سازکردنی زاراوهی نوییو له دوو وشه یان زیاتر له یه کیك له وشه ساده کان یان له ههردووکیان پاشان به دانهدهمیه کیان و سازکردنی زاراوهیه کی نوی له ههردووکیان^(۱)(*) بۆ نمونه:

(شمهك)^(۲) له (شت) و (مهك) وه داتاشراوه، پاش قرتاندن و فریدانی دهنگی (ت) له وشه ی (شت). یان (گاسن) له (گا) و (ئاسن) داتاشراوه، پاش قرتاندنی دهنگی (ئا) له وشه ی (ئاسن). ههروهها (د. محمد علي الخولي) بهم شیوهیه پیناسه ی دهکات: blend=amalgam: وشهیه که له

(۲) ئەنجومهنی کۆچ، پێنوووسی کوردی، گۆڤاری کۆچی زانیاری کورد، بهرگی یه کهم، بهشی یه کهم، بهغدا، ۱۹۷۳، ل ۳۷۱.

(۱) د. کامل بصیر، زاراوهی کوردی ههلسهنگاندن و لیکۆلینهوه، ل ۶۹.

(*) ههروهها لهو بارهیهوه بپوانه:

ا — د. کامل بصیر، بهراوردکارییهك له نیوانی زمانی کوردی و زمانی عهربهیدا، گۆڤاری کۆچی زانیاری عیراق (دهسته ی کورد)، بهرگی (سیازدههم)، ل ۳۰.

ب — جهمال عهبدول، بهرکوئیکی زانسته زاراوهسازی کوردی، ل ۱۸-۱۹.

پ — ئیبراهیم ئەمین بالدار، زاراوه و زمان له کاروانی زانیاری ئەمپۆدا، گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۲)، ل ۲۱۹.

ت — عبدالرزاق بیمار، زاراوهکانی ناو کتیبانی قوتابخانهکان، گۆڤاری (پۆشنییری نوی)، ژماره (۱۱۱)، ل ۲۹۷.

(۲) ئەنجومهنی کۆچ، زاراوهی کارگیچی، ل ۸.

تهنجامي يه كگرتنى دوو مؤرفيم يان زياتر پيک ديت، له گهل پاراستنى واتا پيکهينه ره کاني، وهک (smog) که له (smoke + fog) داتاشراوه^(۱)،^(*) يان زاراوهی (فیرگه) له (فیربون) و پاشگری (گه) وه داتاشراوه دواى نه وهی چهند پيتيکیان ليى قرتيتراوه، جارى واش هديه پيتيان ليى ناقرتينريت و بهر پييازی ليکدان دهکون و لهم بارهيه وه

(۱) د. محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)، ل ۳۳.

(*) ههروهه له بارهی پيناسهی (داتاشين) وه له ههندی سرچاوهی تردا، پروانه:

ا- د. ايناس كمال الحديدي، المصطلحات النحوية في التراث النحوي في ضوء علم الاصطلاح الحديث، ص ۹۵.

ب- د. جلال شوقي، المصطلح العلمي بين الثراء والاغناء، مجلة اللغة العربية الاردني، العدد المزدوج (۴۲-۴۳)، السنة السادسة عشرة، الاردن، ۱۹۹۳، ص ۱۱.

ج- قاسم السارة، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر - العدد الرابع، ص ۸۵.

د- د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة، ص ۸۶.

ه- د. شحادة الخوري، دراسات في الترجمة والتعريب، ص ۴۳.

و- انترنت: فريد امعشوشو، آليات الوضع المصطلحي في اللغة العربية.

ز- د. عبدالمالك بوحجرة، اقتراح في تكوين المصطلحات العلمية العربية، مجلة جامعة قسنطينة للعلوم الانسانية، العدد التاسع، الجزائر، ۱۹۹۸، ص ۸۱ - ۹۵.

- david crystal , dictionary of linguistics and phonetic , London - Britain, ۱۹۸۰ , p۴۶.

د. کامل بصیر دهلیت: دهبی داتاشین شان به شانی پیبازی لیکدان به کار بهین و هیچ سنووریکیش ناتوانی له یه کیان جیابکاتهوه^(۱).

پیبازی داتاشین بۆ زمانی کوردی زیاتر گونجاوه وهك له زمانی عه ره بی، زانیانی عه ره ب زۆر ئاره زوومهندی ئه م پیبازه ناکه ن و داوا ده که ن خه لکی خۆیانی لی دوور بگرن و وشه ی داتاشراو به باریکی قورس ده زانن، ته نیا کاتی نه بیته که زۆر پیویست بیته و هۆیه که شی ئه وه یه زمانی عه ره بی زمانیکی دارپێژاوییه و وه کو زمانه کانی هیندو ئه وروپایی پۆنانی نییه، له گه ل ئه وه شدا ته قه للای داتاشین له عه ره بییدا هه ر هه یه و، بۆ ده و ئه مه ند کردنی زمانه که یان سوودیان لی بینیه و، له زمانی کوردیشدا سوودیکی زۆری لی بینراوه و له وشه ی دوور و درپێژ که له سه ر زمان قورس بیته، پزگارمان ده کات.

ده شیت کورته کردنه وه و داتاشین به هه مان شه دابنریته، چونکه هه ردوو زاواهی پیبازی کورته کردنه وه یان داتاشین پیش هه موو شتیك بۆ سوو ککردن و نه هیشتنی قورسی و درپێژی وشه کان به کار دیت و له گشت بواره کاندا سوودی ده بیته، به لام پیش ئه وه ی هیما ی کورته کراوه که بزانیته، ده بیته شاره زاییت له بنچینه ی وشه کورته کراوه کان هه بیته، بۆ نمونه (پ.ک.ک) کورته کراوه ی (پارتی کریکارانی کوردستان)، یان (ی.ن.ک) کورته کراوه ی (یه کیته نیشتمانی کوردستان) ه... هتد. ئه م کورته کردنه وه یه ش نه ک هه ر له زمانی کوردیدا، به لکو له گشت زمانه کاندا ره چاو ده کریته و هیچ گومانیشی تیدا نییه که ئاراسته ی

^(۱) د. کامل بصیر، زاواهی کوردی هه ئسه نگاندن و لیکوئینه وه، ل ۷۰.

گشتی هه موو زمانه کان به ره و کورتکردنه وهی شیوازی وشه کان ده پوات و مندالیش کاتی هه ولّی گۆکردنی وشه درێژه کان ده دات برّگه کۆتاییه کانی ده لیت، چونکه دوا برّگه بووه که گوئی لی بووه و ئاسانتره بۆ له بیرنه چوون. له بهرته وهی بواری میشتکیان بچوکه و ناتوانن هه موو برّگه کان به یه ک جار وه رگرن و بینه وه یادیان، بۆیه په نا ده به نه بهر دوا برّگه که گوئیان لی بووه. بۆیه زیده پۆیی ناکه یین له وهی که (داتاشین) به وینه یه ک له وینه کانی کورتکردنه وه دابننن. به هه ر شیوه یه ک و هه رچۆنیک بیت داتاشین هۆیه که بۆ په ره سه ندن و په ره پێدانی زمان، که شایسته ی بایه خ و لی کۆلینه وه یه.

شه شه م: ریگای وه رگێران - الترجمة - Translation

هه موو زمانه کانی جیهان بۆ ده ولّه مه ندکردنی فه ره هنگی زمانه که یان په نا ده به نه بهر وه رگێران. ییگومان زۆر جار گه ر بۆ هه ندی بواری وه ک زانستی، ده روونی، کۆمه لایه تی، فه لسه فی،... هتد زاواهی گونجاو نه بوو ده بیت په نا به رینه بهر وه رگێران، که پێویسته بایه خی پی بدریت، چونکه هونه ر و سازگاریه، ئیمه ی گه لی کوردیش پێویستیمان به پێگه یاندنی توێژیکی وه رگێری زانستی و ته کنیکی هه یه، نه ندازایاران و تاییه ته ندانی بواره کانی دیکه ی زانست که به زمانی بیانیان خوێندوه پێویسته بۆ وه رگێران هان بدرین و که ره سه ی پێویستیان بخړیته بهر ده ست.

ئەو ھەول و كۆششانەى كە بە ئەنجام گەياندرەو، بۆ وەرگىپرانى كىتەبەكانى خويندەن و پۆنانى زانستە زارەو و فەرھەنگى ھەموو جۆر و كورداندنى نووسراو و پشتىپەستىيان لە پاپەپاندنى كاروبارى فەرمانگە و فەرگە و زانكۆكاندا دران، بوونە ھۆى كۆبوونەو و كەلەكەبوونى سەدان و ھەزاران وشە و زارەوى نوێ، بەلام بە داخەو، زۆريان فەرماوشكران و لەبەرچوونەو، بەھۆى نەبوونى بنەماى زمانەوانى يەكگرتوو، جىياوازی پێوانە و بەرنامەى نێوان زانا و زمانەوان و وەرگىپەرەو، كە بوو ھۆى ئەوێ باوەرمان بە خۆمان و زمانەكەمان كز بىي، وابزانين كە بە پەوتى خىراى گەشە و پيشكەوتنى زانستى راناکات لەبەرئەو پيوستە بايەخىكى زۆر بە وەرگىپران بەریت و بەكریتە بنەما و پێوانە و كورداندن بكەينە بارىكى تايپەتى وەرگىپران^(۱).

دەربارەى ئەوێ ئايا چەندە و تا كەى پەنا بەرینە بەر وەرگىپران؟ لە راستیدا بەيى توانست نايىت دەرگا بخەينە سەر پشت و بە بى سى و دوو وشە و زارەوى بىگانە وەرەگرين، ديارە ھەندى واژە و وشەى زۆر پيوست دەتوانين پى بە خۆمان بدەين لە پىنگەى وەرگىپەرەو زمانەكەمان دەولەمەند بكەين، ھىچ زمانىكىش نىيە لەم جىھانەدا لە چوارچىوێكى قالپىكى تەسكى تەنبايى خۆمالیدا گەشە بكات و بەرەو پيشەو بەروات.

وەرگىپرانىش ەك پىيازىكى پەرەسەندنى ھەر زمانىك بە ھۆكارىكى گرنگى پەرەگرتنى پێوھندى كلتورى، كۆمەلایەتى و سیاسى زمانى لەگەل زمانەكانى دىكەى جىھان دادەنریت، پۆلىكى چالاكىشى لە دەولەمەندکردنى زمانى كوردى ھەيە، لەگەل ئەوھشدا نايىت گشت كاتىك پەنا بەریتە بەر وەرگىپران، بە

^(۱) جەمال عەبدول، بەركولىكى زانستە زارەوسازى كوردى، ل ۶۷.

پێچهوانەی زمانی فارسی که بەبێ سلکردنەوه دەرگای خستۆتە سەر پشت بۆ
 وەرگرتنی زاراوە لە زمانەکانی دراوسێ، بە تایبەتی زمانی عەرەبی. لەمەوه
 بۆمان دەردهکهوێت که وەرگێڕان ھۆیەکه بۆ دەولەمەندکردنی زمان و
 پەرەپێدانی و ھاوچەرخرکردنی، چونکه وەرگێڕان پال بە مڕۆڤەوه دەنێت، که
 بەدوای وشە و زاراوەی نوێ و بۆچوونی نوێدا بگەرێ، کهواتە وەرگێڕان بەم
 شیوەیه پێناسە دەکریت: گواستەوهی زاراوەی بیانی بۆ زمانی کوردی بە
 واتاکە ی ئەک بە بیژەکە^(۱).

وەرگێڕ لە زمانی کوردیدا بەدوای بیژە ی بەرانبەر ئەو چەمک و واتایەدا
 دەگەرێت که هەمان واتای زاراوە بیانییە که بدات یان کوردی چی ناوانێک لەم
 چەمک و وشەیه دەنێت لەگەڵ چەمکە بیانییە که لەهەموو لایەنیکەوه
 دەکۆڵێتەوه، ئنجا بەکاری دێنێت^(۲)، یان وەرگێڕان ڕینگەیه که بۆ لەیه کگەیشتن،
 بە ھۆیەوه دەتوانرێت بێر و ھەستیک، که بە زمانیک نووسراوی یان وتراوی، بە
 زمانیکی تر ڕابگەیهنرێت، بە جۆرێک که هەمان بێر و ھەست و نەست و سۆز و
 ئاواز و ڕەزم و (ئیقاع) و شێوازی سەرچاوە نووسراوە، یان وتراوە که بە ڕوونی و

(۱) د.کەمال مەعروف، ئەدەبیاتی کلاسیکی و نوێخوازی کوردی، چاپی
 یەکهەم، سلێمانی، ۲۰۰۳، ۱۲۲.

(۲) محەمەد ھەسمان، گێرگرفتەکانی دانانی زاراوە لە زمانی کوردیدا،
 ۶۰-۶۱.

بههوی پیبازی وه رگیژانی شه وه چه ندان زاراهوی نوی هاتوته نیو زمانی
کوردی شه وه، وه کو:

هه والگري = الاستخبارات

سہندیکاہی النقایۃ unionism

Liberty of press = ئازادىي رۆژنامەوانىيە

دەسه لانتی چوارەم = السلطة الرابعة Four thestate

وینہ خوازیی Imagist

Literathol ئەدەبىياتى

Poetics هونہری شاعر

(۲) روژان نوری عبدالله، فرههنگی زمان و زاراهه‌سازی کوردی، ل ۲۲۱.

(۶) بہادران ٹہ محمد حبیب، فہرہ نگۂ زار اوہ گہلی راگہ یاندن (ٹینگلیزی - کوردی - عربی)، ھولنر، ۲۰۰۵، ۹۶.

باهیخێ گۆڕینهوه، بهایی گوهڕینی = قيمة التحويل Ex change value⁽¹⁾

گرنیگیا گوهڕینی

بینراو، دیدار منظور، مرئی Visual⁽²⁾

Hexose هکسۆز سکر سداسی ذرات الکربون = شه کریکی شهش گهردیله کاربۆنییه⁽³⁾

.... هتد.

دهیان زاراوهی تریش له گشت بوارهکانی زانستیدا هاتونهته کایهوه و زمانی کوردییان دهوله مه ند کردوه .

له کاری وهگێراند، هندی جار جوهرهکانی وهگێران وا له وهگێر دهکهن که کارهکهی لاواز و سست بیت و له ئاست هندی ناو و شه دا بههله دا بجیت، بۆ نمونه لهوانهیه وهگێرێک که چاوی به ناویکی وهک (ابوئیان)ی نووسهر بکهوێت یان (حاجی جندی)ی له کاتی وهگێرانی

⁽¹⁾ بهختیار سهجادی و محهمه د مهحمودی، فهرهنگی شیکارانهی زاراوهی ئهدهبی (کوردی - ئینگلیزی)، ههولێر، ٢٠٠٤، ل ١٨٥.

⁽²⁾ لیژنه ی ئهدهب له کوپی زانیاری کوردستان، زاراوهی ئهدهبی (کوردی - عهرهبی - ئینگلیزی)، ههولێر، ٢٠٠٦، ل ١٧٥، ١٩٨.

⁽³⁾ جهمال عهبدول، فهرهنگی کیمیا (ئینگلیزی - عهرهبی - کوردی)، یهکه م چاپ، سلیمانی، ١٩٩٨، ل ٢٣٠.

.... چه ندین نمونه ی تریش که نا کریت سه رجهم فهرهنگه کوردییه کان ریزیکه یان و نمونه یان لیوه رگرین.

وشه به وشه بییانکات به (باوکی ثیان) و (حاجی سهریاز)، بۆیه
 وەرگێڕان به لای ئیمهوه هونه رێکی به رزه و لیها توویی و کارامه یی دهوێت.
 رێبازی وەرگێڕانیش که له زانستی زاراوه سازیدا به کار دههێنرێت،
 به چه ند تاییه تمه ندیه که له رێبازی وەرگێڕانی دهق جیا دهکرێتهوه، له م
 تاییه تمه ندیه نه، رێبازی وەرگێڕانی زاراوه واتای ته نیا وشه یه که وهرده گێرێ،
 که زاراوه وەرگێڕاوه که یه، به لām له رێبازی وەرگێڕانی دهقێک ئه و وشه و
 ده برین و رسته و دارشتنه وهرده گێرپێن که دهقه که پێک دههینن،
 سه ره نجام رێبازی وەرگێڕانی زاراوه تاقه رێبازی که چهی رێبازی وەرگێڕانی
 دهق سی لقی سه ره کیی لیده بیتهوه، که له هونه ری وەرگێڕاندا به:
 - وەرگێڕانی وشه به وشه.
 - وەرگێڕان به ده سه کاریه وه.

- وەرگێڕان به ئیلهام و خورپه وه، ناوده بریت^(۱)، به لām ده توانین بڵین که
 وەرگێڕان به شیوه یه کی سه ره کی دوو جوړی هه یه: یه که میان ئه و چه شنه
 وەرگێڕانه یه که وەرگێرپه که وته یه کی، ده سه به جی به شیوه یه کی
 زا ره کیی له زمانیکه وه بۆ زمانیکه تر وهرده گێرێ. ئه م جوړه وەرگێڕانه به
 زوړی له گفتوگو ی ئاساییدا به کار دههێنریت^(۲)، که ده توانین ناوی بنیین
 وەرگێڕانی (ده سه به جی) یان (وهرگێڕانی زا ره کی) و ئیستاش به
 شیوه یه کی فراوان له کۆنگره و کۆر و کۆبوونه وانه کی جیهاندا

(۱) د. کامل به صیر، زاراوه ی کوردی هه لسه نگاندن و لی کۆلینه وه، ل ۸۹.

(۲) ابراهیم امین بالدار، هونه ری وەرگێڕان، گوڤاری (پۆشنیری نوی)، ژماره
 (۱۲۱)، ل ۱۱۲-۱۱۳.

به کارده هیئریت، دووه میان ئه و جوړه وەرگیرانه یه که یه کیڅک نووسراویک
 دهرباره ی بابته تیکي زانستی یان هونه ریی، یان هه زانیاریه کی تر له
 زمانیکه وه وەرگیرې بۆ زمانیکي تر^(۱). ده توانین له کوردیدا پی پی بلین
 (وهرگیرانی نووسراوی). له کاری وهرگیرانیشدا تا ده توانریت ده بیټ له
 وهرگیرانی وشه به وشه دوور بکه وینه وه، به لām ئه و زاراوانه ی تاکن له جی
 وهرگیرانی وشه به وشه ده توانین وهریانگیرین، ههروه ها به پی پی توانست
 نه گه و وشه که، یان زاراوه که روون بوو ده توانین په نا بهرینه بهر وهرگیرانی
 وشه به وشه، به پیچه وانه شه وه وهرگیرانی واتا به واتا سوودی زوړتر
 ده بیټ.

وهرگیرانیش به هه و جوړیکي بیټ، له م کاته ی ئیستاماندا سوودی
 زوړه، له وانه ده و له مه ند کردنی زمانه که مان به و وشانه ی که گوزارشت له
 واتا مروییه کان ده که ن، ههروه ها کومه لئ زاراوه ی زانستی تازه مان پی
 ده به خشیټ، که ناتوانین له په ره سه ندنی زانستیماندا وازیان لی یینین.
 ریگا به وهرگیران دراوه، به لām به مه رجی ته نیا نه وه ی پیویست بیټ
 نه وه که له دواړوژدا بیټه جی مه ترسی له سه ر زمانه که مان و بیټه هوی
 بزارکردن و فه وتانی نه ریت و کولتوور و باری روژشنبیری گه له که مان.

(^۱) ابراهیم امین بالدار، هونه ری وهرگیران، گوڅاری (پوژشنبیری نوی)،
 ژماره (۱۲۱)، ل ۱۱۳.

بناغه کانی وەرگێڕانی زاراوه بۆ سەر زمانی کوردی:

له کاتی وەرگێڕانی هەر زاراوهیهك بۆ زمانی کوردیی، چەند خاڵێك هەن، دەبێت پەچاو بکړین، له وانه:

۱- پێویسته ئەو وشە و زاراوه و زانیاریانە دەستنیشان بکړین، که ئەمڕۆ بۆ باری زانیاری کورد پێویستن، یان پێوندهیهکی تهواویان به زانیاریه نوێیه کانی ئەم سهدهیهوه ههیه، وهکو ماتماتیک، فیزیا، کیمیا... هتد.

۲- سوود له ههموو شێوه کانی زمانی کوردی وەرگیریت.

۳- سوود له ههموو جۆره فهرههنگه کانی زمانی کوردی وەرگیریت.

۴- بوژاندن و ههندی زاراوه و وشه دیڤین، بۆ نمونه وشه (دهلاندن)^(*) بۆ (تفافذ- نضوح) به کاربهێنریت.

۵- ئەو وشە و زاراوه زانستیه بیانیانە ی هەن و له کوردیدا به رانهریان نییه، وهك خۆیان بمێننهوه، وهکو (ترانسستەر، بارۆمهتر، رادیۆتر، کامیتر، پۆزه تیف، نهگه تیف، پاوهن، فۆلت، لیتر... هتد).

۶- وردبونهوه له واتای زاراوه وەرگێڕاوه که.

(^۱) ههژار، فهرهنگی ههنبانه بۆرینه، ل ۳۲۵.

(^۲) دهلاندن = تهپایی دادان، تهپه شوح، به فارسیش تراویدن، نشتی پی دوتریت. (ههنبانه بۆرینه ل ۳۲۵).

۷- هەندىك كورته وشە، يان زاراوەى زانىارىيە هەن، واباشە هەر وهكو
خۆيان بهيئەلرئەهە، وهكوو = ئەكاتە . ناکاتە (بچوکتەر، گەورەتر، بى کۆتا...
هتە).

۸- وهگيرانى زاراوه به گويزه پيويست.

۹- له کاتى دەستنيشانکردنى زاراوهى زانستىي کورديدا، له
تهنيشتييه وه بنهڕهته کهى پيشان بدریت که سەر به چ زمانیکه.
۱۰- خۆ دوورخستنه وه له وهگيرانى وشە به وشە.

۱۱- خۆبهستنه وه به دياردهى زاراوه هاوواتاکان و چەند وشەيه کى
زانبارى کوردى هاوواتاکه بهرانبەر چەند وشەيه کى زانستىي ئینگليزى،
يان عەرەبى به کاردهيترين، تا ئيستاش ئەو گيوگرفته هەيه که کام
وشەى کوردی بهرانبەر کام وشەى ئینگليزى، يان عەرەبى دابنريت، وه کو
له عەرەبيدا (السحالي، العظايا، الصنب، اسفنقور، ابوبريص، ارول) له
کورديدا: (مارمیلکه، قۆپى، شهوگەرد/شهوگەر، بزغز، ديلەمار،
سوسەمار، پيسپيسۆک، مهلاته قته قينه...) واباشە که چاکترين وشەى
کوردى له مانە بهرانبەر چاکترين وشەى عەرەبى دابنريت.

۱۲- پيويسته وشە و زاراوه کوردیيه کان کوردیيه کى پهتى بن، له
فەرهنگى کوردى يان له ئاخاوتنى کورده واريده به کارهيترابن.

۱۳- وشەيه کى وا هەلبەژيرين که بيژه کهى له گەل بيژهى وشەيه کى
تردا تیکه له نهبيت، بۆ نمونه ئەگەر (چرى) بۆ (کشافه) دابنين دهشيت
له گەل (چرى) (مرونه) تیکه له بيت، له بهرته وه واباشە بۆ (کشافه) (چرى)
دابنين.

۱۴- واباشه بهرانبهر هدر وشه يهك، يان زاراوه يهك، تهنيا يهك وشه يان زاراوه ي كوردیی هه بیټ، وهك بهرانبهر (اللیل)ی عهره بی تهنيا وشه ی (شهو) هه بیټ.

۱۵- واباشه وشه هه لټیژدراوه كه بتوانریت بۆ چه ند جوړیكى تر پهری پیبدریت، بۆ نمونه به كارهیئانی (تهوژم) بهرانبهر (تیار) باشه، چونكه ئهوساكه دهتوانین بلټین (تهوژمی با)، (تهوژمی ئاو)، (تهوژمی خوړن).

۱۶- وهرگیژپان له زمانى بیگانه وه وهكوخوی، يان به دهستكارییه وه، يان به كورتكردنه وه، يان به وهرگیژپان بیټ.

۱۷- لیکولینه وه يهك باس له شپوه ی ریزمانیى ئه و وشه بیگانه یه ی، كه دهمانه ویت دهستكاریان بكه ین يان كورتیان بكه ینه وه، بكات.

۱۸- له كاتى وهرگرتنى يان گوړینى يان وهرگیژپانى وشه و زاراوه ی نویدا، پیویسته ئه و وشه و زاراوانه له تهنیشتییانه وه راڅه یه كى كوردی كورت و پر واتیان بۆ دابنیت.

۱۹- ئه و وشه و زاراوانه ی كه پیوندییان به ناوی هه ندیك ماده ی كیمیایی يان گیاندار يان ږووه كه وه هه یه... و له كونه وه به كارهیئراون با هه روه كو خویان بمیننه وه، چونكه ږیكه وتنیكى جیهانیان له سهر كراوه، بۆ نمونه:

Oxygen اوكسجین ئوكسجین ----- ترشى په یداكه ر

۲۰- ته گهر وشه يهك له بنچینه دا كوردی بوو و زمانىكى تر وهریگرتبوو، هیچی تیدا نییه به دهستكارییه وه وهریگرینه وه و بیخه ینه سهر شپوه ی كوردی و به كارى بهینین، بۆ نمونه:

بنچینه‌ی کوردی عه‌ره‌بی شیوه تازه‌که‌ی له‌کوردی
به‌هار بهارات به‌ه‌اره‌مه‌نی = به‌هار هتد^(*).

جگه له‌م خالانه‌ش هه‌ندێ هۆکار، یان پینگه‌ی تر هه‌یه، که به هۆیه‌وه
وشه‌ی نوی دیتته نیو زمانی زگماکه‌وه:

أ- داگیرکردن: Invenntion

زۆرجار داگیرکردن و ده‌ستبه‌سه‌رداگرتنی ولاتیك له‌لایه‌ن ولاتیکی
تروه‌وه، ده‌بیته هۆی ئه‌وه‌ی کار بکاته سه‌ر دانیشتوانی و هه‌ندێ وشه و
زاراوه‌ی خۆی ب‌خاته نیو فه‌ره‌ه‌نگی زمانی ولاته داگیرکراوه‌که‌وه، یان

^(*) سه‌باره‌ت به‌م خالانه‌ی که ده‌بیته په‌چاو بکړین له وه‌رگیرانی زاراوه‌ی
کوردی، پروانه:

أ- محهمه‌دی مه‌لاکه‌ریم و که‌مال جه‌لال غه‌ریب، هه‌لبژاردنی زاراوه‌ی
کوردی، گۆفاری (په‌روه‌رده و زانسته)، ژماره (٦)، سالی (٣)، ل ٤٩-٥٥ =
ب- د. کامل به‌صیر، زاراوه‌ی کوردی هه‌لسه‌نگاندن و لی‌کۆلینه‌وه، ل ٩٢-
٩٦.

پ- کۆمه‌لی نووسه‌ر، گۆفاری (په‌روه‌رده و زانسته)، فه‌ره‌ه‌نگی زاراوه‌کانی
قوتابخانه، ژماره (١٤)، سالی (٣)، به‌غدا، ١٩٧٨، ل (المقدمه).

ت- محهمه‌د وه‌سمان، به‌ره‌و فه‌ره‌ه‌نگی پزیشکی یه‌کخراو، گۆفاری
(نووسه‌ری نوی)، ژماره (١٨)، ل ١٨-١٩.

ج- جه‌مال عه‌بدول، به‌رکۆلیکی زانسته زاراوه‌سازی کوردی، ل ٧١-٧٢.

چ- د. نه‌سرین فه‌خری، به‌کوردیکردنی زاراوه، گۆفاری (پۆشنییری نوی)،
ژماره (١١٤)، ل ١٢٧-١٣٢.

ھەردوو زمانە کە دەتوانن وشە لەیەکتەرییەو ھەربەگرن و یان تەنیا یەك زمان خۆی دەسەپێنێت و زمانە کە ی دیکە وشە ی لێ وەر دەگرێت.

ب- بازرگانی: Trade

پێوەندی ئابووری و کۆمەڵایەتی زمانیک لە گەڵ زمانانی دیکە، دەبیستە ھۆی ئەو ی زاراو ە بینە نێو زمانی زگمک، وەك: (دۆلار، یۆرۆ، تومەن / تومەن، لیرە...).

پ- ھۆکارەکانی جوگرافی:

سنوور و شوێنی کوردستان وایکردووە، کە چەندین وشە لە زمانە دراوسیێکانی (فارسی، تورکی، عەرەبی...) وەر بەگرێن.

ت- دۆزینەو ەکان Exploration :

ئەو دۆزینەو ە و داھێنانە زانستییانە ی لە ولاتیانی دیکە ئەنجام دەدرێن و زاراو ی تایبەت بەو بوارانە یان بۆ دادەنرێت، زۆر جار لەبەر پێویستی زمانی کوردی بەو واتایانە لە بواری زانستیدا، ئەم زاراوانە دێنە نێو زمانی کوردییەو ە.

ج- کۆچکردن: Imigratio

ئەمیش ھۆکاریکی گرنگە بۆ ھاتنی کۆمەڵیک وشە و زاراو ە بۆ نێو زمانی زگمک تا ئەندازە یە کیش توانیویانە فەرھەنگی زمانە کە دەوڵەمەند بکەن^(١).

^(١) رۆژان نوری عبدالله، فەرھەنگی زمان و زاراو ەسازی کوردی، ل ٢٢٥-٢٢٦.

هەندى گىروگرفتى ۋەرگىرپان

پروڧسەى ۋەرگىرپان لە ئاكامى بلاوى زانىارىي و تەكنەلۇژيا لە جىهاندا و
هەر زمانىك بە پىي تايبەتمەندىي خوى تووشى چەندىن گىروگرفت دەبىت،
لەو گىروگرفتانهى كە تووشى ۋەرگىرپانىش دەبىت-كە كردهيهكى
بەردەوامە- لە هەندى خالى پىكداجوو خوى دەبىنئەتەوه لەوانە:

- ئەوانەى بايەخ بە ۋەرگىرپان دەدەن لەو باوەردەدان كە سىستەمى
پەرەورده تا ئىستاش لە شىۋازەكانى وانەوتنەوهى زمانى كوردیدا
كەمتەرخەمە، سەرەپاى ئەوهى لە گشت قۇناغەكاندا بە كوردى
دەخوينرى، بەلام لەبەرئەوهى مامۇستاكاني زمان جەخت دەكەنە سەر
ئەوهى خويندكار پەنا بەرئەتە بەر لەبەرکردنى دەستورەكان، تا ئىستاش
بە باشى ناتوانن پىي بنووسن و قسەى پىي بكەن^(۱).

- بوونى شىۋەزارى جۆراوجۆر لە زمانى كوردیدا ئەمىش تا ئاستىك
كار دەكاتە سەر پروڧسەى ۋەرگىرپان، هەندى جارىش بوونى ئەو
شىۋەزارانەش لە پروڧسەى ۋەرگىرپاندا لای هەندى كەس سوودى خوى
دەبىت، بۆ نمونە گەر وشەيەكت ۋەرگىرپا و واتاكەيت بە شىۋەزارىك نەزانى
دەتوانى بە شىۋەزارىكى تر واتاكەى ۋەرگىرپەت.

- دواكەوتنى ژيارىي و زانستى كە زۆربەى پارچەكانى كوردستان بە
دەستىيەوه دەنالینن، لەبەر چەندىن ھۆ: نەبوونى دەولەت، ژێردەستەيى،
نەبوونى داھىنان لە پارچەكانى كوردستاندا، نەخويندەوارىي...، كە پۆلى

(۱) نجاة عبدالعزيز المطوع، آفاق الترجمة والتعريب، مجلة (عالم الفكر)،
المجلد التاسع عشر - العدد الرابع، وزارة الاعلام، كويت، ۱۹۸۹، ۱۱ ل.

سەرەکی لە بواری وەرگیران و بە تایبەتی لە دامودەزگای زانستی و زانکۆیی و پۆشنیبریدا دەگیرێت.

لەگەڵ ئەوەشدا زمان دەشیۆت بۆ وتەوێ وانهی زانسته مەزۆیه کان و زانستی پراکتیکی نوێ، بەلام لاوازی لە بواری سەرچاوەی زانستی و تەکنیکی و کتیییی خویندنی بواری پزیشکی و ئەندازیاری و فیزیایی و... هتد ههیه.

- فەرزاراوهیی زیاتر لەیهك زاراوهی زانستی كه بۆ یهك چهك دانراوه.^(١)

- نه‌بوونی ده‌زگایه‌ك كه تایبەت بێت به کاری وەرگیران.

مەرجەکانی وەرگیر:

پێویسته ئەم مەرجانەیی خوارووه له وەرگیردا هه‌بێت، وه‌ك:

١- به‌ لایه‌نی كه‌مه‌وه زمانێکی تر، له پال زمانه‌كه‌ی خۆیدا بزانی‌ت.

٢- زانیارییه‌کی باشی له‌ ده‌ستووری هه‌ردوو زمانه‌كه‌دا هه‌بێت.

٣- توانستی شیکردنه‌وه و لێکدان‌وه‌ی ئەده‌بیی هه‌بێت.

٤- بیرۆکه‌ و ویناکردنێکی باشی بۆ ناوه‌وه‌ی ده‌قه‌كه‌ هه‌بێت.

٥- ده‌ستپاکی له‌ وەرگیراندا زۆر گرنگه‌، وا له‌ وەرگیر ده‌کات كه‌ پۆژ به‌ پۆژ برۆی به‌ خۆی و کاره‌كه‌ی زیاتر بێت.

^(١) انترنیت: فرید ام‌ع‌ش‌و و رشید سوسان، ترجمه‌ المصطلح الأجنبي

وجهود المغاربةين فيها

[/?p=١٨٩٥٣.www.doroob.com](http://www.doroob.com/?p=١٨٩٥٣)

۶- خاوهنی رۆشنییرییه کی هه مه لایه ن بیته و به بهردهوامی ههول بدات بخوینیتهوه.

۷- له کهلتووری ئه و دوو نه ته وهیه که لیوهی یان بۆی وهرده گیریت ئاگادارییت.

ئه مانه و چه ن دین خالی تر، که ده بیته له وه رگیردا هه بن و هه مووشیان گرنگن، به لام خالی یه کهم زۆر گرنگه، که وه رگیر چه ن دیک زمانی بیگانه بزانی، زیاتر له کاره که ی سه رکه وتوو ده بیته، هارکات ته نیا ئه مه مه رج نییه بۆ ئه وه ی بیته وه رگیر، به لکو پیویسته مه رجه کانی تریشی تیدابن، هه روه ها خالی دوو هه میش یه کیکه له و خاله گرنگانه ی که پرۆسه ی وه رگیرانی له سه ر بنیات ده نریت.^(۱)

هه وته م : پیگای پیوانه (زه ریژ) - کلمه مقتبسه بالقیاس

Calque, Translation loan-Word

وهی (زه ریژ) یان (پیوانه) له گشت زمانه کاندایه رچاو ده که ون و له پی داتاشین و واتاوه وه رگیراون واریده که وی وه یه کی بیگانه له پروی وه سازیه وه له چه ند به ش پیکهاتبی و چون دروست بووی و واتای چی بی، له وه رگرتن و وه رگیراندا بۆ سه ر زمانیکی دی، پیکهاتن و دروستبوون و واتای ره چاو کراون^(۲) له پروی دروستبوونی وه سازیه وه

(۱) سامیه اسعد، ترجمه النص الادبی، مجلة (عالم الفکر)، المجلد التاسع

عشر - العدد الرابع، وزارة الاعلام، کویت، ۱۹۸۹.

(۲) د. ئه و په رحمانی حاجی مارف، فرههنگی زاراوه ی زمانناسی، ل ۳۹۶.

له زمانه پيگانه كهدا چۆن بووه، له زمانه كهي ديكه يشدا هەر بهو جوړه داتاشراوه. ههروهها له ږوي ليكسيكو لؤژييشه وه واتييان بووه، هەر بهو شيويه واتاي به خشيوه، بؤ نمونه وشه ي (pronoun) ي ټينگليزي، كه له (pro - جي، له جي، له باتي) و (noun - ناو) پينكها تووه به (جيناو) كه له (جي) و (ناو) په يدا بووه، ږنراوه.

ږييازي پيوانه ش گشت گهلاني جيهان به پي پي تاييه تمه نديي زمانه كهي خويان سواديان لي بينيوه و هەر يه ككش به جوړيك باسي كړدوه و ناوي بږدوه، بؤ نمونه له زماني عه ره پيدا هم ږييازه له دانان و ساز كړني وشه و زار او هدا به ناوي (القياس) ناوبراوه و بهوه ناسراوه كه بنه مايه كه له ژير ږوونايي نه ودا گشت ده ستوره كاني زمان و داږيژراوه كاني وشه و واتا كاني وشه بنيات دهنر ي، ههروهها پيوانه وه كو پيوانه و تهرازوو وايه به ده ست زمانه وانه كانه وه، كه له ږيگه يه وه ده تواني ږاستي و هه له كاني ديار ده يه كي زمانه واني ليك جيا بكه نه وه^(۱)، كه له زانستي وشه سازي و زار او ه سازي هاوچه رخدا باوه. ههروهها له باره يه وه و تراوه: نه وه يه كه وشه يه ك يان ده سته واژه يه ك له هەر زمان ي كدا له ږيگه ي وه رگيږاني وشه كه يان ده سته واژه كه بؤ سهر زمان يكي ديكه نوي ده كړي ته وه^(۲)، وهك (التقيم) كه بؤ وشه ي (خه ملاندن) وه رگيږاوه كه به پي ږييازي پيوانه وشه يه كي تازه ي لي درووست كراوه بوته (نرخاندن) يان (ضريبة العرصات) وه رگيږدراوه بوته (زهويانه) و به ږييازي پيوانه بوته (كاولانه) يان له

(^۱) د. ابراهيم انيس، من اسرار اللغة ۱۹۷۵، ل ۸.

(^۲) د. محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري، ل ۲۹۱.

وشه‌ی (استنفار) وه‌گیردراوه بۆ وشه‌ی (راپیچان) و به‌هۆی رپیازی پیوانه‌وه، چەندین وشه و زاراوه‌ی دیکه‌ی پی درووستکراوه، وه (راپیچانی گشتی، راپیچ دهر^(۳)...).

ئىمە گەر چاويك بە سامانى وشەكانى زمانى كوردیدا بخشین،
دەبین هەریە کە و بە پپی رپیازیك دانراوه و بۆ مەبەستیك بە کاردیت،
لەم قوناعەى ئیستای زمانەکەماندا لە هەموو بوارەکانی زانستدا
پتۆستیمان بە سازکردنی زاراوی نوێیار هەیه، زمانى کوردیش یەکیکە
لەوانەى کە بە رپیازی پتوانە ناسراوه، بۆیه پتۆستە ئەم رپیازانەى
زاراوی کوردی بکەینه پتوانەیهك بۆ زاراوه‌سازی، بەلام مەرجی گرنگی
ئەمەش تیگە‌یشتنیکی زانستییانەى سروشتی زمانەکەمان و شارەزایی و
لیزانی و تاییبەتمەندییەکی قوول و فراوانی زانستەکانی زمانە^(۱)، کە لە
هەموو جیهاندا ئەکادیمیانه رەچاوکران، ئەم چەند نمونەیهی خواره‌وه ئەو
وشانەن کە بە رپیازی پتوانە سازکران:

وشیه زاراوه‌ی پیوانه

دانساز دهرمانساز، زاراوه‌ساز، یاتریساز

مردووشۆر، جلشۆر، قایشۆر، مالشۆر

دارتاش په يکه رتاش ، سه رتاش ، ريشتاش

جووتيار كريار، فروشييار، هو شيار

ئاوكىش بەردكىش، چۆپى كىش، باركىش

(۳) مسعود محمد، زار اوہ سازی پیوانہ، ل ۱۵۱.

(^۱) جه مال عه بدول، بهر کولێکی زانسته زارواه سازیی کوردی، ل ۴۷.

ترسنۆك لەرزۆك، نەزۆك، گەرۆك
 داربەند شیشبەند، سیمبەند، تیلبەند
 زەویانە پووشانە، مەرپانە، سەرپانە
 سووتاندن گشتاندن، نرخاندن، خەملاندن
 دوکاندار و چاندار
 شاخەوان باخەوان
 ئاوەرۆ پاشەرۆ
 کارگە فیرگە، جینگە
 دل مردوو نەست مردوو، ھەست مردوو
 ... ھتد (*)

ئەگەر لەم بوارەدا ھەندى زاراوە وەرەگرین بۆ نمونە:

دریل Drill
 وەرشە Workshop
 برۆش Broch
 سەختاندن Hardning
 تۆکمەیی Toughnes
 مژین Absorption
 شەبەنگ Speetrum

(*) بەھەڵدا ناچین گەر بڵێن تا ئیستاش کارى ھەرە مەزن لە بواری پێبازی
 پێوانەدا، کتیبەکەى مامۆستا (مەسعود محەممەد) بە ناوی (زاراوەسازى
 پێوانە) کە لە ساڵى ١٩٨٨ لە بەغدا چاپ کراوە و (٤٤٥) لاپەرەیه.

ئەم جوړه زاراوانه يان كورد پئراون، يان هەندىكيان هيشتا نه
 كورد پئراون، چونكه كوردانديان، ورديه كي زۆرتري دەويت، كه له گەل
 سروشتى ئەو زانستانه و داينكر دنى واتاي واژه و گوزهرانى دەگوپيت،
 بۆيه هەندىك دەنگه گويزانه وه پەسەند دەكەن، هەندىكيش واتا وەرگيران
 و ليدارپشتنى واژهى كوردى نوپاو پەسەند دەكەن، هەندىكى ديكەيش
 هەردووكيان تىكهل دەكەن و هەيشيانە ئاخوتنى ئاسايى گشتى
 بەكاردههينن^(١).

^(١) جەمال عەبدول، بەركولتتكي زانسته زاراوه سازى كوردى، ٥٧٧.

ئەنجامەكان

ئەنجامەكان:

پاش كۆتايى ھېننانى ئەم لىكۆلىنەنەۋىيە دەگەينە ئەم ئەنجامانەى
خوارەۋە:

۱- سەرەراي ئەۋەى ئاماژە بۆ تىكەلىۋېيىكەلى و چۈنەنيۋىيەكى
چەمكى زاراۋەكان كرا، ئاماژەش بۆ ئەۋە كراۋە كە زاراۋە و زاراۋەسازىي
كوردىيى تواناي ئەۋەى ھەيە بتوانىت زاراۋەى زانستى گونجاۋ بۆ
چەمكەكان دابنىت.

۲- ھەندى لە زاراۋە و چەمكەكان بە تايىبەتى زاراۋەى زانستى تا
ئىستا پىۋىستىيان بە ۋوونكردەۋە و ديارىكردن ھەيە.

۳- ئەگەر لىكۆلىنەۋەى وشەى فەرھەنگىيى لە بناغەكەيەۋە بىت، ئەۋا
لىكۆلىنەۋەى زاراۋە لە چەمكەكەيەۋە دەست پىدەكات.

۴- تا ئىستا زاراۋەى زانستىي كوردىيى بايەخى زۆرى پىنەدراۋە و
نەگەيشتۋەتە ئاستى چاۋەروانكراۋ لەبەر كۆمەلىك ھۆكارى ۋۆشنىبرىي و
سىياسى و فىكرى و كۆمەلايەتى ... ھتە.

۵- يەك نەخستنى زاراۋەكانى كوردىيى كىشەيەكى گەۋرەيە لەبەردەم
پىشكەۋتنى زانستى زاراۋەسازى كوردى و بە پىچەۋانەشەۋە يەكخستنىيان
دەيىتتە بەردى بناغەى درووستكردننى زمانى ستانداردى كوردى.

٦- چەندین کیشە هەن، دینه بەردەم زاراوی کوردی، هەندیکیان
پێوەندییان بە زمانی کوردی خۆی و ئەو زمانە ی لێی وەرەگیریت و
باردۆخی نەتەوێ کوردەوێ هەیه.

٧- پێشگر و پاشگر لە زمانی کوردیدا پۆلێکی گەورە و چالاک لە
درووستکردنی وشە ی دارپێژراو و درووستکردنی زاراوێ دەگیرن و
کاریگەراییەکی گەورەیان لە دەوڵەمەندکردنی فەرەهەنگی کوردی هەیه.

٨- ئەو کارانە ی لە بواری زاراوەسازی کوردیدا ئەنجام دراو، زۆریەیان
هەوڵی تاکە کەسێن، ئەو هەولانەش هەرچەندە فراوان و خاوەنەکانیان
شارەزاییان لە لایەنەکانی بواری زانستیی و پەڕۆریتی خۆیان و خاوەن
ئەزموون بن لەو بواردە، هێشتا ناتوانن بگەنە دانانی زاراوی زانستی
گۆنجاو کە بتوانیت تەشەنە بکار بڵاویبێتەو، بەلام هاوکات ئەو هەوڵە
تاکە کەسیانە نرخی خۆیان هەیه و کۆرە زانستیی و زمانەوانییەکان لە
کاتی لێکۆڵینەو و هەڵبژاردنی لە زاراوی زانستیدا دەگەڕێنەو سەریان.

٩- لە گەڵ ئەوێ زۆریە زمانەوانان کۆکن لەسەر ئەوێ کە زاراو،
پێکەوتنی کۆمەڵە کەسیکە لەسەر وشە یەک بۆ گۆزارشتکردن لە
چەمکەکان، بەلام هاوکات دەبێت لە چەمکەو بگەنە دانانی زاراو.

١٠- بوونی وشە ی هاوواتا و فرەواتا و هاویێژ لە زانستی زاراوەسازیدا
یەکیکە لە گیرۆگرتەکانی دانانی زاراو، بەلام لە زانستی زمانەوانیدا بە
دەوڵەمەندبوونی زمانی کوردی دەژمیێردریت.

١١- نابێت زاراو بە شێوەیەکی هەرەمەکی و بێ سەرە و بەرە دابنریت،
هەرکەسێ ئارەزووی کرد زاراوێ درووست بکات، بەلکو لە درووستکردنی

زاراوه‌دا كۆمه‌لئىك مه‌رج هه‌يه كه ده‌بىت پە‌چاو بکړيڼ، به‌هه‌مان شپوه
كۆمه‌لئىك مه‌رج هه‌ن ده‌بىت له‌و كه‌سه‌دا هه‌بن كه زاراوه‌ داده‌نيت.

۱۲- زاراوه‌ پوځي گړنگ له به‌ستنه‌وه‌ي پيښه‌ندى نيوان نه‌ته‌وه و
كه‌لندا ده‌گيريت، هه‌روه‌ا له گواستنه‌وه‌ي زانبارى و ته‌كنه‌لوژيادا.

۱۳- پيښه‌ندى كه‌ي لوجيكي له نيوان زاراوه و چه‌مكدا هه‌يه، ئه‌م
پيښه‌ندى په‌رځخه‌ره، به‌لام ئه‌م پيښه‌ندى له نيوان ناو و ناوړاودا نيه.

۱۴- زانستى زاراوه‌سازى كوردى، وه‌ك زاراوه‌سازى عه‌ره‌بى
مي‌ترويه‌كه‌ي كۆنى نيه، ئه‌وه‌ي له‌م باره‌يشه‌وه نو‌سرايت تا ئيستا به‌ پي
مي‌ترويه‌كه‌ي به‌ كاريكي باش ده‌ژمي‌ردريت و ئه‌وه ده‌سه‌لميني كه‌ زمانى
كوردى زمانىكه‌ ده‌توانيت له‌ بواري په‌ره‌سه‌ندن و پيشكه‌وتنى زاراوه‌ي
زانستى شان به‌ شانى زمانه‌كانى ديكه‌ پروات... .

پیشیار

- له کاتی زاراوه داناندا، زۆر گرنگ و پټووسته وشه ی په سه نی کوردی به کارینین، به تاییه تی له بواری فیږکردن و په روه رده و فیږگه و خویندنگه و... هتد، بۆ ته وهی نه وه یه کی هوشیار و زرنگ پی بگه یینین.

- بایه خدان به لیځولینه وه له بواری زاراوه سازیدا و دهوله مه ندکردنی فهره نگی زمانی کوردی، به پټی بنه ماکانی دانان و پیڅهاته ی زاراوه دانان، چونکه دهوله مه ندکردنی فهره نگی زمان ده بیته بنه مایه ک بۆ دروستکردن و به دیه یتانی زمانیک یه کگرتوو.

- جه ختکردن له به کاره یتانی زاراوه و وشه ی کوردی په تی له جیاتی زاراوه و وشه ی بیگانه، چونکه به کاره یتانی زاراوه ی بیانی به تیپه ربوونی کات زمانه که مان ده شیوینی و لاوازی ده کات.

- ههولئ کورداندنی سه رجه م تهو زاراوانه بدریټ، که له زمانه کانی تره وه وهریانده گرین و دینه ناو زمانه که مان و تهوش بخه ینه بیرى هه موو که سینک که زمانی کوردی هیچی له زمانه کانی تر که متر نییه، ته نیا ته وه یه لهو بواره دا ههول و خو ماندوو کردنی ده ویت...

- له سه ر کوږ و دهزگا زانستی و زمانه وانیه کان پټووسته به رهنگاری تهو زاراوانه ببنه وه، که رۆژانه ده رده چیټ له جیهاندا له ټاکامی تهو

پیشکەوتنه خیرایه‌ی بواری زانست و ته‌کنه‌لۆجی و ته‌کنیکی و... هتد، که به لانی که‌مه‌وه له پۆژیکدا زیاتر له (۵۰) زاراوه دهرده‌چیت، به‌زوویی تۆمار بکړین، یان بکړین به کوردی، یان له به‌رانبه‌ریاناندا زاراوه‌ی کوردییان بۆ داب‌پژریت.

- بۆ دانان و ڕیک‌خستنی زاراوه هه‌ول بدریت سوود له‌هه‌موو شیوه‌زاره‌کانی زمانی کوردی ببینریت، هه‌روه‌ها له‌پال زمانی کوردیدا بایه‌خ به‌چهند زمانیکی دیکه بدریت، بۆ نمونه وه‌ک زمانه‌کانی (عه‌ره‌بی و فارسی و ئینگلیزی و... هتد) به‌مه‌به‌ستی شاره‌زابوون له ورده‌کارییه زانستیه‌کان.

- دانانی لیژنه‌ی تایبەت بۆ ڕیک‌خستن و یه‌ک‌خستنی زاراوه‌کان و وه‌رگیران و به‌خۆ‌مالیکردنی ئه‌و زاراوه‌ی که له زمانه‌کانی تره‌وه دینه نیو زمانه‌که‌مان...

- پێویسته ئاو‌پ له زانستی زاراوه‌سازی و زاراوه‌ی کوردیی بدریت‌ه‌وه له پێناو یه‌ک‌گرتن و چه‌سپاندن و ئاسانبوونی و سو‌ربوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی بۆ یه‌ک‌شت، زیاتر له یه‌ک زاراوه دانه‌نریت و ته‌نیا له کاتی زۆر پێویست نه‌ییت په‌نا نه‌بریت به‌ر زاراوه‌ی هاوواتا، ئه‌ویش بۆ ڕوونکردنه‌وه‌ی هه‌ندی جیاوازی نیوان چه‌مکه‌کان.

- دوورکه‌وتنه‌وه له ناونانی چه‌مکی لیکنزیکی زاراوه.

- په‌نا بردنه به‌ر کورتکردنه‌وه، له کاتی به‌کاره‌ینانی زاراوه بۆ ئاسانبوونی دهر‌پ‌رین و تیگه‌یشتن.

- ئەو زمانەوانانەى لە بواری زاراوەسازیدا کار دەکەن دەبیتت خواوەنى زانیاری و شارەزای زمانەکانى تر بن و ھەرۋەھا خویندەوارىكى باشى بواری لۇجىك و زانستەکانى بن.

- نەبوونی فەرھەنگىكى سەرتاسەرى و زمانىكى ستانداردى كوردى ھۆيە بۆ دواکەوتن لە بواری زانستى زاراوەسازیدا، بۆيە پىيوستە لەلایەن ئەکادىمىيای كوردى و ناوەندە زانستىيەکانەو ھەولتى دانانى فەرھەنگىكى زانستىيى سەرتاسەرى بەدرىت لەپىناو دەستەبەرکردنى و ھىننەکانەى زمانى ستانداردى كوردى.

- بە بەراورد لەگەڵ زمانى عەرەبیدا لىكۆلینەو لە بواری ئەم زانستەدا لە زمانى كوردیدا زۆر كەمە و پىيوستى بە چەندىن لىكۆلینەو ھەيە و زۆربەى ئەو لىكۆلینەوانەى كراون لە كەموكوپى بەدەر نەبوون.

- چەندىن رىنگای دارشتن و دانان و درووستکردنى زاراوە و چەندىن ھۆکارى تریش، بۆ دەولەمەندکردنى فەرھەنگى زمانى كوردى ھەيە.

- لە کاتى دانانى زاراوەیە کدا ناییت مەرجى زۆر قورس بەسەر زاراوەدا بەسەپىندىت و زاراوەش تا بتوانىت كورت و پوون و سووك بىت زیاتر بلأو دەبىتەو و خەلىكیش زیاتر بەکارى دەھىتت.

- بایەخدان بە وەرگىپران بۆ ئىمەى كورد زۆر پىيوستە لەبەر نەبوونی زاراوەى كوردى پەتى بۆ گشت چەمكەکان، بە تايبەتى وەرگىپرانى زاراوە زانستىيەکان كارىكى زۆر گرنگە و دەبى لىژنەيەك نەك تاكە كەس ئەو كارە ئەنجام بدات.

- پيش ھەموو شتيك پيويستيمان بە پرياريكي سياسي ھەيە بۆ
پرياردان لە ھەر زمانتيكي يەگرتووي كوردی و پابەندبون بەو زاراوانەي
كە لە كۆرە زانياريە زمانەوانيەكانەو ھەردەچن و لەسەرتاسەري
كوردستان بەكار بەيئريت، كە زاراوي زانستی كوردی بە بەكارھيئانی
پۆژانە نەيئت بەردەوام نايئت و برەو ناسيئيئت و ناژيئت.

- ئەو جيگەيەي كە زاراو ھەلدەبژيئريت، بۆ نمونە ئەگەر كۆريكي
زانياری يئت، دەيئت دەزگايەكي نيشتمانی و نەتەوہي يئت و نوینەري
ھەموو ديالتيكت و شيۆە زارەکانی زمانی كوردیي تيډاييئت.

ملخص الاطروحة

ملخص البحث

((اسس ومكونات المصطلحات في اللغة الكردية))

شهاب طيب طاهر

هذه الاطروحة الموسومة بـ((اسس ومكونات المصطلحات في اللغة الكردية))، هي تحليل وصفي على المستوى المورفولوجي (الصرفي)، و موضوعها ينضوي تحت لواء علم جديد وهو علم المصطلحات. وعلى الرغم من جدته فقد استوى علماً مكتمل الجوانب، وصار مجالاً من مجالات البحث، وميدان دراسته هو كل مايتعلق بجمع المصطلحات و وصفها ومعالجتها وتمثيلها وعرضها، وبالاخص المصطلحات المعجمية المنتمية الى مجالات تخصصية متنوعة. وعلى الرغم من تنازع عدة فروع معرفية وعلمية على انتماء هذا العلم اليها فقد استطاع في السنوات الاخيرة اكتساب اسس منهجية مستقلة مع مزيد من التنظير وقد غدا اللغويون في الأونة الأخيرة يطالبونه بما هو بعد جديد في الدراسات اللغوية.

وحقيقة الأمر أن هذا العلم مهما حاول اللغويون الاستقلال به فسيبقى دائماً طوع التأثير فضلاً عن ما يتبادلته مع سائر العلوم، وستظل دائماً

صلته قائمة بعلوم اللغة والمنطق وعلم المعرفة الى جانب حقول التخصص العلمي المختلفة كالحاسوب والانترنت وغيرها.

من المعروف ان المصطلح سبب رئيسي لتكوين لغة موحدة للأمة، شريطة القيام بتوحيد مصطلحات جميع اللهجات المنتمية الى اللغة نفسها، لأن المصطلح يعد الحجر الأساس لنشوء وتكوين اللغة القومية، و هو العمود الفقري لها ويلعب دوراً كبيراً في بناء جوهرى للغة الرسمية الموحدة للأمة. إذ تقرب اللهجات من بعضها وتقوى العلاقات بينها و تصبح سبباً لتكوين وحدة التعبير، وبناء أدوات النقل الفكرى، والعقلى، والابداع للأجيال القادمة الموحدة.

لهذا السبب نرى جميع اللغات الحية ومنها اللغة الكردية تهتم بتعريف مفهوم المصطلح وتوضيحه، ومع ذلك لم يتطور هذا العلم بالشكل المطلوب وذلك لجملة من الاسباب السياسية والاجتماعية والاقتصادية والفكرية والعلمية... الخ. لذلك يجب علينا الاهتمام بالدراسات العلمية والاكاديمية والبحث في جميع جوانب هذا العلم للارتقاء به إلى مستوى اللغات الاخرى و قد أجرى الباحث بكتابة هذا البحث لكي يكون محاولة متواضعة في مجال هذا العلم والغور في أعماقه.

يتكون البحث من مقدمة وأربعة فصول، ففي المقدمة وضّح الباحث العوامل المحفزة لاختيار العنوان وأهميته ونبذة مختصرة عن كل فصل من فصول الأطروحة.

ألفصل الأول:

خصص لعنوان البحث وسبب إختياره كذلك الأهداف والأهمية و المشاكل والطرق المتبعة وحدود البحث وأدواته وتحديد إطار منهج البحث.

أما الفصل الثاني:

فقد خصص لمراجعة وتقييم الأعمال السابقة التي كتبت في هذا المجال وفيها تطرق الباحث الى الأعمال الأكثر أهمية وذات صلة بالموضوع التي تستحق التقويم. ونرى هذا التقييم مفيداً للاستفادة منه في الفصول الاخرى، وانه- على حد علم الباحث - يرجع اليينا السبق في التطرق الى تقييم الدراسات السابقة عن علم المصطلح في اللغة الكردية... .

أما الفصل الثالث:

فقد خصص بصورة عامة لعلم المصطلح، وقد قسم الى محورين:

المحور الأول:

تعريف وتوضيح علم المصطلحات وجوانبه ومراحله التاريخية والمراحل التاريخية لعلم المصطلح الكردي والنظريات العامة التي يقوم عليها هذا العلم...

المحور الثاني:

فقد خصص لتوضيح مفهوم المصطلح وتعريفاته والفروق بينها ومصادرها وتوضيح العلاقة بين الكلمة والمصطلح والمصطلح العلمي الكردي والمشاكل التي تواجهه وشروط وضع المصطلحات والشروط الواجب توافرها لمن يقوم بوضع المصطلحات.

أما الفصل الرابع :

فقد خصص لأسس ومكونات وطرائق إغناء المعجم الكردي وفيه توصل الباحث إلى جميع الطرق المتبعة لتكوين واشتقاق وترجمة ووضع الطرق القياسية للمصطلح في اللغة الكردية، إذ أصبح علم المصطلحات موضع إهتمام جدي بعد أن استحدثت الدراسة باللغة الكردية...

TERM BASIS AND CONSTITUENTS IN KURDISH LANGUAGE

By: Shahab Taeab Tahier

This research which is [Bases and Constituents Of Term in Kurdish Language] is a descriptive analysis in terms of morphology , the subject is about a new science:terminology Although the research is new , but it has become a widespread science and a field of research that is focusing on collecting , describing and showing the terms , especially those terms that are present in the dictionaries and related to various academic fields.

There is a problem concerning the relativity of this science with other sciences , but in the

previous years the science has gained same independent methodical bases , and it has been dealt with in a new linguistic method.

Scientists try to make it an independent since ;yet , it is influenced by and influencing other sciences , and it always has an established relation with other sciences such as language , logic and informatics , with computer science and internet as well.

There is no doubt , that terms are the very means for establishing a united language of every nation , on a condition that all of the terms of the dialects of this language are to be gathered and unified , because terms are the bases and cornerstones for establishing a national language , as they bring dialects closer to each other and tighten their relations.

For this reason , all live languages focus on defining and explaining the concept (term) , and Kurdish language is one of these languages that after establishing Iraqi government , when education turned to be in Kurdish , efforts had been made in schools and offices for making Kurdish terms , but because of some political , social , economic and intellectual reasons , this science hasn't developed as it should.for elevating this language to the level of other

languages of the world , we need scientific and academic research , to meet such need we did this research.

The research consists of three parts plus an introduction:

-Chapter one:it is made up of the title of the research ,the reason for choosing it , its importance , obstacles , the content of the research and it has been written how.

- Chapter tow:

is specified for reviewing and evaluating other works on the field , this work is done in Kurdish for the first time.

Chapter three- :

deals with terminology , it has two section.

First section:

defining and explaining the term (terminology),historical stages of Kurdish terminology and the general theories that this science rely on.

Second section:

is specified for explaining the concept of term , its various definitions with their differences and sources , the problem of term-making and the conditions that are put forth for a term –maker.

Chapter Four-:

studies the basics and methods of enriching Kurdish dictionary. In this part , we have discussed all methods of making , adjusting , translating and using terms , with discussing the standard methods of making Kurdish terms.

TERM BASIS AND CONSTITUENTS IN KURDISH LANGUAGE

By

Shahab Tayib Tahir

٢٠١٢

سەرچاوەکان

۱- بە زمانی کوردی

- ئازاد حەمە شەریف (۱۹۹۷)، سەرنجێک لە کتییی (زاراوەسازی پێوانە)، گۆڤاری (پامان)، ژمارە (۱۷)، هەولێر.

- ئەبوبەکر ماوەتی (۱۹۷۳)، چەند سەرنجێک دەربارەی بەشی فەرھەنگ، گۆڤاری (دەنگی مامۆستا)، ژمارە (۸)، سالی (۲)، سلێمانی.

- ئەحمەد تاقانە (۱۹۷۷)، لەبارەی ھەندێ لە زاراوە و ئیدیۆمی (کوردی)یەو، گۆڤاری (پۆژی کوردستان)، ژمارە (۴۳-۴۴)، بەغدا.

- ئەحمەد حەسەن ئەحمەد (۱۹۷۵)، پێشگر و پاشگر، گۆڤاری کۆری زانیاری عێراق (دەستەی کورد)، بەرگی (سییەم) بەشی (یەكەم)، بەغدا.

- ئەوپەھمانی حاجی مەرف (۱۹۷۵)، وشەیی زمانی کوردی، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.

- ئەوپەھمانی حاجی مەرف (۱۹۷۷)، وشەپۆنان لە زمانی کوردیدا، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.

- ئەوپەھمانی حاجی مەرف (۱۹۷۹)، پێژمانی کوردی، بەرگی یەكەم (وشەسازی)، بەشی یەكەم -ناو-، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.

- ئەوپەجەمەنى حاجى مەرف (١٩٧٩)، با رېزى لىكۆلئىنەۋى زانستى بىگىرىن، بەشى (چۈرەم)، گۆڭۋارى (پۆشنىبىرى نۆي)، ژمارە (٧٥)، بەغدا.
 - ئەوپەجەمەنى حاجى مەرف (١٩٨٧)، ئە بواری فەرەهەنگ نووسى كوردیدا، ئە چاپكراۋەكانى ئەمىندارىتتى گشتىي پۆشنىبىرى و لاۋانى ناۋچەي كوردستان، بەغدا.

- ئەوپەجەمەنى حاجى مەرف (١٩٩٢)، رېزىمانى كوردى، بەرگى يەكەم (ۋشەسازى)، بەشى سىيەم -ئاۋەلناۋ-، چاپخانەي كۆپى زانىيارى عىراق (دەستەي كورد)، بەغدا.

- ئەوپەجەمەنى حاجى مەرف (٢٠٠٠)، زمانى كوردى و خەۋشى ھەندى ۋشە و زاراۋى نۆي، بەشى يەكەم، بەغدا.

- ئەوپەجەمەنى حاجى مەرف (٢٠٠٠)، بەرەھەمە زمانەۋانىيەكانم (نووسىن و ۋەرگىپران)، بەرگى سىيەم (ۋتار و لىكۆلئىنەۋە) ئەگەل پاشكۆيەك، سلىمانى.

- ئەوپەجەمەنى حاجى مەرف (٢٠٠٤)، فەرەهەنگى زاراۋى زمانناسى (كوردى - عەرەبى - ئىنگىلىزى)، سلىمانى.

- ئەنجومەنى كۆپ/گۆڭۋارى كۆپى زانىيارى كورد، چاپخانەي كۆپى زانىيارى كورد:

* پىنئوسى كوردى، بەرگى (يەكەم)، بەشى (يەكەم)، بەغدا، ١٩٧٣.

* زاراۋى كارگىپرى، بەرگى (يەكەم)، بەشى (يەكەم)، بەغدا، ١٩٧٣.

* لىستەي دوۋەمى زاراۋەكانى كۆپ، بەرگى (دوۋەم)، بەشى (يەكەم)،

بەغدا، ١٩٧٤.

* لیستەى سییه‌مى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى (دووه‌م)، بەشى (دووه‌م)،
بەغدا، ١٩٧٤.

* لیستەى چواره‌مى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى سییه‌م، بەشى یه‌که‌م،
بەغدا، ١٩٧٥.

* لیستەى پینجه‌مى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى (سییه‌م)، بەشى
(دووه‌م)، بەغدا، ١٩٧٥.

* لیستەى شه‌شه‌مى زاراوه‌کانى کۆر، بەرگى (چواره‌م)، بەغدا،
١٩٧٦.

- ئیبراهیم ئەمین بالدار (١٩٨٦)، زاراوه و زمان له کاروانى زانیارى
ئەمرۆدا، گۆڤارى (پۆشنییری نوێ)، ژماره (١١٢)، بەغدا.

- ئیبراهیم ئەمین بالدار (١٩٨٩)، هونەرى وه‌رگیڕان، گۆڤارى
(پۆشنییری نوێ)، ژماره (١٢١)، بەغدا.

- بەختیار سه‌جادی و محمەد مه‌حمودى (٢٠٠٤)، فه‌ره‌ه‌نگى
شیکارانەى زاراوه‌ى ئەده‌بى (کوردی - ئینگلیزى)، هه‌ولێر.

- به‌دران ئەحمەد هه‌یب (٢٠٠٥)، فه‌ره‌ه‌نگى زاراوه‌ گه‌لى پاگه‌یان‌دن
(ئینگلیزى - کوردی - عەربى)، هه‌ولێر.

- به‌کر عومەر عه‌لى (٢٠٠٠)، میتافۆر له‌ روانگه‌ى زمانه‌وانیه‌وه،
نامه‌ى دکتورا (بلاونه‌ کراوه‌ته‌وه)، کۆلیژی زمان، زانکۆى سلیمانى.

- به‌ناز رفیق توفیق (٢٠٠٨)، پێگه‌ بنه‌رته‌یه‌یه‌کانى ده‌وله‌مه‌ندکردنى
فه‌ره‌ه‌نگى زمانى کوردی له‌ دیالیکتى خواروودا، نامه‌ى ماستەر
(بلاونه‌ کراوه‌ته‌وه)، کۆلیژی په‌روه‌رده - ئین پوشت، زانکۆى به‌غدا، به‌غدا.

- تاهیر سادق (۱۹۹۸)، فەرھەنگی ھاوواتاكانی كوردی، كوردستان

- سلیمانی.

- توفیق وهیبی (۱۹۴۲)، فەرھەنگی گەلاوێژ، گۆڤاری (گەلاوێژ)،

ژمارە (۷-۸) سالی (۳)، بەغدا، ژمارە (۹-۱۰)، سالی (۳)، بەغدا،
ژمارە (۱۱-۱۲)، سالی (۳)، بەغدا.

- توفیق وهیبی (۱۹۴۳)، فەرھەنگی گەلاوێژ، گۆڤاری (گەلاوێژ)،

ژمارە (۱)، سالی (۴)، بەغدا، ژمارە (۲)، سالی (۴)، بەغدا، ژمارە
(۳)، سالی (۴)، بەغدا.

- توفیق وهیبی (۱۹۴۴)، سەلام سەردەقی شکاند، گۆڤاری (دەنگی

گیتی تازە)، بەرگی یەكەم، ژمارە (۶)، بەغدا.

- جەلال مەحمود عەلی (۱۹۷۸)، چەند سەرنجێك دەربارەی ((هەندی

زاراوە و ئیدیۆمە ی كوردی))، گۆڤاری (پۆشنیبری نوێ)، ژمارە (۶۵)،
بەغدا.

- جەلال مەحمود عەلی (۱۹۸۲)، ئیدیۆم لە زمانی كوردیدا، دەزگای

پۆشنیبری و بلاوكردنەوی كوردی، زنجیری كەلەپوور - ۱، -، بەغدا.

- جەلال مەحمود عەلی (۲۰۰۱)، ئیدیۆم لە زمانی كوردیدا، بەرگی

دوو، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی.

- جەمال بابان (۱۹۷۴)، هەندێك لەو زاراوانە ی واتایەك زیاتر

ئەبەخشن، گۆڤاری كۆپی زانیاری كورد، چاپخانە ی كۆپی زانیاری كورد،
بەرگی (دووھەم)، بەشی (یەكەم)، بەغدا.

- جەمال عەبدول (۱۹۸۹)، چەند سەرنجىك دەربارەى نامىلكەى
 (زاراۋەى كوردىى زانستەكان)ى كۆرى زانىيارى عىراق- دەستەى كورد،
 گۆڧارى (پۆشنىپىرى نوئى)، ژمارە (۱۲۳)، بەغدا.
- جەمال عەبدول (۱۹۹۸)، فەرھەنگى كىمىيا (ئىنگىلىزى - عەرەبى
 - كوردى)، يەكەم چاپ، سلىمانى.
- جەمال عەبدول (۲۰۰۱)، بەركوئىكى زانستە زاراۋەسازى كوردى،
 يەكەم چاپ، چاپخانەى (قەشەنگ)، سلىمانى.
- جەمال عەبدول (۲۰۰۸)، بىردۆزى گشتى زاراۋەدانان و يەكخستن و
 تۆمارسازى....، گۆڧارى (وشت)، ژمارە (۱)، سالى يەكەم، سلىمانى.
- جەمال عەبدول (۲۰۰۸)، زاراۋەسازى و زانستاندى زمانى كوردى،
 گۆڧارى ئەكادىمى كوردى، ژمارە (۷)، كوردستان - ھەولير.
- جەمال نەبەز (۱۹۶۰)، ھەندىك زاراۋەى زانستى، سلىمانى.
- جەمال نەبەز (۱۹۶۰-۱۹۶۱)، فەرھەنگۆكى زانستى، ھەولير.
- جەمال نەبەز (۱۹۶۰-۱۹۶۱)، زاراۋەى لىژنەى (رىاضىيات) لەژىر
 وردىبىنى لىكۆلىنەۋەدا، گۆڧارى (پۆزى نوئى):
- بەشى يەكەم، ژمارە (۶)، سالى (۱)، سلىمانى.
- بەشى دوۋەم، ژمارە (۷)، سالى (۱)، سلىمانى.
- بەشى سىيەم، ژمارە (۸)، سالى (۱)، سلىمانى.
- بەشى چوارەم، ژمارە (۱۱)، سالى (۱)، سلىمانى.
- جەمال نەبەز (۱۹۷۶)، زمانى يەكگرتوۋى كوردى، بامبىرگ -
 ئەلمانىا.

- جەمال نەبەز (۱۹۷۸)، سەرنجىك لەچەند زاراۋەيەكى تازە بەكارهاتوو و كۆپى زانىيارى كورد، گوڭقارى كۆلتيجى ئەدەبىيات، ژمارە (۲۲)، چاپخانى (دار الجاحظ)، بەغدا.

- حوسىن محمد عەزىز (۲۰۰۵)، سەلىقەى زمانەوانىي و گرتەكانى زمانى كوردى (لەيكۆلەنەو و پەخنە)، چاپى دووهم، چاپخانى (كارۆ)، سەلىمانى.

- دەستەى كورد (۱۹۸۷)، پىننوسى كوردى بە پىي بىرپارەكانى كۆپى زانىيارى عىراق، چاپخانى كۆپى زانىيارى عىراق، بەغدا.

- پەنوفى ئەحمەد ئالانى (۱۹۸۲)، نرخاندىك دەربارەى (زاراۋە زانستىيەكان)، گوڭقارى (كاروان): بەشى يەكەم، ژمارە (۱)، ھەولير.

بەشى دووهم، ژمارە (۲)، ھەولير.

بەشى سىيەم، ژمارە (۳)، ھەولير.

- رۇوف عثمان (۱۹۷۶)، پىداچونەوئەيەك بە پەراويزى زاراۋەكانى كۆردا، گوڭقارى (پۇشنبىرى نوئ)، ژمارە (۵۰)، بەغدا.

- پەفىق محمد شوانى (۲۰۰۱)، چەند بابەتتىكى زمان و پىزمانى كوردى، چاپى يەكەم، دەزگاي چاپ و بلاوكرنەوئەى موكرىانى، ھەولير.

- پەفىق محمد شوانى (۲۰۰۸)، ئەو وشانەى لەچاوگەو وەردەگىرپىن، چاپى يەكەم، چاپخانى خانى (دەوك)، دەوك.

- پزگار كەرىم (۱۳۸۵ - ۲۰۰۶)، فەرھەنگى دەريا (عەرەبى - كوردى)، بەشى يەكەم، نشرى احسان، تەھران.

- رشید فندی (۱۹۸۶)، زاراڤیت ته‌ده‌به د مهم و زینا خانی دا،
گۆڤاری (رۆشنبیری نوی)، ژماره (۱۱۱)، به‌غدا.
- پۆژان نوری عبدالله (۲۰۰۷)، فەرهنگی زمان و زاراوه‌سازی
کوردی، بلاوکراوه‌ی خانه‌ی چاپ و بلاوکردنه‌وی چوارچرا، سلیمانی.
- شیخ محمدی خال (۱۹۶۰)، فەرهنگی خال: به‌رگی یه‌که‌م،
چاپخانه‌ی کامهران، سلیمانی.
- شیخ محمدی خال (۱۹۶۴)، فەرهنگی خال: به‌رگی دووهم،
چاپخانه‌ی کامهران، سلیمانی.
- شیخ محمدی خال (۱۹۷۱)، فەرهنگی خال: به‌رگی سییه‌م،
چاپخانه‌ی کامهران، سلیمانی.
- صباح رشید قادر (۲۰۰۰)، هاوییت‌ی و فره‌واتایی، نامه‌ی ماجستیر
(بلاونه‌کراوته‌وه)، کۆلیت‌ی زمان، زانکۆی سلیمانی، سلیمانی.
- طالب حوسین عه‌لی (۱۹۹۸)، هه‌ندی لایه‌ن له پێوه‌ندی پرسته و
واتا له کوردیدا، نامه‌ی دکتورا (بلاونه‌کراوته‌وه)، کۆلیجی ئاداب —
زانکۆی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر.
- عه‌بدولره‌حمان عوسمان (۲۰۰۵)، زاراوه‌زانی و زاراوه‌ی زانستی
کوردی، گۆڤاری ((بانه‌ پۆژ))، ژماره (۲۱)، کۆمه‌ڵه‌ی پوناکبیری و
کۆمه‌لایه‌تی که‌رکوک، که‌رکوک.
- عه‌لی نانه‌وازاده (۲۰۰۵)، فەرهنگی کوردیی هه‌رمان (کوردی —
کوردی)، به‌رگی یه‌که‌م (ئا — ب)، چاپی دووهم، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی
په‌روه‌رده، کوردستان — هه‌ولێر.

- عبدالرحمن زهبيحي (١٩٧٨)، رڼه خنډي زانستپيانه ياخود شهلم کويړم

هیچ نابویرم، گوڤاری (روشنیری نوی)، ژماره (۷۱)، به‌غدا.

– عبدالرزاق بیمار (۱۹۸۶)، زارواوه کانی ناو کتیبانی قوتابخانه کان،

گوٺاري (روشنبيري نوي)، ژماره (۱۱۱)، به‌غدا.

- عبدالکریم شیخانی (۱۹۸۵)، فہرہ نگہ زانیاری و چہند

تېبىيىيەك، گوڧارى (كاروان)، ژماره (۳۴)، سالى (۳)، ھەولير.

- غازی فاتح وهیس (۱۹۸۴)، کتییی زاراوهی کوردی و چەند

تیبینییهك، گوڤاری (كاروان)، ژماره (۲۴)، سالی (۲)، به‌غدا.

- غه فوور رهشيد (۱۹۶۰)، سه رنجيک له په راوي زاراوه ي زانستي

کوردي، گوڤاري (روژي نوڤ)، ژماره (۱۲)، سالي (۱)، سلیماني.

- فوئاد حمە خورشید (١٩٨٥)، زمانی کوردی دابه‌شپوونی

جوگرافیائی دیالیکتہ کانی، وەرگیرانی: ځه مه که ږیم هه ورامی، چاپخانه ی

(آفاق عربية)، به غذا.

- کامل حسن به‌صیر (۱۹۷۴)، زمانی عه‌ره‌بی و کی‌شه‌ی زاراو‌هی

کوردي، گۆڤاري كۆري زانياري كورد، بهرگي (دووهم)، بهشي (يه كهه)،

به غذا.

- کامل حسن البصیر (۱۹۷۹)، زاراوی کوردی لیکۆلینهوه و

هه‌لسه‌نگاندن، به‌ریوه‌به‌ریتی چاپخانه‌ی زانکۆی سلیمانی، سلیمانی.

- کامل حسن به صی (۱۹۸۱)، هونراوهی کوردی و زاراوهی کلاسیزم له

ره‌خانه‌سازی ته‌ورپیدا، گوڤاری (به‌یان)، ژماره (۷۵)، به‌غدا.

- کامل حسن به صیر (۱۹۸۵)، بهراوردیهك له نیوانی زمانی کوردی و زمانی عه‌ره‌بیدا، گۆڤاری کۆڤی زانیاری عێراق ((ده‌سته‌ی کورد))، به‌رگی سیازده‌هه‌م، چاپخانه‌ی کۆڤی زانیاری عێراق، به‌غدا.
- کامل حسن به صیر (۱۹۸۶)، پیتاسینی زارواه، گۆڤاری (پۆشنبری نوی)، ژماره (۱۱۱)، به‌غدا، ۱۹۸۶.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۱)، فهره‌نگی مامۆستا، گۆڤاری (ده‌نگی مامۆستا)، ژماره (۲)، سالی (۱)، سلیمانی.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۴)، فهره‌نگی زانیاری (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی): به‌رگی یه‌که‌م، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۵)، فهره‌نگی زانیاری وینه‌دار (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی)، مطبعة (الاجيال)، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۹)، فهره‌نگی زانیاری، گۆڤاری (په‌روه‌ده و زانست)، ژماره (۱۵)، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۷۹)، فهره‌نگی زانیاری (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی)، به‌رگی دووهم، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۸۳)، فهره‌نگی زانیاری (عه‌ره‌بی - ئینگلیزی - کوردی)، به‌رگی سییه‌م، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.
- که‌مال جه‌لال غه‌ریب (۱۹۸۳)، القاموس العلمي، گۆڤاری (کاروان)، ژماره (۴)، هه‌ولێر.
- که‌مال مه‌عرف (۲۰۰۳)، ته‌ده‌بیاتی کلاسیکی و نویخوازی کوردی، چاپی یه‌که‌م، سلیمانی.

- کهمال میاوده‌لی (۲۰۰۷)، فەرھەنگی رێزمانی کوردی، چاپی یەكەم، لە بلاوکردنەوه‌کانی مەلێبەندی کوردۆلۆجی سلێمانی.

- گۆڤاری (پەرۆه‌ده و زانست) (۱۹۷۲)، زاراوه‌کانی قوتابخانه، ژماره (۴)، سالی (۲)، چاپخانه‌ی (دار العراق)، به‌غدا.

- گۆڤاری (پەرۆه‌ده و زانست) (۱۹۷۸)، فەرھەنگی زاراوه‌کانی قوتابخانه، ژماره (۱۴)، سالی (۳)، چاپخانه‌ی (دار العراق)، به‌غدا.

- گۆڤاری (دەنگی مامۆستا) (۱۹۷۳)، بەشی فەرھەنگ، ژماره (۱)، سالی (۲)، سلێمانی.

ژماره (۶)، سالی (۲)، سلێمانی.

- گۆڤاری (دەنگی مامۆستا) (۱۹۷۳)، پرسیارێك دەربارەى نووسراوى كۆڤى زانیاری كورد، گۆڤاری (دەنگی مامۆستا)، ژماره (۸)، سالی (۲)، سلێمانی.

- لیژنەى ئەدەب / كۆڤى زانیاری كوردستان (۲۰۰۶)، زاراوه‌ى ئەدەبى (كوردی - عەرەبى - ئینگلیزى)، هەولێر.

- لیژنەى زاراوه‌کانی بیرکاری (۱۹۶۰)، گۆڤاری (پۆژى نوێ)، ژماره (۵)، سالی (۱)، سلێمانی.

ژماره (۶)، سالی (۱)، سلێمانی.

- لیژنەى زاراوه‌ لە كۆڤى زانیاری كوردستان (۲۰۰۴):

زاراوه‌ى کارگێڕى، چاپی یەكەم، چاپخانه‌ى وه‌زارەتى پۆشنییریى، هەولێر.

زاراوه‌ى یاسایی، چاپی یەكەم، چاپخانه‌ى وه‌زارەتى پۆشنییریى، هەولێر.

- محمدەد ئىسماعىل (٢٠٠٦)، ئەم ھەنگاۋەي لىقى ھەولپىرى يەكىتى نووسەران، ھىۋايەكى گەشە لەپىتى دانانى فەرھەنگى يەكگرتوۋى كوردى، گۆڭارى (نووسەرى نوئى)، ژمارە (١٩)، ھەولپىر.
- محمدەد چىا (٢٠٠٤)، فەرھەنگى فەلسەفى (ئىنگىلىزى - عەرەبى - كوردى)، چاپى دوۋەم، سلىمانى .
- محمدەد ۋەسمان (٢٠٠١)، بەرەو فەرھەنگى پىزىشكى يەكخراۋ، گۆڭارى (نووسەرى نوئى)، ژمارە (١٨)، ھەولپىر.
- محمدەد ۋەسمان (٢٠٠٤)، گىرگرتەكانى زاراۋە دانان لە زمانى كوردىدا، ھەولپىر.
- محمدەدى مەلاكەرىم و كەمال جەلال غەرىب (١٩٧٣)، ھەلپىژاردنى زاراۋەي كوردى، گۆڭارى (پەرۋەردە و زانست)، ژمارە (٦)، سالى سىيەم، بەغدا.
- محمد معروف فتاح (١٩٨٥)، زمانەوانى، دار الحكمة للطباعة والنشر فى اربيل، ھەولپىر.
- مسعود محمد (١٩٨٣)، خۆدپىتنەۋە لە دوو رەخەنى دۆستانەدا، گۆڭارى (كاروان)، ژمارە (٧)، ھەولپىر.
- مسعود محمد (١٩٨٨)، زاراۋەسازى پىئوانە، چاپخانەي سۆمەر، بەغداد.
- نەسرین محمدەد فەخرى (١٩٧٤)، فەرھەنگى ناۋى دەنگ لە زمانى كوردىدا، گۆڭارى (كۆلىجى ئەدەبىيات)، ژمارە (١٨)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٧٦)، هەندی زاراوە و ئیدیۆمە ی کوردی
- لیکۆلێنەو و لیکدانەویان لەرووی زمانەو، گۆڤاری (کۆلێجی
ئەدەبیات)، ژمارە (١٩)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٧٧)، یاری لە کوردەواریدا و پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەل، گۆڤاری (ئاسۆی زانکۆیی)،
ژمارە (١)، سالی (١)، سلیمانی.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٨٧)، رێبازی بە کوردیکردنی زاراوە،
گۆڤاری (پۆشنیری نوی)، ژمارە (١١٤)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (١٩٩٢)، یاری لە کوردەواریدا پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەل: بەرگی یەكەم، چاپخانە ی (دار
الحرية للطباعة)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (٢٠٠٠)، یاری لە کوردەواریدا پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەل: بەرگی دووهم، چاپخانە ی (دار
الحرية للطباعة)، بەغدا.

- نەسرین محمد فەخری (٢٠٠٥)، یاری لە کوردەواریدا پێکھاتنی
لە رووی زمانەو و کاری بۆ سەر کۆمەل: بەرگی سییەم، دەزگای چاپ و
پەخشی سەردەم، زنجیرە (٢٩٨)، بەغدا.

- نەقابە ی مامۆستایان لە سلیمانی (١٩٦٠)، زاراوە ی زانستی
کوردی، سلیمانی.

- وریا عمر امین (٢٠٠٤)، چەند ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، بەرگی
یەكەم، دەزگای چاپ و بلاکردنەوی ئاراس، هەولێر.

- هه‌زار (١٣٨١)، فهره‌نگی هه‌نبانه بۆرینه (کردی - فارسی)، چاپخانه‌ی انتشارات سروش لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد، تهرانی.
- یوسف رهنوف عه‌لی (١٩٧٨)، دهرباره‌ی لیسته‌ی زارواکه‌کانی کۆر، گۆفاری (ناسۆی زانکۆیی)، ژماره (١٠)، به‌غدا.

٢- به‌زمانی عه‌ره‌بی:

- ابراهیم انیس (١٩٧٥)، من اسرار اللغة، الطبعة الخامسة، (مکتبه الانجلو المصریة)، القاهرة.
- ابراهیم کاید محمود (٢٠٠٥)، المصطلح ومشکلات تحقیقه، مجله (التراث العربی)، مجله فصلیه تصدر عن اتحاد الکتاب العربی، العدد (٩٧)، السنة الرابعة والعشرون، دمشق.
- احمد الاخضر غزال (١٩٧٧)، المنهجیة العامة للتعریب المواکب، معهد الدراسات والابحاث للتعریب، الرباط - المغرب.
- ارسطو طالیس (١٩٥٣)، فن الشعر، ترجمة: عبدالرحمن البدوی، مطبعة مکتبه النهضة العربیة، قاهرة.
- ایناس کمال الحیدی (٢٠٠٦)، المصطلحات النحویة فی التراث النحوی فی ضوء علم الاصطلاح الحديث، دار الوفاء لندیا الطباعة والنشر، الطبعة الاولى، الاسکندریة - مصر.
- توفیق وهبی (١٩٧٣)، حول مقال مسؤولیة الادیب الکبری للاستاذ عبدالمجید لطفی، گۆفاری (په‌روه‌ده وزانست)، ژماره (٥)، سالی (٣)، به‌غدا.

- جلال شوقي (١٩٩٣)، المصطلح العلمي بين الشراء والاغناء، مجلة اللغة العربية الاردني، العدد المزدوج (٤٢-٤٣)، السنة السادسة عشرة، الاردن.

- جون لاينز (١٩٨٧)، اللغة والمعنى والسياق، ترجمة: مجيد الماشطة، مطبعة جامعة البصرة، البصرة.

- سامية اسعد (١٩٨٩)، ترجمة النص الادبي، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.

- سعد القحطاني (٢٠٠٣)، قضايا في المصطلح العربي، جامعة الدول العربية، مجلة (الفصل)، العدد (٣٠٩)، الرياض.

- شحادة الخوري (١٩٩٢)، دراسات في الترجمة والمصطلح والتعريب، الطبعة الثانية، دار طلاس للدراسات والترجمة والنشر، دمشق.

- عبدالقادر الفاسي الفهري (١٩٨٤)، المصطلح اللساني، مجلة (اللسان العربي)، العدد (الثالث والعشرون)، المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم (مكتب التنسيق والتعريب)، جامعة الدول العربية.

- عبدالمالك بوحجرة (١٩٩٨)، اقتراح في تكوين المصطلحات العلمية العربية، مجلة جامعة قسنطينة للعلوم الانسانية، العدد التاسع، الجزائر.

- علي القاسمي (١٩٨٠)، المصطلحية، النظرية العامة لوضع المصطلحات وتوحيدها وتوثيقها، مجلة ((اللسان العربي))، المجلد (١٨)، الجزء (١)، الرباط.

- علي القاسمي (١٩٨٥)، مقدمة في علم المصطلح، سلسلة الموسوعة الصغيرة (١٦٩)، دائرة الشؤون الثقافية والنشر، بغداد.

- علي القاسمي (١٩٨٨)، علم المصطلح بين علم المنطق و علم اللغة: العناصر المنطقية والوجودية في علم المصطلح، مجلة ((اللسان العربي))، العدد (الثلاثون)، الرباط.
- علي عبدالواحد الوافي (١٩٧٣)، علم اللغة، الطبعة السابعة، القاهرة.
- قاسم السارة (١٩٨٩)، تعريب المصطلح العلمي (اشكالية المنهج)، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.
- كارم السيد غنيم (١٩٨٩)، اللغة العربية والنهضة العلمية المنشودة في عالمنا الاسلامي، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.
- محمد حلمي هليل (١٩٨٩)، خطوات نحو تقييس المصطلح اللساني في الوطن العربي، بحث مقدم الى الندوة (التقييس والتوحيد المصطلحيان في النظرية والتطبيق)، تونس، ١٣-١٧ مارس.
- محمد رشاد الحمزاوي (١٩٨٢)، العربية والحداثة - او الفصاحة فصاحات، منشورات المعهد القومي لعلوم التربية، تونس.
- محمد رشاد الحمزاوي (١٩٨٦)، المنهجية العامة لترجمة المصطلحات وتوحيدها وتنميطها (الميدان العربي)، الطبعة الاولى، دار الغرب الاسلامي، بيروت.
- محمد ظافر الصواف (١٩٨٧)، التقنيات الحديثة واللغة العربية، الموسم الثقافي الخامس لمجمع اللغة العربية الاردني، عمان.

- محمد علي الخولي (١٩٩١)، معجم علم اللغة النظري (انكليزي - عربي)، مكتبة لبنان، لبنان.
- محمد كامل حسين (١٩٥٥)، القواعد العامة لوضع المصطلحات العلمية، مجلة مجمع اللغة العربية بالقاهرة، الجزء (الحادي عشر)، القاهرة.
- محمد مبارك (١٩٦٤)، فقه اللغة وخصائص العربية، الطبعة الثانية، مطبعة دار الفكر الحديث، لبنان.
- محمود فهمي المجازي (١٩٩٣)، الاسس اللغوية لعلم المصطلح، مكتبة غريب، القاهرة.
- مولاي علي بوخاتم (٢٠٠٥)، مصطلحات النقد العربي السيماءوي الاشكالية والاصول والامتداد، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق.
- نجاة عبدالعزيز المطوع (١٩٨٩)، آفاق الترجمة والتعريب، مجلة (عالم الفكر)، المجلد التاسع عشر، العدد الرابع، وزارة الاعلام، الكويت.

٣- به زمانى فارسى:

- سيد جعفر سجادی (١٣٨٦)، فرهنگ اصطلاحات و تعبيرات عرفانى، چاپى هشتم، انتشارات طهورى، سرآغاز، تهرآن.

٤- به زمانى ئينكليزى:

- David Crystal:
- dictionary of linguistics and phonetic , London – Britain, ١٩٨٠.
- Helmut Felber:
- standardization in terminology , vianna , ١٩٨٥

- Jennifer Seidl:
- English Idioms ,Oxford University Press , London – England, ١٩٨٨.
- Taufiq wahby and C.J.Edmonds:
- ,A Kurdish – English dictionary , London , ١٩٦٦.

٥ - نه نترنيت:

* (نساء سوريا) / مرصد حريه تم بقضايا المجتمع في سوريا:

[www.nesasy.org / content / category](http://www.nesasy.org/content/category)

- علي القاسمي، ماهية الفاظ الحضارة: هل هي كلمات عادية ام

مصطلحات تقنية؟

* [www.doroob.com /?p=١٨٩٥٣](http://www.doroob.com/?p=١٨٩٥٣)

- فريد امعضشو و رشيد سوسان، ترجمة المصطلح الاجنبي وجهود

المغاريين فيها ٢ / يوليو / ٢٠٠٧

* [www.odaba.sham.net / print.php?sid=١١٥٤٨](http://www.odaba.sham.net/print.php?sid=١١٥٤٨)

- فريد امعضشو، آليات الوضع المصطلحي في اللغة العربية.

* صوت العربية [www.alarabiyah.ws /section.php?get](http://www.alarabiyah.ws/section.php?get)

:sectionid=٣٠

- علي توفيق الحمد، في المصطلح العربي (قراءة في شروطه وتوحيده).

* موقع مجلة (اللسان العربي):

- المواصفات القياسية العربية.

* مجلة الحرس الوطني، العدد (٢٣٤) في ١ / ١٢ / ٢٠٠١:

- المعجم العربي الماهية والوظيفة.

* موقع - تربوي اون لاين: Tarbawy online.com
\\mafahim\\:html

- عبدالرحمن حلي، المفهوم والمصطلح (تعاريفه واختلافاته و مصادره).

* موقع (اوراق ٩٩ - ٩٩ awrak):

- استيعاب العلم، نقد: سمر روجي الفيصل. نشر في ٢٠٠٧/٥/٤

* منتدى اللسانيات / منتدى المصطلح اللساني
:lissanhat.net/view_forum.php?

- محمد احمد، المصطلح العلمي بين السيرة والاندثار.

- iReview of aspects of terminology , **what is terminology** , Internet http. // corol uni – bilefeld.de / eagles/ wp٥ / termdeliv ٩٧ / node ٥ ,. htm/

- Rewiew of aspects of Terminology , **Definition** , Internet. http:// coral , lili. uni – Bielefeld./ eagle ٥ / wp٥ / termdeliv ٩٧ / node ٥٩. htm

I s o , ١٠٨٧ , p. ٤. -

پیرست

لاپەرە	بابەت
۱۳	※ بەشی یەكەم: پېشە کی و دەروازی لیکۆلینه‌وه‌که
۱۳	- پېشە کی
۱۵	- بەشه‌کانی
۱۶	- ناویشانی نامه‌که
۱۷	- هو‌ی هه‌لبژاردنی نامه‌که
۱۷	- گرنگی لیکۆلینه‌وه‌که
۱۸	- سنووری لیکۆلینه‌وه‌که
۱۸	- پېرەوی لیکۆلینه‌وه‌که
۱۹	- که‌ره‌سه‌ی لیکۆلینه‌وه‌که
۱۹	گیو‌گرفته‌کانی لیکۆلینه‌وه‌که
۲۳	بەشی دووهم (بەسه‌رکردنه‌وه و هه‌لسه‌نگاندنی هه‌ندیک له‌ کاره‌کانی پېشووتر):
۲۴	- کتییی (زاراوه‌ی کوردی)
۳۰	- کتییی (زاراوه‌سازی پێوانه‌)
۳۸	- زاراوه‌کانی کۆری زانیاری کورد
۵۵	- زاراوه‌کانی لیژنه‌ی گۆڤاری (پۆژی نوی)

۶۳	- فەرھەنگی زانیاری و ھەندی سەرنج
۶۹	- زاراوە زانستییه کانی کۆر
۸۵	- زاراوە کانی نەقابە ی مامۆستایان لە سلیمانی (زاراوە ی زانستی کوردی)
۸۹	- بەشی فەرھەنگی گۆڤاری (دەنگی مامۆستا)
۹۳	- زاراوە و ئیدیۆم
۹۷	- بەشی سییەم: زانستی زاراوە سازی و زاراوە:
۹۹	- تەوەرە ی یە کەم:
۱۰۱	- زاراوە سازی، پیناسە و پوونکردنەو
۱۱۱	- کورتە میژوویە کی زانستی زاراوە سازی
۱۲۳	- کورتە میژوویە کی زاراوە سازی کوردی
۱۳۳	- تیۆرە گشتییە کانی زاراوە سازی
۱۳۹	- تەوەرە ی دووہم:
۱۴۱	- پیناسە و پوونکردنەو ی چەمک
۱۵۱	- پوونکردنەو و پیناسە ی زاراوە
۱۶۲	- جیاوازی نیوان چەمک و زاراوە
۱۶۷	- سەرچاوە کانی چەمک و زاراوە
۱۶۹	- وشە و زاراوە
۱۷۹	- گێوگرفتە بنەرەتییه کانی زاراوە دانانی زمانی کوردیی:
۱۸۶	۱- گێوگرفتە زمانییه کان:
۱۸۶	أ- فرە دیالیکتی

۱۸۹	ب- بوونی هاوواتا
۱۹۰	پ- بوونی هاوپیژ
۱۹۲	۲- زمانی سه‌رچاوه:
۱۹۲	- فره‌سه‌رچاوه‌یی زاراوه‌کان
۱۹۴	۳- گیروگرتنی رینک‌خستن
۱۹۵	- ژیر ده‌سته‌یی
۱۹۶	- نه‌بوونی ده‌وله‌ت
۱۹۸	- پیشنه‌که‌وتنی زانستی
۱۹۹	- نه‌بوونی کۆرپکی زانیاری
۲۰۳	- نه‌بوونی ده‌زگای کلتووری و نه‌کادیمی
۲۰۳	- نه‌بوونی فره‌ه‌نگ
۲۰۵	- مه‌رج و بنه‌ماکانی زاراوه‌دانان
۲۲۲	- مه‌رجه‌کانی زاراوه‌ساز
۲۳۱	به‌شی چواره‌م: بنه‌ماکانی دانانی زاراوه‌ی کوردیی و پینکه‌اته‌کانی
۲۳۵	- یه‌که‌م: رینگای دارپشتن
۲۳۸	- دووه‌م: رینگای لی‌کدان
۲۴۰	- سییه‌م: رینگای خوازه
۲۵۷	- چواره‌م: رینگای وه‌رگرتن
۲۶۵	زمانی کوردی و چۆنیتی زاراوه‌ وه‌رگرتن
۲۶۹	أ- وشه و زاراوه‌ی عه‌ره‌بی

۲۷۴	ب- وشه و زاراوه‌ی فارسی
۲۷۵	پ- وشه و زاراوه‌ی تورکی له زمانی کوردیدا
۲۷۶	ت- زاراوه‌ی جیهانی
۲۷۹	- پیتنجه‌م: ڕیڤگای داتاشین
۲۸۵	- شه‌شه‌م: ڕیڤگای وه‌رگێڕان
۲۹۱	بناغه‌کانی وه‌رگێڕانی زاراوه‌ بو‌ سه‌ر زمانی کوردی
۲۹۶	هه‌ندێ گێڕگرفتی وه‌رگێڕان
۲۸۹	مه‌رجه‌کانی وه‌رگێڕ
۲۹۹	- هه‌وته‌م: ڕیڤگای پێوانه
۳۰۳	- ته‌نجه‌مه‌ کان
۳۰۷	- پێشنیار
۳۱۱	- کورته‌ی نامه‌ که به‌ زمانی عه‌ره‌بی
۳۱۴	- کورته‌ی نامه‌ که به‌ زمانی ئینگلیزی
۳۱۹	- سه‌رچاوه‌ کان

زنجیره‌ی چاپکراوه‌کانی ساتی (۲۰۱۲)
بهرتوه‌بهریتیی چاپ و بلاگردنموی سلیمانی

زنجیره	بابت	ناوی نووسەر	ناوی کتیب	ژ
۸۲۸	شانۆنامه	و. عزیز ره‌نوف	مه‌نفاکان	۱
۸۳۹	وتاری ره‌خنه‌یی	ئیسماعیل هه‌مه نه‌مین	ئه‌کروپاتیککی ونه‌بوو	۲
۸۴۰	شیر	هه‌مه‌د سه‌عید نه‌جاری	په‌دیککی شادی	۳
ژماره ۷۲	گۆڤار		گۆڤاری هه‌نار	۴
۸۴۱	لینکۆلینه‌وه	د. په‌حیا عومەر په‌تاشاوی	خاوه‌ن شکر	۵
۸۴۲	لینکۆلینه‌وه	خه‌سره‌و مه‌راوده‌لی	نایین و ئیستاتیککا	۶
۸۴۳	زانستی	هه‌مه‌د به‌رز	کو‌لینموی هه‌لهم	۷
۸۴۴	ره‌مان	و. عزیز گه‌ردی	چرایه‌ک له‌سه‌ر مادیان کۆ	۸
ژماره ۷۳	گۆڤار		گۆڤاری هه‌نار	۹
۸۴۵	لینکۆلینه‌وه	عمر مه‌رگه‌یی	سایکۆلۆژیای به‌هره‌مه‌ندان	۱۰
۸۴۶	کۆمه‌له‌ و تار	سه‌ردار عزیز	شوناسیککی بیه‌نۆقره	۱۱
۸۴۷	زانستی زمان	د. بیه‌ستورن هه‌سه‌ن	کۆمه‌له‌ وشه‌ و پینکبه‌هاتن	۱۲
۸۴۸	ره‌ژنامه‌وانی	مارف ناسراو	میه‌ژوی چاپخانه‌کانی سلیمانی	۱۳
۸۴۹	کۆمه‌له‌ و تار	و. هه‌مه‌د که‌سه‌س	وێستگه‌کان	۱۴
ژماره ۷۴	گۆڤار		گۆڤاری هه‌نار	۱۵
۸۵۰	میه‌ژویی	که‌مال نوری مه‌عروف	میه‌ژوی دیرینی کوردو شوه‌نواره‌کانی	۱۶
۸۵۱	وتار	هه‌مه‌د فه‌ریق هه‌سه‌ن	ئه‌زمونی چه‌ژکۆنوسین	۱۷
۸۵۲	شانۆیی	ئه‌نوه‌ر قادر ره‌شید	پۆسته‌ مۆزیزنه‌و چه‌ند بابه‌تیککی شانۆی	۱۸

۱۹	هەلەدەدای کۆتەرتک	رەنجەدای نایینا	کۆمەلەچیزک	۸۵۳
۲۰	ئاوردەنەویدەک لە مێژوو	عەلە نوری	مێژوویی	۸۵۴
۲۱	گۆڤاری ھەنار		گۆڤار	ژمارە ۷۵
۲۲	گۆڤاری ھەنار		گۆڤار	ژمارە ۷۶
۲۳	سەمکۆ	سەید کەمال نێبراھیمی	مێژوویی	۸۵۵
۲۴	تەلیسمی گێژانەرە	کامیل ھەمەد قەرەداغی	لێکۆڵینەرە	۸۵۶
۲۵	نارنجی فۆین	ئەمین گەردی گلاتی	چیزک	۸۵۷
۲۶	نایین و کایە جیاوازان	سەنگەر ززاری	کۆمەلە دیدار	۸۵۸
۲۷	تیژەر نوێنەکانی رەخنە ئەدەبی	د. کەمال مەعروف	رەخنە ئەدەبی	۸۵۹
۲۸	گۆڤاری ھەنار		گۆڤار	ژمارە ۷۷
۲۹	رەنگدانەوێ ریاڵیزمی سێحری	حسین سایەر علی	لێکۆڵینەرە	۸۶۰
۳۰	میدیا و دەسلالت	و. فاروق جەیل کریم	رۆژنامەوانی	۸۶۱
۳۱	ئەدەبی ئەمریکای لاتین	و. تەھا ئەحمەد رەسول	ئەدەبی	۸۶۲
۳۲	پلۆت لە چیزکی کوردیدا	بوشرا کەسەزانی	لێکۆڵینەرە	۸۶۳
۳۳	گۆڤاری ھەنار		گۆڤار	ژمارە ۷۸
۳۴	تروسکەبەک لە تاریکیدا	صلاح نیساری	کۆمەلە چیزک	۸۶۴
۳۵	سی و ھەوت خۆتەندەرە جیاوازان	نەبەز تالیب	بایۆگرافی	۸۶۵
۳۶	سایکۆلۆژیای شۆڤێری	بەختیار ھەمەد	زانستی ھروونناسی	۸۶۶
۳۷	بیکوژی بابائوتیلەکان	و. مستەفا زاھیدی	کۆمەلە چیزک	۸۶۷
۳۸	بارگە	رەفەعت موراوی	لێکۆڵینەرە	۸۶۸
۳۹	شێوازی شیعری نوێ- کوماچی ناوەراست	د. ھەمە نوری ھەمە کاکی	لێکۆڵینەرە	۸۶۹
۴۰	مادام بۆقاری (رەزگێرانی)	جەبار سایەر	رۆمان	۸۷۰
۴۱	رۆمانە فارسیە ھارچەرەکان	عەمر شینکی	راتانی کتیب	۸۷۱
۴۲	گۆڤاری ھەنار		گۆڤار	ژمارە ۷۹
۴۳	وەرژەکانی ئەیریۆبیک ر دابەزینی کیش بۆ پیاوان و ئافرەتان	و. رێباز ئەحمەد فرج	زانستی	۸۷۲

٤٤	دهقشاوريزان له شيعري نوښي کورديد	شنو محمد محمد محمود	نډه دېبې	٨٧٣
٤٥	نه نفال تاوانښکي دژ به مړوقايه تي	ستاره عارف	ليکونکيښه وه	٨٧٤
٤٦	ته کښيکه کاني سهردهم	جمال محمد نه مين	زانستي	٨٧٥
٤٧	رهه نډه کاني شونځکات له ده ته والاکاني شيرکز ښکس	لوقمان رهنوف عه لي	ليکونکيښه وه دېبې	٨٧٦
٤٨	له ود يوشته جوانه کانه وه	و. رهنوف حه سډن	کومنه له چيرزک	٨٧٧
٤٩	جزره کاني دهقشاوريزان له روماني پښجه مين کتیب	د. نه جم نه لروني	ليکونکيښه وه دېبې	٨٧٨
٥٠	نهریت و کلتوري کوردي	م. زه کيه ره شيد محمد نه مين	کلتوري	٨٧٩
٥١	گوزاري همنار		گوزار	ژماره ٨٠
٥٢	شهواني بژن و سډنر	فروغ نيعمه ت پور	کورته چيرزک	٨٨٠
٥٣	گوزان له ياده وډري هاوچه رخه کانيدا	پښوار حه توفيق	ليکونکيښه وه	٨٨١
٥٤	پښگه ي پارته سياسي نيسلاميه کاني کوردستان	نيسه ل سلیمان محمد	ليکونکيښه وه	٨٨٢
٥٥	بنه ما و پښکها ته کاني زارواه له زماني کورديد	شه هاب شيخ ته يې تاهير	زمانه واني	٨٨٣

